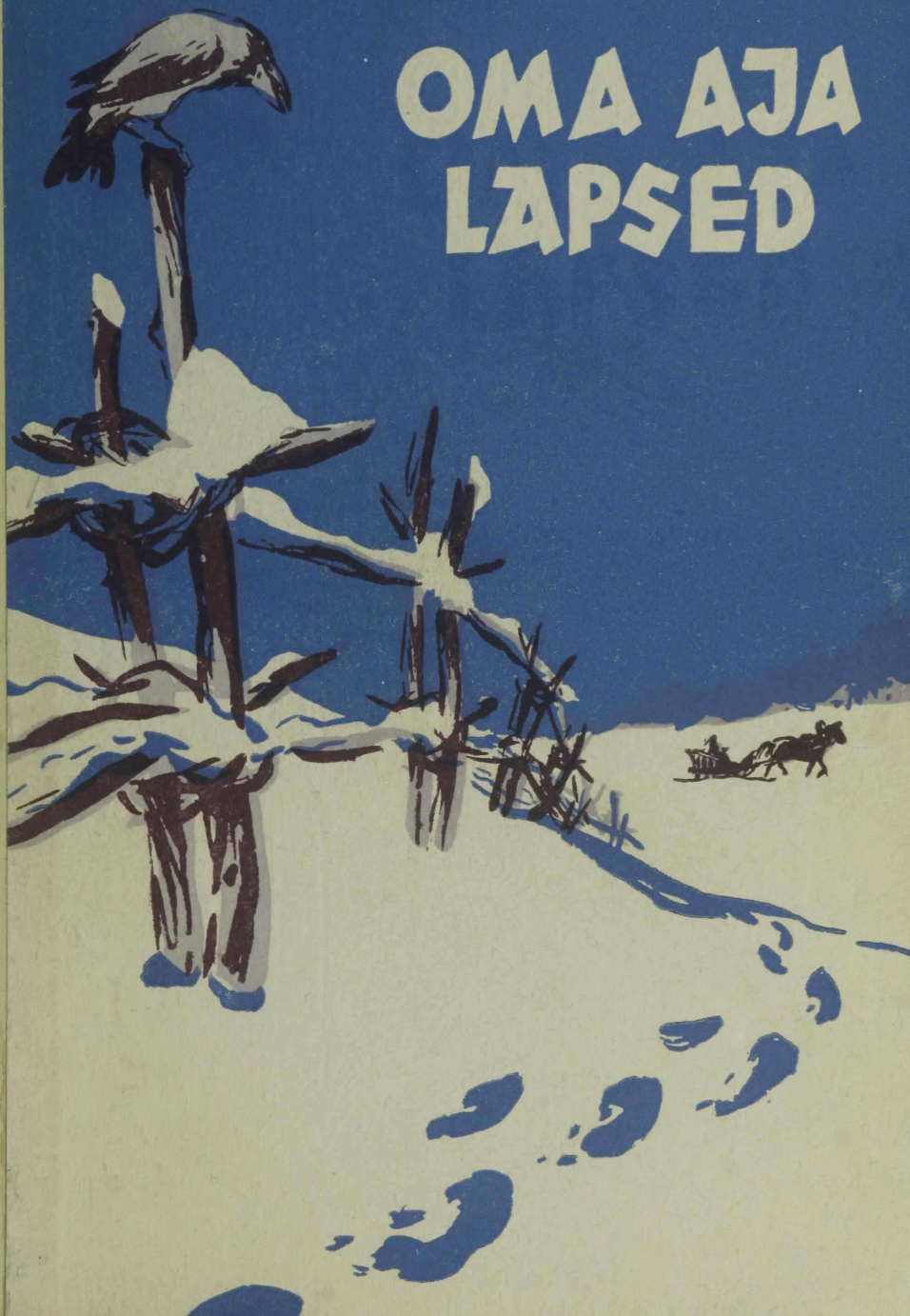

JAAN LINTROP

OMA AJA LAPSED

JAAN LINTROP . OMA AJA LAPSED

JAAN LINTROP

OMA AJA LAPSED

NOVELLID

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1959

KUNSTILISELT KUJUNDANUD
H. Mitt

TARTU ÜLICOOLI
RAAMATUKOGU

SAJANDI LÕPP

Viimast päeva kirjutati 1900.

Aleksander Hinno oli hommikul kummitemplisse lükinud tänase päevaku ja igale ümbrikule, mis kirjastist võeti, igale saadetisele, tähitule või mittetähitule, üldse igale paberile, mis postkontorist väljus, taganud peale musta sõõri, mille keskel oli selgesti lugeda: 31. XII 00.

(Tuhat ja üheksasada olid endastmõistetavad.)

Ta teadis: homme tuleb vahetada mitte üksnes kuu-päev, vaid ka aastanumber.

Õhtul kogunesid mõned sõbrad ta poissmehekorterisse. Esimesena tuli preili Adele Lõim, elukutselt õmbleja. Järgmistena proua Pender, endise politseilauaülemale lesk, praeguse politseikirjutaja Arnold Kingu saatel. Siis majaperemehe tütar Luise. Hiljem nn. Siiami kaksikud: päevapiltnik Tuul ja juuksur Luud, mõlemad poissmehed. Neil oli olnud palju tööd. Juuksur oli kõigi oma alatiste ja juhuslikkude klientide kolud kasinud ligemale aasta otsa sallitud rämpsusust, et vabastada pind kahekümnenda sajandi karvakasvule. Ja päevapiltnik oli kogu aja tema äris teda oodanud. Sõbrad polnud kokku kasvanud mitte kehaliselt, vaid ainult hingeliselt ühinenud.

Kõik nad mahtusid postiametniku ahtasse tuppa, millest lõviosa võttis enda alla raamaturiidul, koormatud «Vestnik Znaniija» aastakäikudega. Vanamoeline puuvoodi tagaseinas oli muidu varjatud kirju sitseesriidiga; et igale külalisele istumisvõimalust pakkuda, oli viimane nüüd visatud üle traadi. Meeleolu oli hea, isegi pisut pidulik. Oldi tulnud kokku vana tuttava lahkumisel peetavale auõhtule ja kõneldi peamiselt temast.

«Kui ruttu ta käest kadus... juba lõpp... Kahju!» hüüdis Adele Lõim.

Tema üürikesel eluajal oli see kahekümne kaheksas. Igal vana-aastaõhtul oli ta valanud õnne, kuid see ei saabunud.

«Kadunu on veel selle poolest tähtis, et tema lahkumisel me pöörame selja kogu aastasajale,» tähendas piduperemees.

See oli midagi lauakõne taolist ja põhjustas järgnevad läbirääkimised.

«Meile saab haruldane õnn osaks, nagu vähestele ajaloos: elada kahes aastasajas,» märkis proua Pender, kelle huvi ajaloo vastu oli kõigile tuntud. «Liiatigi astume nüüd oodatud XX sajandisse.»

«Aga minu rumal pea ei võta kinni, et nüüd tuleb kahekümnes aastasada. Minu kalendri kaanel seisab: 1901. aasta.»

Säärane rumal pea oli päevapiltnikul.

Kõik jahmusid vait. Pantomiiim kestis mõne minuti. Siis, et teha lõpp sellele piinlikule pausile, mille tema põhjustanud, ütles Hans Tuul selle lühendatud lause, mis eriti temale oli iseloomustav:

«Küll on.»

Karl Luud, omast muidugi madalat kasvu sõbrast veelgi kolm sentimeetrit lühem, vaimselt aga samal tasemel; tema kehalised liigutused olid kooskõlas sõbra omadega. Nad olid enamasti ikka ühisel arvamusel, mille mõningad lahkumineked lahendati kummagi rahuloluks vastastikuse järeleandmisega. Aastatelt eakaaslane, toetas oma mõttevenna arusaamatust samade sõnadega vastupidises järjekorras:

«On küll.»

See lühendatud lause, sõltumata sõnade järjekorrast, tähendas ses seltskonnas üldist hämmeldust, mille puhul ei osatud öelda muud kui «küll on lugu». Mida kaaslane kinnitas kõnekäänuga «on küll imelik». Need väljendid olid jutujätkuks kogu tutvusringis, eriti armastatud «Siiami kaksikute» poolt, kes nendega, tõtt öelda, mõnikord veidi liialdasid.

«Mina ei oska seda teile seletada,» vabandas Hinno, «aga nii see on. Ma usun, möödaläinud üheksateist-

kümnenda aastasaja kohta on juba ajalugu kirjutatud. Eks teie seda tea, proua Pender.»

Proua Pender ei olnud ajaloos veel üheksateistkümnenda sajandini jõudnud ega teadnud selle kohta midagi ütelda.

Preili Lõim, postiametniku seltsis teadusehimuline, politseikirjutaja juuresolekul teravmeelne, naisteringis, nagu kurjad keeled kinnitasid, ka teravkeelne, nõudis tungivald teaduslikku seletust.

Arnold Kinkki, muidu tuntud elumees ja seltskonnalõvi, oli kimbatuses.

«Keeruline küsimus. Ma mõtlen ja mõtlen, aga otsa kätte ei saa.»

Kink polnud raamatukoi, trükitud paberit tema elukorteris ei leidunud. Seinad olid kaunistatud vaatekaartidega, ülesvõtetega väljasõitudest, milles tema ikka mängis peamist osa, olgugi et ta mitte alati ei poseerinud pildi keskel, vaid vahel lamas teiste jalgade ees. Kaks kirjutuslauda tema toas ägasid hülsikarpide ja tubakapakkide all.

Keegi ei leidnud väljapääsu ummikust, sellepärast ütles Tuul:

«Küll on.»

Sama fakti konstateeris Luud:

«On küll.»

Nüüd vallandusid ka teiste keelepaelad.

«Siiski, oma seletus sellel on,» tähendas proua Pender.

«Tingimata!» kinnitas Hinno. «Seda peaks võima põhjendada.»

«Siis põhjendage,» nõudis preili Adele.

«See vaidlus viiks pikale. Ulatuks metafüüsikasse. Me peaksime transtsendentaalteooria appi võtma,» seletas Hinno.

Postiametnik pühkis higi oma laubalt ja hakkas analüüsima.

«Meie ajaarvamist loetakse Kristuse sündimisest. Üleüldine ulatub maailma loomiseni. Millal hakati aastaid lugema — siis kui aasta oli möödas. Oli maailma loomisest või Kristuse sündimisest aasta möödas, siis

öeldi: esimene aasta ja nõnda edasi, teine aasta ja nõnda edasi.»

«Ja edasi?» uuris preili Adele. «Kuidas edasi?»

«Kuidas edasi? Edasi niisama.»

Niisama küll, aga aastatest said aastakümned, aastasadajad ja viimaks aastatuhat, millele kuhjusid uued sajad ja kümned.

Analüüs läks segamini ja kutsus esile vastuvaidlusi.

«Ega siis maailma loomisest kohe hakatud aastaid lugema, siis polnud ju veel inimesigi,» kahtles päevapiltnik.

Sellest ajast polnud tal muide ühtki ülesvõtet.

«Õige neh,» ruttas juuksur talle appi. «Kes siis pärast Kristuse sündimist kohe ütles: nüüd on esimene aasta möödas?»

Nüüd oli ka politseikirjutaja saanud otsa kätte ja ründas postiametnikku, kes selle keerdküsimuse oli algatanud.

«No jah. Kes siis ikka, kui Kristus oli aastavanune, ütles: see on esimene aasta meie kristlikus ajaarvamises?»

«Mu pea on segi. Täna oli kole palju tööd: õnnesoovikaardid, telegrammid ja nõnda edasi. Ma olen väsinud, ei oska seda seletada, nagu vaja. Aga kahekümnes aastasada algab homme. Algab tingimata. Tule sa, Arno, postkontorisse, ma näitan sulle postitemplit, millel seisab: 1. I 01.»

«Aga millal?» päris proua Pender. «Võib-olla saja aasta pärast? Matemaatikas ma olen nõrk. Ajalugu veidi tunnen.»

Kink ei tundnud ajalugu rohkem, kui politsei-protokollidest oli lugenud. See neetud küsimus tegi talle peavalu, ajudes susises mingi pomm, mis iga silmapilk võis lõhkeda ja tema paksugi kolba purustada. Ta hoidis seda käte vahel. Preili Adelel oli temast kahju, hädaldas:

«Homme siis ei algagi kahekümnes aastasada. Kahju. See võib arust ära viia. Jätame selle jutu. Mängime midagi muud.»

«Hakkame õnne valama,» hüüdis neiu Luise.

Ettepanek võeti ühel häälel vastu. Majaperemehe

tütre soov oli üürilisele käsuks. Osava tehnikuna, kellel iga päev elektriga tegemist, omas ta vajalikke aineid ja tööriistu: tina, panni ja kolbi. Neid esemeid kogudes said ta väsinud ajud veidi puhata ja kohe välgatas ta peas uus idee. Abiks tema kitsikuses võiks talle olla proua Pender. Ta ütles:

«Teie olete ajalootundja. Millal hakati aega Kristuse sündimisest lugema? Mäletate kõige väiksemat aastaarvu pärast Kristuse sündimist ehk nagu ladina keeles öeldakse: post Christum natum?»

Proua Pender mõtles veidi ja vastas:

«Üheksandal aastal pärast Kristust oli Teutoburgi metsas lahing roomlaste ja germaanlaste vahel. Heruskide vürst Arminius, nimetatud Hermann, lõi Rooma väepealiku Varuse pihuks ja põrmuks.»

«Tore!» rõõmustas Hinno. «Üheksas aasta on siis ajaloos üles märgitud. See on fakt. Kaheksa eelmist on ka teada.»

«Näita mulle postitemplit sellest aastast,» nõudis Kink tigidalt.

Hinnol seda muidugi polnud näidata.

«Tule homme postkontorisse, ma näitan sulle postitemplit: 1. I 01.»

Kink polnud sellest vaidlusest enam huvitatud, tema käes oli kõige auväärsema daami õnn. Võhik poleks selles kaunis vormitus kägaras mitte näinud seda, mis asjatundja: proua Penderil olevat iga sõrme otsas kaks kavaleri. Miskipärast pöördusid paljude pilgud «Siiami kaksikute» poole. Aga Tuul silmitses sõrmeküüsi ja Luud lõi silmad maha.

Neiu Lõime ootavat tema ideaal. Niisiis vastastikku. Aga kas ta seda tõlgendust ei mõistnud valesti? Vaatas nii ihaldavalt ja tänulikult õnnevalaja otsa. Aga Kink on ju elumees ja naljamees.

Neiu Luise õnnes nähti hõbedasi nõõre, mis panid tütarlapse punastuma. Postiametnik, kelle põsed alles õhetasid sajandite ärevusest, kohmetus veel enam. Tema enda õnn kinnitas eelmist tõlgendust. Tuulele ja Luuale valati õnne koos. Nad olid ju nagu Siiami kaksikud seotud ühise saatusega. Ja üks see olnud tanu, mis vanni põhjas läbi vee sätendas?

«Küll on,» ütles Luud.

«On küll,» kinnitas Tuul.

Hinno kasutas juhust, et oma süü veeretada teiste kaela.

«Kinkige see tanu proua Penderile,» pani ta ette.

Nali on nali, seda tee kaasa, muidu satud teiste naeru alla.

«Olge lahked, proua Pender,» hüüdsid kaksikud ühest suust.

Mõlemad ruttasid korruga kinki üle andma, proua Pender keeldus seda vastu võtmast. Naerukoor rōkkas läbisegi.

«Küll on,» ütles Tuul.

«On küll,» kinnitas Luud.

Endale Kink õnne ei valanud, mis sest tinast muidu raisata. Aeg on ka möödas, kell juba kaksteist läbi. Hinno täitis rutuga klaasid: head uut aastat! Löödi kokku ja õnnitleti vastastikku. Nakitseti tordi kallal ja krōbistati pähkleid, kuni viimaks tuli lahkumistund.

Daamid läksid politsei eskordis ühist teed. Neiu Luise oli niihästi kui kodus, Hinno oli seda tõeliselt. «Siiami kaksikutel» oli nende õnn nina alt näpatud, nad saatsid nagu ikka teineteist.

Tänavad olid pimedad, trotuaarid kitsad. Tuul ees, Luud järel, jalad pisut nõrgad, komberdati kodu poole, tihti teineteist müksates. Mäletati huvitavat õhtut, mis siiski oleks võinud ilusam olla.

Äkki seisatas päevapiltnik, juuksur komistas ta otsa.

«Aga kuule,» ütles Tuul, kes tundis oma süüd ses kokkupōrkes ja ei oodanudki vabandust, «kuule: kui saja aasta pärast algab uus aastasada, siis on meil praegugi aastasadade vahetus!»

Luud, pahane selle takistuse üle, torises:

«Aastasadade vahetus võib ju olla, aga kas see on kahekümnes?»

«Jah, kas see on kahekümnes?» kahtles Tuul ja astus edasi.

Juuksur, sildi järgi parikmacher, kuigi ta ei teinud parukaid, vaid pūgas päid ja raasis lõugu, astus ettevaatusest, et edasistest kokkupōrgetest hoiduda, üle tänava teisele trotuaarile.

«Küll on,» lausus Tuul soolo.

Ja Luud, kes oli harjunud duetti laulma, sekundeeris üle tänava:

«On küll.»

«Küll on lugu!»

«On küll lugu!»

Tunniaega näitab kell. Kuupäeva ja aastat näed kalendrist. Aga aastasada, mis kõige tähtsam, see on alles segane.

Ja see olevat oodatud XX sajand!

ABIELU ESIMENE PÄEV

Nad ärkasid kella kaheksa paiku hommikul. Enne virgus noorik, temale tundus siin veel veidi võõras. End käänates müksas ta Jakobit ja äratas ka mehe.

«Kas me vahest üles ei tõuse?» küsis naine. Oli harjumata võõra mehe kõrval päise päeva ajal magada. Mäletas aga, et neid oli paari laulatatud, ja püüdis uue olukorraga kohaneda.

«Küll me tõuseme,» vastas noor abielumees, haigutas ja pööras näo nooriku poole. Vaatas Anu otsa, naeratas ja küsis: «Kas veel unine oled?»

«Ega seda ole,» sädistas naine, «mul uni ammu läinud. Oleksin üles tõusnud, aga sa oled mul nagu paindepakk ees.»

«Kuhu sa nii vara tikud, ega sa enam isa hirmu all ole. Täna võime kauemini puhata. Küll vanamees ja saunaeit loomad ära talitavad.»

«Kaua me ikka puhkame. Pea magamisest uimane.»

«See sul veel pulmades ving peas. Minul ka, sai vist ülearu võetud, pole hea olla ühtigi.»

«Sind nüüd rääkida, sa olid kõvasti tuuris. Mina laskisin vaevalt mokad külge.»

«Aa-ah,» haigutas Jakob, ringutas, pööras näo jälle Anu poole, pani käe ta kaela ümber ja sosistas:

«Anu, anna mulle musu!»

«Näh, kergats, mis sa tembutad!» pahandas Anu ja püüdis häbelikult lahti rabelda. «Mine vahest eest; suur valge väljas, isa võib iga silmapilk sisse tulla. Mine!»

«Enne anna musu!» jonnis Jakob Anust veel kõvemini kinni hoides. «Mis sa veel häbened?»

Nähes, et tüütajast muidu lahti ei saa, andis Anu talle ühe musu, nii kohmetult kui see ka sündis.

«Teise jala peale ka,» nurus Jakob.

«Teab, mis peale sa viimaks veel tahad,» naeris Anu, andis aga siiski veel teise musu.

Jakob kahega leppis ja tõusis voodist. Ringutas veel kord ja pugesi siis vattidesse.

Sel ajal tuli isa õuest eeskambrisse. Oli kuulda, kuidas ta raskete saabastega astus, piipu luristas, vahetevahel kõhatas.

«Kuula, isal juba talitus tehtud, ja meie tõuseme alles magamast,» häbenes noorik ja ruttas toast välja.

Jakob jäi istuma, katsus saapaid jalga vedada. Liikmed olid roidunud ja pea tuikas. Laiskus oli nii suur, et ta ajuti hulga aega puhkas ja mõtles.

Laual läikisid tühjad viinapudelid ja uued teenõud — pulmakingitus. Nurgas värskelt värvitud kapp — nooriku veimevakk. Krohvitud seintel rippusid mõned õlitrukid piibliloolise sisuga, üks jahimees kirju sulega kübara küljes. Keiser prouaga altari ees, kroon peas. Tikitud linad laual ja kummutil, mõned poleeritud toolid ja pitskardinad akna ees andsid Vahi tagakambri veidi võõra, pisut pidulikuma näo kui see ruum, kus Jakob enne oli üksi maganud.

Jakob istus ja mõtles. Mõtles seda, et ta on nüüd naisemees ja alles eile pulmapidu lõppes. Ometi viimaks «päitsed peas»! Oli tema mees küllalt suksutanud. Sest saadik, kui peakoolist lahti sai, kuni kolmekümne aastani. Jakob oli üks neist, kes uuemast voolust, mida talurahvas pidas «peenemaks kombeks», polnud puutumata jäänud. Ei tea, oli selles loos mängus ka tõsiasi, et ta omal ajal oli kiriku juures koolis käinud. Seeme oli vist sealt saadud, hiljem see hakkas kodus idanema.

Jakob oligi üks peenematest väimeestest ja huvitatud peenematest plikadest, nägi peamiselt õmblejaid. Paljudega oli olnud kirjavahetuses, mitmelt saanud päevapilte. Ameledes kulusid aastad, abiellumisega polnud pakki, perenaise kohustus täitis ema. Kui aga ema suri ja leib majast lõppes, ei võinud enam viivitada, ei olnud aega valida. Katsus siit, ei hakanud, katsus sealt — näkkas; ruttu päitsed pähe ja koju. Tärna Liina oli suuresti koolitatud ja liig peenike, ei tulnud talupoisile;

Ülevälja Anu, kuigi rikas, oli lihtne talutüdruk. Enne pulmi viskas Jakob käputäie armastuskirju ahju, et noorikul poleks põhjust pahandada. Ühte kirja — seda, kus Tärna Liina temale «ei» ütles — ta küll ei leidnud, aga arvatavasti oli see ammu hävinud. Seda mõtles Jakob, kui ta nüüd, saapad jalga tiritud, oma toas istus. Oma toas, sest enne pulmi oli isa lasknud talu tema nimele kirjutada.

Isa käis eestois oma raskete saabastega ja kõhis. Viimaks ilmus tagakambri uksele, võttis «tobi» suust ja küsis:

«Noh, kas sa täna hobuseid vaatama ei lähegi?»

«Ma mõtlesin, et sa ehk andsid neile heinu.»

«Sa loodad siis minu, vana inimese peale. Mina andsin küll, aga kas see on kellegi peremees, kes ise ei lähe looma ligigi. Eks ma ütelnud ammugi: võta naine. Nüüd oleks sul selle aja peale mitu noort hobust üles kasvatatud. Igal öösel jooksid külas, hommikul kanguta sind hoovaga maast lahti. Rabasoo Reinul on oma kasvatatud täkk, kellega su pulmas käis.»

«Ah, jäta ükskord oma jorin! Siis täna hommikul ka ei saa muidu, kui pead ikka mind näägutama...»

Jakob läks pahaselt välja ja lõi ukse paukudes kinni.

«Lakub enese pulmas täis, siis tööpäeval ei saa enam maast üles,» mõtles vanamees, istus ahju ette ja toppis piipu.

Jakob käis, vaatas hobused üle, andis tükule veel heinu juurde ja läks siis vaatama, mis Anu teeb. Anu vaatas lauda juures pealt, kuidas saunaeit sigu söötis.

«Noh, noor peremees ei taha noorikust sugugi maha jääda,» kädistas saunaeit, «seni pidid ilma olema ja oli hea küll.»

«Mis ta nüüd hea — eks ta hädaasi olnud,» lõõpis Jakob. «Kui paremat pole mekki saand, pead sellega leppima.»

Anu oli vait, peitis näo suure rätiku sisse. Ta häbenes veel Jakobit.

Siis mindi toa maile hommikust sööma. Majas ei olnud veel õiget korda, söögiajadki uisa-päisa. Sooja toitu polnud. Söödi jootudest ülejäänud roogasid: sülti, heeringaid ja külma liha.

Saunaeit «ketras». Kui mitte vokiga, siis suuga. Nii või teisiti, leiba pidi teenima, kedrusega, kudumisega, perenaise abilisena, tühjade juttudega. Söögilauaski heietas tema üksi jutulõnga.

«On ilus paslik noorpaar,» kiitis ta, «noorik priske ja punane nagu ladvaõun, tugev ja terve nagu sammas. Kui need kahekesi kirikusse sõidavad, kirjud tekid saani peal, siis vahib kogu külarahvas. Näe, sõrmused säten-davad sõrmes — noorrahva asi!»

Pereisa oli tõsine, ei näinud vanamoori vadistamist nagu tähelegi panevat, noored vaid naersid vana inimese meelekerget.

Pärast söömist ütles isa ahju ääres piipu koputades:

«Jakob, mine rakenda hobune ette, toome ühegi kimbu heinu, veiste heinad on puhtaks otsas.»

Jakob vaatas Anu, siis isa otsa ja küsis viimaks saunaeidelt, kas heinad tõesti otsas olla.

«Jah, sa jumalukene, on veel natukene pepri laudalae peal, peenike nagu... Säh, eks need pulmad võta kõiki kraami palju üles, nagu heinugi. Hulk hobuseid söömas, mis sa mõtled.»

Ja isat-Jakobit läksid heinu tooma.

Noorik jäi saunaeidega üksi koju.

«Noh, noor perenaine, kas on ka igav uues kodus?»

«Oi, kangesti igav, läheksin veel tänapäev koju tagasi.»

«Ja eks ta ole, ega siin siis niisugust värki pole, nagu teil kodus oli. Üleväljal olid kõik kapid ja kirstud kraami täis, ega Vahi koht nii hea ole.»

Lõuna möödus tähelepanematult, varsti oli õhtu käes. Talvine päev on lühikene.

Anu ei mõistnud esimesel päeval uues kodus veel midagi tõsisemat teha, katsus niisama ühte ja teist, korraldas oma asju. Kapi ülemisele riulile paigutas laulu-raamatud, oma alla, Jakobi oma peale. Anu raamatu kaanel oli kuldne rist, Jakobi omal karikas. Lõi ta lahti, et näha, mis salm vasakul leheküljel ülevalt esimesena talle juhtub. Raamatu vahelt kukkus välja kiri. Anu unustas salmi ja hakkas kirja lugema. See oligi kiri, mida Jakob oli otsinud, aga mitte leidnud. Paljuks ta siis seda oli tarvitanud ja teadis ta teda sealt otsida.

Ohtul ei tulnud Anu magama, istus nurgas, nägu rätikusse peidetud.

«Anu, tule magama, homme on tööpäev,» kutsus Jakob.

Anu ei vastanud. Nüüd alles märkas Jakob, et Anu nuttis.

«Anu, mis sul on?» hüüdis Jakob ja kargas sängist. Anu õlad tõmblesid.

«Anu, eks sa räägi. Kas on igav, kas tahad koju? Siis läheme kohe homme päev, aga nüüd jäta nutt järele.»

«Jakob, sa valetasid mulle, kui ütlesid, et sa peale minu kedagi teist poleks naiseks võtnud. Sa võtsid mind alles sellepärast, et Tärna Liina sulle ei tulnud.»

Nüüd teadis Jakob kõik!

«Seal lauluraamatu vahel on Liina kiri. Säh, võta oma kiri, valelik!» hüüdis Anu ja tõttas kapi juurde.

«Anu, see oli ainult nali... vanemad sundisid.»

«Vanemad sundisid ja oli nali!... Minu raha aga ei olnud nali! Nüüd oled oma kaheksasada rubla kätte saanud, minu veel pealekauba...»

«Anu, mis sa tembutad? Ole mõistlik. Meie oleme abielupaar ja peame kokku leppima. Ära nuta. Kui mitte mina, siis oleks mõni teine minutaoline sulle kosja tulnud... Säh, võta tips viina ja siin on kompvekid suupisteks. Rüüpa ja lepime ära. Me oleme ju mees ja naine.»

Jakob peab kaua keelitama ja meelitama, enne kui Anu pakutud klaasi vastu võtab. Viimane pisar, mis alles silmas säras, hüppab meelt heites punasesse vedelikku, see veelgi veidi virildunud suhu, kus kompvek ta endasse imeb. Noorik naeratabki viimaks.

Jakob hävitab süüdlase kirja ja lool lõpp. Naine ees, mees järel, poeb noorpaar voodisse ja nad on nüüd täiesti üksteise päralt.

MURI

Elu tragikomöödia igapäevane kangelane Jaak Tiisik oli teiste omasuguste seas nii väljapaistmatult väike, et ta eneses poleks kunagi julgenud lootust hellitada oma nime järeltulevatele põlvedele pärandada, poleks ta mitte saatuse salasepitsusel Tõnuri koduväiks saanud.

Jaak ihkas kogu oma eluaja rahu, aga elu oli tema selleks valinud ja niisugusele kohale asetanud, et tema läbi maailm Tiisikute olemasolust teada saaks.

Sel kohal kadusid Jaagu igapäevase leiva mured ja see on see paha asja ainus hea külg.

Lesknaise poeg päris Tõnuri talu kõigeaga, mis selle päralt ja millele veel kaksteistkümmend koormat saharauapuid ja kõrge riit seebikangisid tuli juurde arvata. Igas peres seda ei ole. Ja kõige selle eest ei nõutud temalt muud kui mehisust ja Tõnuri Mari Uudeltit oma õrnemaks pooleks nimetada. Seegi ei tulnud temale tühjade kätega, vaid tema veimevakk oli lapsepõlvest peale plaanipäraselt säärepaelu, sukaloonga ja kindalooteid täis tuubitud. Ta polnud küll mitte ilus, kuid priske ja tugev ning tal oli tervis, millest ükski haigus jagu ei saanud. Tema perenaisesesisust esindas valge põll, mille paela otsas kõlkus kaasavara kroon ja uhkuse tipp — kaheksa-aastane Manni, kelle pahatahtlik kurg ema kahekümne teisel eluaastal niisuguse näoga, nagu ei oleks tal maksvast moraalist aimugi, Tõnuri peretütre ukse taha oli poetanud. Mari ei tahtnud kalgim olla kui Vaarao tütar: ta halastas ilma oma tahtmata siia hädaorgu sattunud väeti inimlooma peale, söötis teda ja jootis, toitis ja kattis ning oma südame salajasemas sopis nimetas teda oma ihuks ja vereks, ehk ta küll avalikult pole sellega kunagi hoobelnud.

Täis elurõõmu, nagu arukask kevadel mahla, oli Mari oma isaõuel võrsunud. Ja nagu mahl imbub igasse oksaharusse ja lehesilma, nõnda kirjendas Mari ihu ülevoolavast elujõust, mis teed otsis pungakestesse ja võsudesse.

Maris mängis noor veri ja tungis varba küüne alla, aga valju ema kindel käsi rõhus kõik tütre keksivad liigutused maha.

Nii sündis siis, et elurõõm, mis kehas ei saanud vabalt liikuda, ringvoolul südamesse nõrgus, kus ta paatus ja tahkus.

Kui aga ema valvsat silma üheks pilguks laug kattis, siis oligi ju õnnetuse vile jalg teelt kõrvale vääratanud.

Aasta pärast vahetati Tõnuril sulast ja siis oli päev, millal talu tagakambris väga kõvasti räägiti, Mari otsata nuttis ja väeti lapse väaksumist kuuldi.

Elumaja uks langes selja taga paukudes kinni, seinad mürtsusid ja siis järgnes seitse pikka üksindusaastat vihusauna kambris, kus Mari oli oma elu murelapsega nii mahajäetud, et isegi leivavanemate truud Muri ei tohtinud nendega sõbrutseda.

Kuid ükshaaval hargnesid kaks sõlme Mari saatusekanga lõimeses ja ühel päeval võis ta, võtmekimp puusal, sellekordsele sulasele ütelda:

«Jaak, kas sa tahad igavesti jääda teisi orjama? Kas sa ei tahaks kord ka sulasepõlvest peremeheausse tõusta, Tiisik?»

Aga kui see oma punetavate silmadega totralt küsija otsa vaatas, käis Mari oma trumbi välja, sest tagamõtete urgitsemiseks pole Jaagul kunagi taipu jatkunud.

«Tahad sa minu meheks saada?» küsis Mari Jaagule teravalt otsa vaadates.

Selle pilgu ees lõi Jaak silmad häbelikult maha ja pidas enesega silmapilgu aru. Siis ütles, et ta tahtvat.

«Siis istu minu kõrvale, sõidame kiriku juurde. Tee, mis ma käsin, kõik muu olgu minu mure.»

Nõnda algas Mari Uudelti ja Jaak Tiisiku abieluromaan sealt, kus armastuse omad lõpevad.

Mees võeti külakõrtsis peremeeste klubi liikmeks vastu ja ta võis endale väljasõiduks hobuse tallis pidada. Ja talle öeldi: «Tõnuri peremees.»

Aganaine ei nimetanud teda kunagi «minu Jaak», vaid alati «vana Tiisik».

See viimane nimetus ei teinud Jaagule peavalu, aganaisel oli tal südamest hea meel.

Tema käsi, mis iialgi polnud õlleklaasi tagasi lükanud, haaras sellest veel aplamalt kinni ja pisikestes silmades lõi rõõmutuluke lõkendama. Ta tegi ohtrad liigid, ehk küll valla mõjukamad mehed kõnekäändude vahelt mõista andsid, et Tõnuri talu asju tegelikult ikka keegi teine juhib. Jaak ei hakanud oma pead nende märkustega vaevama, temale sai sellest küllalt, kui teda peremeheks kutsuti ja talle õlut pakuti.

Mitte keeruliste valla-asjade üle pead mürdmä ei olnud ta siia tulnud, vaid et piibutubaka juures paar sõna mõistlikku juttu vesta.

Seal teadis üks, kuidas vana Tõnuri Jüri oma suure rikkuse kokku pannud, ja teine, kuidas tema arvete lõpetamisega sessinatses maailmas lugu läinud. Sedagi jutustati, kelle käest Jüri selle hobuse oli vahetanud, kes tema külmal talvisel ööl teelt kõrvale metsa viis, kus pakane viinavaimuga tema patuse hinge omavahel jagasid.

«Seal siis laulis Tõnuri Jüri oma viimast laulu, muidu helas kõrts tema kärast,» jutustasid mehed.

«Viin hoidis kinni ja külm peksis. Sai alles viimasel ajal naise valitsuse alt lahti ja kohe see surm talle mehikesele tuligi. Vaata ette, Jaak, et sul niisamuti ei lähe. Tõnuri naiste tõug on mitmest põlvest hästi hakaja.»

Õlleklaasi juures ei tahtnud aga Jaak sellest teadagi, et tema peaks laskma end naisest valitseda. Ta võttis nõuks lasta juba varakult märgata, et tema on peremees ja nimelt mees.

«Täna õhtul tahan kodus õige natukene kuraasitada,» otsustas Jaak hobust lasingist lahti sidudes. Koduteel aiva ergutas ja turgutas seda otsust.

Söögilauda istunud ja lusika kapsastesse pistnud, viskas selle lauale ja kõmistas:

«Kas see on kellegi supp, see ju seasöök!»

Kuid üks pilk perenaise silmist pani Jaagu ülevoolavale julgusele kaunis kindlad piirid. Mari silmist

paistis ääretu imestus ja tema pahane pilk näis rõhuga küsivat: «Kust võtsid sa selle julguse?»

Jaak aga ei mõelnudki veel alistuda. Ta võitles head võitlust ja see tuli lõpule viia.

«Mis mood see sul on, et ei ole iialgi sooja vett,» torises ta silmapilk hiljem, «sa tead küll, et väljast tulles ei või hobusele külma vett juua anda.»

Mari aga mõtles endamisi, et on kõige parem, kui mässuidu juba tärkamisel lämmatatakse.

«Kuule, kas seal kõrtsis kõiki külakoeri Tõnuri perenaise vastu üles ässitatakse? Kas sul oli täna tarvis hobusega välja minna? Millal ma sind käskisin?»

«Kas sa seda üksi tead, et sina Tõnuri perenaine oled, aga mitte seda, et mina peremees olen. Kas sa mind külakoeraks pead?» käratas alandatud Jaak.

«Sina Tõnuri peremees?» imestas Mari. «Sinust ei saa iialgi Tõnuri peremeest. Veel pole viimane Uudelti suguvõsast surnud. Sina oled ja jääd meie sula-seks.»

«Ah, siis see põõsaalune peab minu üle valitsejaks saama?» hüüdis Jaak, osutades peaga Manni poole. Ta oli kord ka enda üle valitsemisvõime kaotanud.

Enne kui Jaagu pikaldased ajud taipasid ähvardavat hädaohtu, oli Mari kogu jõu, mis tema tugevates käsi-vartes peitus, vaese Jaagu nõrga külje — tema pea peale koondanud. Jaagu vaimusilma ette ilmus kujutus, mida ta kunagi oli laste lugemisraamatus näinud: kuidas hiigelkotkas noolekiirusel langeb jänese peale ja selle turjast küüntega tugevasti kinni haarab. See tõsiasi, et Jaak küüsi oma peanaha küljes ilmsi tundis, mõjus omalt poolt pildi elustamiseks märksa kaasa. Tal oli koguni tundmus, et tema on jännes, ja siis pidi kallal-tungija kaljukotkas olema.

«Kull, kull!» kisendas Jaak. «Kanakull, raudkull, raisakull!»

Kuid see kisendamine tegi ainult, et kuri murdja hakkas oma saaki veel valjemini sakutama. Suures kitsikus tsuskas Jaagu pähe korruga mõte vastu hakata.

Ta ajas jalad harki ja tõmbas rusika vinna. Aga vastane ei lasknud end sellest ettevalmistusest sugugi segada.

Jaak katsus siit ja sealt, ei hakanud kusagilt; aga mis Mari pani, oli paigal.

Näis, nagu oleks mässumees juba alla vandunud, ja karistaja käsi tõmbus tagasi. Jaak pääses lahti, taganes, toetas selja vastu ahju ja alles nüüd kargas ta süda õieti täis. Lagipea tundus nii hell, et seda vahest mitmel nädalal lehelisega ei võiks pesta.

«Ma mõtlesin, et ma Tõnuri Jüri tütre pidin naiseks saama, aga nüüd näen, et Jüri, kurat, on mulle oma karjakoera kaela määrinud. Sa oled Muri, Tõnuri karja-Muri.»

Jaak ei olnud veel kõiki oma mõtteid täielikult väljendanud, kui tal oma liigjulguse üle kahtlusi tekkis ja ta küsivalt naisele otsa vaatas.

Aga vaenlane ei mõelnudki enam kallale tungida. Ainult tema silmis loitis tuli, kui ta vihast väriseval häälel hüüdis:

«Jah, ma olen Muri. Kolmkümmend aastat olen seda Muri endas kasvatanud, — nüüd lasen ta lahti.»

KIUSATUS

«Jumala pärast ei vihasta, ei vihasta! . . . »

Teised vaikisid kahtlaselt. Emand Baumann määris leivale võid ja näis kogu tähelepanuga asja juures olevat. Isand Baumann kobas lusikaga sügavas moosipurgis ja tema paksust mustast habemest kostis midagi nagu hmh! Politseijaoskonna kirjutaja Võre hammustas suure suuga saia, ajas silmad punni ja lõmpsis teed. Kuigi see tegevus nõudis talt küllalt hoolt, sai ta siiski mahti suud paotada ja «no-oh» uriseda. Seejuures vangutas ta uskumatult pead.

«See on juba võimatu,» mugis ta täie suuga. «Ühel inimesel võib küll olla suurem kannatus kui teisel, aga et ta iialgi ei vihastaks, seda, vennas, on raske uskuda.»

«Ärge pange pahaks, härra Nõgi, kui ma teile tõendan, et on juhtumeid, kus teiegi ei suuda enda üle valitseta, vaid ägedaks saate . . . Ärge pange pahaks, aga asi on tõepoolest nii.»

«Ja teie ei usu!» imestas noor tuhakarva juustega Nõgi nutuselt. «Jah, mis ma võin sinna parata, et teie ei usu! Aga mõtelge ise, kuidas te tahate mulle selgeks teha, et ma vihastan või olen vihastanud, kui ma teile oma ausõnaga kinnitan, et ma ei ole enam viiel aastal vihastanud. Ei ole — jumala eest ei ole! Juba siis, kui ma alles koolis käisin, hakkasin endast vihastamist võõrutama. Ma lugesin üht raamatut, milles vihastamist kirjeldati kui metsikut ebavoorust ja vihast inimest võrreldi härjaga. Ma hakkasin siis aru pidama, kuidas sellest pahest vabaneda. Hakkasin hoidma, et ma ei vihastaks, ja kas usute, ma sain sellega kergemini toime, kui võisin arvata. Ei olnudki nii väga raske külmavereline olla. Usu ainult, et sa ei vihasta, pea tüli naeruväärseks ja lõõ käega!»

Isand Nõgi peatus, tõmbas hinge ja vaatas küsivalt ühelt teisele, mis mõju tema sõnad avaldasid.

Majaperemehe saiaviilukas oli moosiga paksult kaetud ja suured magusad suutäied lipsasid mõnusasti kurgust alla. Tal oli aega oma arvamist täielikumalt avaldada.

«Ei saa, ei saa... See on võimata...»

Noor poesell oli päris kimbatuses. Jutt oli kuidagi säärasele ainele kaldunud, et tema ei olnud enam viiel aastal vihastunud. Nüüd tahtis ta tõestada, et inimene võib nii elada, et ei vihastu. Aga keegi ei usu!

«Võimata, võimata jah!» kinnitas politseikirjutaja kõige suuremas meelerahus.

«Kuidas võimata?!» hüüdis Nõgi, ja pühkis taskurätikuga otsaesist. «Kui juba mina selle viie aasta jooksul, mis ma olen kauplustes tegev olnud, ei ole kordagi vihastanud — mõtelge: kauplustes, kus kõige enam tuleb irisejate inimestega kokku puutuda — kui ma selles ametis saan ilma vihastamata läbi — miks ei või siis teie, härra Võre, ilma vihastamata läbi saada? Paljuks teil on inimestega kokkupuutumist? Istute laua taga ja kirjutate passiandmeid majaraamatusse. Ja nõndasama teie, härra Baumann. Teil on tisləriäri, teete tellitud tööd. Ütelge, kas teil on põhjust kellegi üle vihastada! Mille üle te vihastate? Keegi ei hakka seal enam tingima.»

«Ei tähenda midagi,» lausus kirjutaja Võre.

«Ei midagi, ei midagi,» kinnitas majaperemees.

Isand Nõgi naeratas. Midagi muud ta poleks mõistnudki teha.

«Võimata! Võimata! Missugune narrus!» Oma hädas pöördus ta majaperenaise poole.

«Ja kuidas teie arvate, emand Baumann?»

«Mis seal nüüd arvata, armas härra Nõgi, aga ega maailmas niisugust inimest küll ole, kes kõik koerus-tükid ära kannataks. Isegi inglid vihastavad. Taeva-taatki vihastab. Ka Mooses vihastas ja murdis käsulauad puruks...»

«Ka teie ei usu!» ahastas poesell. «Aga ometi ma tõendan, ma vannun, et ma viis aastat pole vihastanud ega vihasta ka edaspidi!»

«Võiks ju proovi teha,» torкас politseikirjutaja.

«Ja mis moodi?» küsis poesell, punetavad silmad selle jonnipunni kiuslikku näkku puuritud.

«Noh, minu pärast kuidas tahes. Et me aga näha saaksime, et te tõesti ei vihasta. Meie ei usu seda muidu, kui näeme oma silmaga. Oleme kord uskmatud.»

Isand Nõgi vaikis. Kāsi liigutas kärsitult suhkrut klaasis, tardunud pilk nõutult leivakorvile suunatud.

«Oh!» tuli talt tasa, teadmata ja tahtmata.

«Jah,» ei jätnud kirjutaja oma jonni. «Vihastamine on ju omast kohast sant asi. Aga ka tarvilik asi. Arsti-teadusest teame, et vihastamine on tervisele kasulik: niisama nagu naermine...»

«Mis te nüüd kõnelete?» hüüdis poesell. «Kas ma ei tea, kuidas arstid vihastamise peale vaatavad?! Mispärast nad siis haigetele ärritumise ära keelavad? Vihastamine tervisele kasulik! Siis löika endal nina peast maha — on ka tervisele kasulik! Pista silm välja — on ka tervisele kasulik!»

«Silma väljapistmisega on teine lugu. Kehaliikmeid ei tohi vigastada. Vihastamisega on teine lugu. See on nagu maru, mis puhastab õhku. Viha ajab vere kiiremini voolama. Kui inimene pole veel täiesti rikutud, peab ta vihastama. Siis on ta loomulik inimene.»

«Loomalik inimene!» osatas Nõgi.

«Ei, ma ütlesin õigesti, loomulik inimene. Loomalik on alles see, kes midagi ei tunne. Ei head ega paha. Kes ei saa vaimustatud ega vihasta. Ehk ta on veel alamgi...»

«Ma saan aru küll, te tahate mind ainult narrida, te ise ei mõtle sugugi nõnda!»

«Ei, ma mõtlen just nõnda.»

«Ah, ärge rääkigel!»

«Mispärast ei peaks ma rääkima? Ma ütlen, mis õige: vihastamiseta ei saa ükski inimene elada. See oleks loomuvastane.»

«Kuidas loomuvastane?» põrutas Nõgi ja ehmatas isegi — nii valju häälega polnud ta ammu enam kõnelnud. «Mina ei ole viiel aastal vihastanud ja teie tahate tõendada, et see on loomuvastane! Kas mina siis olen loomuvastane?»

«Võib ju olla ...»

«St!» manitses majaperenaine lahkelt naeratades. «Mis te nüüd tühja vaidlete! Kas vihastada või mitte, see teeb ükstäis välja. — Olge hea, ulatage oma klaas, härra Nõgi, ma valan teile teed!»

«Ei, tänan ...» vastas poesell, «sellest on küllalt. Ma ei tea, mis see tähendab! Kas te teete ainult nalja või on teil tõsi taga? Aga mina olen viis aastat ära elanud, ilma et oleksin kordagi vihastanud ...»

«No see ei ole nüüd õige!» tuli kõigil kolmel nagu ühest suust. Isand Nõgi vaatas ühe otsast teise otsa, endal nagu hädine ja viril.

«Teie ei usu, mis ma ütlen?»

«Ei usu!» kinnitas kirjutaja.

«Seda just mitte!» pehmendas pereisa.

«Missugune lollus!» hüüdis Nõgi ja kargas laua äärest üles. Kaubasaks tundis, kuidas kuum viirg tema südame läbistas, nagu ta seda ammu enam polnud kogenud. Nende inimeste seas ta ei kärsinud enam kauemini istuda.

«Missugused ussid,» sisistas ta tänaval läbi hammaste, «kiusavad ja kiusavad, ei jäta enne, kui ässitavad su vihale! Kuradid!»

KITSAD VÄRAVAD

1

Talumajade sammaldunud õlgkatused paistsid põliste puude vahelt nagu haljendavad seljandikud, üks keskelt kühmas, teine nõgus. Suitsenud, tahmast hallis seinas vilkus aknaid, mille ruutudele oli päike põletanud violetse helgi. Akende all kukekannuseid ja murtud-südameid.

Kirikuvanker logises sügavais roopais ja pörkas ajuti vastu munakive, millega külavahetee oli sillutatud. Kõrb mära astus aeglasel sammul ega loopinud enam üle-meelikult pead nagu hommikul. Kuusteistkümmend versta edasi-tagasi olid sellele vallatusele teinud lõpu.

Ema ja Tõnis ei märganudki neid vintsutusi. Nad tulid armulaualt, olid vaiksed ja mõtlikud. Ainult nende pilgud ekslesid nurmedel, mis laiusid kärnalise paju-võsaga kasvanud kraavi taga.

«Tänavu jääme küll nälga!» ohkas ema.

«Ei mina mäleta nii külma ja vihmast suve,» tunnistas Tõnis. «Heinaaeg käi iga päev, kasukas seljas ja kindad käes. Riisu loogu veeloikudest kõrgematele kün-gastele tahenema. Rohtu on omajagu, kõrt ka, aga tera jääb kesiseks ja napiks. Kaerast ei maksa rääkidagi.»

«Mis see kõrski,» arvas ema. «Parem põuapõhk kui vihmavili.»

Sügiski tuli varemini kui muidu. Rukis oli ammu lõigatud, aga hakke konutas väljadel veel küllalt, vihkude ladvad haljendasid nagu murumättad. Hea seegi, et ilmad olid jahedad, idandumiseks ebasoodsad. Rehtede suitsud korstnate kohal ja ungaste otsas võitlesid vastiku tuulega, taganesid ta eest ja pugesis peitu udust tihedas õhus halli taeva all.

Enamikul elumajadel, kus Kargearus peksti ka rehte, tuprus suits korstnast, Vainuril, kuhu kirikulised sisse käänasid, uhkas alles unkaaugust. See teopõline, hari-malkade all kõssi vajunud suitsutare oli ehitatud tol ajal, kui talurahvas ei tahtnud korstnast teadagi, kartes, et see laseb sooja välja — ilma ei jõua ju keegi kuumaks kütta!

Uut elamut oli juba kaua kavandatud ja selles kors-tengi ette nähtud. Selleks oli metsa ostetud ja palke raiutud — töö, milles pereisa kaotas oma tervise, põdes ja viimaks hingusele läks. Peremehe kohustused lasusid nüüd vanema poja Tõnise õlul, kes neid ei näinud tõsi-selt võtvat.

Õues kobis perenaine vankrist maha, otsis heinte seest leivarätiku, astus kambrisse ja tervitas koduseid nagu komme:

«Terviseid kirikust!»

«Terviseid kirikust» toodi alati ja jagati igäühele, kes kodus ette juhtus, ilma et neid igakord nimme oleks saadetud. Küllap see kaunis komme oli alguse saanud apostlikest tervitustest kogudusele. Ja see, kellele ter-viseid öeldi — oli ta siis, kes ta oli — pidi vastama:

«Olge terve toomast!»

Nii kõlas pidulikumalt. Igapäevases elus öeldi: «Ole tervel!»

«Olge terve toomast,» kostis seekord eeskambris kahest suust. Üks oli noorem perepoeg, teine külakooli-õpetaja Nurm.

Tervitusele järgnes kohe korraldus:

«Antu, mine aita Tõnisel hobune rakkest lahti võtta. Ta käed kohmetanud.»

Seda käsku Antu oligi kartnud. Omast vabast ajast vanemat venda aidata oli talle vastumeelt: vendade vahel valitses vaen. Aga et võõra, olgugi hea tuttava juuresolekul oleks piinlik ema käsule vastu panna, teeskles ta, nagu poleks ta elavas vestluses seda kuulnudki. Meestel olid nädalalehe vanemad numbrid ees ja nad arutasid omavahel päevasündmusi.

Ootamisest pinevil, unustas Antu ettevaatuse ja küsis emalt:

«Kas lehed ka ära tõite?»

Lehte ei toonud kunagi teised kui tema ja Tõnis. Aga tähtis oli teada, kas seda polnud unustatud vallamajast kaasa võtta.

Poleks kooliõpetajat seal olnud, siis oleks ema pahaselt kostnud:

«Lehed sul meeles, aga hoost ei viitsi eest võtta.»

Nüüd vastas ta kangelt ja tükeldatult:

«Ei m-mina te-a, eks nad ole Tõnise käes.»

Juhtkiri vallaametnike valimisest jäi eelmises numbris pooleli. Seegi küsimus oli huvitav nagu iga asi, mis töötas head ja paremat. Kihelkonnakool polnud Antu teadusejanu ja õpihimu kustutanud, ennemini ärritanud. Sellest sõprus kooliõpetaja Nurmega, kes ametivendadest mitmeti erines, pisukesest palgast end elatas ja liiatigi hästi riides käis.

Teine teadmishimuline oli perekonnaliige — onu Tõnu, kadunud peremehe vend. Kui vennapojad ajalehte lugesid, tuli ta tavaliselt rehetoast, madal järi käes, aetas selle keset põrandat ja küsis:

«Kas sõda ka kuskil on?»

Sellega piirdus tema huvi maailmasündmuste vastu. Küsimus kordus iga uue numbri puhul, jäi aga enamasti vastamata. Onu näilik verejanu tundus venna-poegadele kentsakana ja oli nad ära tüüdanud. Nii Tõnis kui Antu muigasid pilkavalt ja katsusid sellest lõõpimisega pääseda.

Tõnu teadis, et kirikulised on kodus, perenaine kambri, Tõnis alles hobust koplisse viimas ja ajaleht tema taskus. Esialgu võis ainult vennanaine tema uudishimu rahuldada. Niisiis ta tuli rehetoast, mille nurgas ta elas, järi käes, aetas selle kopsti põrandale ja küsis:

«Noh, mis kiriku pool ka head kuulda?»

Siis märkas ta kooliõpetajat, kahetses oma küsimust ja oleks peaaegu tuppa tagasi läinud. Ta pelgas võõraid inimesi.

«Mis seal head,» vastas perenaine, «küll ta oli tänavali.»

«Soo! Mis ta siis rääkis?»

«Noomis inimesi, kes käivad laia tee peal, ja tuletas neile meelde kirjasõna: minge sisse kitsast väravast!»

Te, noored inimesed,» pöördus ema kooliõpetaja ja oma poja poole, «oleksite pidanud täna ka kirikus olema. Te oleksite kuulnud, kui vägeva jutluse õpetaja pidas!»

Õpetaja all mõeldi koguduse hingekarjast. Õpetajat sõna otseses mõttes, lastekoolitajat, kutsuti kooliõpetajaks.

«Kes see igal pühapäeval jõuab käia,» vabandas kooliõpetaja.

«Ega jõua küll, aga täna oleksite pidanud nimelt olema. Ta oli hirmus vali, manitses ja noomis just noori inimesi, kes laial teel ilmalusti taga ajavad ja igavese hukatuse sisse lähevad.»

Antu soris närviliselt ajalehti. Ta käed värisesid, kui ta küsis:

«Missugune see kitsas tee siis peab olema?! Minu teada ei saa kitsamat teed enam olla kui see, mida me praegu käime. Või on see tee kitsam, kus nemad neljahobuse tõllaga sõidavad?»

Ema küsis ehmunud imestusega:

«Mis jutt see sul siis jälle on? Mis see tähendab?»

«Ega mina tea, mis kitsast teest sa räägid. Mina räägin seda, mis mina tean.»

Ta käed värisesid veel enam.

«Sinul on ikka suu põiki nina all! Mis sa muidu lorised? Parem läind, viind hobune kõide. Tõnis kirikust tuld.»

Antu tahtis alalisest vaidlusest emaga hoiduda ja selle jutu lõpetada.

«Kas seda lugesite?» küsis ta kooliõpetajalt ja näitas talle ajalehte.

«Ei,» vastas Nurm ja lõi silmad kirjatükile.

Aga ema ei saanud seda asja nii jätta. Korrutas üksikuid sõnu ja lauseid, mis õpetaja rääkinud, ja ladus neid teistele ette — tallele panemiseks. Lõpetas oma kokkuvõtte jutlusest sügava ohkega:

«Jah, kui inimene jõuaks kõike pidada, mis õpetaja räägib!»

«Aga ei jõua!» ohkas onu.

Tõnis ilmus kambrisse. Teretas kooliõpetajat jahe-
dalt ja läks tagakambrisse. Talle ei meeldinud Nurme

sõprus Antuga, selle tõttu kaotas ta palju lugupidamisest tema silmis. Nägi temaski oma vastast ja ütles vaidlus-
hoos vennale, et kooliõpetajal midagi puuduvat.

«Ema kartis sellest pahandust ja ütles pojale ette-
heitvalt:

«Sina nüüd lähed teiste puudusi arutama!»

Tõnis ei osanud talle muud vastata kui:

«Mis ta's on sihuke!»

Antul muidugi jäi täismehes mõõtudest veel enam puudu. Ta ei võtnud viina, ei suitsetanud, tarvitas sõnu ja ütlosti, mis ajaleheveergudel ja kooliõpetaja suus võisid omal kohal olla, igapäevases kõneluses kõlasid aga pentsikult. Mõned asjad, eriti laulud, õppis ta pähe ja korrutas neid, ilma et seda oleks hädasti tarvis olnud. Ühe sõnaga: kergats.

Ja vanemale vennale vaidleb igas asjas vastu. Neid, kes teevad vaga näo ja laenavad pühakirjast sõnu igapäevasesse kõnekeelde, ei salli; need on talle silma-
kirjateenrid: palvetavad ja ohkavad, kaklevad ja sõi-
mavad — isegi kirikuõpetaja ei ole temale küllalt hea! ... Kui ema sellepärast ohkas, et inimene ei suuda õpetaja sõnade järgi käia, pahvatas Antu:

«Eks ta siis ise ela ees ja näita, et nii on võimalik elada. Siis alles tulgu teisi noomima! Aga nüüd võib olla, et nii ei suuda keegi elada, nagu tema räägib... Mis ta siis muidu haugub!»

«Kuule, sina korista oma rumalat suud!» taples ema. «Mis sina enesest arvad välja tulevat, et sa nii suureline oled?»

«Seda teavad need, kes mu sellele teele on tõuganud... Söö silku, joo kalja ja rühi aga tööd teha, päevad otsa ja ööd läbi! Kelle heaks seda tööd tehakse ja kas sinul ka on õigust inimese kombel elada, seda ei tohi küsida... Kitsad väravad, kitsad väravad — muud ei ole kui kitsad väravad!... Loed lehest kirjavastuseid: see ja see kirjätükk jäi kitsasse väravasse kinni!... Lähed kirikusse, seal näidatakse sulle teed: minge sisse kitsast väravast!... Ja ajalehed hädaldavad: eesti rahvas on kõdunemas, rahvas on tuim, ei saa millestki aru; pool meie rahvast on vaimuhaiged — väravad on kitsad!...»

Ena ei kärsinud poja kõnet kuulda ega saanud sellest õigesti aru, aga ühte ta mõistis, et see kõne oli äärmiselt jultunud. Vastutustundest oma lapse eest sattus ta ahastusse ja hüüdis tõsise hirmuga:

«Oi, minu aeg, mis sina suust välja ajad! Sul ei ole enam põrmugi aru peas! Kuhu sa mõtled oma suure suuga ükskord minna? Et sul ka sugugi häbi ei ole? ... Sa viid mu enneaegu hauda! ...»

Ja nii edasi ja nii edasi.

Antu oli vait ja soris ajalehti. Nägu õhetas, käed värisesid ikka veel.

Sõnakuulmatu poeg oli juba peaaegu löödud. Tarvis oli anda veel viimane hoop.

«Nende lehenärude sisse sa vahid ilmast ilma! Ma tahan nad kõik ahju ajada enne, kui sa päris lolliks lähed! ...»

See ähvardus paiskas Antu vaost välja: lolliks läheb see, kes loeb ajalehti! ... Nüüd värisesid ka ta huuled, kibedad vastused tikkusid ta keelele, üks soolasem kui teine. Kord pidi see saama öeldud, kõik see, mis ta südant rõhus. Tõde tuli kiskuda paljaks nii, et iga pimegi seda näeks. Kooliõpetaja märkas, kuidas ta sees kõik kees, ja vaigistas:

«Uspokoites!»

Antu näiski rahulikum, kui ta vaikse häälega ütles:

«Ei lehed tee kedagi lolliks. Aga õlipuulehed ja viirukipannid, mida teile suitsetatakse, uimastavad magajaid.»

Et pääseda valangust, mis nüüd järgneb, haaras Antu mütsi.

«Lähme!» ütles ta kooliõpetajale ja nad läksid.

Tõnis luges tagakambris, selg ukse poole, uuemat numbrit. Täna ei võtnud ta vaidlusest osa. Tal polnud selleks mahti, leht oli huvitav ja trükimust uimastas teda. Liiatigi polnud kooliõpetajast tuge lootat.

Onu tõusis istmelt ja läks tuppale. Ena kaebas Tõnisele oma häda.

«Sina aeg, ei ole temal enam aru, mis ta räägib või teeb! ...»

Tütär Leena tuli karjatarast lehma lüpsmast, kõige noorem poeg August, karjapoiss, ühes temaga. Lehes oli jutt pooleli.

«Eks sa võta vahest ka raamat kätte,» manitses ema. Antu, meeled veel ärevil, astus Nurme seltsis pikki sammude koolimaja poole.

Kui ta juba oskaks orelit mängida, täna paneks ta selle mürama!

Taevas näitas pikema saju järel selgemat nägu.

Valged pilverüngad liikusid aegamööda, päike vajus looja. Eha punetas.

2

Kargearu koolimaja erines oma välimuselt vähe korstnaga varustatud talutaredest. Vahe seisis peamiselt ruumide jaotuses, nimelt otsmises toas ühes eelneva koja ja sahvriga, mis olid eraldatud koolilaste tarvis. Kolm pikka pinki, alustades tagumisega, millel Antu esimesel sügisel oli istet võtnud, ja lõpetades esimesega, millel ta kolmandal kevadel oli püsti tõusnud, tundusid talle praegugi nii kodustena, et neil — mingisse kõrgemasse kooli paigutatuna — veel oleks tahtnud istuda. Head mälestused olid jäänud ka suurest maakaardist seinale ja orelilogust klassitoa nurgas.

Nurm ei olnud suurem muusikamees kui vana Tikas. Orel, külameistri käsitöö, nohises omaette, kui talumehest koolmeistri kanged sõrmed manuaalile vajutasid, ägas ja oigas nüüd kondivalus, tihti jäi hingki kinni. Antu muusikalist indu see ei seganud: orelimängu harrastas ta enesearenduseks ja vahelduseks oma hallis elus. Selles kultuursemas õhkkonnas kadus aeg imeruttu. Kodus laiutasid päevad ööde kulul, ahnitsesid varaseid hommikutunde ja ihnutsesid hilisõhtustega. Laupäeva- ja pühapäevaõhtud, puhkuse algus ja lõpp, seisid leppimatus vastuolus. Kuus päeva tööd ja vaeva seljataga, viheldud ja söödud, õgised silmad kirjatähti, enne kui tuli magus uni. Sedamööda kuidas seitsmes nädalapäev õhtule kaldus, heitis esmaspäevane orjus varju ette.

Jõudeaja lõppu Antu meelsamini kasutas koolimajas, kus muremõtted peletas eemale orel, ja lahkus sealt harva enne keskööd. Kodus viskus voodisse kindla otsusega kohe uinuda, et sellest paarist tunnist, mis

talle vabadusest veel jäänud, minutitki mitte kaotada. Uinuski kohe ja juba kella kahe ajal äratas ta sügavast unest orjaperemehe hüüd:

«Poisid-tüdrukud, maast lahti!»

Antu avas silmad ja sulges nad kohe jälle. Laud olid silmamunade üle otsekui kokku kasvanud, neid pidi lahti käristama ja see pani nad kipitama. Elutõde kogu omas karmuses läbistas ta teadvuse. Oli vaja tõusta, keha kerkiski, aga pea vajus raskesti padjale tagasi. Tugeva tahtepingutusega ajas ta end sängiservale istukile ja tõmbas saapapöiad jalga. Istus veel. Rehesärgi leidis sahvrist kaljaastja alt, kuhu see kaheks ööks ja üheks päevaks oli unustatud. Tahmane takulabane riidetükk judises külmalt üle selja nagu kananahk. Antu istus ahjulõukale, et pisut sooja saada, nägu äärmiselt vali, palged nagu kivist tahatud. Ta polnud enam omas meeles ja mõttes kujutletud vaba inimene, kes jõude elab oma elu, vaid tuim ori venna käsutuses.

Tõnis toimis samuti aeglaselt ja süngelt. Vahetas särki, istus, suitsetas. Onu Tõnu taarus ja tatsutas, naisedki liikusid kangelt, said aga enne valmis kui mehed. Ema läks udust hämarasse õue sidemeid sõlmima, Kustigi äratati Leenale abiks õlgi puistama ja kuppu köitma.

Vastik oli hakata nii vara liikuma. Antu kahmas otsekui vihaselt hargi kätte, lükkas parred laiali, ahtmed varisesid pahinal maha, uhates kuiva leili, kuuma nagu kõrbetuul. Haaras siis vihutüüka pihku, kallutas end tahapoole ja virutas kõigest jõust vastu upakil pinki.

Sahh! mütsatas latv ja terad veeresid krõbinal savi-põrandale.

Sahh! Sahh! Sahh! kordusid mütsud taktis kolmest kätepaarist. Viimase otsustava äigega rabati terad vihutüvest põrandale.

Idakaar lõi hahetama, udu hajus, rohi ja põõsad nõretasid sügisesest niiskusest. Noored kuked hakkasid õlgedes sabistama, kiresid heleda ja peene häälega teravalt nagu naasklipist.

Jõudis hommik. Ema läks lauta lehma lüpsma, Kusti sööma, et siis veised heinamaale ajada. Karjataras sorises alles soe piim lüpsikusse, kambris uhtus karjane

jahukördiga segatud hapupiimaga külmi kartuleid kõrist alla, kui tuli naabriperemees ja kaebas, et Vainuri loomad lõhkunud tema heinakuhja ära. Süüdlane kutsuti kohtu ette, Tõnis käratas:

«Kuuled, poiss, mis su peale räägitakse!»

«Ei meie loomad pole lõhkunud,» vaidles Kusti vastu. «Meie veised pole tänavu teie heinamaale jalgagi saanud!»

«Noh, kes siis lõhkus?» küsis naaber. «Või pole saanud! Määra Hans rääkis alles eile, et tema läinud lõuna ajal sealt läbi ja näinud Vainuri veiseid minu kuhja ümber. Siis olnud kuhi küll veel terve.»

Peremehe nägu oli väga vaenulik.

«Ei mina tea. Minust on praegugi terve.»

«Ahah, poiss!» käratas Tõnis nii, et tuba kajas. «Või sina, vanamees, ei viitsi loomade järele vaadata! Mis sul seal ametiks on? Lase püksid maha! Ma tahan näha, kas sust saab karjane või mitte...»

Vanem vend haaras kõige noorema kraest, vedas ta õue, tiris vitsapuntrast, mille Tõnu oli põhukorvi punumiseks metsast koju tassinud, vedrutava kasevibaliku ja andis ihunuhtlust — pükste peale.

Läbilõikav kisa pani reheliste kõrvad lukku. Naabriperemees oli oma kurva kohuse täitnud ja lahkus sõnalausumata.

Kusti aga röökis kohtumõistja valju käe all.

«Hea küll, aitab juba,» arvas õde.

Tõnise arvates veel mitte. Ta oli alles peksuhoogu satunud. Tõnu ei võinud näha, et tema silma all kellelegi valu anti. Ta ärritus kasvas iga hoobiga, mis Kusti selga sadas. Seisis nõutult ja manitses:

«Säh, mis sa nüüd peksad sellest lapsest? Sa ka nõnna, et ei mõista mette rääkigi... Laps aetakse poole öö aegu üles rehele ja nüüd sina taod ka veel! No jäta nüüd kord järele!»

«Anna hästi! Anna hästi!» ässitas Antu tigeda pilkega. «Suru ninali maha, pane jalg turjale. Võta nahk ka maha!...»

Veri kees ta soontes metsikult, ta oleks jooksnud, vitsa Tõnise käest ära kiskunud ja ta enda kas või maha löönud.

«Sinu nahk saab maha võetud,» ähvardas Tõnis, las-
kis aga poisi lahti. «Temal ka suu põigiti nina all!...
Varesevihitleja!»

Ta oleks oma ähvarduse teoks teinud, ei julgenud aga
Antut puudutada. Peksmine oli ta metsikuks teinud.

Kisa peale tuli ema lüpsikuga lauda juurest ja päris,
mis seal lahti olevat. Ema oli ainus, kelle poolt võis abi
loota.

«Näe, poiss on sul nagu metsloom: laseb veised teiste
heinakuhjad ära lõhkuda ja kui mina tahan teda karis-
tada, siis on kõik nagu hagijad minu kallal!» otsis
Tõnis kõrgemast kohtust endale õigust.

Ta kuju oli hirmuäratav: rehesärk pükste peal, lok-
suvad saapapöiad jalas, silmavalged nõgises näos pil-
dusid sädemeid.

«Oi, sina võrukael!» hurjutas ema. «Ja kuidas mina
räägin ja kinnitan, et sa veiseid kuhugile paha peale
ei lase!... Aga see on temale kõik nagu hane selga
vesi! Kelle kuhjad nad ära lõhkunud?»

«Alt-Jaagu,» vastas Tõnis pahuralt.

«Te vaadake enne, kas kuhjal on midagi viga, aga
ärge jookske kohe poisi kallale,» kähvas Antu. «Aga
Tõnisel on õnneks, kui saab väetima kallal oma met-
sikut viha kustutada!»

«Ah, sinul ikka oma kisa,» vastas ema. «Sesse ta nüüd
sureb...»

«Ja sinul õnneks, et saad mulle vastu haukuda!»
täiendas Tõnis.

«Egas sellepärast tohi last ä' tappa,» rääkis Tõnu aeg-
laselt. «Sul peab ikka aru ka olema, mis sa teed...»

«Sina ka jälle!» pahvatas Tõnis. «No mis sina tahad
talle teha? Ei tohi enam noksugi lüüa! Võta ja pane ta
endale kaela, aga ära joose minu silmile!»

«Säh, mis see jutt sul siis jälle tähendab?» küsis onu
kohtlaselt.

«Valu võib anda küll, aga sul pole enam aru, mis
sa teed: suur malakas käes ja soeb sellega nii, et kas
jääb veel hinge või mitte,» kurjustas Leena.

«Teind see talle kedagi,» arvas ema. «Küll ta siis
teab, et teinekord paremini veiste järele vaatab... No
mis sa veel vahid?» küsis ta Kustilt, kes kummuli õlekoo

peal nuttis. «Mis sa tõinad? ... Ruttu võta kaelkott ja aja veised välja. Päev juba pooles lõunas.»

Kusti võttis vitsa ja läks luksudes karja ajama. Veiste vastu oli ta täna armutu: kes oli aeglane või tõrges, sai vitsaga selga, pähe ja kuhu juhtus. Silmad nutust kriimud, läks ta karjaga metsa.

Rehetoas aga oli tüli täies hoos. Tõnis ja Antu purelesid omavahel. Tõnu püüdis neid vaigistada ja lepitada, aga tema tasaseid sõnu vaenulised pooled oma ägeduses vaevalt kuulsidki.

«Ma ei tea, mis sina õige oled?» küsis Tõnis ja vastas ise: «Muidu üks tattnina poisike ja muud mitte midagi!»

«Säh, kuidas sa nüüd jälle teisele ütled,» manitses Tõnu.

«Ja sina,» sähvas Antu, «pole muud kui vana joodikunärts, kes täna või homme kõrtsi ette või aia äärde kärvab!»

Tõnu ei saanud mahtigi Antut katsuda pidurdada: Tõnise viha oli tõusnud haritipuni. Ta võttis end tihti täis, see oli tõsi. Oli ka vahel laua alla ja kraavi kukkunud, aga ega ta siis sellepärast polnud veel joodik! Joodik oli tema arvates see, kes ilma viinata ei suuda elada.

«Sina laku oma joodiku panni! Kuradi sigal!» vandus ta. «Tattnina, nii kui koer alati minu kallal! Sa oled niisama loll nagu su sõbrad: rätsep Mutt ja see koolmeister...»

Narri meest ja mitte mehe mütsi. Lolli nime pakkus Tõnis Antule sagedasti, see käis tema enda pihta. Aga et ta ka kooliõpetajat ja rätsep Mutti sinna kampa kis kus, see ei mahtunud tema hinge sisse. Ta otsis üles kõik vastase õrnemad kohad ja sihtis sinna mürgiseid nooli.

«Säh, mis see nüüd olgu,» noomis Tõnu. «Siis iga päev... Mis mood see teil on? Sina, Antu, ka nii rumal...»

Antu polnud mitte üksnes noorem, vaid onu vastu ka kenam. Aga täna oli asjata tema südame pihta koputada. Nagu kaks kukke!

Riiu sekka segunesid ka ema ja õde. Ema seisis enamasti vanema poja eest, Leena toetusele ei võinud

kumbki pool kindel olla: kord astus ta ühe, kord teise poolt ja vastu välja. Et emal ja onul kummalgi omad soosikud olid, keda nad püüdsid kaitsta, siis läksid nad omavahel nägelema, kuni sellestki kasvas tõsine tüli. Kisa polnud neil vähem kui Tõnisel ja Antul. Tõnu, tõsi küll, rääkis aeglaselt ja tasa, perenaine seevastu seda nobedamini ja käredamini. Nii võeti kahe paariga. Ema käis vahel paja alla tuld kohendamas ja vasikaid jootmas. Tuli aga suurema sõnavaraga tagasi.

See varahommikune kära ja riid Vainuril polnud midagi erakordset. Täna andis selleks ainet Alt-Jaagu peremehe kaebus, aga see polnud ainus võimalus asja algatada. Põhjust leidis selleks iga päev. Vendade vahel, ema ja onu vahekorras oli see tavaline nähtus. Nii algas nädal ja nii ta lõppes. Alles söögiajaks vaikus kära, aga mitte päriselt.

Tõnu ei tulnud lauda. Tõnu streikis. Istus rehetoas redelipulgal, tahmane särk seljas, pööritas silmi ja sülitas suuri nõgiseid plärakaid põrandale. Niiviisi ta vaigistas oma viha, milles süüdi oli enamasti kadunud venna naine. Rehi sai ahetud, aga onu ei pannud ahju küdema, mis oli tema amet pärast peremehe surma. Tõnis pani ise tule ahju. Antu ja Leena läksid linaväljale, üks kitkuma, teine kammima. Veidi hiljem ka Tõnu.

Ilma söömata muidugi. Ka lõunaajal ta ei tulnud lauda, näsis varuks pandud koorukesti. Perenaise toit ei läinud suust alla.

Nii jõudis õhtu. Esimene päev sest nädalast oli möödas.

Jälle samm surma poole.

Kargearu oli meie muidu tuultest tallatud maal üks tuulevaiksemaid külasid. Asukad olid mööda seljandikku segametsa, soode ja rabade vahel tunginud nii kaugemale, kui ulatas «karge aru». Võsastikku raadati põllulappe, heinamaalt eemaldati mõned põõsad, karjamaa rägastikust raiuti ahjukütet. Talud asetsevad üksteisest

parajas kauguses, õued vajalike hoonetega varjavad end põliste puude all ja võpsikute vahel, iga pere elab omaette. Piirid on teistest küladest eraldatud ristikividega, mis aja jooksul samblaga umbe kasvanud; põllupeenrad ja karjamaarajad märgitud kupitsatega, niidud enamasti tikkudega tähistatud; paiguti aeti kaari paju-põõsaste sõlme seotud okste järgi. Sellegipärast esines arusaamatusi omavahel harva, piiritülisid peaaegu ei kunagi — ruumi jätkus kõigile elamiseks ja olemiseks.

Muudatused rahvastikus olid mõõdukad: naised võeti väljastpoolt, tütreid läksid mujale mehele, värsket verd vahetati vastastikku. Iga pere hoolitses enda eest, tegi oma tööd, toitis ja kattis end sellega, mis ise jõudis endale soetada. Üldisi huvisid oli vähe. Vanemad ja lugupeetumad peremehed ajasid valla-asju, arukalt ja vaikselt. Koguduse elus polnud talurahval palju kaasa rääkida. Kokku tuldi pulmas, varrudel ja matusel, juhud, mis kordusid korrapärases ajavahemikus. Käidi kirikus ja kõrtsis. Lapsed saadeti tõrkumata kooli, kus vana Tikas õpetas neid lugema, kirjutama ja pisut arvutama; leeris korralditi katekismust ja piiblilugusid, kinnitati usutunnistust.

Talud olid ostetud päriseks, ostuhind veel mitte täielikult tasutud. Aga võlaprotsendid õiendati tähtaegadeks, aeg-ajalt kustutati vähesel määral ka peoma. Kirikumaksud olid auasi. Koorem puid, vakk rukkeid või otra, nael linu, pundar heinu, kana või selle asemel 20 kopikat raha kirikhärrale, köstrile pool mõõtu, kella-mehele matt teri, selle üle ei nurisetud.

Hirvoja veski jahvatas terad jahuks ja tangudeks, mölder libis oli suur rahvamees. Austas isa Jannsenit, pooldas C. R. Jakobsoni, luges «Sakalat». Nooremad ja erksamad said temalt palju äratust, vanemad ja tui-memad kuulsid mõndagi, mis neid erutas. Kihelkonnast kaugemal käidi harva. Pärast seda, kui mõisa vilja-, lina- ja viinavoorid olid ära jäänud, üritati ühiseid sõite Tallinna, et oma ülejääke põllumajanduslikest saadustest, tõelisi või pingutatuid, müüa, soola ja rauda oma tarbeks osta. Sel teel uuendati sidemeid ja värskendati teadmisi, mis maarahval kaugematest oludest ja sünd-

mustest kunagi olnud. Viljandist oli kostnud hääli, mis ulatasid Kaugearulegi ja leidsid seal vastukaja. Aga enne, kui laiemad hulgad jõudsid neid kuulama, kõlas Kurgjal leinalaul ja kõik jäi jälle vaikseks nagu ennegi.

Aastaid hiljem Kargearu mehed sattusid Tallinnas tulelõkkele, millest mõned lootsid tõusvat tuld, mida omal ajal õhutas «Sakala». Juhtus see nõnda. Müüdüd, mis müüa oli, ja ostetud, mida osta jõuti, määrati kogunemiskohaks Pühapäeva kõrts, 6 versta linnast, koduteel. Kõik koos, joodi liiku ja Altpere Tõnis jutustas oma äpardusest agulis: look läinud katki. Koputanud ühele uksele, sattunud väga veidraste majja, naised võtnud teda naerulaginal vastu ja teinud vana talumehega nalja... Aga looka pole ta sealt saanud, looga pidanud mujalt nõutama... See seiklus tõstis meeste tuju, viina võeti mõni kortel üle määra ja uhuti seda «pairisega» kurgust alla. Samal ajal oli Härgaru hobune lasingu küljest kadunud. Ehmatuse oli suur. Mehed ei osanud muud teha, kui kõrtsmiku nõuandel otsad ümber pöörata, politseis ja lehekõntoris oma häda kurta. Mõnekümne kopika eest oli siis lehte trükitud, et sel ja sel, seal ja seal on varastatud kõrb mära, 8 aastat vana, 2 arssinat ja 1½ verssokit kõrge, lakk pahemal pool jne. Ostmise eest hoiatatakse, leidja või varga tabaja saab hea vaevatasu. Trükitud leht saadeti Härgaru Aadule koju kätte. Sellest said mehed maigu suhu. Seal oli lugeda muudki kui hobusevargustest. Lugesimihimulisi köitis põnev jutustus, mis aga aasta lõpul jäi pooleli. Et teada saada, kuidas lugu lõpeb, uuendati iga aasta lehetellimist.

Valgus paistis Kargearu küla kohal.

Valgus oleks seal võib-olla praegugi veel paistnud, kui mitte Vainuri Tõnis, tol ajal erksa vaimuga noormees, poleks sattunud teise nädalalehe jälile, mida noorem sugupõlv eelistas «Kõrvi valgele», nagu seda pilgates nimetati. Tõnis tellis endale üksi — mitte enam kamba peale nagu teised — «Eesti Postimehe», mille lisaleht «Õhtused kõned» rahuldab ka tema vajadust jutukirjanduse alal. Tõnis naeris nüüd «Valguse» lugejaid, kes lasksid end haneks püüda ja aheldada romaani külge, mille pealkirjagi (Villafranca) nad ei osanud

hääldada. Nende veteranide ja pioneeride surmaga kustus valgus.

Peale nende kahe lehe, millest üks käis Altperes, Härgarus ja Haukamäel, teine ainult Vainuril, vahendasid ühendust välismaailmaga «harjakad», venelased, kes korjasid seaharjaseid ja vahetasid neid pastlanõelte vastu, ja setud, kes kas pakkusid peremeestele sibulaid rukki vastu või nurusid perenaistelt närusid, mille tasuks andsid savikausi, mis «helises nagu Petseri kirikukell». Vanad kasukad, kuued ja püksid, isegi poolmädanenud kotiriide tükid köideti kimpu ja asetati koor-
masse. Mõni lihtsameelne külainimene imestas, et mis nendega tehakse, aga setu vastas uhkesti, et närudest tehtavat paberit, millele trükitavat raamatuid ja ajalehti. Piibel ja lauluraamat olnud kord samasugused räbalad... Mine usu nüüd setut, setu on naljamees!

Setu sõnade järgi oli seegi raamatuke, mida sai poest kolme kopika eest osta, räbalatest tehtud. Sirvilauad, mille järgi vanarahvas arvas päevi, nädalaid ja kuid, olid Kargearust ammu kadunud; nädalapäevad ja külvi-
nädalad tikkusid tihti segi minema, nooremad ei osanud loodusmärke tähele panna. M. Tõnissoni «Täht-
raamat» aitas kõigist neist kimbatustest üle. Ütles veel ettegi, missugune ilm on sel ja sel päeval ja aastaajal: kas külmetab või sulatab, sajab lund või vihma või ei saja üldse mitte.

Ja mõnikord oli tal õigus.

Aastanumber oli tähtraamatu kaanel märgitud, aga see oleks võinud ka ära jääda, sellest polnud lugu. Oluline polnud see, mis aastal ja kuupäeval keegi oli sündinud, vaid see, kui vana ta on praegu. Sünniaega lähemalt mäletasid vanemad: kas oli see kapsakükita-
mise, kartulivõtmise või mõnel muul tähtajal. Mõni erksam silm võis ju märgata, et aastakümned, mis järg-
nesid tuhande kaheksasajale, lähenevad lõpule, aga see ei kurvastanud kedagi. Saja-aastasi kirjatundjaid inimesi, kes seda oma kogemuste põhjal oleksid võinud arvata, Kargearus ei olnud. Ja arvutusoskus oli vähe arenenud.

Elu kulges neis jälgedes, mis isaisad ja emaemad olid ette astunud. Kombed ja tavad kandusid väheste

muudatustega ühelt sugupõlvelt teisele üle. Ostutalud püsisid perekonna valduses meesliinis, isale järgnes poeg, äärmisel korral koduväi. Juhul kui puudus otsene pärija, pärandati majand lähemale veresugulasele. Kõik see toimus ilma kärata, tasa ja targu. Juhtus ka seda, et lesknaine pidas talu oma täisealiste lastega, kellest üks jäi kodus peremeheks, teised aga selle piskuga, mis nad pärisid, rajasid endale mujal kodu. Seegi sündis vabal kokkuleppel, ilma kohut käimata.

Vainuril, kus vana peremees oli seni kindla käega pidanud korda, esines nüüd tõsiseid lahkhelisid, mis esialgu küll veel kaugemale ei kostnud. Aga maja-pidamine hakkas lonkama. Kummastki pojast ei olnud õiget peremeest. Tõnis polnud põllutööst õieti kunagi tõsiselt huvitatud olnud. Varem eas tikkus kooli, millest aga isa vastuseisu tõttu pidi loobuma. Teiseks huvialaks oli käsitöö, milles tal oli osav käsi. Sellekski harrastuseks ei andnud talutöö mahti. Ikka sagedamini kordus nähtus, mis emale juba mõnda aega muret tegi: väljast tulles ei olnud Tõnise samm enam päris kindel, meel aga rõõmsam kui kodus. Muutus aga kohe pahu-raks ja tigidaks, niipea kui teda sellepärast noomiti. Töös ja tegevuses oli ta hooletu ja lohakas.

Antu seevastu oli kõva töömees. Viinatilka ei võtnud suu sisse, aga suust ajas välja rohkem kui sõnakuule-likule noormehele lubatud. Tekkisid nägelused, mis paisusid tõsisteks tülideks. Vanem poeg heitis emale ette, tema on tahtnud õppida, aga isat-emat pole lasknud, — nüüd on tema elu rikutud. Noorem poeg ütles lausa, et Tõnisest ei saavat peremeest, antagu koht tema kätte, tema seab selle samasse korda, nagu oli isa ajal. Kui aga kohta talle ei anta, siis ta nõuab oma osa isa-pärandist enne, kui Tõnis kõik oma kõrist alla laseb. Tema läheb siis oma teed. Ema ei näinud endal õigust ega võimu nii suuri asju omapead otsustada ja õiget nõuandjat tal ei olnud. Otsis abi «Ohvrialtarist» ja «Siioni teekäijast», nuttis ja ohkas. Jäi üks abimees, kelle poole ta kisendas:

Su poole, Issand, südamest
ma tõstan oma hääle...

Nädal jõudis lõpule, Antu hingas kergendatult. Lau-päevaõhtul köeti sauna ja keedeti odratanguputru. See talle maitstes.

See oli olnud jällegi töörohke ja vaevarikas nädal, ainult kaks ööd saadi kauemini magada. Öösiti peksti neli rehte, päeval kitkuti kibedasti linu, kupardati ja veeti vette. Vahel valas vihma nagu oavarrest, inimesed olid märjad nagu linapeod, millele see oli vajalik.

Oih! Mõnus oli roidunud ihuliikmeid saunas soojendada, kuna leilivesi kerisekividel susises ja vihad haudusid!

Saunas oli kogu meespere: Tõnu, Tõnis, Antu ja Kusti. Nemad võtsid esimese leili. Naised pidid pärast vihtlema.

Vanemad mehed pikutasid laval ja higistasid. Kusti viskas leili. Vilumata veel, viskas korraga palju vett: kuumad kivid kärkisid ja paukusid, susisesid ja visisesid, hall aurupilv levis lae all.

Laval kostis aietusi ja oigeid.

«Oh, jumal, jumal! Oh, jumal, jumal!» hädaldas Tõnu. «Ai, ai, ai! Ai, ai, ai!...»

«Mis sul häda?» päris Antu. «Mine maha, kui sa leili ei kannata.»

«Sa ka nii rumalasti räägid!» noomis Tõnu. Pärast üürikest pausi seletas asjalugu. «Ega ma sellepärast soiu. Ma oigan sellepärast, et siin juba nii palav... No mis siis veel seal? Oh, jumal!...»

Leil lahtus, Tõnu võis juba vihaga lüüa.

«Aitäh, aitäh!» tänas iga sahmaku eest, mis ta endale pihta andis. «Suur tänu taevataadile! Aitäh ahjukütjale! Aitäh leiliviskajale! Aitäh, aitäh!»

Onu hirmu- ja tänutunded, mida ta ei avaldanud esimest ega viimast korda, tundusid Antule kentsakatena: ta muigas.

Kord tuli kõige noorema kätte laval laiselda, kuna teised teda pidid teenima. Kuigi keris oli oma esialgsest ägedusest märksa taltunud, jätkus ühest sirtsust ja Kusti jagu oli käes. Kobis maha, lobistas enda

veega üle ja lippas alasti toa juurde. Selg jäigi pesemata.

Valged särgid seljas, puhtad püksid jalas, soe puder kõhus, aeti habet.

Tõnise vilunud käsi raasis oma kolmekümneaastase lõua pruunikast karvakasvust peatselt puhtaks ja ulatas isast päritud Solingeni nooremale vennale tõendina, et ta teda, hoolimata tema kahekümne kolmest eluaastast, peab täismeheks. Antule see polnud just hädavajalik, võttis noa siiski vaikides vastu ja kraapis needki valkjad udemed, mis talle suurt rõõmu ei teinud, omalt ülemiselt mokalt maha: need tuletasid talle meelde tuttavat setut, närukaupmeest, kellega ta ei tahtnud sarnaneda.

Sööginõud toidujätistest loputatud, ukсед riivis, lükadid kinni, kassil piimatass ees, puged naispere põhku. Samuti Tõnu ja Kusti. Vennad jäid laua äärde lambivalgel lugema. Tõnis uuris «Eesti Postimeest», Antu nautis selle «Õhtusi kõnesid». Lakkades kolamisest olid mõlemad maast-madalast võõrutatud: Vainuri kombelises majas oli ööhulkumine range keelu all. Vanemal pojalt oli nooremas eas olnud nõrkus ühe vabamate elukommetega naisterahva vastu, keda isat-emat ei sallinud silmaotsaski. See seiklus oleks talle võib-olla maksnud ta esmasünniõiguse, kui ta omast pahest mitte õigel ajal poleks taganenud. Muidugi masendas seegi pettumus tema niigi nõrka tahtejõudu.

Antu oli iseloomult kindlate põhimõtetega noormees. Tema jaoks oli ainult kaks värvi: valge ja must. Valge oli ta ise, valged olid ta vähesed sõbrad. Mustad olid kõik muud — tema vastased. Karske sõnas ja teos, naljasoon näis tal üldse puuduvat. Võib-olla sellepärast õrnem sugu tema seltsi eriti ei ihaldanud. Ta ei osanud tantsidagi, rääkimata tüdrukute ümber lipitsemisest. Kus ja millal ta pidigi seda õppima? Kodus ei tantsitud ja mujale teda ei lubatud. Juhtus mõni tütarlaps Vainurile tulema ja pidi Antu tema aega viitma, siis toimus see äärmiselt igavalt. Antu otsis kõneainet ajalehest, luges üht ja teist ette. Ja oleks ta siis osanud valida midagi, mis neidu oleks lõbustanud! Aga ei! Ei taha kuulatagi, paneb haigutama.

Ajaleheromaan kuni märkuseni (*Järgneb*) läbi loetud, võttis Antu kooliraamatud käsile. Seda tegi ta alati, kui mahti sai.

Enam oli esimese uinaku juba teinud ja nägi ärgates, et poisid ikka alles tulevalgel istuvad. Neid pidi manitsema.

«Ärge raisake tule-eli! Minge vahest magama!»

Seda viimaks tehtigi. Mitte petrooleumi säästmiseks — sellist praktilist meelt polnud kummalgi pojalt. Aga silmad hakkasid kipitama ja uni surus laugudele. Laupäevaöö möödus vaikselt. Uksi ega aknaid ei lõhutud.

Pühapäevahommik oli soe, taevast selge. Keedeti noori kartuleid, mille kõrvale anti värsket võid, mis enne oli sõredate soolateradega jagusaks tehtud. Osalt samaks otstarbeks, osalt maitse pärast segati seda murulauguga. Seda toredust ei võidud enestele lubada iga päev.

Söödi, siis läksid Leena ja Antu kirikusse, kus ikka oli käidud. Niikaua kui karjane, mustas talaaris, valged lõkad lõua all, kuldrist rinnal, seisis altaris, silma ees tema kari, selja taga ristilöödud Lunastaja, keda valgustasid vahaküünlad hõbedastes lühtrites punasega kaetud altarikapil, kuulas Antu vaikselt hardumuses. Aga kantslis muutis sama kuju, kes aiva noomis, hirmutas ja ähvardas, ta tõrksaks. Vastuolu õpetaja sõnade ja tegude vahel äratas temas protestivaimu ja pani talle suhu sõnad, et sel kitsal teel, kus suured saksad mahuvad neljahobuse tõllaga sõitma, võivad taluvanker samahästi taevasse viia. Aamen tegi tema kahtlustele lõpu, sõna sai orel, mille võimsal saatel kõlas kogudusekooris jõurikkalt Antu bariton.

Kirikuga olid seotud tema kaunimad mälestused.

Lapsepõlvne paradiis polnud tema jaoks veelgi oma võlu kaotanud, kuigi vaheajal mõni imelill oli hallas hukkunud.

Koju jõudsid kirikulised poole õhtupooliku aegu. Leena tõi «terviseid kirikust», Antul polnud neid tuua. Söödi putru keedetud piimaga, õde heitis puhkama. Antugi viskus voodi, mitte aga unele, vaid vaimsele elule. «Eesti Postimees» oli nüüd tema teenistuses,

Tõnis pidi leppima «Õhtuste kõnedega». Selle numbri avas ta kärsitumalt kui muidu. Ja ta ei pettunud. Lehes oli sõnum suvise viljakasvu ja viimase laada üle, samade sõnade ja komadega, nagu kirjutatud. Puna tõusis palge, oli nagu natuke häbigi. Aga rõõm käis siiski üle kõige! See kõik oli ju tõsi: viljasaak oli tõesti vähene ja nuiameestel oli joodikute ja kaklejatega niisama palju tegemist kui eelmistel aastatel. Tänu temale seisis see nüüd kõik must valgel ajalehes...

Võttis veidi aega, enne kui Antu erutusest toibus. Kui talle külla tuldi, oli ta juba tema ise, Vainuri Antu. Arukas, kaine, pisut pilklik. Tema sõprus Nässi Sassa oli teistlaadi kui kooliõpetaja Nurme ja rätsep Mutiga. Kooliõpetajast tundis ta end veidi vähemana, rätsepaga võrdsena, Sassist koguni üle olevat. Mitte sellepärast, et tema oli perepoeg, Sass saunamehe sigidik. Vana Ites oli omal ajal olnud renditalupidaja, talude päriksmüümisel aga jõukamate ja nõukamate eest pidanud taganema. Tema ainus poeg, jässakas ja jutukas poiss, oli erksa vaimuga, aga väheste vaimuannetega. Antul polnud temalt palju õppida, küll aga temale õpetada. Faktid tõendasid, et ta iseteadvus oli teatud määral põhjendatud. Ja see tõstis ta enesetunnet.

Poisikesepõlves oli Sass teeninud tuntud palvevenda, kelle mõjul muutus vagatsejaks. Nüüd ta seda enam ei olnud. Vainuri Antu oli ses suhtes avanud ta silmad, nagu ta ise tunnistas. Kui suur teene sellega temale oli tehtud, näitas asjaolu, et silmakirjaliku lugejavenna omad lapsed käisid lihateed: poeg purjutas ja mürgeldas külavahel, tütar oli läinud raisku. Hiljem oli Sass õppinud linnas kingsepatööd, aga nõrga tervise pärast sealt enneaegu lahkunud. Ta rinnad olid ängis, kõhis suvelgi. Elas saunas, mille isalt oli pärinud. Parandas vanu saapaid, hädakorral tegi ka uusi.

Itte poiss või Nässi Sass, nagu teda kutsuti, luges nüüd lehes trükitud sõnumit, mille kirjutamist oli oma silmga näinud, ja tegi toreda näo. Antu eeskujul katsetas temagi kirjatöödega, pidi aga oma juhilt ja õpetajalt kuulma, et need veel ei kannatavat trükimusta.

Antu ise kirjamehena üha kerkis oma sõprade silmis. Ja mitte üksnes sõprade silmis. Tõniski ei suutnud lugu-

pidamist venna vastu endas täiesti maha suruda. Kui nüüd nädalalehe number viimaks tema kätte puutus, näitas ta sõnumit salamahti emale ja ütles õiglase uhkusega:

«Näe, meie poisi töö.»

Emal ei teadnud, mida sellest arvata. Trükisõna tähendas temale pühakirja, mida tuli sellisena võtta. Lehes leidis ainult ilmalikku lori: lobiseti igapäevastest asjadest ligilähedastes kohtades.

Peaagu Kargearus, kuigi seda otse ei nimetatud.

5

Rukkirehed olid Vainuril juba pekstud, peksti otri ja kaeru.

Onu ja Tõnis ajasid hangudega kuumalt õhkuvad ja kuivalt krõbisevad ahtmed üle ukسلäve rehalasse, kus Leena ja Kusti need kogu ulatuses üle põranda laiali laotasid. Kohe ronis Antu, ohelikuots ühes, piits teises käes, kolm hobust sabapidi üksteise järele seotud, üles viljavallile, vilistas ja hobused hakkasid tema ümber keerutama. Nii üle põranda.

Kuuldus vaid krabinat ja sahinat, ergutavaid hüüdeid ja piitsaplakse.

Ülemine kiht küllalt peeneks sõtkutud, viidi tolmust hallid hobused õue, kus neid ootas teenitud suurusega sõim. Tõnu, Tõnis, Leena ja Antu ise haarasid rehad pihku, kargutasid kõlkad peale, riisusid kokku ja kandisid aganikku. Siis toodi hobused uuesti pahmast tallama, mis kordus niikaua, kui neljast viljakoormast olid jäänud järele ainult aganad ja kõlkad.

Ühel hommikul, koidu ajal, kui Antu hobustega parajasti rehalaväravast õue astus, märkas ta taeva all kuma ja hüüdis:

«Tulekahju!»

Rehelised tormasid ähmiga toast, et neil põleb. Kuma paistis kaugemal.

«Mäemardi!» hüüdis Tõnis.

«Haukamäe koguni,» vaidles Leena vastu.

«Minu meelest hoiab nagu Kruusiaugu kohta,» arvas emal.

«Olgu ta minu pärast kas või Junsi,» hüüdis Antu.
«Lähme!»

See oli muidugi üks Antu uide: Junsi polnud hoopis sealpoolgi. Junsi Juss, see kehv pops, oli kohtlane ja tugev nagu vanapagan. Teda pilgati ja eriti armastas tema kallal lõõpida Antu. Kui oli juttu kellestki käpardist ja saamatust, siis oli ikka ja alati tema trumbiks:

«Junsi Juss.»

Tõnis, keda see tüütas, täiendas omalt poolt:

«... ja Nässi Sass.»

Sellest taipas Antu, et kivi visati tema kapsaaeda. Ja vaikis.

Antu vaikis ka niisugustel kordadel nagu praegu. Temas ärkas vägilase vahvus ja jõud. Nüüd oli ta kõigeks valmis.

Kõik pistid korruga jooksma, Tõnu jõlgates teiste järele.

«Kustutage tuli!» hüüdis Tõnis.

«Mine, Kusti, kustuta lamp toas ära,» käskis Leena.

«Ei mina julge,» vastas Kusti ja värises.

Tulekahju nägemine oli ta araks teinud. Leena läks ise tuld kustutama, Kusti vilkas ühes teistega õnnetuspaigale.

Tõnisel oli õigus: põles Mäemardi elumaja ühes rehega.

Rehetuba oli tuld täis.

«Appi, appi! Tulge appi!» pääsesid alles nüüd inimeste keelepaelad valla.

Rahvast tuli rohkesti kokku, kõik olid üleval ja nägid tulekuma.

Üks noormees, tahmane rehesärk lahtiselt pükste peal, kuuenäru seljas, seisis püsti kaevuraketel ja vinnas vett. Naised ja tüdrukud jooksid pangedega, mehed tassisid toobritega, loobiti kappade ja kibudega vett tulle. Vainuri Antu jõudis hingeldades kohale ja ohkas:

«... et ei ole pritsi!»

Mäemardi peremees ise pildus kambrist kraami välja. Antu kargas läbi akna talle appi. Kahekesi tassisid nad kappe ja sänge. Aga tuli rehetoaast ulatus juba ukseni. Sealt ei pääsenud enam õue.

«Andke saag!» hõikas peremees.

Toodi saag ja akna kõrvalt saeti palgid läbi,apid ja sängid lükati läbi avause õue, kust nad eemale kanti. Oligi viimane aeg.

«Päästke end! Hüpake välja!» hüüti. «Lagi langeb sisse!»

Antu haaras seinalt kella ja kargas aknasse. Leegid limpsasid vastu, kõrvetasid ta nägu ja juukseid. Silmapilk hiljem langes lagi praginal sisse, paisates õhku sädemeid ja suitsukoonlaid.

Antu sööstis kaevule, kus talle pang vett pähe valati. Siis jooksis aida juurde: sealtki kanti kraami välja. Ait oli peale tuult, aga elumajale väga lähedal. Otseses tuleohus oli karjalaut.

«Päästke loomad!» hüüdis perenaine.

Laudakatus võttis tuld.

«Ah, et ei ole pritsi!» kahetses Antu jälle. «Midagi pole parata... Kui tuli lahti läheb, siis katsu aga, et saad eluga lükkama...»

Inimesi kogunes üha rohkem. Ei osatud aga midagi peale hakata.

«Lauda katusele ja valage vette tulepoole külge. Minu järel! Ruttu!»

Veehäda...

«Kaev on tühi,» hüüdis noormees, kes vett vinnas.

«Alliksaarele vee järele!» kamandas Vainuri Tõnis. Rakendati hobused vankrite ette.

Aida ja lauda katused tundusid juba palavana.

«Ruttu, ruttu, vesi siia!» karjus Antu. Katus kõrbes.

Kaevu põhjast nõristati veel vedelat muda. Sedagi ei saadud katusele toimetada.

«Redel katuse najale ja ahelikku!» kamandas Antu.

Nii tühjendati harjal anumaid, löga veeres mööda katust allapoole.

«Hobune! Kus hobune?» kuuldus korraga peremehe hirmuhüüe.

«Hobune! Laske hobune lahti!» andis helitelegraaf edasi.

Joosti talli juurde. Üks agaram mees tormas läbi tule sisse. Aga hobune oli raudketiga sõime küljes. Mees rebis hobusel päitsed peast ja hakkas teda välja ajama. Ent pöörane loom pöördus ikka tagasi tule eest.

Mehel ei jäänud üle muud, kui end päästa.

Elumaja põles maani maha. Ainult majakraam ja riided suudeti päästa. Vili ja põhk, mis olid rehalas, põlesid sisse. Tuleroaks sai samuti karjalaut. Vesi oli kaugelt vedada. Õnneks aeti kari välja.

Päike oli juba kõrgel, kui inimesed õnnetuskohalt lahkusid. Tahmased, pooleni põlenud riidenärudes, liikusid nad nagu tondid päise päeva ajal Kargearu küla vahel, vadistades sellest, mis nähtud ja kuulud.

«Kuidas ta põlema oli läinud?» päriti.

«Mis seal minna,» vastas teine. «Reheaeg. Tuli kukkunud ahtmetesse ja kuivad kaerad särtsatasid nagu püssirohi.»

«Hooletus ka — inimesed ei vaata, kuhu tule panevad. Tuli pole mängukann.»

«Eks ta ole hooletus ja pole ka. Kui see on õnnetuseks antud...»

«Mis õnnetuseks antud? Õnnetuse eest peab inimene hoiduma. Näe, uuemal ajal tehakse rehetoa ja kambri seinä aken, lamp seisab kambri aknalaua. Sedaviisi pole enam karta, et tuli lahti läheb.»

«Kui õnnetus tahab tulla, siis tuleb ta ikkagi. Akna-klaas võib katki minna, sinna ei saa midagi parata. Parem siis juba elumaja rehest lahku ehitada, nagu tehaksegi. Aga igaüks seda ei jõua.»

«Peab jõudma. Ega Mäemardil kerge pole uusi hooned ehitada...»

Vaidlus soikus, vaikides mindi edasi.

Vainuri rahvas jõudis alles keskhommikuks koju. Ema ja Kusti olid enne tulnud, karja välja ajama. Söödi ja lõpetati rehi.

Päev oli soe ja päikesepaisteline. Tõnis pahandas, et aeg ära viidetud, nüüd peksa kuivaga rehte, kuna väliste töödega nii kiire.

See jutt ärritas Antut. Algas jälle see «igavene jorin».

«Nüüd sa oled hädas! Muidu nii hoolas peremees, nüüd viitis poole ööd ja päeva ära... Mis on Mäemardi kahju selle kõrval?»

Olgu selle jutu sisuga kuidas oli, aga need rõhutatud «muidu» ja «viitis»!

Tõnise kops kerkis üle maksa, ta kukkus venda sajatama.

Kahjutuli sai seekord vendade vahel tüliõunaks. Tülitseti kogu päev rehe kallal, õhtul heideti pahuralt magama.

Oli üks õnnetu päev, tõi ainult kahju ja riidu.

Antu kirjutas sellest sõnumi ja Tõnis uuris lehest asjatundja näoga, et kas «meie poiss» nõnda kirjutab, nagu lugu oli.

6

Mihklipäevaks tapeti lambaid, keedeti värsket suppi, küpsetati saia.

Oli nagu püha ja polnud ka. Vainuri pere kogunes hommikul eelkambrisse. Tõnu tuli rehetoast, pani oma istme keset põrandat ja istus sellele, käed risti. Tõnis hakkas päevakohast epistlit lugema:

«Ja sõda tõusis taevas...»

Tõnu ajas kõrva kikki: see väike nahklaudadega raamat jutustas asjust, mida ta ajalehelugejailt asjata oli pärinud. Maa peal polnud praegu sõda, aga taevas oli, — Mikael ja tema inglid sõdisid lendava mao ja tema inglite vastu, paiskasid need maa peale. Evangeeliumis öeldi hea sõna väetimate laste eest, keda temagi alati kaitses. See õigustas teda.

Tõnis ise ei näinud pead murdvat selle üle, mida oli lugenud, viskus tagakambris sängi ja põõnutas poole päeva. Ema pani prillid ninale ja võttis õlipuulehe kätte. Leena heegeldas aluskuue pitsi, Antul krabises sulg paberil. Onu kobis oma nurka rehetuppa, istus järil, piibel põlvil avatud. Aga ta ei näinud trükitähti, mõtiskles kuuldu üle.

Paharett, kes jumala ees ööd ja päevad inimeste üle kaebas, oli taevast heidetud maa peale. Siin öeldi nüüd olevat jumalariik, meelevald Kristuse käes. Tema paastud ja palved polnud siis asjata.

Lõunapaiku tuli rätsep Mutt Vainurile. Antul oli nüüd kuulaja, kellele ta võis seda ette lugeda, mis ta äsja oli kirjutanud. Ta luges tundega, nagu oleks see tema enda vaevavili. Tegelikult oli see üks idamaisi muistendeid,

vana venekeelse ajakirjaga kooliõpetaja kaudu tema kätte sattunud ja eesti keelde tõlgitud. Ta ei kuulnud kiitust ega laistust.

«Ja jah,» lausus rätsep, «kas saadate kuhugile?»

«Ei tea,» vastas Antu, «kirjutasin niisama: ajaviiteks ja harjutuseks.»

Tõlkis siis veel midagi suusõnal. Mutt kuulas ja vaikis. Aukartusest kirjasõna vastu ei tihanud ta oma arvamist avaldada.

Ohtupoolikul tuli Nässi Sass, teine pühapäevane küllaline, siis külapoised, kes lõõtspilli saatel ümber hulkusid ning nagu hobused hõiskasid ja hirnusid. Vainurile tulid nad suure müraga ja tõid hulga pori eeskambri põrandale. Jürka käristas lõõtsa, Jaska, nende ninamees, hõikas:

«Tere, noored härrad!»

Antu tundis end veidi ebamugavalt. Häbenes oma välimust, eluviisi, ajalehti ja kõike, mis külapoistest erines. Vesihalli poolvillast kuube, poeriidest triibulisi pükse, maniskit, põiklipsu, mille nurgad ei rippunud nagu sea kõrvad, mansette, ninarätti ja kammi rinnataskus. Ta nagu polnudki harilik talupoiss, kes töötab nagu teised, vaid «noorhärä»...

Ehitas silda üle kuristiku enda ja nende vahel, jättis unarusse oma sõbrad, ajalehed ja raamatud, laskus teiste tasemele, tegi juttu jooksvatest põllutöödest, teeskles huvi nende ajaviite vastu.

«Noh, kus täna õhtul pidu on?» küsis muide.

Jaska vastas lühidalt:

«Ei tea, kas ongi kuskil.»

Pidi otsima uut kõneainet. Aga iga suge, mille ta leidis, lõigati paari sõnaga katki või vaikiti surnuks. Sass omalt poolt püüdis poistele meeldida, ei pannud pahaks nende pila, naeratas alandlikult. Asjata. Neid ei arvestatud. Jaska soris ajalehti, Jürka mängis pilli.

«Mis sa, Mutt, seal tuhid?» küsis Jaska ja teised irvitasid.

Mutt kuulis küsimust, nägi aga ainult lehte enda ees. Vastas:

«Loen niisama ühtteist.»

«Mis see leht siis räägib?» päris Jaska.

«Dreyfussi protsessist ja parlamenditülidest Prantsusmaal.»

Leht oli ennegi rääkinud keelt, mida Jaska ei mõistnud. Aga kui rätsep teda tõgab? Jaska tegi teist juttu, küsis:

«Kaugel sa oma tööjärjega oled?»

«Hansudal,» vastas rätsep, silmad ikka lehe küljes kinni.

«Siis ei olegi siin kandis,» järeldas Jaska. «Poisid, hakkame minema.»

Jürka lõi lõõtsad kokku ja astus ukse poole.

«Ootal!» keelas Ojavahe sulane Aadi, «ma pole veel saanud asjast rääkidagi.»

«No mis sa siis vahid,» käratas Jaska, «eks sa räägi.»

Aadi kiskus põuetaskust mingi lehe ja pistis Antule nina alla. «Võta loosil!»

«Mis loosi?» võõristas Antu ja lükkas lehe kõrvale.

«Uuriloosi.»

«Ei taha.»

«Taha ikka.»

«Ei taha.»

«No võta nüüd koolivenna poolest!»

Koolivenna poolest — see tuletas meelde aega, kui Antu enda seljal hoidis avatud raamatut, millest Aadi maha luges.

«Olgu siis koolivenna poolest. Palju see maksab?»

«Kümme kopikat.»

Antu luges talle kopikad peo peale.

«Pane nüüd nimi kirja.»

«Seda pole vaja.»

«On küll vaja.»

Antu heitis pilgu lehele. Numbreid oli 150, neist kümme erilises käekirjas ära märgitud. Kirjutas oma nime Nr. 37 järele. Nüüd pidid ka rätsep Mutt ja Itte poiss oma nimed kirja panema.

«Näita mulle seda uuri,» ütles Antu.

Aadi näitas.

«Ja selle loksus eest tahad 15 rubla saada!» imestas Antu. «Vaevalt tiksud. Hea, kui sa ta eest kolm rubla saad!»

«Aga loosimisekulud, aga liigud?» hüüdis Aadi.

«Kaks tsetvertnoid viina pean tooma, õlut tegema, kompvikke ostma!»

Tõnis tuli parajasti tagakambri. Jaska võttis ta tule alla.

«Kui palju sihukesti toopi läheb?» küsis Tõnis.

«Sihukesti uurisid ei müüda toobiga,» seletas Jaska. «See uur on Saksamaalt laevaga toodud, üksipäini oli laevas.»

Tõnis muigas ja laskis endale loosi kaela määrida.

«Kus Leena on?» päris Jaska.

«Ei tea, kuhu ta läks, ära ta kadus,» luiskas Tõnis.

Poisid lahkusid. Jürka algas uut lugu. Tõnis astus nende järel õue ja pahandas:

«Küll on mehed! Viisteistkümmend rubla selle loku eest!»

«Ja loosid lähevad nagu soojad said,» imestas rätsep.

«Ojavahe Aadi teeb sellega head raha,» arvas Sass.

«Mis nüüd raha, aga kord ikka juua saavad,» ütles Antu.

«Küll on rumalad noored mehed!» ohkas rätsep.

Rätsep Mutti oli täiskarsklane, käis ainult karskusseltsi pidudel ja tõi seltsi raamatukogust kirjandust lugeda.

Säärased raamatukoid ja veelakkujad nagu Vainuri Antu ja tema sõbrad ei võinud Kargearus suures lugupidamises olla, Kargearus, kus küla mihkclipäeva õhtul rõkkas hobuste hirnumisest lõõtsa saatel.

7

Hall taevast rippus madalalt uduse maa kohal, paksudest pilvedest nõrgus märga veel haljale rohule, mustavale maale, kollendavaile kõrrepõldudele, mille vahel rukkiorased rõõmsalt rohetasid.

Tuuled olid tuuseldanud puid ja põõsaid, lõõtsunud läbi lahtiste rehalaväravate, mille vahel rehepapp, tuulipingil püsti, sakutas aampalgi külge kinnitatud sarja. Sarjast pudenes teri puhtaks pühitud savipõrandale, raskemad otse alla, kergemad kandusid kaugemale, kus

nad ühinesid aluste ja aganatega. Seda tööd tegi tavaliselt peremees ise, Vainuril aga onu, kui ta parajasti ei streikinud. Vahetevahel silus Tõnu pika kasevibali-kuga, mille latv oli nõoriga vihaks põimitud, viljavoodu, kumerat nagu poolmuna. Koristas siis põhu, millest terad välja sõelutud, täitis sarja uuesti rapmete või üssega, sakutas ja silus, kuni kõik rehed, rabatud või pahnatud, olid tuulatud, vili kottidesse mõõdetud ja aidas salvedesse talletatud.

Nüüd olid kartulidki nopitud, kuhja kantud, õlgedega kaetud ja mulla alla maetud. Ader ajas kõrrepõllul esimesi vagusid. Päeval tossasid jälle tared, öösel vilkusid rehetoas ja rehalas hundisilmad: Kargearus oli linaharimine täies hoos. Vainuril mürises hobusemasin.

Hiigelsuurt hammasratast ajas ümber tohutu tiisel, mille ette oli rakendatud hobune, keda ergutas Kusti, vits käes, kõlkudes ise tiisli külge riputatud istmel. Ikka ringi, ikka ringi ümber linamasina, mille ees istus Tõnis ja töötas otsekui automaat. Käed kerkisid ja vajusid nagu veskitiivad, aetasid kordamööda linapeosid kallakule laudile, kust soonitud rullid nad hundilõugade vahele kiskusid. Linu! hüüdis Tõnis, haarates pihku viimase peo. Kohe avanes rehetoa uks ja Tõnu tõi uue sületäie parsil kuumendatud ja keskelt kokku murtud linavarsi lõdvendatud sidemetega. Lõmastatud linapeod köideti kimpu ja laoti virna. Sealt läksid nad Antu ja Leena kätte, kes neid kolgitsas lõugutasid, enne kui neist luud ja takud maha ropsisid.

Roobitsaga vehklemisel seadis Antu enda jaoks sisse erilise režiimi, mille tõhusust ta oli märganud nende juures, kes linu harisid tükitöö alusel: magas kauemini, kui taluteenijale lubatud, ja töötas seda suurema hooga. Tulemused õigustasid seda tööviisi: tema puntrad, mida Tõnis õhtul hindas ja kaalus, pigemini ületasid päevanormi, kui jäid sellest puudu. Ses suhtes oli peremees nõudlik: linakaalud olid ainus põllusaadus, mille müügil ta nägi ihaldatud vesitrükis Katariinat, kelle palgeid ta paitas ja kortse silus kuni sada rubla kulus viimse kopikani tema krobelises käes.

See aeg, mis tõi tühist tasu palgata perele: Tõnisele endale sooja pea, Antule mõne rubla raha, Leenale siid-

räti, emale põlleriide, Kustile saia, oli alles kaugel. Selle ootel tehti nurisemata tuima tööd, mis nülgis kätelt naha ja pani rinnad rögisema. Ei vaieldud omavahel ega tülitsetud. Suud paotati ainult selleks, et süljata tahmast ja tolmust röga.

Muidu elati nagu ennegi, vahel käidi isegi kirikus. Jutlus kitsastest väravatest oli ammu unustatud, samuti mitmed muud.

Ühel sombusel novembripühapäeval peeti Ojavahel loosipidu. Vainuri Antu, kellele loos koolivenna poolest oli kaela määratud, ei kavatsenud sellest üldse osa võtta, läks aga lõpuks siiski ja jõudis kohale, kui uur oli juba loositud ja Antu pisut nagu pettunud, kuigi ta oma õnne ei uskunud ja loosi võita ei lootnud. Tema kavatsus oli teine.

Juhtub uur siiski temale tulema — ja nüüd näis see talle võimalik — siis on tal paras juhus näidata, kui vähe ta nende loosipidudest lugu peab. Ta müüb uuri mõnele karjapoisile kümne kopika eest ja lahkub peolt. Siis peavad ka sõgedate silmad lahti minema ja nad nägema, kuidas neid on tüssatud. Tema, Antu, ei ole midagi kaotanud, aga loosija on suure summa raha muidu saanud. Ta on selle välja petnud, enda heaks otsekui korjanduse korraldanud. Aga nüüd oli uur võõra valla poisi käes, keda ta ei tundnudki.

Pidu oli täies hoos. Seal oli viina, piparmündikompekke ja õlut. Pakuti Antulegi üht ja teist, aga ta jõi ainult janu koduõlut. Joovastavate jookide järele tal puudus tarvidus ja vanem vend oli hoiatavaks eeskujuks. Täna keeldus ta alkoholist teatud tagamõttega ja tahtis sedamaid lahkuda, jäi aga Nässi Sassi pealekäimisel «nooremate nalja vaatama».

Jürka, kirju rätt lohakalt kaelas, lõi lõõtsad lahti.

Sass oleks tahtnud tantsida, aga enda teada ta ei tulnud sellega hästi toime. Ei tihanud ka oma «Ittepoisi» käppa peretütarde külge panna. Teenijatest jälle polnud keegi nii kena, et oleks tasunud vaeva temaga põrandal keerelda. Härgaru Milli meeldis talle, oli aga uhkesti riides ja käis pea püsti. Kuidas sa omas vanas palitus, mis õlgadest armetult kokku kiskus, talle lähened? Aga Vainuri Antu? Mispärast tema ei tantsi?

«Mine tantsima,» ütles Sass Antule. «Näe, kui ilusad preilid siin on!»

«Ei huvita,» vastas Antu kuivalt.

Antu oli teadlik enda väärtusest, mida siin ei tuntud. Aga küll nad veel õpivad seda tundma... Tal tarvitseb sellest loosipeost ainult ajalehele kirjutada ja neist ei jää tuhkagi järele... Nüüd nad hüppavad ja kargavad, poisid oma higiste kätega määrivad tüdrukute puhtad pluusid ära. Ja tüdrukud on õnnelikud, kui mõni meeldiv poiss neid tantsima kutsub! See, et nad oma ninad täis võtavad ja rumalasti räägivad, ei tähenda midagi. Sellepärast ka tema, ajalehekirjasaatja, neist ei hooli ja ütleb õigusega:

«Ei huvita.»

Antu oli endaga rahul. Tema oskas sellest võrgust hoiduda, milles need siin siplevad. Mõtelda, et ka temal poleks olnud erksamat vaimu ja pisut haridust, mis teda teistest külapoistest eraldas!...

Antu mõttemõlgutused katkestas see võõras poiss, kes võitis uuriloosi.

«Alt ära, hahaha!» karjus ta, müksas Antut selga, tõukas ta teelt ja tiris Härgaru Milli kättpidi põrandale. Tüdruku seelikusaba lõi keerdu, poiss põrutas jalga vastu maad nagu pulmatäkk.

Jaska kargas põrandale, hüppas ühel jalal, teine jalg viristas nagu käiavänt. See oli signaaliks Ojavahe Jukule, kes purjuspäi silmapilkugi ei suutnud paigal püsida. Ikka pidi ta trampima, nagu oleks ta jalad «surnud», nagu oleks tal kramp jalas, nagu oleks tal veri soontes seisma jäänud. Antu tundis end nagu loomaaias. Ojavahe Juku meenutas talle kaamelit või karu, keda kumbagi ta oma lihase silmaga polnud näinud. Õrnemast soost Juku üldse ei hoolinud, temale jätkus iseendast. Võimalik, et tüdrukud nüüd enam temaga ei tahtnud tantsida, narripaarina tembutada. Juku tülitas teisigi tantsijaid, segas ringmängu, pööras tuttavad laulusalmid pahupidi jne. Sellegipärast ei pandud piduperemeest täheleegi, temaga oldi juba harjunud.

Juku suu oli niisama läbematu nagu ta jalad. Mõmises omaette nagu karu, ütles vahel midagi valju hää-

lega, mõnikord isegi tabavat. Tüdrukud siis punastasid, poisid hirnusid naerda ja parastasid:

«Oh, sa vemm! Näe, mis ta jälle ütles! On sel aga lõuad!...»

Tüdrukud ei teinud end kuulmagi, laulsid oma laule. Kes teab, kas seda mõnest teisest teenijapoisist oleks sallitud. Aga Juku oli Ojavahe noor peremees ja üksik poeg. Tema kadunud isa, va Ojavahe Tõnis, endine kohtumees, oli omal ajal olnud üks targemaid päid vallas. Selles ametis ta oligi harjunud alkoholi liialt tarvitama ja sellega lõpuks nii läbi imbunud, et ta ilma viinata enam ühtegi päeva ei saanud elada. Oma eluõhtud ta istus kõrtsis, kuigi tal purjutamiseks puudus raha. Aga tal oli niipalju tuttavaid, et ikka leidis mõni, kes talle andis omast klaasist rüübata. Juku oli kohe läinud kergema vastupanu teed, ta polnud pärinud oma isa vaimuandeid, vaid ainult ta talu ja joomahaiguse.

Jürka puhkas pillimängust, tantsul oli vaheaeg. Juku üksi trampis ja mõmises põrandal nagu karu. Aadi, tema sulane, haaras peremehe kaissu ja, kõhud vastamisi, nad keeritasid ja karjusid. Seda oli inetu näha ja kuulda, Vainuri Antu puged tähelepanematult uksest õue ja läks koju.

Poolel teel kuulis ta selja taga vilet ja seisatas. Tulija oli Nässi Sass.

«Noh, mis te selle peo kohta ütlete?» küsis ta. «Kuidas see sulle meeldis?»

Napakas poiss: ei õppinud mehemoodi rääkimagi: kord «teie», kord «sina»!...

Eneseteadvus segatud alamustundega!

8

Esimene lumi sadas rutakalt ja tihedasti, nagu tahtaks hilinemist heaks teha. Räätsakad lendlesid nagu liblikad, otsekui otsides kohta, kuhu maha heita. Siis, leidnud selle või kartusest, et teised jõuavad ette, laskusid nad raskelt ja mattusid varsti järeltulijate alla.

Valge vaip, puhas nagu puuvill, kattis musta maa kinni.

Jõuluõhtul sahisid saanid kirikumäele, esimesel pühal sõitsid sinna nooremad, teisel vanemad inimesed. Kolmas püha ja süütalastepäev kulusid puhkuseks ja külaskäikudeks sugulaste ja sõprade juurde. Uuel aastal kuulati kirikus koguduse aasta-aruannet: surnud nii-niipalju, abiellunud nii-niipalju, sündinud nii-niipalju, nende seas mõni laps väljaspool abielu. Viimaseid juhtumeid võeti endistel aegadel nagu õnnetusi ja kuritöid, mida pastor ei jõudnud küllalt kahetseda ja häbitada. Aasta-aastalt sigines neid aga üha enam, see nähtus kujunes tavaliseks, mida lihtsalt registreeriti. Sündinute arv enamasti ületas surnute arvu kahekohalise numbriga, laastavate nakkushaiguste puhul oli sellega võrdne, vahel isegi väiksem.

Kolmekümnetoobilises õlleankrus, mis Vainuril pühadest üle jäi, oli kolmekuningapäeva õhtul pärm põhjas. Viimase janu jõi Nässi Sass, kes ühes Antuga käis Kargevere õigeuskirikus «Jordanis». Jõulupuurääbakas visati lumehangele, mahavarisenud okkad pühiti ühes heina- ja õlepuruga õue, vokid toodi panipaigast tuppa ja naised istusid linu ketrama.

Vokid vurisesid rehetas, kus Tõnu vahel tahus saharauapuud, vahel voolis kirvevart või uuristas põrsamoldi. Tõnis ja Antu olid iga päev vooris. Peale tavalise heina- ja küttevoo oli sel talvel koju vedada uue elumaja ehitusmaterjal. Küttemist oli nii palju, et rangid hõõrusid hobuste kaelad verele. Päevatööst roidunud, suudeti õhtul nädalaleht läbi lugeda, õppimiseks polnud enam mahti. Kapukad ja kindad vajasisid nõela.

Talv oli sügav, teed umbsed. Kui mehed viimase voo-ri-ga hilja õhtul kodu poole rühkisid, kisendasid reejalased ränga koorma all. Hobused, üleni härmas, puristasid ja purskasid ninasõormeist halli auru. Pakane paukus aiateibas ja kuu ümarik nägu oli täis laia naeru.

Külmakartusel ei võtnud Tõnu välistest töödest osa. Tõi vaid pinust hagu ja küttis ahju, et metsamehed leiaksid ees sooja toa. Ise magas vommil ja palvetas seal, kord kummuli, kord põlvili. Pühapäeviti luges akna all oma suitsunud piiblit ja lauluraamatut või inises mõnd koraali. Ajalehte ta ei võtnud kätte ega poleks osanudki seda lugeda. Kui see ka algusest otsani oleks

olnud täis sõjasõnumeid, sellesinatse maailma ainsaid uudiseid, mis ta meelt liigutasid, poleks Tõnu neist midagi teadnud. Tema ülim hool oli end põrgutule eest hoida. Teistega ühes käis ta harva söömas, enamasti näsis kuiva leiba, mille kõrvaseks vahel küpsetas kartuleid ja soolasilku. Janu kustutas hapu kaljaga, mille rabale aeg-ajalt keetis hauet peale.

Vennalastega Tõnul arusaamatusi polnud, küll aga nende emaga. See ei saanud aru, kas ta mehevend on nõdrameelne või on tal niisugune usk. Nii või teisiti, igatahes oli ta tema nuhtluseks maailma loodud. Tõnis oletas samuti, et vanamehe peas mõni kruvi logiseb, aga ta pole vaimuhaige, kelle koht oleks hullumajas. Antu tema hingeelu ei uurinud. Igal inimesel on omad head ja vead. Tõnu oli ta lihane onu, kelle «narruste» üle ta mõnikord muigas. Aga ema ei suutnud alati oma keelt talitseda. Ta arvas, et ega ükski hull ise tea, et ta on hull, — seda peab talle ütleva. Ja ütleski. Nüüd polnud enam kahtlust: hull mis hull! Pööritab silmi ja sülitab säärase pläraka, mis kole... Sellest vim, mida Tõnu kaua või üldse kunagi ei andestanud.

Emal olid omad mured. Tõnise elukombed polnud enam kusagilt pärit. Iga kord, kui ta väljast tuli, oli ta joobnud, erandina muidugi need korrad, kui ta oli metsaveos või mujal, kus alkoholi polnud saadaval. Aga juba hakati tühje pudeleid leidma aida alt, õlekubude vahelt ja räästast. Sealt siis see viinalõhn, mis tal kodumailgi suust lehkas. Kui ta aga läks vallamajja, veskile või mõnda teise avalikku kohta, siis vaevas ema ikka mõte, et kuidas ta jälle koju tuleb. Ja see kartus polnud kunagi ilmaaegne. Elu oli põrgu juba siin maailmas, kus hirmutuli tema südames iial ei kustunud ega kartuseuss surnud. Purjuspäi oli Tõnis õelus ise. Räägiti temaga, siis oli see «igavene irisemine», mida ei suutvat kannatada. Oldi vait, siis ta kiusles:

«Näh, nüüd südamed täis — minuga ei räägita. Ei esimese ega tagumise otsaga!»

Kobistas ja kolistas poole ööni mööda tuba, urises veel sängiski, kui teised olid ammu vait. Teisel hommil polnud lugu parem: ägas kassiahastuses, ei mäletanud midagi ega uskunud teiste juttu.

Tõnise vastus oli ikka see:

«Kui ma olengi nii hull, nagu teie räägite, siis ärge arvake, et ma sedaviisi ennast parandan. Andke mulle mu varandus kätte ja ma lähen siit tänapäev. Mu elu olete muidugi nahka pannud...»

Kust pidi ema võtma varanduse oma esimesele pojale, kellel oli eesõigus isatalu pärimisel ja kohustus kaas-pärijaile nende osad tasuda? Ta ei osanud teha muud kui nutta ja ohata. Hale oli kuulda, kuidas ta kolde ees padade ja pannide juures patukahetsuselaule laulis.

Vahel sekka paistis siiski päike ka Vainuri suitsu-tares. Uue elumaja palgid seisid õuel virnas, pojad mõlemad olid kodumail. Tõnis ei olnud üldse viinatilka suhu saanud või ainult niipalju, kui oli vaja heaks tujuks. Öhtul istus kogu pere rehetoas tulevalgel. Tõnu punus nõõri, Tõnis hõõveldas või tahus, ema ja õde vuristasid vokke. Ühel oli ühte, teisel teist ütelda. Ei midagi, mis kedagi oleks pahandanud. Antu ja Kusti ei võtnud üldisest jutust osa, üks luges ajalehte, teine oma kooliraamatuid.

«Öhtused kõned», nagu neid vestlusi «Eesti Postimehe» lisalehe järgi võiks nimetada, muutusid elavaks ja põnevaks neil päevil, kui Tupe Tõnu oli järjekorras Vainuril «söömil». Tõnu oli üks neid väheseid mehi, keda Kargearu oli kaotanud kroonule, kes teda 25 aastat järjepanu oli pidanud oma leival. Kroonuteenistust kardeti nagu katku ja koolerat, — vähe, kes sellest hingega pääses. Tupegi teopoiss oli end nekrutite püüdmise ajal hoolsasti varjanud, aga viimaks siiski mõisa kupja ja talitaja kätte kukkunud. Ta oli sõdinud Krimmis ja Plevna all, aga mõlemast sõjast õlahaava ja vigase jalaga tagasi tulnud. Erus teenis oma pisukestele pensio-nile lisa öövahiametis. Tema jutustusi sõjast ja seiklustest võidi kuulata ilma söömata.

Võib-olla et Vainuri Tõnugi oma huvi sõja vastu võlg-nes nimekaimule.

Kargearus ei olnud säärast meest enne kuulnud ega nähtud.

Pärisperemeestel oli enamasti üksainus poeg, kes perekonnaseisundi põhjal kasutas esimest kergendust, mille

järgi väeteenistuseks kõlblikud perepojad arvati esimese järgu ratnikeks, kes said «punase pileti» ja olid kohustatud oma säärikutes, pükstes ja särgis vastava tasu eest, — 5 rubla, 50 ja 35 kopikat ese — kuus nädalat linna karjamaal «utsinas» olema, teene, mis neile rahvasuus tõi «koplipoiste» nimetuse. Vainuri Tõnis näiteks oli sellise ohvri toonud isamaa altarile. Antuga ühel ajal polnud Kargearust kedagi teist komisjonis olnud ja nii ei teatud, millisel põhjusel ta oli saanud «valge passi», millega ta loeti teise järgu ratnikuks, keda rahuajal õppusele üldse ei kutsutud. Võib-olla oli tal mõni nähtamatu viga. Või häid tutvusi.

Nüüd ei püütud nekruteid enam linguga nagu mets-hobuseid, vaid kutsuti vallakirjade järgi komisjoni. Teadmine, et sellest kohustusest ei päästa mingi redu, kutsus igal sügisel kõigis külades esile paanika. Paratamatust saatusest püüti pääseda, nagu keegi oskas ja suutis. Nooremad perepojad kirjutati lasteta sugulaste nimele, kui neid leidus, anti neile kasupojaks. Nii kasutasid nad soodustusi, mis väikesearvuliste ja vaesemate suguvõsade liikmetel puudusid. Viimased olid sunnitud otsima teist väljapääsu. Oli tavaline nähtus, et aasta enne liiskuminekut muidu terved noored mehed hakkasid põdema ja alles «valge passi peal» aegamisi kosusid. Mõni aga jäigi põduraks. Leidus ka lollakaid. Vana-sõnagi ütles, et kes pole jalust vigane, see on peast segane.

Tupe Tõnu oma «sinise piletiga» oli kaugel käinud ja palju näinud. Tema elulugu oligi kapital, millest ta nüüd end elatas. Ja nagu see on iga lihaliku inimese püüe oma kapitali võimalikult suurendada, nii oli temagi juures märgata kasvikutekasvu lisaprotsentide näol. Ema ja onu kuulasid teda võrdse põnevusega, Tõnis vast ehk kahtlevalt, siiski kaasakistult. Antu kas ei kuulunud üldse või «lorises vastu», nagu Tõnu pahandas. Küla-uudised viimastest päevasündmustest läbi sõelutud, sõjalood mõnes teisendis korrutatud, andsid jutujätku õised nähtused ja hauatagune maailm, kus Tõnu, nagu kõik teadsid, kunagi polnud käinud. Kui just mitte alati oma silmaga nähtud, siis oma kõrvaga kuulnud oli mõn-dagi, millest ta meeleldi jutustas.

See lugu, millest ta täna pajatas, oli tema enda elamusi.

«Mullu sügisel olin ma parajasti Otsal, kui Otsa eit suri. Surnu viidi rehalasse, minule tehti ase rehetoa ukse kõrvale. Kaiest räägiti, et ta eluaja olnud õel inimene, mina küll ei tea temast midagi paha pajatada. Ütlesin muidu naistele naljaks, et ärge tehke mu pesa surnu jalgu, ta astub mulle öösel pähe. Vedasingi aseme ahju äärde redeli alla ja heitsin õlgedele pikali. Ise mõtlesin, et kui aga va Kai ei tule mind kimbutama. Olin vähe tukastanud, kui korraga kuulen, et uks tasakesi kiuksub. Kuulatan, ise pean hinge kinni. Äkki tunnen, et keegi pigistab mind kõrist, — tahan appi hüüda, aga ei saa. Ägan ja vintsklen asemel, kisendan appi! appi! ja ärkan üles. Sel silmapilgul laulis kukk rehalas ja viirasutus oli kadunud nagu tina tuhka.»

Kusti vahtis hirmust suuril silmil Tõnu otsa ja värises kogu kehast.

Niisugused jutud tegid vanad inimesedki araks, rääkimata lastest. Kusti ei julgenud pimedas oma asjalegi minna, kutsus alati Antut endale seltsiks. Isegi Antu, kes oma teada kodukäijaid ei uskunud, kõheles mõnikord. Kui ta nüüd temale omasel kõrgil toonil teistele ette heitis, et need oma tondilugudega lapsed ära hirmutavad, ütles ema halvustavalt:

«Je-eh, sinul ikka oma jutud.»

9

Paastuajal peeti külas lugemist.

Lugejaid vendi oli Kargearus kolm. Määra Hans, keda Nässi Sass omal ajal oli teeninud ja kelle lapsed olid läinud ülekatte, oli neist kõige sõnakam inimesi noomima ja neid põrgupiinadega ähvardama.

Palvetunde peeti enamasti Huntala peaaegu niisama avarates ruumides nagu Ojavahel, kus jälle tantsuõhtud aset leidsid.

Palvepäeva õhtuses hämaruses liikusid tumedad kogud Huntala poole. Kidurad eided olid aegsasti kohal,

et mitte hilineda. Pererahvas küüris kogu päeva põrandaid ja kattis nad peeneksraiatud kuuseokstega. Ukse ette asetati okstekimp, mille külge jalgu puhtaks pühkida.

Rahvast tuli murdu kokku. Vanemad inimesed, peamiselt naised, kogunesid kambrisse, tüdrukud sosistasid eeskojas, poisid seisid õues, plotskid suus, ja käitusid nagu alati ja igal pool, kus oli midagi näha ja kuulda. Ojavahel muidugi kõige vabamalt. Kõneaineks olid muidugi tüdrukud. Kirikumäel oli salgas ikka keegi, kes «näitas»: see on see ja too on too. Seal oli neidusid üle kihelkonna, Ojavahel mõni ka võõrast vallast, Huntalas ainult oma küla inimesi. Aga neistki oli küllalt rääkida, kuni algas lugemine.

Määra Hans ja Uuetoa Mihkel tulid tagatoast eeskambrisse, tundmatu tuli õuest ja tervitas oma «armsaid vendi Issandas» suudlusega. Poisid turtsusid — kallistusi ja musutusi vanade meeste vahel oli võõrastav vaadata. Nemed suudlesid tüdrukuidki avalikult vaid vallatuse pärast, tõsiselt üksnes salaja. Pulmaski ei tehtud seda nõudmise peale.

Määra Hans kõhatas tähtsalt ja avas palvetunni. Lauldi kolm salmi koraali, siis algas jutlus. Nüüd oli aega ümber vaadata. Kogu küla oli siin koos. Vainuri omad viimseni, isegi Antu. Aga tema oli tulnud «ametlikult», kirjasaatja kohustes, et tarbe korral midagi lehte panna. Seisis arvustava näoga teiste selja taga, silmad lahti ja kõrvad kikkis.

Määra Hans mõtles muidugi oma kodust elu, kui ta kõneles maailma hukatusest. Antu mõtted eksisid sinna ja tänna. Korraga kuulis ta räägitavat asjust ja nähtustest, mida ta teadis ajalehtedest.

«Prantsusmaal mässab rahvas kiriku vastu, tahab jumala oma riigist välja ajada. Aga veelgi jõledamaid tegusid tehakse nendes maades, mis seisavad prantsuse valitsuse all kaugel maailmameres. Aasta tagasi läks üks meresaar hirmsas jumalavihas hukka. Kogu maa ühes linnade ja inimestega põles tuhaks ja põrmuks, maa värises ja kaljud lõhkesid nagu suurel reedel Koltatal. Hirmus nuhtlus tuli selle rahva peale: maa põles nagu viimselpäeval peavad põlema kõik need, kes oma

patutegudega jumalaviha eneste peale tõmbavad. Jah, nemad kõik, patustpöõrmata hinged saavad põlema hirmsas väävlijärves ja põrgutules, kus uss ei sure ja tuli ei kustu.»

Vainuri Tõnule tuli meelde kange leil saunalaval. Juba see pani ta rasvad sulama. Aga nüüd nägi ta oma silma ees väävlijärve ja põrgutuld, mis iialgi ei kustu, vaid milles pead keema igavesti.

«Oh, jumal, jumal!» ohkas Tõnu. «Mis hirmus valu peab see olema! Oh, Issand!»

Sel silmapilgul otsustas ta endamisi mitte kunagi enam oma liha rasvaste toitudega hellitada, vaid ainult koorukesi näsida; mitte kalja, vaid selget vett peale rüübata ja ahju peal veel sagedamini kummuli palvetada. Eided nuuksusid põrguhirmus ja tudisevad taadid, keda vaevasid voolmed ja jooksva ristluudes, ahastasid omas hingehädas ja ihuvalus.

«Kõik meie hirmsate patuvõlgade pärast!» karjatas keegi. «Oh, Issand, tasu meie võlad ja lunasta meie veresüüd!»

Kõik ei teadnud õieti, milles need patuvõlad seisavad. Pisipattu oli ikka tehtud, kümnest käsust polnud pea-aegu ühtegi päriselt peetud, igaühest oli üle astunud. Aga veresüü? Sigu ja vasikaid, isegi lambaid oli tapetud ja tapeti edaspidigi. Altpere Jüri oli alles möödunud sügisel oma Kriimikukronule, kes enam ei andnud piimatilka, puuga pähe löönud.

«Selle saare rahvas,» jätkas kõneleja, «oli elavat jumalat jõledasti teotanud, sellepärast said nad oma ajaliku karistuse juba maa peal kätte. Aga veel hirmsam saab nende piin olema igaveses tulemeres. Nemad, selle saare rahvas, kelle üle Prantsuse riik valitseb, olid suurel neljapäeval hobuse armulauale võtnud ja suurel reedel sea risti löönud...»

Antu tuksatas. Mis lori see on? küsis ta endalt. Kust ta selle on võtnud?

Sellest sündmusest oli omal ajal ajalehtedes lugeda. Paljapäine Pelée mägi oli pursanud tuld, saare põhjapoolse osa tulise tuha alla matnud ja St. Pierre'i linna täielikult hävitanud. Muidugi hukkusid ühtlasi inimesed,

nagu kunagi Herkulanumis ja Pompejis. Antu oli kooli-atlasest järele vaadanud: La Martinique asetseb Antillide väikeses saarestikus.

Aga hobuse armulaualevõtmisest ja sea ristilöömisest ei teadnud ta midagi. Määra Hans omast peast muidugi poleks osanud niisugust juttu rääkida, ta pidi olema seda kusagilt kuulnud — palvemajas või köstri käest. Antus tärkas põlgus selle silmakirjatseja vastu, kelle palgeilt teeseldud vagadus oli tõrjunud vanadele talumeestele omase tõsiduse ja rahu. Ta vaatas enda ümber, kuidas see temale ootamatu ja võõrastav sõnum inimestesse mõjub. Nende ilme ei ütelnud midagi. Seisid seal juhmilt ja tuimalt, käed risti. Onu räbused silmad mullakarva näos kiindusid lugejasse, kelle sõnu ta harjunud kombel endamisi kordas, kusjuures ainult mokad masinlikult liikusid.

Nad ei mõtle üldse midagi, mõtles ta. Ainult kuulavad, kõrvad longus.

Lugemine lõppes lühikese palve ja laulusalmiga. Siis sai sõna Uuetoa Mihkel. Tema polnud nii kurja loomuga nagu Määra Hans. Mihkel oli alandliku meelega, oskas peamiselt palvetada. Salmi ette ütelda ja lauluviisi üles võtta — sellega tuli ta toime. Siis langes ta põlvili. Palvetas kaua ja innukalt. Tema hääl helises kõrgustes ja kumises sügavustes.

Vanadel inimestel valutasi juba põlved, nooremad kehtasid end kärsitult. Aga palvel ei tulnud ega tulnud lõppu.

Aamen kõlas nagu lunastus, ohati kergendatult.

Kolmas vend, kes kaugemalt oli Kargearusse tulnud külaleiba tooma, jutustas sellest, kuidas Läänemaal rahvas «ärkab», ja soovitas lendlehte «Vaimu tuul». Aga rahval polnud vististi raha kaasas — seda ei ostedud. Lugemine lõppes kella kaheteistkümne paiku ja Määra Hans andis teada, et ta jumala abiga loodab kahe nädala pärast siin jälle palvetundi pidada.

Tagakambri uks lükati lahti, sealt tundus magusat praelõhna. Eesuksel tekkis tunglemine, kõik tahtsid korraga ülekuumendatud ruumidest pääseda. Poisid panid plotskid suhu ja läksid tüdrukuid saatma.

Naerdi ja naljatati.

Oli see vast saun! Higi tilkus nagu rehel, higi ja pisarad nutukahinas. Aga see polnud vaevahigi kuumas toas, see oli hirmuhigi soojaks köetud peades. Nüüd hingati õues jahedat talveõhku.

Seda tundsid kõik, aga sellest ei räägitud. See oli neile võõras ala, kus nad ei leidnud endale kohta. Neid oli tahetud tuulutada, aga see «vaimu tuul» neid ei puudutanud. Nüüd oldi omal alal.

Mis tähendab tulepurse maailmameresaarel?

Kargearus oli alles tuulevaikne.

10

Kahe nädala pärast oli jälle palvetund, mida pidasid Määra Hans, Uuetoa Mihkel ja Kauka Madis. Seekord Kaukal. Madis polnud seevõrra usklik kui auahne. Lisaks kehvemate lugupidamisele oma jõukusest ihkas ta nende austust ja seda võis ta saavutada vaid vaimsel alal.

Koos olid peaaegu kõik need, kes vajasid südamemasaazi. Peale nende muidugi need, kes teda kadestasid või vihkasid. Vainuri omadest puudus Antu. Eelmisest lugemisest ta oli oma lehele kirjutanud, aga seda ei avaldatud. Kirjavastuses öeldi, et sõnum jäänud «kit-sasse väravasse» kinni. Antu vihastas ja otsustas siit peale üldse mitte enam kirjutada.

Teed lagunesid, vaikse nädala põhjatumas poris peeti viimane lugemistund. Tantsuõhtuid üldse mitte. Prisked tuuled tähendasid maa, muhe muld meelitas maised mõtted enda külge. Adrad vedasid väljal vagusid, äkked silusid need tasaseks, külimitt käis üle haritud nurmede.

Vainuril kaevati uue elumaja vundamendikraavid, aga need jäid täitmata. Tõnisest ei olnud ehitajat. Palgid koondati ühte virna ja kaeti õlgkatusega, mida lõi kehva tervisega palgatud tööjõud.

Kevadised ja suvised kiired tööd ei andnud aega ulada, Tõnis elas üsna korralikult. Aga hirmuga ootab ema talve.

Heinamaal vaikis vikat, sirbid sihisesid rukkiväljal. Rehetared tossasid. Kusagilt ei kostnud enam rõõmsat lauluhäält. Kurgede parved ajasid kiilu madala taeva

ja maa vahele, kutsusid nagu kedagi kaasa ja kruuksusid neile, kes ei saanud kaasa minna, nukralt hüvasti.

Vainuri Leena mõistis nende kurblikku kõnet: temalgi tuli peatselt kodunt lahkuda — pulmad olid määratud mardikuu viimastele päevadele. Pulmad ei töotanud talle õnne, millest ta oma nooruses oli unistanud, see oli paratamatu samm. Aastad jätsid jälgi ta näole, masendasid meelt ja kõitsid keelt lustilisel lõõritusel. Nüüd küsis ta murelikult:

Miks lähete nüüd, kured, ära siit
ja laulate nii väga halet viit?
Teid kuuldes jääb ka haledaks mu meel,
sest ütelge, mis laulab teie keel?

Õhtud olid sünged, taevaskõrges pime. Mets kohises, kulu-rohi kahises salapäraselt.

Algas kurblik ja tõsine aeg, kui vili oli koristatud ja rehed pekstud. Väljad olid lagedad ja paljad, kõrrepõlud ootasid kündjat. Aga Vainuri Antu ei võtnud enam adrakurge pihku. Juba kevadel oli ta enda kodust lahti ütelnud ja tahtnud Lõheva mõisa minna «metsahärraks» õppima. Sellest ei saanud asja. Suvel oli kuulunud kohta, kus saaks veidi teenida ja raha koguda, et midagi ette võtta. Ema oli teda keelanud ja manitsenud koju jääma, ilma temata ei saavat nad läbi, Leena peab niikuinii lahkuma. Ehk saab ta siiski viimaks peremeheks. Aga Antu vastas, ta ei tahtvatki enam peremeheks saada, Tõnis panevat koha pudelisse. Ema oli siis nutnud ja see oli kõik.

Siis järgnesid suured sajud. Tahmased rehetared suitsesid, tolmuses rehalas mürises linamasin. Antu ei olnud enam talusulane, vaid linnamees. Magas sel ajal nagu ennegi teistest kauemini ega läinud ka hiljem oma meetodi paremust linaharimisel tõestama. Ajas oma isiklikke asju. Oli tuttavale kaupmehele lubanud õpi- poisiks minna. See polnud küll see, millest ta oli unistanud, aga praegu polnud muud väljavaadet. Esialgu pidi sellega leppima, eks näe, mis pärastpoole saab. Kahju oli kodustest, eriti Kustist, kellest võiks veel midagi saada. Aga polnud parata. Lootused luhtusid, unistused tuhmusid ja kahanesid nagu päikesesära tema tee-

konnal sügisese pilvise taeva all. Tuju tikkus langema. Aga ta ei heitnud meelt ega norutanud.

Ajas pea püsti, lõi rinna ette ja laulis täis meelekindlust ja usujulgust kihelkonnakoolis õpitud laulu, mis oli otsekui tema tarvis luuletatud. Meeleolu langemisel taotses ta seda laulda:

Võiduvärvad on kitsad,
sinu oma Kolgata
punub sulle kibuvitsad
krooniks, vahva võitleja.

Esimese lumeteega viis onu Antu linna. Ema nuttis, õde vesistas silmi, Tõnis tusatses. Kusti saatis venda veidi maad.

Nässi Sass kahetses sõbra lahkumist, töötas talle varsti järgneda.

Kas tast saab tulijat? kahtles Antu.

Sauna õuest viivad välja veel kitsamad värvad kui talutarest.

VALLASANT

Kuljustetilin meelitas inimesi akendele.

Kes see võis olla?

Kuljuseid kuuldi Ahaval harva.

Kuljustega sõitsid harilikult linakaupmehed. Aga linad olid haritud ja müüdud. Hind oli hea, mis neist hoida. Ülesostjatel polnud siin enam midagi otsida. Kirikhärra käis armulauda andmas ja lapsi loetamas kelladega, inspektor koole katsumas samuti. Need nad ei võinud olla.

Kosilane? Kuhu? Kellele?

Seda tõttasid selgitama kõik uudishimulikud, nii naised kui ka mehed.

Aknad olid higised. Pühi käerandmega ruutu ja avanebki vaade külavaheteele.

Sõidukis ei ole heinakõrtki, mehed konutavad paljail reetiibadel.

Kaks neid on: peigmees muidugi ja isamees.

Aga kuhu nad sõidavad?

Liivale läksid!

Aga Liival ei ole teadupärast meheleminemisealist peretütart. Ja teenijat seal talvel ei peeta. Kes nad siis on?

Kuljused vaikisid Liiva õues. Hobune seoti «väimeherõngasse».

Hobune raputas pead, kuljused tilisesid jälle.

«Noh, noorhärä, roni tuppal!» hüüdis see, kes hobust sidus.

«Noorhärä» oli ilmselt pilge. See kehakas kogu, kes hakkas end kehitama, polnud mingi härä, liiatigi noor. Keskelt otsekui katki murtud, ristluudest kange nagu puuhobu, küür seljas nagu kaamelil, komberdas ta kepi

najal ukse poole. Kүүdimees jõudis ette ja viskas talle üle õla:

«Ära vigurda, vanamees, sa pole nii armetu.»

Ise murdis uksest sisse.

«Tere.»

«Tere. Keda sa seal vead?»

«Karu. Ma olen karutantsitaja. Tulen Pabula laadalt. Tegin seal rahvale laadanalja. Näitan teilegi hea raha eest.»

See, kelle kohta öeldi kord noorhärna, kord vanamees, kord karu, puged ägisedes ja pugisedes tuppa ja jäi kõiges oma armetuses ukse all seisma. Tugevad kondid kăgaras, kassinahka musta karbuse kõrvad longus, karvad pulstunud ja sorakil, luitunud ürp seljas, paigatud takused püksid jalas, pastlapaelad põlvini ristirästi seotud, hingeldab ja ägab.

«Tereh . . . õhtusteh . . .»

Tervitus võeti vaevalt kuuldavalt vastu.

Perenaine tunnistas teda suuril silmil.

«Mis inimene see on?» küsis ta kүүdimehelt.

See oli priske mees, punetava năo ja punaka habemega. Kogu keha otse rōkkas tervisest. Tõmba rippu nagu tapetud siga.

Muudkui seihu ei ole nii punane.

«Elajas vōi Elias, kuidas teda kutsutakse. Nimi on passi peal,» seletas kүүdimees. «Käib külakorda. Meie külale on juba kord peale aetud. Eile oli meil, tänaseks tõin teile. Muudkui võtke vastu.»

Õuest kostis kulinat helinat.

«Miks teda kuljustega sõidutatakse?» küsis perenaine. Kүүdimees krimpsutas oma lõusta.

«Lustakam sõita. Muidu vea nagu raibet raba peale.»

«Jüts, anna talle istet,» tuli perenaisele meelde.

Perepoeg tõi sandile tooli.

«Vanamehel aga õnneks, kui saab tooli kätte,» irvitas kүүdimees, kes ise juba istus, üks põlv teise otsas, suits suus.

«Mis siis sihukesest viletsast, năe, kui armetu ta on,» kahetses perenaine.

«Teeb muidu vigurit, ega ta nii armetu olegi,» seletas kүүdimees. «Mis tal sedasi viga elada, tööd pole tarvis

teha. Süüa-juua saab, ulualust kah. Hellitatakse nagu mõnda saksa. Aga anna talle takka, vaat siis kui nobedad jalad tal all on! Muigult tuli meile jala, Kaarel kupatanud tulema. Tuli. Mina panin hobuse ette ja kuljused kaela — uhkem sõita.»

«Heldene aeg!» hüüdis perenaine. «Mis nad peaks sihukest viletsat nõnda vintsutama! Kas vaestemajas ruumi ei ole?»

«Küsi nüüd!» käratas küüdimees. «Mina vedagu vallasanti mööda küla! Sööda ja jooda omal kulul. Kas see on minu asi?»

«Kuhu ta väeti hingega läheb?» haletses perenaine.

«Mingu kuhu tahes! ... Oma varanduse prassis maha, kakles ja kraaksus kõrtsis; peksti vigaseks, nüüd teised toitku!»

Parajasti tuli peremees ise tupp. Ta oli ühtlasi volimees ja teadis vallavolikogu otsuseid. Seletas rahulikult:

«Mis seal nii palju pahandada? Vald on ta külakorda seadnud. Enne oli ta Pirupalu kogukonna toita, aga valdade ühendamisel saime ka sealsed vaesed enda kaela. Peame igas talus päeva või kaks.»

Selline pööre kõneluses polnud hoopiski mitte see, mis küüdimees oli oodanud: siin ei leidunud kedagi, kes temaga oleks kaasa kirunud. Parem oli siit ilma pikema jututa lahkuda ja koju minna.

Kuljused tilisesid jälle külavahel, aga nüüd seisis üksainus mees püsti reel. Peigmees ise? Aga kuhu jäi isamees?

Sel õhtul jäigi külas teadmata, kes see kuljustega sõitis.

Liiva peremees muigas küüdimehe üle.

«On aga väänkael, see va Rästas: ühegi asjaga ei ole tema nõus, igal pool ajab oma jonni ja teeb oma tempusid.»

Tagakambri tuli lapsepõngerjas magamast, silmad alles unised. Jäi pärani silmi seda inimlooma eeskambri vahtima. Nii palju armetust ja inetust polnud ta enne näinud, puhkes suure häälega nutma.

«Ära nuta, Tiiu,» vaigistas perenaine, «see on hea onu, ei tee lapsele paa.»

«Heale onule» tehti rehetuppa õlgedele ase ja kästi sinna pikali heita. Sant riisus oma õhukese pikk-kuue ült ja võttis endale peale. Lamas seal kogu õhtupooliku, korraks läksid silmadki kinni. Perenaine keetis pliidil leent ja kattis kambris laua. Kui pere oli õhtust söönud, koristas liigsed toidunõud ja tõi kausitäie hernesuppi, milles ujus tükk suitsusinki, asetask ühes leivakannikaga laua otsale ja kutsus santi sööma.

«Oh, eil Pai perenaine,» punnis sant vastu, «ei mina, siga, laua äärde sööma tule. Andke mulle siiasamasse asemele...»

Perenaisel tuli pisar silma, ta ei sundinud enam. Viiski supikausi ja leivaviilaka nurka õlgedele. Sant ajask enda istukile, ei jäksanud aga toitu vastu võtta. Perenaine kükitask maha, hoidisk ühe käega kaussi, teisega näitask tuld. Tulevalgel silmitsesk terasemalt seda nägu, milles talle juba esimesesk pilgust tundusk midagi tuttavat, eriti silmavaates.

Krobeline tuhakarva näonahk, põskedel ja lõua ümber valkjaid harvu karvu. Silmad tuhmid, huuled sinised, halb hingeõhk.

Higiga vettinud takulabane särk libises sandi õlalt, perenaine pillask kausi käest. Kauss purunes, leem valgusk õlgedes laiali. Perenaise käed värisesid, «tattnina» kollakas tuli võbises nagu tuules.

«Aadi, sina?» sosistas perenaine.

Sandi tuhmides silmades ärkas imestusk. Hääl kõlask sumedasti:

«Aadiks mind hüüti, kui ma veel noor olin.»

«Verilepa Aadi Pirupalust?» päris perenaine.

Sant noogutask.

«Kuidas sa siis... sihukeseks jäid? Ma kuulsin, et sind on Pirupalu kõrtsis pekstud... pähe ja kuhu aga juhtusk...»

Sandi silmis välgatask tuluke ja kustusk kohe. Ta ei ütelnud midagi.

«Mis sinuga on juhtunud, Aadi?» usutles perenaine.

Vastuseks sant ainult pomises:

«Mis minu, joodiku ja pussikangelasega ikka juhtusk...»

Perenaine rääkis õhinal:

«Sinust on jäänud ainult inimesevare. Aga mul tekkis kohe kahtlus, kui sind nägin. Sellest armist, mis sul vasakus õlas on, tundsin su kohe ära... Selle haava sa said ju minu pärast... Sa kaitsesid mind selle kaabaka vastu, kes mulle mu omas kodus tikkus käppadega kallale!»

Sant vahtis juhmilt perenaise otsa.

«Sa oled siis Roosi, Pirupalu kõrtsmiku tütar! Mulle paistsid ka kohe tuttav, aga mu pea on nõrgaks jäänud. Ei mäletanud enam, kuhu ja kellele sa mehele läksid. Nüüd tuleb meelde küll — ooh!»

Perenaine ärkas otsekui unest.

«Ma ajasin supi maha, su kõht jäi tühjaks. Ma toon uue, tahad?»

«Küll tahaks, pai Roosi! Pole ammu nii head suppi saanud!»

Perenaine kargas püsti, tõi teise kausi ja söötis santi, kes väriseva käega leent lörpis, ühes käes kauss, teises lamp.

«Küll su särk on must, ei tea, millal seda viimast korda on pestud,» imestas perenaine. «Võta ta seljast, ma annan sulle oma mehe särgi niikauaks ašemele, kui seda loputan. Homme saad kätte.»

Sandil läikis vesi silmas.

«Küll sinul, Roosi, on hea süda! Sa ei põlanud mind ka siis, kui ma olin üleannetu poisinolk. Ma oleks su võtnud endale naiseks, kui sa oleks mulle tulnud... Aga sind ei lubatud, ma tean... ooh!»

Perenaine tegi teist juttu.

«Verilepa on nüüd võõrastes kätes, seda ma tean. Aga kas sul enam ei ole kedagi omakseid ja sugulasi, kes su eest hoolt kannaks, et sa ei pruugiks mööda maailma hulkuda ja teiste armu kerjata?»

«Ei ole mul kedagi... sugulast ega sõpra!»

«Kuhu nad siis kõik jäid? Sa oled ju suurest ja rikkast suguseltsist...»

«Ei tea... ei mäleta... ei jõua rääkida...»

Perenaine tõusis püsti.

«Anna oma särk, ma loputan ta puhtaks. Heida nüüd magama.»

Kulus aega, enne kui Roosi ise sai puhkama. Oli

olnud tükk tööd ja vaeva, aga ta süda oli rõõmus. Pulss tuikas veel praegu samas rütmis, nagu ta seda räpast kaltsu oli küürinud, nühkinud, seebitanud, loputanud, väananud ja õrrele kuivama riputanud pärast seda, kui teda oli kaua lehelises leotatud ja katlas keedetud. Särk oli jälle särgi nägu.

Mustust ja roppust oli Pirupalu kõrtsiski olnud küllalt. Toad täis tubakasuitsu, põrandad paksult porised. Joodikud lällutasid, räägiti rumalusi. Ema püüdis teda kõigest inetustest eemale hoida ja need ei hakanudki talle külge, ta süda jäi puhtaks ja meel rõõmsaks.

Verilepa Aadi, kuigi ta jõi ja kakles, oli siiski viisakam kui teised külapoisid. Aadi oli rikas perepoeg, kelle vanematest räägiti, et nad on oma varanduse ülekohtusei teel kokku kraapinud, vargust vastu võtnud ja nii edasi. Poeg oli saadetud kreiskooli, et tast saaks härra, aga Aadi kas ei viitsinud õppida või visati üleannetuste pärast koolist välja, elas kodus nagu isandamees, ei teinud talutööd, purjutas kõrtsis, hulkus oma poistejõuga külavahel ja kakles. Aga Kõrtsi Roosi vastu oli ta kena. Nagu seegi kord, kui too ulakas tema jõugust Roosile ligi tikkus. Aadi haaras tal kraest kinni ja surus ta nurka. Aga niipea kui ta pääsis, tõmbas taskust noa ja lõi oma pealikule vasaku õla sisse sügava haava, millest purskas veri.

Roosi muidu ei võinud verd näha, aga seekord oli ta vahva. Pesi haava viinaga puhtaks ja sidus särgijätuga kinni... Võib-olla et neist oleks paar saanud, aga vanemad ei lubanud Aadile minna. Et kelmi isa ja liiderliku ema laps; ise ulakas, joomar ja riiukukk. Aadi lubas end parandada, muutiski oma eluviisi. Käis küll kõrtsis — Roosi pärast, nagu ütles, — aga ei joonud enam purju ega hulkunud külavahel. Sellest tekkis sõnavahetusi sõpradega. Need hakkasid teda pilkama, nokkisid teda tüdruku seelikusabas sörkimisega jne. Mõnigi sai ta tugevat rusikat oma näol tunda. Kuidas see õieti juhtus, seda Roosi ei tea, aga ükskord olid teised külapoisid Aadit hirmsasti peksnud ja tema endisest kambast polnud keegi talle appi läinud.

Siis tuldi Roosile kosja. Isat-emat võtsid viinad vastu ja kõrtsmiku tütrest sai taluperenaine. Aadist oli kuulda,

et ta pärast pikaldast põdemist oli hakanud uuesti jooma ja kaklema, mingi noalahingu tagajärjel kinnigi istunud. Isa suri, Aadi jõi. Jõi koha maha, nagu rahvas rääkis. Oli siis mitmed aastad kadunud. Nüüd nägi teda jälle — missugusena!

Selle öö veetis Roosi jälle Pirupalu kõrtsis ühes Aadiga.

Hommikul ärkas aga Liiva perenaisena, tegi omad talitused, söötis peret ja santi, andis talle puhta särgi selga ja hoidis seni taldrikut munaroaga, kui Aadi sõi, endal silmad vett täis.

«Kuidas sina siis nüüd elad?» küsis Aadi. «Sul veel nii väike tütar.»

«See ei ole minu tütar, see on üks vaenelaps, kelle ma võtsin kasvatada. Jüts on minu ainus laps,» seletas Roosi.

«Oleks sa mulle naiseks tulnud, siis poleks nüüd mu varaks mitte kepp ja kott ega sööks heade inimeste armuleiba.»

«Mina oleks tulnud, aga vanemad ei lubanud, panid mu minu praegusele mehele. Mu käsi käib hästi. Mul on hea mees.»

Roosil oli eriline rutt seda rääkida.

«Ma näen: su käsi käib hästi,» ohkas Aadi.

«Aga kuidas sinu käsi käis? Miks sa nii palju jõid? Miks sind peksti?»

Sant löi käega.

«Võib-olla tegid sa hästi, kui mu ära põlgasid... Ma polnud sind väärt. Ma ise mõtlesin, et kui saan nihukese naise nagu sina, siis jätan joomise maha ja hakkan korralikult elama... Aga kes teab?»

Kes teab? Roosigi ei teadnud kindlasti. Aga hale oli sellest mehest!

«Millal sa viimast korda ka pesta said?» küsis Roosi.

«Pesta? Ei mäletagi, millal viimast korda vett mu ihu peale sai...»

«Ma kütan õhtul sauna, Jüts vihtleb su puhtaks,» ütles Roosi. «Siis lähed vähemalt meiltki inimesemoodi minema...»

«Suur tänu, perenaine! Suur tänu! Oled sina aga üks hea inimene!»

Saun köeti, sant viheldi ja asetati puhastele õlgedele puhkama. Magas seal veel selle öö ja järgmisel päeval toimetati naabritallu, kannikas sepikut, noaotsatäis võid, tükike pekki ja tagavarasärk kaelkotis. Ei rakendatud hobust ega pandud talle kulinaid kaela, Jüts vedas ta kelguga kohale. Ema oli huvitatud, kuidas teda seal vastu võeti.

«Päris hästi,» ütles Jüts. «Nabra Murigi, kes muidu sandid kisuks kas või lõhki, liputas saba ja tuli teda nuusutama.»

Õhtune päike helkis ema näol. Ta ütles heldinult:

«Üks hea sant on ta sellepoolest, et ta on nii alandlik.»

Isa aga urises pahaselt:

«Nüüd on alandlik. Kui ta oli alles oma tervise juures, siis ei mõistnud alandlik olla! Seal on nüüd ta suurus!»

«Ära sina õnnetumat parasta!» keelas ema ja jälgis «sandipäevi» teistes taludes kuni Ahavalegi oli «kord peale aetud».

Nüüd on kõigil teada, kes tookord kuljustega sõitis. Vallasant!

HINGEKELL

Nõmme vana andis kevadel koha poja kätte.

Hans oli juba naisevõtja mees ja vanakene ihkas rahu. Elumaja oli uus, tarvis oli ka uusi elanikke. Ja Mart kolis meelevõõr toa juurest sauna. Toas polnud tal enam mingit lusti olla. Avarad valged ruumid, krohvitud ja lubjatud seinad, vaipadega kaetud põrandad — pole enam kohta, kuhu piibumees võiks sülitada.

Ja siis see kära!

Võõraid käis sagedasti ja ajalehed tulid iga päev. Kõik rikkus vanakese rahu. Lehtedest luges Hans sõda ja rahutusi, kuulis vabrikutorude huikamist, haisutas kivisõe suitsu ja kiitles oma vabameelsusega.

Ja nendes tubades, mille sarnaseid Mart ennem oli näinud ainult mõisates, tiksus valju häälega uus portselanist numbrilaua ja nikerdustega seinakell. Kärmas ja krapsakas oli tema käik: tik-tak, tik-tak!

Enne oli kõik olnud teisiti. Siis ei kostnud siia veel masinate mürinat ega käinud kellavärk nii käbedasti. Aukohal püsis teine ajanäitaja: elatanud seinakell, roosiliste ilustustega silmnäo ümber. See oli vana Mardi noorema põlve mälestus. Ta tiksus nüüd saunatoas, vanakese lähedal.

Oli, nagu oleks nende südamedki teineteisele tuksunud.

Olid nad ju kaua koos elanud. Vanakese näole tekki- sid kortsud. Aeg vajutas oma jäljed ka kella otsa ette. Koid õõnestasid teda seestpoolt, kärbsed kulutasid ja mustasid värvi ta näol: ta pidi leppima selle võõbaga, mis kambrit lubjates ta peale pritsis.

Ajajooksul muutus tema käik ettevaatlikuks ja järelekaaluvaks. Ta tipsis veel vaikselt: tiks-taks, tiks-

taks! Ei olnud selles enam suurustamist ega väljakutset. Ühes temaga lahkus Mart toa juurest.

«Ma lähen,» ütles vanakene pojale, «lähen ja võtan oma eluseltsilise endaga kaasa. Teistpoolt mul enam ei ole, aga mu truu kell on veel minuga. Ja oma vana elujuhi, selle nahklaudadega piibli võtan ma kaasa. Sina, poeg, ei pruugi seda. Ja siis on mul veel üks vana hea kaaslane, kes minuga tuleb. Ma lähen ühes oma vana jumalaga.»

Ja nende vanade heade asjadega läks vanakene sinna, kus palgid veel tahmast läikisid, nagu oleksid nad kaetud sametiga, mida mööda prussakad mõteldes ronisid ja kus kilk elutargalt ahju taga kriiksus.

Seal oli vanakene jälle kodus.

Õhtul põles pird ahju rinnal ja heitis hämarat valgust suitsunud raamatu mustunud lehtedele, mida vana eluõhtu lähenemisel luges.

Seinas tikkis toonesapp palgisse ühtlasi pisteid, ikka: tikk-tikk-tikk-tikk-tikk. Tema jälgedes lonkas kell: tiks-tuks, tiks-tuks ja teiste järel kriiskas kilk ahju taga pikalt ja ühetooniliselt: kriiks-kriiks, kriiks-kriiks.

Nii venisid talveõhtud saunas. Toa juures seevastu valitses põnevus ja ärev meeoleu. Ajalehed kirjutasid tööliste liikumisest, rahvahulkade rahutustest, ja moodne kell tiksus nii äriliselt ja külmavereliselt. Ning noor peremees kõneles edust ja vabameelsusest. Ergav lamp lae all andis valgust nendelegi, kes väljas külmaga teed käisid.

Seal äkki katkes sauna vaikuses elukäik. Kell jäi seisma. Vanakene tõstis silmad piiblilt ja vaatas juhmil pilgul seltsimehe poole. Selle tuiksoon ei löönud enam. Põleva pirru otsas rippus pikk süsi, otsekui kaotaks päike oma jõu ja tuleks igavene külm maale. Vanakene sütt ei puudutanud.

«Mis sul nüüd on? Tuksi, sõge, ometi niikaua, kui mina veel elan,» palus vanakene ja sundis tilgutit taga.

Tilguti kuulas vastutahtmist sõna, lonkas paar korda ja võttis siis jäädavalt seisukoha.

«Sõge, kas sa siis tahad jääda päriselt seisma!»

Rauga laugelt puges pisar, vaatas kartlikult ümber ringi ja lipsas halli habemesse. Vanakene tõmbas kella,

palus ja meelitas. Aga seltsiline oli kurdiks jäänud! Seal mõtles vanakene, et surijale on tarvis arsti tuua. Hanspoeg oli osav lukksepp. Taat võttis elupõlise nahksete kanikatega mütsi, et toa juurde rutata. Seisatas aga pooltel teel. Süda läks araks. Toa juures oli palju võõraid. Ja tuled särasid nii, et valgus silmi peletas.

Jälle taarus ta kella juurde ja katsus oma tarkust. Aga viga pidi sügavamal olema: ei leidnud seda kätte. Kell vaikus kangekaelselt. Tuba oli pime, pird oli kustunud ja maha kukkunud. Vanake vaatas tardunult pimedusse. Ta on ikka soovinud, et see kell liiguks niikaua, kuni tema elab. Nad on ühepõlised.

Aga nüüd on seltsimees lahkunud. Maailm on võõraks jäänud. Kuniiks tedagi veel?

Mäel kiirgavad tuled ja seal kõneldakse rahvarahutustest. Peremees räägib edust ja vabameelsusest.

Sauna üksik aken aga on pime. Kilk vaikib imestusest ja murrab pead, miks tema võistleja enam ei häälitse. Ja vanakene tardub oimetuses.

Taevast langeb täht ja kaob maailmaruumi.

JUMALA SÕRM

Vare Hans käis kosjateed.

Varele oli noort perenaist tarvis, Hans ei teadnud, kust teda endale tuua.

Ema ütles: «Mine Metsavahile. Miina on hea laps, ja näolapike on tal kena. Hakka nüüd alati rikkust taga ajama. Näe, eks mina olnud ka vaene, aga tänu jumalale oleme siiamaani läbi saanud. Ega raha ja inimest mõlemaid korruga või saada.»

Isa aga, vana raugake, andis targu mõista: «Ära, pojuke, mine ilu püüdma. Ega ilu patta panda. Rakenda hobu ette ja sõida Variksaarele, võta Leena ära. Tuhat rubla on praegusel ajal suur raha ja sul tuleb teda tarvis.»

Ja siis need sugulased! Koht oli väike, pere suur, õdesid-vendi ei võinud tühja käega kodunt välja saata.

Mehelelänud õed ja paksud tädid õpetasid Hanssu emalikult. Nii rääkis vaga tädi Leena, auväärselt käsi risti pannes: «Mina räägin sulle, Hans, kui teine ema. Metsavahi Miinal on küll ilus näolapike, aga tüdruk ise on paljas kui puu. Variksaare Leena pole küll nii ilusa näoga, aga kirstud on tal linaseid ja kapid villaseid kangaid täis. Teda on taevane isa jälle ilmliku varaga õnnistanud. Ja sina pead jumalat tänama, et ta sulle sihukese näo on loonud, et Leena sind tahab. Patt oleks, Hans, kui sa seda jumala andi vastu ei võtaks.»

Samas mõttes, kuigi teiste sõnadega, rääkisid kõik. Ema oli siiski kõige erapooletum. Hansu vanem õde, kes elujärke Varel tundis, soovis, et Hans tingimata varaka naise võtaks.

«Kui sa näed, kuidas teistel kõigil on ja sinul ei ole, siis hakkad kohe mõtlema, et mispärast mina pean nii-

viisi kiratsema ja teised elavad jõukalt. Aga jumal pole rikkust kõigile ühevõrra jaganud ning nuriseda ei tohi selle üle keegi. Aga vastu võtta, kui pakutakse, on igaühe kohus. Kui sa nüüd Metsavahi Miina võtad, siis mina oma jalga enam Varele ei too. Mispärast siis inimene ei püüa oma elujärge tõsta, kui on võimalik seda teha. Sa võiksid isegi aru saada, mis võib sulle anda Variksaare Leena ja mis teised... Pole ilus! Minu pärast olgu ta või sada korda inetum, aga sinu kodu ja Vare talu teevad ta ilusaks. Sa maksad selle rahaga koha tasa, tasud võlad ja elad kui mees oma majas: keegi ei või sulle midagi ütelda.»

Ja Hans ei teadnud, kuhu sõita.

Küll pesti ta pead, aga see muutus veelgi segasemaks. Perekondlik nõukogu, seltskondlik seisukoht ja avalik arvamus — kõik juhtisid teda Variksaarele. Aga süda nagu tikkus Metsavahile.

Hans ei teadnud ikka veel kuhu sõita. Ta ei teadnud seda ka veel siis, kui hobu seisis rakkes rehalas. Aga seda ta teadis, et naise peab võtma, sellest talvest ei või pulmi enam edasi lükata.

Hans istub saani ja võtab ohjad. Hobu sörgib parajat traavi. Kollane kirikulook tantsib kõrvi turjal, hõbedased naastud naeratavad, pika bambusvarrega piits kõigub tasases taktis. Kaleviga pealistatud põdranahk on põlvilt alla vajunud, punased roosid mustal taustal püüavad endki näidata. Hans kohendab mõnutundes punasega ääristatud saanitekki.

Sellise hobusega ja saaniga võib kosja sõita.

Julge südamega ja heas lootuses.

Aga kuhu?

Ptruu!... Seal ongi tee, kus tuleb otsustada, kumba kätt. Üks tee viib Metsavahile, teine Variksaarde.

Miina või Leena?

Hans ise tahaks Miinat, aga sugulased soovivad Leenat. Kumb neist peab taganema? Kummale jääb võit? Hea oleks ikka küll Leena võtta. Vare talu pääseks ühe hoobiga kitsikusest. Aga siis oleks sul naine, keda sa ei himusta, eluajaks kaelas. Parem oleks ikka Miina, veri tõmbab Miina poole. Kuhu siis, kuradi päralt? Hobune on kärssitu, ei püsi paigal.

Ses hädas tuleb Hansule hea mõte: jätta tee hobuse valida. Las läheb, kuhu tahab. Otsustagu liisk, kes saab Vare perenaiseks. Miina elab vasemat kätt kaugemal metsanurgas, Leena paremat kätt lähemal. Kõrb on enne käinud Metsavahil ja Variksaares, näidaku, kus talle rohkem meeldib.

Hans liigutab ohje, meeled ärevil, süda väriseb. Saab näha, mis saatus määrab.

Silmapilguks näib talle, nagu kõhkleks hobunegi, aga ta ei pea pikalt aru — nägemata käsi tõmbab teda paremast ohjavarust ja loom on harjunud oma juhi sõna kuulma — liisk on langenud.

Hansule see hästi ei meeldi — üsna tükk maad kirub ta hobust. See asi paneb ta mõtlema. Ta peatub, viskab ohjad saani peale, katsub, kas sedelgarihm on tarvilikult pingul, kisub laka rangide alt välja. Rangide vahelt on vanad inimesed näinud mõndagi asja, mida muidu ei nähta. Aga kaelused liibuvad tihedasti vastu hobuse kaela, nende vahelt pole midagi näha. Hans ei usaldagi enam oma meeli, mõistus peab küsimuse otsustama. Hans silub hobuse lakka, ise vaagib asjaolusid, mis selle sõidu talle teevad vastumeelseks, põhjustega, mis omaste silmis esimesed kaaluvad üles. Võrdleb tüdrukuid. Mitte paljalt, nagu nad emaihust tulnud, — nii pole ta neid kunagi näinud, — vaid pihikus, seelikus. Miinal on pisike prees, Leenal suur sõlg rinnas, hõbedased litrid tilisevad kaelas. Mitte üksikult ja omaette, vaid koduõues, põllul, heinamaal, simmanil, kirikumäel. Miina on nii armas, ta silmad säravad sisemisest rõõmust, tema läheduses on hea olla. Leena seevastu on tugeva kondiga, meheliku näoga, tema juures pead end sundima. Ühel pool jõukus, teisel puudus.

Kahju sellest Metsavahi Miinast... Vaikne, mõistlik, ilus ja alandlik... Variksaare Leena on rumalupsakas, ei näe muud kui oma rikkust... Ptüi!... Hobune, see sunnik, ajab taga omakasu: külakümniku-sõitudel anti talle Variksaares kord kaeru... Loomgi teab, et ennem saab külla küljest kui nälja otsast... Kui kergesti ta jalad kerkivad. Ja kuidas ta pead loobib...

Siit algavadki Variksaare piirid. Nägusad hooned vahivad eemalt vastu, ootavad kosilast. Igast asjast

paistab jõukus. Suur rammus koer on õueväravas vastas. Hobune norskab säärast elukat nähes. Hansu süda põksub. Otsustav samm on astuda. Aga ta astub selle sammu nii, et kellelgi pole selle kohta midagi ütelda. Ei võõras-
tel, omastel ega tal endal.

Peremees tuleb uksest, lahke naeratus näol. Akna taga vilksatab roosa jakk. Hobune seotakse rõngasse, «väimeherõngasse». Hans on sadamas, laev ankrus. Siin ei uputa teda lained ega kohuta tormid.

Sulalumi, mis värskelt määritud säärikute külge hakanud, variseb lamedale paelahmakale ukse ees. Ämm naeratab toas ja pakub istet. Pruuti pole näha, on enda muidugi ära peitnud. Igivana kosjakomme.

Hans tunneb end üsna koduselt, naerab, naljatab, mõtleb:

See oli jumala sõrm, mis mu siia juhtis ...

KINNISIDEE

Kell kaksteist öösel kargasin ma voodist ja hakkasin kirjutama.

Ohtupoolikul olin proua Feldsteini juures kohvil. Ma oskan proua Feldsteini kohvi hinnata. See ei tarvitsegi olla poissmehe keel, mis seda maitstes kurgulaes laksu lööb. Majaproua näis ka ise oma kohvi väärtust tundvat, ta täitis tühjad tassid ikka uuesti, ja niiviisi venisid videvikutunnid pikale.

Aega ei lasknud ta oma külalisel, kelleks eile olin mina üksi, sugugi igavaks minna. Vesta jõudis ta kahe eest, minul jäi vaid kuulata. Tema noor, pehme loomuga abikaasa harilikult vaikis ja ainult selleks, et täita oma naise soove, mida ta silmist luges, tõttas ta temale helitavalt appi. Sageli andis ta abikaasale võimaluse enda najale toetuda, mida see imeteldava hellusega kasutas. Mees näis naisest noorem ja seda ta oligi, nõnda et kõikide majapidamisse puutuvate asjade üle otsustas naine; ka abiellu astumisel oli mänginud peaosa tema. See oli ilus näide, kuidas lihtsatest vanematest sündinud neiu parema hariduse varal pääses peenemasse seltskonda ja veel vananevateski aastates võitis sakslasest vabrikukirjutaja südame. Önn oli lasknud end oodata, ent nüüd, kus ta saabunud, oli noorik talle seda tänulik. Ta süda oli pakil tunnetest, neist sain osa minagi.

«Ma annan teile toreda aine,» rääkis ta uut tassi kohvi valades. «Kirjutage sellest ja saatke naljalehele. Mina olen sellest ammu tahtnud kirjutada; kuid mina ise ja mu mees ei saa sellega hakkama. Aga teie peate sellest tingimata kirjutama.»

«Aga mispäraast siis just see härra?» küsis mees.

«Noh, tema on ju see — ajalehtedesse saatja!»

Need sõnad tundusid minule otsekui talunaise müks oma vanamehe ribide vahele.

«Ah so-o,» venitas härra Feldstein ja nüüd heitis ka tema naise nõusse. «Siis kirjutage küll. Te saate naljalehe jaoks hea aine.»

«Ainete laenamine pole mul just kombeks,» urisesin ma, tusane selle üle, et kirjanduslikud profaanid minu kaunishingele haiget tegid. Ent viisakusest pererahva vastu, kelle külaline ma olin, lisasin vastumeelselt: «Aga kui see on huvitav, siis laske kuulda.»

«Oi, see on hirmus naljakas,» hüüdis proua Feldstein ja hakkas õhinal seletama, ikka ja jälle aine tähtsust mõista andes ja rõhutades, millise teene ta sellega mulle osutab, kui ta sellise aine muidu annab ja ainult sellega lepib, et kogu vabrikurahvas võiks kord hästi naerda ja tema rumaluhke sõbranna, kellest on jutt, saaks väikesed vitsad, mis ta ammu ära teeninud.

«Te tunnete ometi masinameister Saginsky prouat või naist?» alustas proua Feldstein.

«Kahjuks ei ole mul au...»

«Aga ta on ju pärit sealtsamast, kust mina ja teie?»

«Minu koduküla on mulle võõraks jäänud,» vabandasin. «Prohvet ei ole armas oma pärismaal...»

«Ta on vana Jüriaadu peremehe tütar; käis paar aastat kihelkonnakoolis ja läks siis ühele poolakale meie vabrikus mehele. Vanamees andis talle hea kaasaraha. Nende pulmad olid kahe aasta eest...»

«Noh, ja siis?»

«Ta on pururumal ja harimata inimene. Aga nii uhke, et ei näe oma ninagi pähe; sõimab kõiki sugulasi matsideks — tema üksi on saks. Püüab igal pool vene keelt kõnelda, aga räägib seda nii valesti, et häbi kuulda.»

Ma ei saanud aru, kus peitus aine, millest pidin kirjutama, ja palusin edasi jutustada.

«Proua käib jalutamas, koer lapsevankri ees; see on nii lahja kui setukas, küljekondid väljas; muidu kaunis suur koer — ma ei tea, kus siin veel sihukene koer oleks...»

Proua püüdis meelde tuletada, aga ma vabastasin ta sellest vaevast.

«Hea küll, pole tarvis. Ma mõistan muidugi.»

«Ja see koer on ka tarvis sinna üles teha. Kas te oskate sehkendada?»

«Kahjuks mitte...»

«Aga seda võib minu meeski teha... Bernhard, joonista see koer üles!»

Bernhard võttis taskuraamatu ja tahtis hakata joonistama, aga ma takistasin teda.

«Pliiatsiga joonistatud pilte ei saa trükis tarvitada. Laske parem olla.»

Mees vaatas naise otsa ja, kui see midagi ei öelnud, pistis raamatu ühes pliiatsiga tasku.

Proua Feldstein jätkas hoogsalt:

«Aga koera peate laskma ka üles joonistada, ta on niisama loll kui ta perenaine, kes kõneleb tema ja lapsega valesti vene keelt, mida koer ega laps ei mõista... See on kõik nii kentsakas näha, kuidas naine koera peksab. Kõik inimesed naeravad, aga nemad ise ei saa aru...»

«See võib ju olla kentsakas pealt vaadata, aga sellest ei saa veel midagi kirjutada.»

«Kas ei saa? Aga kirjutage ometi, sellest saaks toreda nalja! Ah, kuidas ma naeraksin, kui võiksin seda lugeda, ja kogu vabrikurahvas, uskuge, kogu vabrikurahvas naeraks ühes: siin käib paljudel «Meie Mats».»

«Jaa, aga ma ei saa sellest kirjutada: ma pole teda oma silmaga näinud. See tuleks elutu ja kahvatu, kui ma teiste jutu järgi kirjutaksin. Liiatigi võib olla, et te kadeduse pärast...»

Viimane kahtlustus oli tõesti taktitu. See oli õli tulle valamine...

«Kade — mina — niisugusele! Mille peale? Et ta nii noorelt mehele sai ja isa suure kaasavara andis? Selle eest on ta nii rumal kui lammas ja ta mees on nii toores, et ma iialgi niisugusele poleks läinud... Me räägime ainult sellepärast, et ta natuke nina pihta saaks. Ja et teie saaksite aine, millest kirjutada...»

«Ma ei leia siit tõesti midagi, millest kirjutada...»

«Ah, teiel!» hüüdis proua Feldstein pettunult. «Kas te siis tõesti ei mõista seda kirjutada? Ah, kuidas me naeraksime! Ma kirjutaksin ise, aga mul ei ole selleks

annet, ei mõista seda nii hästi välja teha. Kirjutage ometi teiel!»

«Aga teie võite ju loo kirja panna ja toimetusele saata... Küll nemad ise ümber töötavad.»

«Ah, kas nii võib?»

«Miks ei või. Nad ju kuulutavad ja paluvad endile juhtumusi saata. Küll nad ise suupäraseks teevad.»

«Aga kas nii ka võib, et ise toimetusse lähed ja ära räägid?»

«Küll võib. Te jutustate, kuidas lugu oli, nemad ise kirjutavad. Te teate ise paremini, kuidas see asi oli.»

«Aga ega selle eest midagi maksta ei ole?»

«Mitte midagi. Ennem makstakse teile endale.»

«Siis ma lähen tingimata. Ah, kuidas saab naerda!»

«Minge parem, jah, juba ise,» andsin ma nõu, lootuses kimbatuses pääseda. Aga varsti oli perenaine vana asja juures tagasi.

«Parem oleks, kui teie kirjutaksite. Teie peale ei tea siin keegi arvata. Te kirjutate nii, nagu oleks see siit saadetud, aga ise elate hoopis teisal. Mitte keegi ei kahtlustaks teid...»

«Aga ma olen juba öelnud, et ma ei suuda ettejutustamise järgi kirjutada... Ma ei tunne asjaolusid nagu tarvis.»

«Ah, teiel!» hüüdis proua Feldstein meeleheites ja mat-
tis lootused, mida ta kaua oli haudunud.

Jutt kaldus mujale. Aga minu tuju oli rikutud ja ma tegin varsti minekut.

«Ehk ometi katsute...» tuletas proua jumalagajätul meelde. «Saaks naerda.»

«Kirjutage ikka, küll see kirjaniku käes juba läheb,» soovitas härra.

«Ja tulge meid varsti jälle vaatama!» hüüdis proua mulle järele.

Nagu teravaid naelu oli pea täis, kui ma Feldsteinide juurest koju vantsisin. Ei tahtnud midagi mõelda. Ometi mõjus see igav lugu minusse nii, et mul muud meeles ei mõlkunudki kui — jutustajad. Õhtu viitsin tööta ja heitsin varakult magama, et uni painaja peast minema kihutaks. Aga uni ei tulnud... Proua Feldstein seisis mu voodi ees ja nurus: kirjuta ja kirjuta!

Masinameister Saginsky naisest, kes sai mehele enne kui tema ja kellele isa andis hea kaasavara. Laps on tal ka, aga haridust ei ole, vene keelt räägib vigadega. Koer veab lapsevankrit — väga naljakas proua, et saaks naerda. Ja mina saaksin aine...

Aga kas ta siiski mulle ei andnud aine? küsisin endalt. Kui sellest loost kirjutada nii, nagu see oli: Proua Feldstein ei saa lahti ideest näha naljalehes oma sõbrannat; selle soovi võin ma ju täita.

Ma kargasin voodist ja hakkasin kirjutama.

VIIMANE LEIB

1

Tirr-tirr, tirr-tirr-tirr, tirr-tirr!

Tavalises taktis ja toonis.

Lühike paus. Siis uuesti, energilisemalt:

Tirr-tirr, tirr-tirr-tirr, tirr-tirr!

Ei mingit vastust. Nüüd juba ärritatult:

Tirr-tirr, tirr-tirr-tirr, tirr-tirr!

Ei kedagi. Aga telefon ei tüdine. Tiriseb ja tiriseb, jonnakalt ja pidevalt.

Kestna pooljaam on nagu surnud. Hommikune tund ei ole enam varajane. Minutit kolm tagasi lõi seinakell kümniku toas kaheksa. Ja see oli õige aeg: paar sekundit hiljem kinnitati seda teisest toast, mis pole ainult elukorter, vaid ühtlasi ka ametiruum, jaama kontor, kui nii tahate. Seinal ripuvad telefoniaparaat ja kirjakapp, nurgas seisab voodi. Ja see voodi pole tühi, selles lamab küllalt kogukas inimkeha, veidi käändus, koivad püksitega kaetud, jalapöiad sokkides, ülemine kehaosa joppkasuka alla maetud. Selles asendis ja seisundis ei saa magajast muidugi õiget kujutlust, aga kui ta ka kogu omas pikkuses meie ees püsti seisaks, oleks raske teda ametialaselt liigitada. Ennakult ütleme ainult nii palju, et talumehed, kes kaugemal käinud ja mõndagi näinud, nimetavad teda tooruseks või trelotšnikuks, aga need sõnad on keelelised vördjad ega määritle kõiki kohustusi, mis tema peale pandud. Võib-olla selgub ta kutse tema elust ja tegevusest, mida nüüd asume jälgima.

Niisiis: Kestna ei vasta. Seal pole kedagi, kes väljakutset kuuleks. Kümnik on töömeestega liinile läinud, tema naine alles magab. Ooteruumis, mis asetseb kümniku korteri ja ametiruumi vahel, istub talumees, see kuu-

leb «kontorist» mitte üksnes telefonihäiret, vaid ka tugevat norinat, ei tee aga omalt poolt midagi muud, kui ainult kõhib vahetevahel.

Telefon aga ei jäta jonni, häire üha kõveneb. Viimaks see annabki tulemusi. Magaja liigutab end. Esmalt pöörab teise külje ja ümiseb. Siis lükkab kasuka pea pealt, kere vinnab end istukile, jalad kobavad ja kobavad, kuni satuvad madalatesse kalossidesse ja kannavad vimma vajunud mehemüraka telefoniaparaadi alla.

«Kestna!» karjub hääl aparaadis, ei tea mitmendat korda. Alles nüüd tuleb vastus ja nimelt jaatav:

«Kestna da.»

«Mis see on, et keegi ei vasta? Ma helistan juba pool tundi!» käratab hääl telefonis. Ja kuna aega on muidugi palju kulunud, haarab kohe härjal sarvist: «Kaubarong nr. 3 sõitis praegu välja. Haakige kaupmees Linde linavagun külge ja saatke Vartlasse.»

Kõneleb Kärkla jaamaülem. Kestna võtab korralduse teatavaks, küsib aga, et arusaamatusi vältida, igaks juhuks:

«Muud midagi?»

«Muud midagi.»

Seega on ametlikul kõnel lõpp. Järgneb märkus, ent see kõlab ennem heatahtliku nõökena kui etteheitena.

«Magad nagu surnu. Eile õhtul olid muidugi jälle Saarikul?»

Kestna päästab end hädavalega:

«Ega ma enam maganud. Ma tulin praegu väljast.»

«Ah soo,» lepib jaamaülem. «Head tervist siis.»

«Head tervist.»

Telefonitoru kolksatab hargile.

Sel ajal oli talumees pingilt tõusnud, «kontori» ukse tasakesi lahti lükanud ja sellele pikale mehele, kelle käes on siin kogu asjatoimetus, tere hommikust ütelnud. Tema tere jääb vastamata, arvatavasti ei kuulnudki seda telefonikõne tõttu. Selleasemel küsitakse järsult:

«Mis teil oli?»

«Tulin poja kirja paluma.»

«Kuidas nimi?»

«Ah pojal? Anton.»

«Kellele see kiri peab olema?»

«Kiri? Mulle.»

«Kuidas teie nimi on?»

«Jüri Kaasik.»

Kimp võtmeid lauasahtlist, pool keerdu lukus, üks avaneb ja kogu kirjavara seisab silma ees. Aadressid loetud, asetatakse kõik ümbrikud kappi tagasi: Jüri Kaasikule kirja ei ole.

Talumees tunneb oma süüd kõrge ametniku asjata tülitamise pärast, ütleb «head päeva», aga mõtleb «palun andeks». Aga talle ei andestata — «head päeva» ei soovita.

Ja kas üldse ongi «häid päevi»?

Öösel on jälle sadanud, jaamaesise täis tuisanud, vedurist tilkunud vesi jäätanud. Lumel tuleb rookida, jää kangiga lahti lõhkuda, killustik labidaga kõrvale loopida, pöörang luuaga puhtaks pühkida.

Ametimees kõhib, sülitab põrandale, ajab poolkasuka selga, surub luitunud vormimütsi pähe. Kang kaenlas, luud ja labidas lohinal järel, alustab erakordset tööd nagu karistust eilse patu pärast.

Küla poolt tuleb noormees, isandam kui külapoisid. «Kontoris» näeb võtmekimpu kirjakapi ees, avab ukse, sorib kirju, loeb nende aadresse, postkaartidel ka sisu. Ta on «oma inimene», käib siin iga päev. Asja on alati: posti tuua ja koju viia, kui mitte muud, siis ajalehte. Täna on tal õnne: piltpostkaart August Lepiku nimele kaob tema taskusse. Peamised nõuded rahuldatud, tuju hea, tahaks veel lobiseda. Ja kelle muu kui «jaamaülemaga» (nii nimetab August Lepik seda meest, kes luua ja labidaga väljas töötab).

«Tere ja jõudu!»

«Tarvis.»

Aga nii tasa ja ükskõikselt, nagu poleks seda sugugi tarvis.

Paus.

«Ma võtsin oma lehe ära.»

«Postkaart oli vist ka.»

«Sain kätte.»

Jutt ongi otsas. Peab otsima uut kõneainet. Ilmadest võib ikka rääkida.

«Öösel pannud jälle tee täis.»

Mida selle kohta ütelda? Nagu ta ise ei teaks! Nii võib rääkida inimene, kellel pole midagi teha. Räägi sa mis tahes, sõnad ei aita — peab luua ja labidaga töötama, aga mitte asjata lobisemal!

Töömehed ei ole jutumehed. Üldiselt sõnaaher, eriti hommikuti pärast seda, kui õhtul Saariku õllepoes hääl ära karjutud, kisu talt tarvilikkegi sõnu kas või tangidega suust. Paljud peavad teda uhkeks, aga see on eksitus. Need, kes teda lähemalt tunnevad, teavad tõendada, et ta olevat heasüdameline ja pehme mehike. Ainult hooletu, laisavõitu ja armastab vinditada. Neiski pahedes olevat süüdi tema pehme iseloom. Võib-olla leidub muidki nõrkusi — kes see teise inimese sisse näeb. Ja ta ise pole end kellelegi paljastanud.

Tutvusi tal on. Kogu ümberkaudne rahvas, eriti nooremad, kes pühapäeviti jaamas rongide vastas käivad, aga ka veel siis, kui rongid läbi on sõitnud, sealt ei lahku, ooteruumis tolgendavad, kaarte mängivad, ajalehti loevad ja telefonikõnesid kuulavad. Need on need kõige huvitavamad. Tikuvad isegi «kontorisse», segavad tööd, on igal pool risti ees. Vastutasuks kutsuvad külla õlut jooma ja «nooremaid» kaema. Poistekarjaga ümber hulkuda või tüdrukurampadega end simmanitel väsitada ei sobi. Aga koduõlut ta ei põlga. Igal ajal seda pole saadaval. Pühadevahel, kui õlleankrud tühjaks lastud ja taarigi hauetega värskendatakse, vantsi Saarikule, kus saab oma raha eest juua. Küläs registreeritakse neid käike nagu jaamas rongide läbisõitu.

Juba Arakas läks jälle Saariku poole!

See sõnum kandub ilma traadita suust suhu, antakse edasi ja võetakse vastu erinevates tundevarjundites. Poisid suhtuvad sellesse üleolevalt või kadedalt, tüdrukud enamasti parastavad, tunnevad kahjurõõmu. On avalik saladus, et Saariku on seoses Laiduga. On Araka pea soe, siis on ka süda Laidu Liisa vastu soe. Nii soe, et jahtub alles vastu hommikut. Näete siis: Arakas pole mingi poisitoss, vaid täitsa mees, uljas mees — ei hooli rongidest, kobistagu pimedas mööda või sõitku kraavi — pole tema asigi! Et kümniku naine nad alati läbi laseks, selles ei või keegi kindel olla. Aga kui äkki vihastub, et pole tema asi, selle jaoks on Arakas. Seni seda veel

pole juhtunud. Kümniku naine pahandab küll ja siunab, töötab «sihukese logardi pärast mitte enam oma konti vaevata», aga kui rong on tulemas ja muud korraldajad pole, süütab tuled, võtab laterna ja laseb rongid läbi. Vähe sellest. Oma mees tööle saadetud, väsimusest puhatud, paneb panni tulele ja säristab ööhulkurile lihakilde, mida lõikab nende kantsakate küljest, mis tema kätte hoiule antud. Ja mis ta selle eest saab? Mõne hea sõna ja vahel ka magusast pudelist rüübata.

Kaugelt kostab kõminat: kaubarong nr. 3 läheneb.

Lepiku noorhärna, kes ikka alles jaama ümber uitab, imestab, kui kärmesti nüüd luud «jaamaülema» käes liigub. Temal endal pole ruttu. Kuuldes, et rong tuleb, kuigi kaubarong, millelt tal pole midagi oodata, tahab seda siiski oma silmaga näha.

Üksluises maaelus on rongid suureks vahelduseks. Suvel näeb läbi lahtiste vaguniakende haritud nägusid: naisi, kes kannavad kübaraid, mehi, prillid ninal. Tunned end omasuguste seas kultuurses ümbruses nagu koolipõlves linnas, millele visa pea tõttu tuli kahjuks enneaegne lõpp. Talvel, liiatigi kaubarongis, neid muidugi ei näe. Aga sedagi on huvitav vaadata, kuidas vedurivändad ketravad ja rattad veerevad.

Juba nad vadisidki käsikäes Kestna poole. Vändad vatrasid ja rattad patrasid kogu aja omavahel, otsekui ergutaksid üksteist jõudu pingutama, et eesmärgile jõuda. Inetu, kohmakas elukas, musta pea ja pruuni lüülise kehaga, nagu hiigeltõuk, kelle krobeline kest päikese paistes ja sajus oma esialgse värvi kaotanud, karjatas semafori taga. Üksluine ja kange, ei suutnud ta parajas paigas pidurdada, roomas ähkides jaamahoonest mööda ja jäi alles seal susisedes seisma. Vedur kaksas rööviku pea otsast, puhvis edasi-tagasi, päästis kõrvalroobastel konutava Linde linavaguni ummikust ja sõidutas rongi sappa. Logises siis omale kohale, susises ja visises, purskas nagu vaal, venitas oma ragisevaid luid-liikmeid ja läks hõisates oma teed.

Lepiku noorhärnal polnud siin enam midagi teha. Vastukõla tema «heale päevale» oli jälle nii nõrk, et sellest ainult «... päeva» vaevalt lahkuja kõrvu kostis. Seda inimest, kes teda iga päev oma postiga tülitas,

Arakas hästi ei sallinud. Jõuka perepojana oleks temast võinud saada insener, aga, nagu rahvas rääkis, olevat ta reaalkooli neljandast klassist välja heidetud (muidugi ulakuse pärast!). Nüüd logeleb ta isakodus, liigutamata lillegi.

Rasvalõhn kümniku köögist andis mõista, et Kuke Anu, see kannatlik kodukana, on juba jalul ja särstab pannil sealiha. Arakas asetab tööriistad nende kohale, jõi ootetoa jooginõust lääget vett ja tundis, et poleks paha, kui midagi ka hamba alla saaks. Lootust selleks oli.

«Kas mulle?» küsis ta Kuke Anult.

«Kaigast sihukesele logardile!» oli vastus. Anu kohendas tuld pliidi all. «Eks sa seal saanud, kus sa oösel magasid...»

«Ehk sai sealgi,» muigab Hans salakavalalt.

«No mis sa siis minu käest pärid?»

«Tahan sinu käest ka välja norida.»

«Vemmalt sulle vaja! Laidu Jaak peksaks su koera-kaikaga majast välja, kui ta su kodarad seal leiaks... Va logard!»

Arakal ei ole tuju torisevale naisele vastu loriseda. Ei meeldi talle, et tema tädirand on kõigile teada. Aga kümniku Anu ei tohi pahandada, seda nõuavad tema enda huvid ja majarahu.

Kaasametnike ja elanikega hästi läbi saada oli Araka põhimõte. Liinimeestest meeldis talle kõige vähem Mullikas, kes oma ninakusega isegi oma otsest ülemust pahandas. Aga et kümnik temaga kannatas, siis püüdis ka «jaamaülem» temaga leppida. Paremat inimest kui Andres Kukk ei võinud soovida — ühtegi halba sõna polnud nende vahel langenud. Anu ju vahel porises ja torises, aga kuldne süda oli temalgi. Ja kaua sa torised, kui mehed mõlemad on nii tasased, et ainult nohisevad ja vaikivad? Nii nad kolmekesi koos elasid. Anu keetis ja küpsetas oma mehele ja võõrale, kellel endal polnud perekonda. Sõtkus talle leiba ja pesi pesu — kõik ainult hea inimese poolest. Mis sellelt paljalt poisilt olekski võtta? Moona sai ta isalt, kes elas kusagil Vartla kandis. Poja riided olid kodukootud, Hansu kuupalgast nende nõutamiseks poleks jätkunud. Selle ta kandis peamiselt Saariku õllepoepidaja kätte.

Lukuta kast voodi all, kus ta hoidis leivakannikat, vöipütti ja puhast pesu; teekann, klaas ja suhkrutoos väikesel laual voodi otsas, lihanõu kümniku aidas — see oli Araka kogu varandus. Püsivat kirjavara Kestna pooljaama «kontoris» ei olnud rohkem kui raamat, millesse märgiti rongide läbisõidud, ja sõiduplaan ootetoas. Ajalehed ja kirjad seinakapis, mille Saariku härra omal kulul tellinud, viidi harilikult ära samal päeval, kui nad tulid. Araka aktiva (isiklikud asjad) ja passiva (ametikoostused) oleksid sellega suuris joonis loendatud ja ma kardan, et need sissekanded bilansis annaksid deebet-saldo.

Väike vara, tühine tegevus, pisuke palk.

Ümbruskonna avalik arvamus ei olnud ses asjas siiski täiesti üksmeelne. Nooremate silmis oli iga amet, mis polnud seoses talutööga, koerapõli, mida kadestati ja endalegi ihaldati. Vanemad mehed aga ütlesid lausa, et see ei olla üldse täismehete töö, vaid lihtsalt logelemine. Ja kui Arakalt endalt küsiti, kuidas see talle meeldib, siis ta ühmas:

«Ah! Eks ta ole ikka viimane leib.»

2

Inimene ei ela ükspäinis leivast — see on algeline tõde, millega kõik nõustuvad. Mis ta aga peale selle veel ihutoiduks ja hingepidemeks vajab, selles lähevad arvamised ja maitset järsult lahku. Leiva ja leivakõrvase suhtes suurtel hulkadel ei olegi valikut. Hans Arakal ka mitte.

Isakodunt saadeti talle aeg-ajalt kantsakas sealiha, pütt võid, kartuleid, odrajahu, harvemini nisupüüli. Rukikijahust rääkimata, see aine kuulub samuti igapäevase leiva lahtrisse. Keetis ja küpsetas kümniku naine, Hansul endal polnud köökigi. Ja seda üsna korrapäraselt. Arusaamatusi ja pahandusi juhtub ikka, ega inimene sellepärast või söömata jääda. Täna ootas praepann väikesel laual «kontoris» Arakat hommikusele einele.

Arakas tuli lund rookimast, viskas mütsi peast, jopi

seljast, võttis tahke leivakannika kastist voodi all ja istus lauda. Ei tea, kus see Anu oli praadimise ajal ära käinud, lihakillud olid krimpsunud ja krõmpsunud, sularasv tume nagu tökat. Arakas polnud närb ega valija. Poetas leivaviilukast suutäisi, torkas kastesse, kuni seda jätkus. Rüüstas leivaraasukestega kahvli otsas panni-põhjagi rasvaõõnetest puhtaks.

Söögi ajal tuli Saariku kutsar posti tooma ja viima. Arakas saatis temaga kaupmees Lindele sõna, tulgu oma soola järele, mis oli öise rongiga saabunud. Koristas siis laua, viis tühja panni kööki. Ei heitnud aga mitte leiba luusse laskma, vaid istus töölaua taha. Kandis andmed, mis unarusse jäänud või Anult saadud, tagantjärele raamatusse. Neid polnud palju. Sulg oli alles tinti täis, kui töö juba lõppes. Ei raatsinud sulge puhtaks pühkida ega niisama roostetama panna, vaid tahtis, nagu ikka, tühjaks kirjutada.

Sulge nagu konksu külvirindel paberil lihtsalt taga vedada oleks rumal. Selleks on vaja sõnu, mida kirja panna. Arakas polnud eriti fantaasiarikas; neid tuli laenata oma vahetust ümbrusest. Ise oled endale muidugi kõige lähemal. Võttis täispoogna — paberit jaamas tarbeks jätkus — surus sulleotsa maha. Sulg hüples üles ja alla, nihkus aegamisi edasi. *Аракасъ Аракасъ Аракасъ* jäi rada taha. Tindist tuli puudu, üks *Аракасъ* jäi pooleli; kastis sulle potti ja viis selle lõpule. Aga nüüd jätkus tinti uue alustamiseks. Viimaks oli tal oma auväärt nimest villand, umbes veerand lehekülge aga alles tühi. *Аппаратъ аппаратъ аппаратъ** aitas seda täita, lisaks veel *пассажирский поездъ*** viimases reas. Nüüd oleks võinud lõpetada, aga Arakale tulid meelde kaks nime, mis talle väga lähedal seisis: *ст. Кестна**** ja *Лайду Лица*. Kõik need sõnad kribisesid puhtas riigikeeles ja õigekirjas paberile, nii nagu ta neid kirjutatuna näinud ja lugenud. Peale Laidu Liisa muidugi. Niipalju oli tal endal taipu, et selle tüdruku hästi tuntud nimi kirilli tähtedes suupäraseks teha.

* Аппараат (vene k.)

** Reisirong (vene k.)

*** Kestna jaam (vene k.)

Lepiku noorhärra teda ses tegevuses ei seganud, tema võttis posti oma käega, katsus ka juttu teha, mis, nagu ikka, ei laabunud. Kõrgemini koolitatud, linnamehe moodi riides, untsakas hoiak («vaksid», nagu taluini-mesed ütlesid), need olid kergatsi tunnused, mis meelt pahandasid.

Muid inimesi käis teda vähem tüütamas.

Kaupmees Linde, lai mees, paks kõht ees, tuli enne lõunat. Hobune tugev, regi mehine. Kartis aga kõike kraami korruga peale panna. Hobune veaks ära küll, arvas, aga tee on viitlik, viimaks viskab ümber, sool saab märjaks. Lubas teist korda tagasi tulla. Tuligi, kui rongid olid läbi sõitnud. Arakas aitas tal kotte tõsta ja istus peremehe kõrvale koorma otsa. Sõit läks Saarikule. Soolakotid kanti ja veeretati ühisel jõul aita, abi eest tegi Linde paar õlut. Arakas omalt poolt kaks. Esimene poolaeg lõppes viigiga ja teist enam ei järgnenud, naine kutsus mehe ära. Et tema ei tea, kus on hobuse jäänaelad või krihvid, tulgu Tõnis ja andku ise. Arakas jõi üksi oma õlut.

Sest ajast, kui ligemale paarsada aadliseisusest kõrtsmikku Eestimaal müüsid eesõiguse — vahetada isiklikus köögis põletatud tulivesi peenrahaks omaenda krundil — poolteise miljoni rubla eest maha Vene keisrile, ei olnud need õlgkatuse-alused paekivist müürid enam kõrts endises mõttes. Parun Rosenile jäi õigus Saarikul peale kesvavee ka marjaveinide ja hapukaks ning tahkeks laagerdanud saiakestega kaubelda, kuna Nikolai Romanov avas samas ümbruses kroonu viinamonopolipoe. Sest ajast najatas endisele kõrtsiletile üha vähem oma jalgel vaaruvaid talumehi ja vastavalt vähem kogunes õllepoe-pidaja kukrusse kopikaid. Ainult joomarid ja pillarid, kes suveräänse võistleja ärist hangitud kangema märjukese pudeli kaelast otse kurku kulistasid, taotsesid veel mõisahärra lahjat «pairist» sakuskaks peale rüübata, mõnikord ka ohuks peavalu vastu. Teekäijad tavaliselt siin pikemalt ei peatunud.

Täna ei olnud neist siin kedagi. Trobikond mehi laua ümber sõi oma leivakotist, ilma et oleks midagi tellinud. Ilmselt olid hobused, kes lasingit närised, nende omad ja nemad ise Sadala — nagu loogalt lugeda — mõisa-

moonakad mõnes kaugemas killavooris. Nurgas konutas üksik kuju, kes siin alati tolendas ja kui tal kedagi teist ei olnud, iseendaga rääkis. Arakas tundis teda Nälja-Andrese nime all ja teadis temast niipalju, et ta omal ajal olnud talurentnik, kes himustanud viina rohkem, kui suutis voores varastada. Talude müügi puhul puudunud tal sissemaksuks vajalik summa, mille tõttu sattunud saunikuseisusse ja abistavat nüüd pärisperemehe pakilistel töödel. Muidu nokitsevat puutööd teha, katsunud õnne ka regedega, aga selle kohta öeldi, et Andrese tehtud reed jooksvat teelt kõrvale. Aega oli tal rohkem kui raha ja seda viitis ta kõrtsis, kust ta vaevalt kunagi kaine peaga koju läks. Ikka leidis mõni talumees, kes hädaajaks tema tööjõudu tahtis endale kindlustada ja talle oma klaasi pealt rüübata andis. Tihti tuli tal seda kaua oodata.

Videvikus kogunes kõrtsi rohkem inimesi, tuli ka jaamalähedasi «oma küla» mehi. Mätliku Toomal oli põu punnis. Arakas, keda ta mõnigi kord oli kodunt kõrtsi ja kõrtsist koju sõidutanud, võttis ta hõisates vastu, kaelustas ja kallistas. Need, kes Arakat ainult Kestnas olid näinud, ei tundnud teda siin ära: nii tasane ja vaikne nagu ametis, nii suureline ja lärmakas oli ta Saariku õllepoes.

«Mis sa, Hans, siin mürad?» küsis Toomas ja toppis kindad vöö vahele. «Kas sul keelekastet on kah?»

«Õlut on laialt,» suurustas Arakas. Ja see polnud muidu kiitlemine: õlut oligi nii «laialt» et ulatus laualt põrandale.

Toomas kallas klaasitäie «pairist» kurgust alla, nõõpis siis kasuka lahti ja kiskus põuetaskust «tsetvertnoi», kobas külgtaskus, kust leidis hobuseraua naela, urgitses sellega korgi pealt ja ulatas pudeli Arakale. Arakas tõrjus ägedalt tagasi:

«Ise ikka enne, ise enne!»

Toomas võttis üsna tubli lonksu ja pühkis varrukaga suud, Arakas punnsuutäie ja puristas. Tulejuga, mis kurku kõrvetas, kustutati kesvaveega. Nälja-Andres nurgas vaatas seda pealt ja neelas. Veel polnud aeg ligi ajada. Aga kui mehed lauda istusid, viina- ja õllepudelid ees, ja nende mõttevahetus aiva elavamaks ja südamliku-

maks muutus, hakkas Andres end pingil kehitama. Istuda, tõusta, liikuma hakata ja peatuda — kõik see tegi vaeva ja valu. Kunagi kusagil ei tea mispärast ristluust vigaseks pekstud, taotses ta ise enda kohta ütelda, et ta olevat kange nagu puuhobune: esmalt ei saa kuidagi käima, aga kui hoog sees, siis ei saa enam pidama. Aga mis tähendab see väike vaev ja valu, kui viinaneelud peale käivad ja siht on silma ees?

Andres kooberdas laua juurde, koogutas Tooma ees ja jäi, silmad jõllis, Araka otsa vahtima.

«Mis see Nälg tahab?» võõristas Arakas.

«Kes su sant on, sa va tolkus?» vihastus Andres, taipas aga kohe, et kurjusega pole siin midagi peale hakata, ja manitses:

«Mis sa sõimad? Ole mõnus!»

Araka nägu läks naerule, ta ulatas Andresele õlleklaasi.

«Joo, Nälg, joo, vana sõber. Ega ma sinu eest ikka kuhugi pääse...»

Ise kaisutas kontvõõrast nii tormiliselt, et sel loksus õlut maha. Haaras siis tühja klaasi ja täitis selle uuesti.

Andres istus lauda.

Laidu Jaak astus möödaminnes «nina soojendama», Arakas hüüdis talle «hurraa!»

«Mis see väimeespoeg siin prassib?» muheles Jaak.

See polnud halvasti öeldud, kui ta oli aga hästi mõeldud. Väimeespoeg surus talle kohe enne viinapitsi, siis õlleklaasi kätte. Külvas ta kiitustega üle, ei nimetanud teda aga kordagi «äiapapaks».

Pudelid tühjad, tellis Jaak marjaveini. Ta oli nõrga peaga, ei tahtnud aga mängu rikkuda. Joobnud inimeste jamas leidub harva midagi vaimukat, see on peamiselt totter jorutamine, mis peagi muutub tüütavaks. Head sõbrad omavahel harilikult «ei kitku kana», vaid ehivad teda kas või võõraste sulgedega. Jutt kaldus kuidagi Araka kiitmisele ja ülistamisele.

«Arakas on minu sõber,» tunnistas Mätliku Toomas.

«Ja minu väimees,» kinnitas Laidu Jaak.

Nälja-Andres erapooletuna tegi kokkuvõtte:

«Arakas on täitsa mees. Mitte ihnuskoji ega näljarott. Käristab välja nagu täitsamees kunagi. Terviseks, proost!»

Ja Arakas «käristas välja», kuni jõudis politseitund. Jaak lahkus, Toomas hakkas koju tikkuma, ainult Andres ja Hans ei tahtnud kojuminekust midagi teada.

Arve õiendamisel tekkis raskusi. Araka ja Mätliku rahadest ei jätkunud, Näljal polnud muidugi kopikatki. Laenata polnud kelleltki, Laidu oli läinud ja kaupmees magas. Kõrtsmik uras, kirjutab puudujäägi mustale tahvile, kompvekke võlgu ei andnud. Laidul jäi seekord käimata.

Olut, viina ja veini läbisegi polnud Arakas säärases koguses enam ammu hinge alla pannud. Vaevalt sai jopi seljast, kui ta voodisse prantsatas. Esimene asi, mis ta märkas, kui hommikul hilja ärkas, oli liinitööline Mullikas laua ääres, kiri ühes, sullepea teises käes ja klaas etiketiga *Gummi arabicum* nina ees. Kleepis parajasti lahtikangutatud kuvääri kinni. Täna on ju pühapäev, turgatas Arakale meelde. See pugeja, silmakirjalik ja äärmiselt uudishimulik poisinolk kasutab iga jõudehetke enesearendamiseks ja oma teadmiste täiendamiseks. Tema peab teadma kõik, mis tuttavad noored mehed ja neiud üksteisele kirjutavad... See inimene on otse nuhtluseks, mõtles ta ja tõmbas uuesti kasuka üle pea. Ta ei näe ega kuule midagi.

Arakal oli Mullika vastu umbes säärane tunne nagu vanal koeral, kelle kõrval kasvatatakse kutsikat. Kutsikas ei nori küll tüli, aga ta on koerust täis, Muri teda ei usalda, uriseb, näitab hambaid.

Muri ei urisenud ega näidanud hambaid ka siis, kui ta viimaks enda üles ajas ja kutsikas ikka oma koeratempe tegi. Ta ei häbenenudki eriti, tema teada oli see nali: ega siis kiri sellega oma väärtusest midagi kaota, kui teda loevad ka teised inimesed, mitte üksnes need, kellele ta adresseeritud! Arakas lahkus kiiresti toast, nagu oleks tal kuhugile rutt. Pea kumises ja vöbises ennegi — kõvema kõne puhul oleks ta veel enam põrunud. Liiatigi kartis ta seda jultunud noormeest pahandada. Hariduselt olid nad võrdsed — mõlemal kihelkonnakooli kursus läbi võetud. Ent teenistusel omas Mullikas eeliseid: tema

agarusest ilmnes, et ta labidameheks kauaks ei kavatse jääda.

Välisõhus polnud lahedam hingata kui toas. Tuul vingus nurga taga, tuiskas lund jaama ette. Polnud mõtet loodusjõudude möllusse vahele segada, parem väsimusest puhata. Tuleks ometi uni, et kasuka alla poleks kuulda, kuidas Mullikas headele tuttavatele, nende seas ka Lepiku noorhännale, posti jagab, istet pakub, nendega vestleb ja kaarte mängib.

Tirr-tirr, tirr-tirr-tirr, tirr-tirr!

Mullikas haarab telefonitoru: Kestna kuuleb.

Nagu oleks tema Kestna! Ei, seda ta veel ei ole. Silma-pilk, sall ümber kaela visatud, kalossid lohinal järel, on Arakas aparaadi all. Midagi erilist Kärkla jaamaülemal seekord ütelda ei ole.

Aga seda on Saariku härral, kes isiklikult toob posti käputäie kirju. Kus on see ja see kiri, mida ta pole saanud?

See post, milles kiri kaotsi läinud, võis olla kirjutaja abilisega vallamajja saadetud, seletab Arakas. Muud ta ei tea.

Parun kirub; lubab siiski sealt järele kuulata. Aga valvatagu hoolega selle järele, et tema post oleks alati ordnungis!

Kas siin mitte pole selle isehakanud postmeistri käsi mängus? küsib Arakas endalt. Saksakeelseid kirju Mullikas muidugi ei oska lugeda, aga kui ta tahab temale sigadusi teha, teda kohalt lahti kangutada ja ise asemele saada? Sellelt mullikalt võib kõike oodata! Üks on kindel: posti ligi ei tohi seda inimest lasta! Aga kuidas teda takistada?

Kas tohib tema, kellel endal libastusi, pahandada teist, kes igas asjas nii agar — liigagi agar, nagu see üle-määrane kirjadekontroll... Üks on kindel: kui Hans Arakal peaks viltu minema, siis ei ole raskusi asendaja leidmisega — kandidaat Mullikas kõlbab selleks väga hästi...

Kogu selle õnnetu päeva oli Arakas tusesem ja sõna-kehvem kui muidu. Ei rääkinud kellegagi, nohises oma-ette. Süüa ei tahtnud ja kuigi oleks olnud isu —panni-
praest oleks tulnud ikkagi loobuda: kümniku naine kur-

tis hambavalu üle. Ainus hea uudis oli kuuldus, et Kõntsal, kus täna pidi olema järjekordne tantsuõhtu, olevat veel kadripäevast koduõlut järel. See on ju parim vahend peaparandamiseks ja murede uputamiseks.

Niisiis läks ta külapoistega kaasa.

3

Elu läks, nagu ta läks. Arakas omalt poolt ei teinud midagi, et asjade käiku mõjutada. Alistus kõiges kõigele, kritseldas suured poognad lähedasi esemeid ja nimesid täis, käis Saarikul purjutamas ja Laidul magamas. Mullikas rebis, kui mahti sai, külanoorte kirjad lahti, luges läbi ja kleepis ümbrikud *gummi arabicumiga* kinni. Kümniku naine valutab hambaid, Arakas praadis ise endale liha niikaua, kui seda jätkus. Paastuajaks oli pütil põhi peal. Ootas kodunt uut saadetist, aga seda ei tulnud.

Arakas ei märganud tõusvat äikesepilve, ärkas alles siis, kui pikne kärgatas.

Ühel päeval tõi Saariku härra jälle ise posti ja leidis eelmise saadetise, millele ta juba vastust ootas, laual vedelemas. Kirjakapp viidi jalamaid kümniku tuppa ja postitalitus usaldati Kuke Anule, kelle paistetanud põsel ninagi näis rohkem viltu kui muidu.

Arakal oli nüüd tüli vähem, vastutust vähem ja — sissetulekut vähem. Ainult aega rohkem, ent seda oli ennegi ülearu.

Olid nad siis kõik ühinenud vandenõus tema vastu?

Kodunt ei tulnud teda vaatama ega toodud moonu. Hans kirjutas koju. Viimaks tuli isa, reel kartulikott, võivitsik, pisut tangu ja üks leib — liha üldse mitte. Aasta olnud kehv, seletas ta, lehm kärvanud punatõppe, nuumsiga jäänud tangu. See olevat nüüd tema poolt viimane leib.

Arakal tõusis puna palge; silmad maas, kuulas ta vaikides isa manitsusi, et Hansul olevat aeg ise enda eest hoolitseda: täis mees, aastaid paras jagu, pikkust ülearugi. Niisiis seekord jumalaga.

Hans ei vastanud, ei saanud kodustele terviseidki. Tundis, et ta on ise süüdi, et tõesti oleks aeg enda eest hoolitseda. Aga hoolitse siis, kui sul pole enam pindagi jalge all! Tarvis oleks leida paremat teenistust: selles ametis ja selle palgaga on võimatu ära elada. Mõni mullikas, kellel pole vaja muud, kui leivaraha, võib ju kiratseda. Kaksteistkümmend rubla kuus, ela sellest ja ole: söö ja joo (joomises ta ehk tõepoolest liialdab!), osta endale riided ja jalanõud... Olgu see viimane leib mul süüa!... Lähen kas või mustatöömeheks vabrikusse: pole vähemalt kellegagi pistmist... Muidugi tuleb seal tööd teha. Aga kas ma siis tööd kardan? Isakodus sai seda omal ajal küllalt tehtud. Alles siin ma harjusin logelema.

Nõnda mõtles Hans Arakas. Tegi peaaegu mingi otsusegi. Aga selle otsuse teostasid teised, mitte tema. Sellest vastikust ametist vabaks ja viimasest leivast lahti sai ta teisiti, kui ta ise kavatses.

Kuidas see hambavalu teistelegi võib tuska teha!

Anul polnud Arakale midagi keeta ja küpsetada, aga miks ta siis on nii tobe, et valvab oma kirjakappi, nagu tahaksin mina seda tema käest vägisi ära võtta! See on Saariku härra kapp, tema võib teda anda ja võtta, nagu tahab. Et ta nüüd on Anu käes, see pole tema, vaid Araka enda süü.

Häda oli igatepidi: süüa-juua tahad, aga midagi pole hamba alla panna. Esiotsa aitas hädavale. Mätliku Toomas oli tõesti sõbramees, käskis naist anda liha, et Hans saaks läbi kuni kodus tapetakse siga. Ise laenas Saarikul arve õiendamiseks raha. Kaupmees Linde las kis end tüssata, kogemata või meelega, kes seda teab. Mõningaid teeneid Arakal oli.

Siis oli peenike peos — tuli isakodus käia ja viimane välja pigistada. Kärkla jaamast saabus pagasiga leiskaosa sealihaga, täitsa ootamatult, saatjat polnud nimetatud. Paks kamar ja tugev karvatüügas justkui Laidu vanal orikal, kelle lihaga Liisa teda rohkem kui üks kord oli kostitanud. Arakas mängis diplomaati: läks purukaine peaga Laidule ja andis jutu sees mõista, et tal olnud täna nii kiire, et pole aega süüagi saanud.

Perenaine pani panni tulele, lõi muna peale ja tõi lauale. Kindel mis kindel: sama mis sama!

Seda liha säristas Arakas ise kümniku köögis niikaua kui pannil nagu Mustal merel ulpisid kergete sõudepaatidena pruunid, ülespidi kaardunud lihakägarad. Sularasv oli must kui tõrv. Aga sellega sai ta «mättale», nimelt haljale mättale.

Kevadel juhtus õnnetus. Tallinna rong tormas Kestna jaamas kõrvalroobastele, kuhu olid maha laaditud Saariku härra põllurammukotid. Arakas oli purjus päi ja uniselt unustanud pöörangu tagasi pöörata. Ja selle lohakuse tagajärg: purustatud kotid, supper liivaga segamini...

Parun kaebas raudteevalitsusele ja paari nädala pärast Arakas vallandati. Küll käis ta Saariku härrat palumas, töötas kahjugi jõudumööda tasuda. Aga mõisasaks ei võtnud ta palvet kuulda. Luges ette kõik ta vead ja vääratud, ka need, mida polnudki. Parandamatu joodik, hooletu, laisk ja lohakas — varem või hiljem tuleb ikkagi langemine.

Seda üldiselt. Isiklikus asjas ütles:

«Sa tegid mulle vega suur kahju: minu põld jääb ilma superfosfaat. Aber davon seh ich ab — Unordnung* mina ei salli!»

Ja nõnda jäi. «Vanale koerale» anti hundipass ja asendati «kutsikaga», keda ametlikult nimetati Mullikaks. Temale usaldati ka postitalitus. Kümniku naisega ei oldud sellepärast rahul, et ta kirjasaajatelt võttis eritasu — 2 kopikat lahtise, 3 kopikat kinnise kirja pealt.

Inimesed taipasid, et nende kirjad on lahti võetud ja uuesti kinni kleebitud. Pahandati Mullika üle, kahetseti Arakat taga. Hans olnud nii hooletu ja laisk, et ei viitsinud sedagi teha. Rahvas eelistas pisukest pahet — lohakust — suurele voorusele — üliagarusele.

Saariku poes, kus Mätliku Toomas pastlanahka ostis, kümnik Kukkk suhkrut ja soola, tuli muuseas Araka asi kõne alla.

«Vaksali Hanssu, meie jaamaülemat ei ole enam,» kahetses Mätliku Toomas. «Oli hea mehike, aga lasti

* Aga sellest ma ei hooli — korralagedus (saksa k.)

kohast lahti. Suur asi see amet ei olnud, Arakas ise ütles, et see olla see viimane leib.»

«Esimene enda teenitud,» täiendas Linde. «Enne sõi ta isa leiba.»

«Ei tea, kas ta uut kohta saabki enam,» kahtles Toomas.

«Vaevalt,» arvas kümnik Kukk. «Ja kui saabki, kas temast on selle pidajat...»

Kaupmees Linde oli samal arvamisel ja see mees tundis nooti. Tema pani ka selles asjas punkti, kui ütles:

«Arakas kaotas oma viimasegi leiva.»

LAPSEGA TÜDRUK

Oma elu ilusama aja teenis ta Vainul. Vainu oli Kelmiküla suuremaid talusid ja Vainu Hans kõige rikkam mees. Kõige rikkam ja kõige ausam. Rikkad on ka ausad. Ega's teda muidu peremeeste seast kiriku vöormündriks pandud.

See on nüüd paha lugu, aga muidu üsna harilik asi, et niisuguste ausate vanemate laste kohta ikka rumalaid jutte räägitakse. Üks võtab otsa üles ja teised lasevad tagant järele.

Nõnda siis, Eeva oli oma elukevadel Vainul tüdrukuks. Leeriajal ja pärast leeriaega kah.

Vainu Hansul (sel ausal mehel) oli kaks last. Poeg ja tütar. Poeg oli ilus priske mees, punase näo ja kollaka mokahabemega. Igal pool mehe eest väljas. Külapoistega käratses kõrtsis ja pistis oma «pool hunti» ilma kibedat nagu tegemata kinni. Suitsetas «Tsarski» paberosse ja käis igal laupäevaõhtul külas. Taluinimese elu on juba niisugune, et ega sa kunagi õieti puhata saa — nimelt noor inimene, ja eriti noor mees, kui ta tahab täismees olla. Kui sa ei taha teiste poiste silmis narriks jääda, siis ole igal laupäevaööl väljas, alles hommikust ööd, nõnda kella nelja-viie ajal, pääsed koju. Ja siis mine kirikusse. Seda nõuab isa ja ka teiste inimeste silmis jääd nagu mühakaks, kui sa kirikus ei käi. Kirikuteel räägid siis teistele omasugustele, kus öösel käisid ja mida seal nägid.

Samuti elas Vainu Kaarel, sest ka tema tahtis igal pool mees olla. Oleks inetu, kui niisugust rikast perepoega teised narriks peavad. Kaarlile meeldis nende teenija Eeva väga, aga ta käis sellegipärast teiste poistega külas.

Kes see võib teada, mistarvis see kõik hea on.

Ja nüüd, jah, see Eeva, ta oli väga viks tüdruk. Oli teine vaeste inimeste laps ja juba vara vanemad kaotanud. Ja ega võõrad anna aega laiselda. Tõmba ikka nii, et veri küünte vahel. Ja ilus oli ta ka ja jumalakartlik. Teenis ta ju ausa mehe perekonnas. Need on ju naisterahva kõige kaunimad voorused, kui ta on virk, ilus ja jumalakartlik.

Ja perevanemad ei mõistnud endile paremat teenijat soovida, kui oli Eeva. Eriti nüüdsel ajal, kus teenijad kõik ülekäte läinud, laisad on ja sõna ei kuula. Eeva tundis eriti hästi välistöid. Koduste talituste peale oli ta vähem osav ja seega peretüttele otse vastandiks. Maali oli linnas õmblust õppinud ja seal peenemaid kombeid omandanud. Talutööd talle enam hästi ei passinudki, need jäid rühkiva Eeva hooleks.

Maali oli uhke selle üle, et ta oskas peeneid pitse heegeldada, põrandariideid kududa ja lahtisi jakke õmmelda. Ta heitis Eevale sageli tema oskamatus ja lohakust ette.

Oli veel teine põhjus, mispärast Maali Eevat ei salinud. Ta nägi, kui suur sõber tema vend, kollaka mokahabemega kärsitu perepoeg selle oskamatu tüdrukuga oli. Ta märkas ka, et Kaarel vahel — muidugi vanemate teadmata — lakas Eeva juures magas, siis sõimas ta Eevat ja hoiatas: «Kuule, sina ära topi ennast selle poisi juurde, sa vaata endale sihuke, kes su ära võtab, Kaarlist ju ometi sinu võtjat ei saa. Kaarel moonakaks minna ei taha ja sinust ju muud ei saa kui moonaka naine!»

Eeva ei tundnud peenemat näputööd, sellepärast ei pidanud temast muud saama kui moonaka naine. Iseenesestki mõista, et rikas perepoeg, kellest kord saab peremees, endale niisugust naist ei võta.

Aga Eeva ei toppinudki end selle poisi juurde, vaid Kaarel ise tikkus tema manu. Kaua Maali seda muidugi ei kannatanud ja teatas asjast vanematele. Oi, kuidas Vainu Hans — see aus mees — siis poega noomis! Aga keda's sa meest enam noomid. Kaarlil kohe suu peas isale vastu rääkima. Isa oleks esimese vihaga poja kas

või maha löönud või ära ajanud, aga setusama palju tal poega oligi. Selle asemel ajas ta ära Eeva.

Aga mis seegi aitas? «Ei takista müürid, ei vallid, ei kraavid...»

Eeva lahkus küll Vainult, aga ega ta väga kaugele läinudki. Nende vahet oli ainult viis või kuus talu. Ja Kaarel käis nagu ennegi igal laupäevaööl külas.

Vainu Hans tänas jumalat, et ta niisuguse paha asja eest oli saanud veel õigel ajal hoida. Ja kui ta selle peale mõtles, missuguseid tagajärgi see patune armastus oleks võinud tuua, siis ohkas ta sügavasti, nii et ta paks õllevaadi sarnane kõht laisalt lõõtsus.

Nüüdsel kitsikul ajal on põllupidajatel teenijaist suur puudus ja Eeva hakkas poole aasta pealt odava palgaga teenima.

Järgmisel kevadel langes see häbi, mille eest aus Vainu Hans ennast veel õigel ajal oli saanud hoida, Lepamäe maja peale.

Tüdruk sai lapse!

«Ei ole enam ausat tüdrukut ilmas, seda peab ütleva,» pahandas Lepamäe peremees, kui ta seda kuulis ja nägi. «See ka siin! Pärts häda, kui veel tahaksid naist võtta!»

Lepamäe Andres ei ajanud siiski Eevat ära. Ta oli enam ilmaliku mõtetega mees ja Eeva oli tal hea tööinimene. See nädal või teine, mis nüüd kaduma läheb, aga kus sa jälle uut võtad. Ja kuhu pidigi Eeva niisugusel raskel ajal minema?

Ei, ta ei läinud kuhugi, vaid jäi Lepamäele ja oli juba mõni päev pärast sünnitamist jalul. Eega's tüdruku laps pole mõni suur saks, kes teiste tööd tohiks takistada. Tema ase on heinasao ja viljarõugu ääres; kui perel on söögiaeg, võib temagi väsinud ema musta rinda imeda. Kõik selle kannatas välja ema ise ja ka laps. Vaesel inimesel on visa hing.

Emaks saanud tüdrukul on aga suuremad hädad kui sünnitusvalud ja piiratud hoolitsemine lapse eest.

Kui Eeva niipalju toibus, et ta juba igal pool inimese eest võis välja astuda, siis nägi ta, et ta enam inimene, endine inimene ei olnudki. Teda nagu ei peetud enam inimeseks. Ja omakseid tal ei olnud. Ema oli ammu surnud, Kaarel ainult salajas endine. See on ju jälk lugu, et

meheta naine lapse saab, ja jälki asja häbeneb iga viisakas noormees. Kes teab, kas Kaarel just endamisi oleks häbenenud, aga mis oleksid «teised poisid» ütelnud, needsamad teised poisid, kellega ta laupäevaõsiti külas käis.

Kaarel oli ju perepoeg ja perepoeg ei tohi enese külge mingit plekki jätta.

Sel aastal oli Lepamäe Andresel hea kõrb mära valgete sukkadega. Kevadel tõi ta varsa, see oli umbes poolteist nädalat varem kui Eeva tütar. Kogu pere rõõmustas ja Andresel oli eriti hea meel selle kõrgejalgse ja peene karvaga varsa üle. See oli head tõugu traavli poeg.

Lepamäe Andresel oli veel teine mära ja peale Eeva ka teine tüdruk. Poissi ei tahtnud ta pidada, sest poiss tahab kallist palka, pidas selle asemel kaht tüdrukut.

Teisel märal ei olnud varssa ja teda nimetati endiselt «kõrviks märaks». Seda mära aga, kes varsa oli toonud, hüüti varsaga märaks. «Jaan, vii varsaga mära koplisse,» ütles Andres karjapoisile. Ja külainimesed ütlesid: «Lepamäe varsaga mära.»

Samuti mõistis külarahvas Lepamäe tüdrukuid teineteisest eraldada, kuigi neil mõlemal olid nimed. Teisel neist polnud last, see oli lihtsalt «Lepamäe tüdruk», aga teist kutsuti «Lepamäe lapsega tüdrukuks».

Kui Eeva neid kahte nime — varsaga mära ja lapsega tüdruk — kuulis, ei imestanud ta palju. Nii on loomulik. Mära kutsutakse ikka varsaga märaks, kui tal varss on, ja kuidas sa tüdrukutki muul viisil nimetad. Meheta naisterahvast ei või ju naiseks nimetada, on tal aga laps, siis pole ta enam lihtne tüdruk. Tal on eritunnus, mis ta isikutunnistusele märgitakse.

Ühel sügisesel pühapäeval tegi Lepamäe Andres linakiskumise talgud. Tõi poest heeringaid ja viina ja ajas noormehi kokku. Teise teenija, Leena hooleks jäi tüdrukute kutsumine. Kui Leena Vainu Maalit kutsus, küsis see:

«Kas teie lapsega tüdruk ka talgul on?» Ja kui Leena naerdes vastas: «Noh, kuhu siis temagi jääb,» vastas Maali: «Ei mina siis tule.»

Ja ei tulnudki.

Aga Kaarel läks. Ta ei küsinudki, kas lapsega tüdruk talgul on või mitte, see oli tal kõrvaline asi. Kaarel oli talgul rõõmus ja jutukas nagu ikka. Noorte inimeste jutt, see ju teada, poisid lõõbivad tüdrukute kallal, need lõõbivad vastu. Kellel parem suuvärk, see nagu terasem, omataoliste silmis muidugi. Vanemad inimesed aga hindavad rohkem kärmeid käsi ja nobedaid jalgu.

Kus palju poisse-tüdruid koos, seal on sõda lahti. Lastena koolis tehti lumesõda, pulmas sõnasõda. Talgul pole lund käepärast ja sõnadest üksi ei piisa — võetakse appi mullatükid.

«Magatud käsi,» hüüdis Vainu Kaarel Sepamäe Annile, kelle vise teda ei tabanud. «Ei tea, kes su käe on ära maganud?»

«Vait ole, loll, ma nikastasin eile õhtul pesu pestes käe ära!» vaidles Anni vastu ja katsus häbeneda.

«Ja-ah, või pesu pestes,» irvitas Kaarel. «Küllap Mäe Aadu aitas sul pesu pesta ja magas ka käe peal. Kas sa, Aadu, tead sest käemagamisest midagi?» pöördus Kaarel Mäe perepoja poole.

«Kes teab, kes ta käe võis ära magada, magatud ta on, et ta pihta ei saa.»

«Noh, mis sa vastu ajad, et sa ei tea, eks sa ise eile öösel Sepal olnud.»

«Ei, mina küll ei tea,» vaidles Mäe Aadu, «võib-olla et Suureküla poisid...»

«Vainu Kaarel ise tunneb vist sihukest asja paremini,» torkas üks Suureküla poistest.

«Vainu Kaarel ise oligi,» naeris Sepamäe Anni.

«Nojah, seal ta on, seal ta ongi!» naersid teised.

«Kust siis mina sain olla,» ägestus Kaarel. «Mis sa jälle minu peale ajad? Ega's ma kõigi käsi jõua ära magada!»

«Kas oled siis juba küll neid ära maganud?» irvitas seesama Suureküla poiss.

«Seda ju rahvas räägib,» vastas Kaarel ja napsas linapeo vastu kammi külge kinnitatud vikatit: kräuh! Kuprad sadasid hunnikusse.

Lepamäe Eeval oli paha olla. Teiste inimeste seas oli tal piinlik ja nüüd veel niisugune jutt. Liiatigi oleks tarvis olnud koju minna last imetama, aga seda ta ei

Julgenud ega tohtinud. «Kaarel ka sihuke lõhvard!» mõtles ta pahaselt.

Aga Kaarel ei näinud Eevast hoolivat. Kui keegi las-
kis langeda midagi lapsega tüdruku kohta, siis ei kõl-
vanud Kaarlit hoopis vaikida — see oleks kahtlust
äratanud. Igaühele oli päevselge, et ta Eeva asjast
midagi teab, aga seda ei öeldud kunagi Kaarli kuuldes.
Üks jultunud näoga Suureküla poiss ütles ainult: «Ega
siis rahvas muidu räägi. Vaata ette, ehk muidu on jälle
mõni lapsega tüdruk külas rohkem.»

«Kurat, kas mina siis nende lapsega tüdrukute sepp
olen!» vandus Kaarel, «siis kõik libud on minu süü! ...
Nagu poleks teisi peale minu olemas!»

Eeva kummardus sügavamale ja sikutas kõigest jõust
linapeotäit.

Rohkem kui üks pilk riivas teda.

«Noh, egas ma sind sellega pole tahtnud laita,» vai-
gistas sama poiss Kaarlit ja irvitas: «Oled ikka va käbe
vanamees.»

Ja Kaarel pidas oma paika kammi ees, napsas kuprad
linapeo otsast ja rapsas vastuseid siia ja sinna. Tal oli
vali iseteadev hääl, nagu sobib ostetud koha omaniku
pojale.

«Lepamäe Eeva täna na tõsine,» tähendas Sepa
Anni. «Tea, mis peale ta mõtleb.»

Saunanaine kostis Eeva eest:

«Eeva mõtleb, et kas saame selle linapõllu õhtuks
üles.»

Eeva vaatas tänulikult oma päästja poole. Ta tahtis
tõepoolest seda ütelda, aga sõnad jäid tal kurku kinni.
Ta köhis.

«Eeva, sa pole täna pisukesele tissi andnud,» ütles
Leena tasa.

Eeva küürutas. Ta nägu punetas. Higitilgad tulid
otsaette.

«Oh, mine, sõge, ikka. Anna lapsele rinda. Egas sel-
lepärast või teda lasta nälga surra,» julgustas sauna-
naine.

Leena ütles nii, et kõik võisid kuulda:

«Mine koju jah ja aita perenaisel koduseid talitusi toi-
metada.»

See oli juba teine nõuanne. Seda ruttas Eeva kohe täitma. Keegi ei märganud ta minekut — kõik olid küürakil. Pisut hiljem ajas üks poiss enda sirgu, sõlmis linapeole sidet ümber ja ütles:

«Lepamäe lapsega tüdrukut polegi väljal, ei tea, kuhu see jäi?»

«Eks ta imeta kodus last,» irvitas teine.

«Mis sellest on, et imetab?» päris saunanaine. «Eks neid ole alati imetatud.»

«Küsi jah! Nüüd poistel asi irvitada,» ütles Leena.

Eeva aga andis kodus lapsele rinda, aitas perenaist ja kandis õhtul toitu lauale. Siis, kui ta oma kohused arvas olevat täitnud, võttis lapse ja läks õhtust söömata kambri peale, istus õlekoole last imetama. Pärast õhtusööki, mille ajal oli kuulda laia naeru, algas kambri tants. Harmoonik, see suure kisaga pill, millel puuduvad õrnemad ja sügavamad tundehelid, möirgas, saadetud tumedast müdinast ja trampimisest.

Kaarel tantsib all, mõtles Eeva. Kui ta ometi korraks üles minu juurde tuleks ja minuga mõne sõna räägiks. Aga ta ei taha, kardab, et teised saavad aru. Kuule, see on tema, kes seal trambib...

Eeva pugus sügavale õlekubude vahele, surus lapse vastu rinda ja ohkas:

«Kaarel, oh sa süd ametu poiss!»

Häbi, teotus, valu. Haavad, juba kergesti armistunud, kisti uuesti lahti.

«Mis sa siis nüüd veel oled? ... Muidu üks narts teise jalge all tallata!»

Eeva hakkas end peaaegu põlgama.

Kaua kostis all müra. Eeva ei saanud und. Tühi kõht korises.

Võis olla poolööaeg, kui talgulised lahkusid. Eeva, laps süles, piilus kambri luugist. Ühe valge kaju kõrval oli Vainu Kaarli häält kuulda. Eeva laskus murtuna asemele ja nuuksus. Kukk sabistas pennil, peksis tiibadega vastu külgi ja kisendas. See vahimehe hüüd lõikas tal luust ja lihast läbi. Tavaliselt hõiskas ja käratses kukk omakeeli. Aga täna kuulis Eeva selgesti, et kukk kisendas nii, et kõik maailm kuuleks:

«Hukkaläinud Eeva! ...»

SAKSTE POISID

Aavakuru karjapoised istusid maantee ääres kraavis, noppisid võililli ja hoidsid neid üksteise lõua all, et näha, kes neist kõige rohkem võid on söönud. See pidi naha eredusest selguma.

«Peeter on kõige rohkem võid söönud,» tõendas Kusti, «tema lõug on kõige kollasem.»

«Ei ole, mina olen rohkem,» vaidles Moonakate Jürka, kes Aavakuru mõisast Uuetoale karjaseks tulnud.

Jürka lõug näis tõesti veel kollasem kui Sarviku Peetri oma, aga poisid ei tahtnud seda tunnistada. Peeter oli perepoeg, Jüri mõisamoonaka sigidik.

Elavas vaidluses ei märganud keegi, et Aavakuru härraste lapsed poistesalgale lähenesid, ja alles siis, kui nad juba möödas olid, jäid poisid ammuli sui neile järele vahtima.

«Sakste poisid sõidavad vaksalisse,» sähvas Jürka.

«Me ei saanud aega saksu teretadagi,» kahetses Hageriku Ats.

«Mis sa neist siis teretad,» irvitas Uuetoa karjapoiss.

«Miks... Saksu peab teretama,» vastas Ats.

«Mispärast?» tahtis Jürka teada.

«Sellepärast et nad saksad on,» vastas Ats; teisiti ei saanud ta oma väidet põhjendada.

«Mis jaoks sa saksu teretad?» usutles Jürka, «meie pole neid ilmiski teretanud.»

«Jah, teie ei ole, aga meie isa jälle käskis meid alati mütsi peast ära võtta, kui saksad mööda lähevad. Saksad tahavad seda.»

Humanitaarkeskkooli õpilane, kelle teadmisi feodaaloludest kevadel väga madalalt oli hinnatud, kuid võimaldatud sügisel oma hinnet parandada, mispärast ta

nüüd suvises kuumuses pööningul ajaloo viienda klassi kursuse kallal higistas, kuulis tasast kabjamadinat ja rataste kõrinat; ta vaatas läbi luugi maanteele.

Teed mööda kihutasid Aavakuru sakste lapsed — vanem poeg Ernst jalgrattal, esimene ratas suur, tagumine väike, kuna noorem, Kuno, poni väikese vankri ees, vennale järele sõitis. Piits tema käes aina plaksus. Õde Jenny istus vankril.

«Kunagiste laenuhärrade jäänused keskajast,» mõtles klassikakooli kasvandik. «Vaat selles nooremas õhkub veel rüütlivaimu. Näe, kuidas ta vanemale järele kihutab, ei tihka teisest maha jääda. See käiks tema seisuseau pihta.»

Koolipoiss vaatas neile järele kuni nad käänaku taha kadusid, ent tema kujutlus feodaaloludest jäi endiselt ähmaseks.

Karjapoiste seas oli sakste üle elav kõne tekkinud ja Moonakate Jürka uhkustas sellega, et ta olla Aavakuru noorhärrale kord karjavitsaga mööda jalgu löönud. Seda ei usutud. Jürka pidi seletama, millistel asjaoludel see sündis.

«Meil oli mõisas hall kass, rammus nagu orikas; suvel elas ta enamasti metsas,» jutustas Jüri. «Kevadel läks ja sügisel tuli tagasi. Kurat teab, kus ta käis. Meie hüüdsime teist suiliseks. Vahest harva oli teda suvel ka kodus näha. Aga alati, kui sakste poisid meie kassi nägid, ajasid nad teda taga ja ässitasid koertega. Ükskord istus kass meie uksele ja soojendas ennast päikesepaistel. Noorhärja — seesama, kes siin rattaga sõitis — läks sealt mööda, suur koer kaasas. Nägi kassi ja hakkas teda kividega loopima ning ässitas koera kassi kallale. Minu ema oli mõisas sõnnikut laotamas ja mina olin üksi kodus. «Mis sa tahad sellest kassist?» hüüdsin ma läbi akna. Aga noorhärja seisis ikka õueväravas ja karjus: «Vass, Mailord! Vass, Mailord!» Üks kivi lõi meie aknaklaasi katki. Ma kuulsin tuppa, kuidas kass korra käuksatas. Jooksin toast välja: koer oli kassi kallal ja rappis teda, aga tema karjub ikka: «Vass, Mailord!» ja «Vass, Mailord!» Ma võtsin õuest paraja vitsa ja lõikasin poisile korra mööda paljaid sääri. Küll pani mehike kepslema! Ise katsusin, et sain tuppa ja ukse

kinni. Ässitas küll koera minu kallale, aga ma sain enne plehku.»

«Mis siis sai?» päris Sarviku Peeter.

«Mis siis sai — kass pani ka plagama. Erni kaebas muidugi vanahärrale ära.»

«Ja mis vanahärra ütles?»

«Mis ta ütles.»

Rohkem ei suudetud Jürkalt välja pigistada. Poisid pidid leppima sellega, et aimasid ise umbes, mis niisugusel juhtumil edasi võis sündida. Muidugi oli Jürkale — kui mitte saja, siis kümne võrra tasutud.

Võililled olid viimase sündmuse puhul poiste käest maha pudenenud, tühja käega ja tegevuseta aga ei läbenud nad olla. Jürka pani seltskonnale ette hakata kaarte mängima ja tõmbas taskust määrdunud kaardiräbalad.

Sarviku Peeter oli kohe nõus, teised ei mõistnud mängida. Üleoja Kusti tegi teise ettepaneku:

«Hakkame meie kulli-kana. Mina loen: elten-telten, tikatei, kiiver-kaaver, raamen-rei, saltsem-proot, kinderkoot, siira-viira, tu bist toot.»

«Ei, ei taha,» tõrkusid teised; «vaatame, kui Jürka ja Peedu mängivad,» ja asusid mängijate ümber.

Mängiti «viitlehte» ja «kuutkümmandkuut» ja teised panid teraselt tähele, et meheas osata ka mängida.

Vaheajal oli rong jaama jõudnud, saksad sõitsid jälle kodu poole.

«Juba saksad tulevad!» hüüdis Hageriku Ats, ronis püsti aia peale ja hoidis käega teibast kinni.

«Las nad tulla,» urises Jürka ja käis potiemanda välja.

«Ruutu on trump.»

Hageriku Ats lõi kihelema.

«Poisid, istume siia tee äärde maha ja võtame mütsid peast. Kui saksad mööda lähevad, siis viskavad raha mütsi.»

Ats oligi juba paljapäi aia ääres.

Väiksemad heitsid nõusse ja külitasid aia äärde. Ainult Jürka ja Peeter jäid kraavi kaldale kaarte mängima.

Saksad lähenesid mürinal. Ees Erni-härra jalgrattal, tema järel Kuno, Jenny-preili ja lastepreili, kes rongilt

tuli. Matsi Rein põikas veskikoormaga sakste eest Üle-tee õue, võttis alandlikult mütsi peast.

Külalapsed istusid aia ääres, mütsid süles, ja ootasid põnevuses, millal hõbelitrid ja vaskkopikad mütsi lenda-
vad. Isegi Peeter ja Jürka olid kaardimängimise veel viimasel silmapilgul katkestanud ja teiste kõrval aset võtnud.

Erni-noorhärri sihtis silmaga otse ette, ilmselt ei märganud talle osutatud auavaldust ega aimanud poiste salajasemat soovi.

Kuno nägi neid ja andus kiusatusele oma rüütlikätt proovida: nihvas piitsaga piki poisterida, enda arvates nii, et bonne-preili seda ei märkaks. Nõnda oli ta näi-
nud kutsarit toimivat, kui talupoeg sakstele mitte küllalt kiiresti teed ei andnud. Piitsaots tabas Hageriku Atsi nina pihta.

«Aber, Kuno, was hast du gemacht?» ägestus laste-
preili. «Warum schlägst du den armen Jungen? Schämst du dich nicht! ... Pfui, Schande! Kennst du nicht das Wort: noblesse oblige?»*

Kunol oli endalgi oma kohmakast löögist häbi, veel pahem oli see, et mademoiselle Schultze seda nägi. Teine nähvak sadas poni laudjale, kelle kutsar neile nagu meelepahaks aiste vahele oli toppinud, ja peagi olid nad paljaste peadega poistekarjast eemal. Noor-
härrade valged madruseülikonnad ja preilide kübarad valendasid veel viljaväljade vahelt.

Poisid toibusid pettunult. Lollilt vaatasid nad üksteise otsa ja panid mütsid pähe. Jürka irvitas, Ats katsus nina ja Kustil oli esimene sõrm suus.

Pööningul tõstis humanitaarkeskkooli viienda klassi õpilane oma silmad ajaloo-õpiku lehekülgedelt ja vaatas magushapu näoga möödunud keskajale järele.

* Aga, Kuno, mis sa tegid? Miks sa lööd vaest poissi? Kas sa ei häbene? Vuih, häbi! Kas sa ei tea seda, et aadel kohustab? (saksa k.).

ELU PÄRAST SURMA

Esimese vaatuse lõpul virutas vastase püssikuul Gundemari maha. Eesriie langenud, kargas ta tagumiste pinkide valju müra saatel maast üles, pesi end, vahetas riideid ja läks kui Paul Remmel puhvetisse, et kõige selle ärevuse peale meelerahus vaikselt õhtust süüa.

Remmel eksis aga rängasti, kui ta arvas kõik publiku saalis olevat verist draamat vaatamas, mis talle oleks võimaldanud silmapilguks üksi jääda.

Ta võeti all hõisates vastu.

«Ha, Remmel-Gundemar, sa tuled nagu kutsutud. Ega sa muidugi ei oodanud teises maailmas jälle oma armsaid sõpru ees leida?» hüüdis maaliija Raudkivi. «Aga nii peab see olema. Meie taidlejad hoiame ikka kokku. Meie ei lähe sinna, kus vanad naised kohvilauas keelt peksavad ja kus muidu igav, vaid meie vajume ikka allapoole, nagu meie tendents juba maa peal oli, ja joome oma sõbraliku klaasi õlut, olgugi seal nii kole kuum.»

Raudkivi pühkis taskurätikuga oma laia otsaesist ja tõstis õlleklaasi.

«See ei ole õige, mis sina, Karl, ütled, et meie alati oleme allapoole kaldunud,» protesteeris palja näoga, aga kahupeaga kurvameelne noormees, kes oli kogu aeg mõttes enda ette vahtinud. «Mina kui helilooja pean niisugusele vaatele vastu vaidlema. Muusikas oleks alaspidimine üldse võimatu, helid otsivad endale teed ikka ülespoole...»

«Teoreetiliselt täiesti õige,» patsutas kolmas, tuhakarva hõredate juuste ja niiskete hallide silmadega mees heliloojat õlale. «Armas Leyer, oma kompositsioonides võite teie ju taeva poole püüda, kuid ärgem rääki-

gem nüüd neist igavaist asjust. Mis puutub meie eralusse, siis pean ma Raudkivile õiguse jätma: üldiselt oleme me ikka ainult alumised einelauaruumid üles otsinud.»

«Õige,» kinnitas Rimmel. «Kirjanik on vahemees ja lepitaja. Selle peale joome kirjaniku ja ajakirjaniku Elitingi terviseks!»

«Kirjanikul on ikka õigus,» kiitis Karl Raudkivi tagant järele.

August Elitingile meeldis, et tema terviseks joodi. Aga et kogu oma sõpruse juures mitte asjalikkust kaotada, võttis ta, tühi klaas lauale pandud, uuesti sõna. «Meie joome küll tervist, aga oma kurvastuseks peame tunnistama — meie sureme liiga ruttu. Vaevalt on meie nimed läinud rahva sekka, kui nad juba ununevad. Sina, Rimmel, langesid «Bürgermusses» alles kolmandas, neljandas ja isegi viiendas vaatuses mõrtsuka käe läbi, või olid koguni nii antiik-aristokraatlik, et ise mürki võtsid. Meie uues teatris oled sa nüüd aga juba teises vaatuses vaba. See on ometi liig lühikene aeg näitlejale. Nii ruttu ei saa veel õieti oma liikmeidki välja sirutada. Kas see pole kurb?»

«Muidugi on see kurb,» viskas Raudkivi vahele, «kurbi lugusid on meil palju. Näiteks. pean mina tõendama, et meie taidlejad iialgi üksteisest aru ei saa. Kirjanik ei mõista komponisti ja komponist ei ole lugenud kirjaniku töid. Näitemängu ja maali vaadatakse kui moeasju, aimamata nende ideed ja värvimängu. Ei ole ühist taidetunnet... Kui ühte aidataks surematuks saada, siis võiks teinegi talle kergemini järele jõuda...»

Eliting jätkas:

«Ma olen ikka püüdnud asjalik olla, ka iseene vastu, aga nüüd pean tunnistama, et sina, Raudkivi, lähed isiklikuks. See on tormijooks minu nõrga külje peale, et ma ei ole musikaalne. Nii kurb kui see iseenesest on: ma ei saa sinna midagi parata. Sellepärast ma ehk ei olegi suutnud härra Aleksander Leyeriga nii lähedalt sõbraks saada nagu näiteks sinuga. Ja sagedasest koospurjutamisest hoolimata ütleme me teineteisele teie.»

«Samuti pean mina selle osa, mis härra Raudkivi kõnes käis komponisti kohta, kes pole kirjanikke lugenud, ebatõeks tunnistama. Nii harimatud meie muusikamehed ei ole. Mina võin enese kohta vähemalt tõendada, et olen lugenud Shakespeare'igi.»

«Trump, mille vastu meie enam ei saa, sest nüüd on Rimmel härra Leyeri poolt ja kummalgi pool ühepalju mehi,» arvas Eliting, kes ei suutnud heliloojale seda andeks anda, et ta tema töid ignoreeris.

«Laseme Shakespeare'i Shakespeare'iks jääda,» soovitas Rimmel. «Minul näitlejana ei jää muud üle kui selle traagilise olukorra koomilisust ära märkida.»

Ta täitis kõikide klaasid.

«Selle peale joome,» lausus ta, klaas suu juures.

Kõik jõid kaasa.

Parajasti kui Eliting oma klaasi põhja nagu teleskoobi otsa vastu taevast upitas, pääses pea kohal kange müra lahti. Mürin laskus treppi mööda allapoole ja viimaks pahvatas puhvetisse uksetäis inimesi. Need olid kõverad ja nurgelised olevused, kollaka krobeline näonahaga, nagu oleks elu neid igast küljest pigistanud, litsunud ja muljunud ning silmaveeleelis nende näojume söönud.

Enamikul puudus julgus asuda leti ette või istuda laua taha; nad leppisid alandliku püstiseismisega einelauaruumis, et üht kodutopitud paberossi suitsetada. Tuntud laudkond, kes väljakutsuvalt nurgas laiutas, tõmbas nende tähelepanu endale ja sai teiseks näitelavaks näitemängu vaheajal.

Seda tundsid need mehed ja võtsid uhkema hoiaku. Nad said vaimurikkaks, naljatasid, naersid ja valasid ohtrasti õlut klaasidesse, mis lausa üle ajasid.

Tuntud laudkond... Aga see oli veel varjuelu, mida elati. Juba oldi eneses märgatud loova jõu kadumist ja lõbusas koosviibimises pühitseti vaid oma geeniusel matuseid.

Kui viimaks kelner arve tõi, oli kõigil tuju halb. Üksnes Rimmel katsus naljaga piinlikust seisukorrast pääseda.

«Mind ei ole enam,» ütles ta, «mina olen surnud. Küsige rahvalt, kes täna teatris käis.»

«Meie kõik oleme surnud,» hüüdis Eliting. «Hei, kelner, lollepa, meie käest ei ole sul midagi saada; meid ei ole enam olemas.»

«Kuidas?» küsis kelner ja naeratas alandlikult. «Härrad on ju seal.»

«Kui nad on seal, siis ei ole nad siin,» karistas Eliting kelnerit tema germanismi pärast.

«Kas sina sellest lihtsamastki loogikast jagu ei saa,» karjus ta, meeled joodud alkoholist ja oma vaimukusest erutatud, «meil ei ole raha, järelikult ei ole meid endidki olemas.»

Rahul oma lõppotsusega, tühjendas ta viimase klaasi ja ohkas, sõprade poole pead noogutades:

«Ah, niisugune on siis elu pärast surma!»

PÜHAJÄRV

Tartu vaksalis kohtusid kokkuleppe kohaselt kolme endist seminaristi. Nad olid käinud oma õppeaja linna vaatamas, ja olid tulnud igaüks ise maailmakaarest, ise ametist, igaüks ise laadi. Üks lopsaka kasvu ja tugevate õlgadega, lõua otsas üksikud habemeudemed, pehmes kaabus ja luitunud palitus, selja peal toobiase. Teine, keskmist kasvu, tugevate lihaste ja kõvade närvidega, kandis kõva kübarat ja õlakut. Kolmas, kasvult alla keskmise, prillidega, lühinägelik, oli üliõpilasvormis.

Omaval ajal olid nad õppinud ühes klassis, hiljem aga lahku läinud. Ainult üks neist, see, kellel tulise toobipõhjaga oli palitu seljatagusele sõõr põletatud, töötas kooliõpetajana. Kõvakübaraga mees oli andunud seltskonnategevusele ning hakanud ajakirjanikuks, kolmas rühkinud iseõppimise teel ülikooli.

Nüüd oli neil ühine eesmärk — Pühajärv. Mõte, mida kaua hautatud ja hellitatud, oli täide minemas. Pühajärvest oli unistatud juba koolipingil, selle nimi pühalikult helisenud, kuid karm tegelikkus takistas seda ihusilmaga nägemast. Aga ideed tungivad viimaks läbi. Ja kui need kolm kooliseltsimeest kauemat aega olid kirju vahetanud, sai lõpuks otsus kindlaks: meie sõidame.

Tuldi siis kokku. Kooliõpetaja kusagilt kihelkonnakoolist, kus ta oli teiseks õpetajaks, ajakirjanik igapäevasest ajalehetööst ja üliõpilane suurlinnast, kus ta end elatas kõrvalise kantseleitöoga.

Kõik nad läksid midagi otsima, midagi ülendavat, mis neid elu igapäevasusest kõrgemale tõstaks. Üliõpilane tuli võõra rahva seast, et leida midagi omast, midagi, mis tal võõrsil aitaks kodu meenutada.

Nii olid nad siis teel.

Elvani sõideti raudteel, sealt algas tõsine usurännak, jalgsi, reisikepp käes. Üksteise järel hanemarsil sammuti üle heinamaade, läbi metsade ja väljade, mööda põllupeenraid. Teekonna raskused tegid eesmärgi seda armsamaks. Mäest üles ja alla, läbi taluõuede ja üle aedade; kui tee kadunud, küsiti seda vastutulijailt. Rännati, kuni väsimus ja tühi kõht viimaks sundisid lõunasöögile ja puhkepeatusele mõtlema.

Mindi siis taluperesse ja telliti lõunat. Selle ootel toas istudes ja lamades, lugedes ja juttu ajades, kaldus kõne kooliaegadele ja endised seltsilised ilmusid vaimusilma ette.

«Mäletate Mišat?» küsis kooliõpetaja naeratades. «Kord küsis direktor temalt, kuidas on kukk kirikuslaavi keeles. Miša ei tea. Viimaks küsib terve klassi käest, keegi ei tea... Ha-ha-ha... Sest ajast jäi kukk kirikuslaavi keeles mulle meelde. Aga nüüd olen unustanud. Kas teie mäletate?»

«Ei mäleta,» vastati.

«Just keele peal, aga ei tule meelde. Kuidas ta jälle oligi?»

«Ah, jäta see, Eedi,» keelas üliõpilane. «Ega seda enam su käest küsita. Räägi, kuidas sa seni oled elanud!»

«Mina elanud?» ohkas kooliõpetaja. «Mis mul sellest rääkida? Kui sügis tuleb, võtan tiku kätte ja hakkan lastele aabitsat õpetama, igal talvel oma ettekirjutatud programm läbi võtta. Suvel teen mõne lühikese ringreisi jalgrattal, lään rohuaias selili, vahin valgeid pilverünkaid taeva all. Vahel katsun midagi ka lugeda, aga mis siin ikka lugeda? Kooliaegne metoodika ja pedagoogika enam ei huvita.»

«Ja seltskondlik elu?»

«Seltskondlik elu?»

Kooliõpetaja kargas voodist, kus ta oli pikutanud, ja hakkas ühest toanurgast teise käima ning viivitas vastusega.

Ka ajakirjanik ei kärsinud enam istuda. Aga et kooliõpetaja suurte sammudega ühest nurgast teise helpis, tippis ajakirjanik kärsitult mööda tuba ringi, ikka nii,

et kooliõpetaja teatud ajal ja kohas tema ringid pooleks lõikas.

Üliõpilane istus vaikselt nurgas, jälgis teiste võidu-ajamist ja ootas oma küsimusele vastust.

«Mis seltskonnaelu siin võib olla? Pole ju mingi-sugust seltskondagi... Ära kivined, tuimaks lähed nagu puutükk viimaks. Ei ühtegi inimest, kellega rääkida, ei ühtegi naisterahvast, keda võiksid hakata armastama, ei kedagi, kellelt midagi omandada. Muud kui lapsed ja taluinimesed ümberringi. Ah, mul on himu täis sellest mängust, ma ei taha enam kauemini seda ametit!» hüüdis õpetaja kätega veheldes. «Ma tunnen, kui väik-laseks võib inimene maal elades jääda. Tahaksin elada, tahaksin õnne maitsta, mingit suurt õnne, aga ma olen kooliõpetaja, ma ei saa, ma ei tohi — ma pean lapsi õpetama ja neile eeskujuks olema... Ja kujutlege: koo-lis on suured tüdrukud, kuue- ja seitsmeteistkümne-aas-tased, niisugused on need kõige edevamad! Ja nad on ilusad, kurat võtku! Nad on vahel nii ilusad, et pea läheb uimaseks... Kooliõpetajale saadavad nad armas-tuskirju...»

«Kuidas? Kas seda on ette tulnud?» peatus ajakir-janik uudishimulis.

«Muidugi on. Noh, mis sa teed niisugusel korral? Otsekohe ei tohi midagi ette võtta, teised saavad aru, siis läheb ja uputab enda häbi pärast. Alles pikkamisi võtad ta käsile, seni kui ta viimaks on su käes pehme, — noh, siis on varsti ka kõik möödas. Ah, kooliõpetaja, kooliõpetaja... ma ei taha olla kooliõpetaja, ma tahan olla inimene!... Ja ma ei jää ka õpetajaks, teenin veel need paar aastat, siis lähen linna; ka mina tahan tule-vikule elada ja õnnelik olla!»

Ja päris kaelamurdvate hüpetega sööstis ta ühest sei-nast teise.

Üliõpilane vaikis silmapilgu ja lausus siis:

«See on ju kõik väga ilus niisuguseid ideaale rinnas kanda ja elu tuleviku jaoks hoida, aga kujutle, et tule-vikku ei tulegi. Et kogu eluaeg on ainult olevik. Siis on su elu lihtsalt mahavisatud kapital... Või on sul minevikku?»

«Ei ole.»

«No vaata. Ka tulevikuga on lugu niisama. Kust see tulevikki tuleb, kui minevikku pole olnud?»

Üliõpilane vaatas küsivalt mõlema seltsimehe otsa. Ajakirjanik näis millegi kallal juurdlevat, kooliõpetaja lausus pikkamisi ja katkendlikult:

«Nüüd ma saan aru, mis see tähendas, kui kord ajalehest lugesin kuulutust: elatanud, minevikuta naisterahvas otsib viisaka noormehega abielu otstarbeks kirjavahetust...»

«Tont seda teab,» kirus ajakirjanik, kui kooliõpetaja oli lõpetanud, «ma ei saa ikka lahti sellest mõttest, et kuueteistkümne-aastased plikad kirjutavad kooliõpetajale armastuskirju. Mina olen nii kaua otsinud naist — naise,» parandas ta punastades, «aga ei ole ühtki leidnud. Need, kellega mina olen kokku puutunud, ei kõlba üldse kuhugi. Siin ei aita muu, kui peab ise naist kasvatama.»

«Sinust, Juljus, paistab igal sammul, et sa oled seminarist. Ma ei tea, kas mina olen kunagi olnud tõsine seminarist, aga ma olen kõik teinud, et igasugusest seminarismist vabaneda. Näiteks on üks seminaristi tunnus, et ta võõrast inimest, kellega ta korda kolm kokku puutunud, sinatama hakkab. Aga ainult möödaminnes, à propos. Enam vihastavad mind need vaated, mis teil on naiste kohta. Teie kujutlete neis ikka jumal teab mis ideaale. Ka mina olen seda teinud, alles pealinnas loobusin sellest lapsikust idealismist. Naist peab võtma nii, nagu ta on.»

Toodi lõuna: keedetud munad ja rõõsk piim jämeda rukkileivaga. Teekäijad sõid isukalt. Siis asuti jälle teele.

Õhtu eel jõuti pärale. Pühajärve veepeegel läikis puude vahelt. Hinge pidades tõtati edasi.

Oldi järve kaldal. Keegi ei rääkinud. Mõttes silmitseti ümbrust. Oldi väsinud, natuke nagu pettunudki. Unistused Pühajärvest, teiste jutustused, luuletused. Ja nüüd... Ilus ta oli, seda ei võinud salata, aga muidu — niisama maa ja mets ning pilved taeva all... Ja võõrastemaja ees käratsesid õllepudelite juures purjus tartlased, ümmargused kaabulodud peas, rihmaga vööit kinni tõmmatud pikad kuued seljas.

Aga see oli siiski pühalik silmapilk nende elus. Nüüd võidi enestele tunnistada: ma olen seal olnud. Kui keegi küsiks:

«Kas olete Pühajärvel käinud?»

Siis uhkelt kostas:

«Olen.»

Või jälle mõnd reisijuhtumit jutustada, alates nõnda: see oli ühel ilusal suvisel päeval, siis, kui meie Pühajärvele sõitsime jne.

«Ah, väsinud olen!» ohkas kooliõpetaja. «Noh, kas istume siin natuke või läheme öömaja otsima?»

«Istume natuke,» arvas ajakirjanik, «ega tea, kas me homme enam tuleme. Mis sina arvad, Saša?»

«Kuidas te soovite? Ma arvan, me võiksime ikka natuke istuda.»

Istus üks, teised lamasid. Kooliõpetaja ristseliti, nagu vastu taevast, ajakirjanik poolküljeli, selg peaaegu järve poole; üliõpilane istus kännu otsas ja vaatas üle järve eemale...

Tasa loksus järvevesi, veeretades kaldale väikesi virvendusi, mis veepeegli selgust vaevalt segasid. Vee kurrutused otsekui ihkasid üle kalda meestele näkku vaadata, et hämaruses paistvatelt piirjoontelt langevaid kiiri tagasi heites näidata neile nende eneste nägusid. Aga asjatu oli lainte karglemine: mehed ei pannud seda tähele, vaid alustasid varsti omavahel juttu.

«Ja kuidas siis sina, Juljus, oled elanud?» küsis üliõpilane ajakirjanikult.

«Mina? Päevast päeva. Iga päev otsi materjali, millega lehte täita või millest juhtkirja kirjutada.»

«Sinu juhtkirju ma tunnen. Nendes on seesama seminaristi toon. Millest sa ka kirjutad, ikka lõpetad hea lootusega parema tuleviku peale. Või jälle: «Soovida oleks, et...»»

Ma saan väga hästi aru, et rahvale peab niiviisi kirjutama: isegi Puškin ei heida meelt, vaid loodab, et «üheksas laine teda kaldale kannab»... Mina siiski tahaksin Lermontoviga öelda: midagi soovida ja millegi poole püüda, sest ma saan aru, aga kes see siis loodab?... Ma usun, Lermontov igatahes seisab elutõe lähemal. Tunnete neid kohti nende kirjanikkude töödes?»

Sõnatu pearaputus oli eitavaks vastuseks.

«Ka sina mitte, Juljus?»

«Ei,» oli lühike vastus.

«Noh, sinule on see andeksantav, sest sina oled eesti ajakirjanik.»

«Aga ma tunnen üht teist ütlust Lermontovist,» teadustas ajakirjanik.

«Ja see on?»

«Halvemad kui surm ei juhtu midagi. Ja surma käest ei ole pääsmist.»

«See on sealsamas, «Meie aja kangelases»... Aga tead, mis ma mõtlen, Juljus: sa pead varsti oma elukutset muutma. Mul on niisugune aimus, et meilgi tuleb aeg, kus ajakirjanik mitte ainult ei pea tundma neid kohti nendest kirjanikest, vaid ka Rousseau ja Francesco d'Assisi teoseist algupärandis, filosoofiat ja raudteeasjandust, kaubanduslikku kirjavahetust, raamatupidamist, uuemaid luuletusi ja muid asju, mille nimesidki mina praegu veel ei tea. Seminarismi asemele astub universalism. Ja siis meie lehtede juhtkirjades ei unistata ainult, vaid juhitakse ja luuakse avalikku arvamust.»

«Siis pead küll, sina ajakirjanikuks hakkama, kui seminaristide asemele universiteedi mehed tulevad,» arvas ajakirjanik.

«Võib-olla hakkab ka, kui on veel jõudu,» vastas üliõpilane kuivalt.

«Aga miks sa siis raiskad oma jõudu matemaatikaga? Miks sa ei õpi kohe õigusteadust või muud sellesarnast, näiteks sotsioloogiat, mis seisab elule lähemal?»

«Et sotsioloogias orienteeruda, selleks peab tundma diferentsiaale ja integraale,» vastas üliõpilane.

Kuid see oli teistele tundmata maa, samuti tee, mis sinna viis.

Kõne soikus, lühikese vaheaja järel võttis ajakirjanik uuesti sõna.

«Õigust öelda olengi ma vahel juba mõelnud elukutse muutmisele. Need mõtted tulevad siis, kui enam ei tea, millest kirjutada, ja kui ükski asi enam ei huvita. Siis uurid ja puurid, aeled ja vaevled asemel, sunnid end taga nagu vana setukat. Aga mõtted ei püsi koos, eks-

levad ümber, viivad su sohu ja rappa. Aga mis elukutsepean ma nüüd valima? Ma tunnen hirmuga, kuidas vene keel ikka enam ja enam ununeb. Sageli lamad tundide viisi voodis ja murrad pead, kas sõna «lentjaj» kirjutatakse «jäti» või «e»-ga . . .»

Teised ei pannud tähele, kas jutustaja naljatas või rääkis ta tõtt. Üldse polnud neil viisiks teist kuulata, igaüks ootas, millal teine lõpetab, et omaga välja tulla.

Aga nüüd ei olnud enam kellelgi midagi ütelda. Üliõpilaselt ei küsitud tema käekäigu järele ja tema ise ei mõistnud endast rääkida. Mis tal oligi oma elust jutustada? Tema ei olnud harjunud selili lamama, temal ei olnud aega olnud selle üle aru pidada, kas kirjutada «jätiga» või «e»-ga, tema pidi kirjutama, pidi õigesti kirjutama.

Järve kohale kerkis valge udu. Lained loksusid kaldale.

Äkki kargas kooliõpetaja maast üles.

«Nüüd tuli meelde!» hüüdis ta leiutaja rõõmuga.

«Mis asi?» päris ajakirjanik end istukile ajades.

«Kuidas on kukk kirikuslaavi keeles.»

Ajakirjanik laskus pettunult endisesse asendisse.

«Nnoh?» küsis üliõpilane ükskõikseltselt.

«Petel.»

MODERNISTI ENESEPILT

Silme ees virvendas. Fantastilised kujud tantsisid kaugel hallis udus. Meeled erutatud, süda närviline.

Tühi ja õudne.

Otsatus ning kaos. Üksainus kuju püsis kindlana nagu võlutud: valge lai kübar ja kiirgavad mustad silmad selle ääre alt. Nagu Maeterlincki kuju heljus igavikust.

Niisugune võis olla Oscar Wilde'i meeleolu, kui ta rändas sihitult maailmalinna tänavail, mõtles Henry Reinard, ristimistähe järgi Hindrek Reinhard. — Kahtlemata võiksin ma olla mõni Knut Hamsuni kangelane, järeldas ta siit.

Noorhärra, teil hakkavad närvid tulema, oli ta kuu aja eest võinud endale tunnistada.

Närvid olid tulnud. Ei olnud isu, öösel piinas unepuudus.

Nüüd oli ta täies hoos, seedimiskorratus, mille arenemist ta oli teadusliku täpsusega jälginud. Selles oli tükki kultuuri, sest kunagi oli tal olnud elevandi magu, mis oleks võinud seedida tallanahkagi.

Kultuurinimene... Modernist...

Ja seepärast peab hästi esinema. Mitte kellelegi näidata, et välispidise abituse taga peitub sisemine jõuetus ja kahevahelolek. Külma olla, ligipääsmatu. Rohkem välist hiilgust ja ükskõiksust inimeste vastu.

Seal rippus ukse kohal silt *Coiffeur*. Sinna sisse. On tal raha? Rumalus. Gabriele d'Annunzio pole ta olnud eales, aga habet võib lasta raseerida.

Sel teel omandab enam dekadentlikku ilmet, kontrastid tunduvad teravamadena...

Kolm meest valgetes põlledes mitme peegli ees. Poi-

sikene lööb vahtu. Ainult ukse avamisel olid pead kerkinud, ja kui poiss polnud kohe pintsli vahutopsi visanud, käratatud:

«Karl, võta riided vastu!»

Ja uuele ärisõbrale:

«Silmapilk. Olge head, võtke istet.»

Reinard istus laua äärde, olles enne igast peeglist järele vaadanud, kellega tal siin tegemist. Iseteadliku põlgusega pööras siis kõrvale — need olid kodanlased, käsitöölised ja väikekaupmehed.

Lugemislaual pole tema jaoks midagi. Poliitilistele lehtedele kingib ta vähe tähelepanu ja perekonnalehed ärritavad teda oma labasusega.

Sama banaalsus, mis ärritab igal pool: tänaval, kodus ja kõrtsis.

Ta saab kärsituks, ei läbe oodata.

Aga seal lahkub üks paljaksäetud lõuaga, vististi mõni õllepruul või nahakaupluse omanik.

«Jumalaga.»

«Nägemiseni.»

Reinardile pakutakse plats tugitoolis. Ta istub suure seinapeegli ette. Kohendab end nagu minister pildil, mille avaldavad ajakirjad, mida kohvikus loetakse.

Nõnda. Esindav hoiak võtta ja algupärane olla; midagi, mis oleks täiesti temale omane. Seda olla on tema õigus ja kohus.

Tema väljavaade ulatub üle tema maailma. Tema seljataga seisab Euroopa. Kultuuri, teaduse ja kunsti representant.

Aga see neetud kuju ei vasta neile tingimustele. See lai nagu oma väljapoole pööratud põsenukkidega tuletab rohkem meelde kollast rassi ja madalat otsa kandev vormitu nina ei ole midagi geniaalset. Ning seda kisen-davat disharmooniat vaatlevad kaks halli silma juhmilt ja tuimalt pealt.

«Täiesti atavistlikud näojooned,» leiab Reinard.

Aga see ei või olla õige. Temast on tehtud pilte, mis talle meeldisid. Ja ta on näinud end peeglitest, mis tema nagu sugugi niisuguses korratuses ei näita.

«Kuradi peegel! Moonutab minu näo ära... Puruks lüüa, närü!» kirub Reinard endamisi.

Aga siis jääb talle ometi tema tualett, mida ta teeb hoole ja armastusega ja milles ta võib oma head maitset ning moetundmist proovida.

Lilla kootud kravatt on seotud laitmatult, aga nõi, millega see kinnitatud, otsekui torkab südamesse.

Oli see hernereta suurune briljant, kolme rubla eest ameerika magasinist ostetud, oma klaasilise läikega tõesti tema silmi pimestanud!

«Niisugune kivi peab vist küll tuhandeid maksma, kui ta on ehtne... Ja mina tahan arvamist äratada, nagu poleks selles midagi iseäralikku, kui mina teda kannan...»

Reinardi tuju hakkab uue tempoga langema. Ta saab äkki tulivihaseks iseenda ja kogu maailma peale. Kus kurat saadaks ta kõik ja ise olekski see kurat. Misugune saatanlik meeolu. Aga see on hea, sest nõnda läheneb ta Przybyszewsky «Homo Sapiensile».

Ah, tema karvane ihu tuleb talle meelde. Võtaks pergel! Nagu kiuste on loodus teda nende algaegsete kaitsevahenditega varustanud, just kui oleks temal tarvis alasti puude otsa ronida...

Keset vihastumise paisumist segab teenijavaim teda rumala küsimusega.

«Mida teie soovite?»

«Igatahes mitte sealihaga hapukapsastega. Pügage mul pead ja ajage habet. Juuksed number nulliga ja habe maha, niipalju kui teda on.»

«Nina alt ka?»

«Moka pealt ka!»

Habemeajaja keerleb nagu värten, et sapisele härele vähemalt oma väledusega meeldida.

Aga härra kurjad silmad ei muutu sugugi lahkemaks, vaid uurivad umbusklikult iga tema liigutust.

Niisugune võib küll Nietzsche Zarathustra olla, kui ta alainimesest end teenida laseb.

Aga kas ei ole see teatud mõttes üliinimese väärtuse alandamine, et niisugune karupoeg oma käpaga tohib tema pead puudutada. Rooma ajalugu, millest Reinard sellele küsimusele vastust otsib, ütleb ainult, et roomlane orja ei häbenenud, end igasuguses olekus laskis temast teenida.

Reinard katsub probleemi oma dialektikaga lahendada.

Masin nagiseb korrapäraselt, aidates sõnu mehhaaniliselt tema filosoofia teoriasse lükkida. Kui ta aga korraga sasides jõuetult naksub, küsib habemeajaja, kes kliendi mõtisklemise ajal rahulikumaks jäänud:

«Kas teeb haiget?»

Reinard polnud midagi märganud. Et aga end mitte nii talupojalikult tuimana näidata, litsub ta läbi hammaste:

«See masin teeb mu närviliseks. Mul ei ole niigi just palju karvu peas ja kui teie needki juurtega välja katkute, siis ei varja mind enam mingi asi nende neetud kärbeste eest.»

Aga juuksed pügati nõnda, et sealt ilma jumala tahtmiseta ükski karv ei langenud.

Paljas pea andis Reinardile meelepärase elamuste nüansi. Puudusid ainult pensneed ninal, et täiesti ülikultuurilisena näida.

Või monokkel... Reinard pigistas teise silma kinni ja kujutles end nõnda, ümmargune klaas paremasse silmauku vajutatud. Tõepoolest, see pidi viimsed korrad jooned tema näost peletama...

Silmapilguks varjas habemeajaja pintsel need pahan-davad jooned vahu alla. Kui see ninatark poisikene vurrusid sisse määris, püüdis ta teravmeelnegi olla:

«Härrad armastavad paljast nagu nagu katoliku papid.»

«Ma võin teie teadmisi natukene täiendada, kui tähendan, et peale katoliku pappide kannavad paljaksatud nagu veel inglise gentlemanid.»

Ja rahul selle pauguga, lõi ta silmad peeglis selle peale, kellele laeng määratud.

Et vurrudele ligi pääseda, hakkas õpipoiss oma harjumata käega kliendi ninast kinni ja kangutas selle ülespidi. Aga võib ka olla, et tema arvates eesti džentelmani tüüp niisugune pidigi olema. Psühholoogiliselt on see osalt põhjendatud. Tasakaalutud vaimud, mida murdeajad sünnitanud, liiguvad ühest äärmusest teise. Ja nina, mis nii kaua norutanud, jääb, kui teda kord

tõstetakse, mõnigi kord loomulikust tasemest kõrgemale püsima.

Reinardile aga tuletas see manipulatsioon liiga elavalt meelde, kuidas tema isa maal tapetud siga puhastas: hoides ühe käega saba, haris teisega selle ümbrust.

Illusioon, kaugeltki mitte esteetiline. Ja isa peale mõtlemine tegi pojale vähe seltskondlikku rõõmu.

See inimene oli enne maal talu pidanud, aga kerge mat põlve otsides tulnud linna voorimeheks.

«Imelik, kuidas minu nina peab nii mõjuvalt tunda saama, et meil isikupuutumatus on ikka ainult paberil,» tahtis Reinard oma harilikus satiirilises stiilis tähendada, aga et kõnelemiseks tarvilik õhuauk oli kinni, sai ta ainult «mh» teha.

Ta liigutas keelavalt kätt.

«Kui te ei oska raseerida, siis jätke habe üldse ajamata. Minu ninas ei ole ühtki päästerõngast, millest te oma kohmetuses võiksite kinni haarata.»

See laeng tabas juba ka vanemat meistrit. Segadusse sattunud õpipoiss lükati kõrvale ja peremees küsis teenistusvalmilt:

«Olge head, kuidas teie soovite?»

«Jätke mul vurrud alles, kärpige neid ainult,» käskis Reinard. Selli võrdluse üle järele mõteldes oli ta tulnud teisele otsusele. Oma vabanduseks lisas ta juurde: «See oskamatu noormees seal on mu täna oma piinamistega täiesti ära väsitanud.»

«Silmapilk,» rahustas habemeajaja.

Varsti oli vaht Reinardi huultelt pühitud. Ta sai endale kärbitud inglise vurrud, mis tema naeratusele andsid iroonilise muige.

Niiviisi meeldis Reinard endale. Skeptiline ja ironiseeriv. Talle tuli meelde Voltaire ja vististi nägi ta oma ütluses espri vaimukust, kui ta tähendas:

«Nii näen ma kümme aastat noorem välja.»

«Siis ei olekski teil veel habet,» arvas habemeajaja ja hakkas parfümeerima.

Uhes hea lõhnaga tõusis Reinardis piinlik kahtlus. Kas on nii palju raha, et seda mitmekordset tööd tasuda.

Ja mitte ilma ärevuseta küsis ta, palju tal maksta olevat.

Jumalale tänu, selleks jätkus. Aga jootraha poisikesele, kes üleriided kätte ulatab, see puudus. Kuidas kartis ta teda, kui ta tema juurde jooksis, palitu selga aitas ja kübara kätte pistis. Kuningriik jootraha eest!

Aga Reinard läks, üht või teist ohverdamata. Vajutas oma laia äärega itaalia bandiidikaabu tugevasti pähe ja tõmbas palitukrae üles: oli piinlik ja nagu häbi.

Alles pikkamisi toibus ta. Aga kui pea ei või tundliku inimese närvid uuesti pinevile kistud saada!

Sealt ta tuli, nr. 173, ilma sõitjata, just seda jalgteed äärt, kus sammus Henry Reinard. «Kui ta selle maja ees hakkab minuga rääkima, siis võidakse seda läbi akna näha,» sähvas Reinardi peas mõte.

Voorimees tuli sammu, tal näis hea tuju olevat, lai nagu naeris. Oma meelelihtsuses ja heasüdamlikkuses arvas ta vististi isalikku rõõmu valmistada, kui ta hüüdis:

«Tahad sõita, Hindrek?»

Just sel silmapilgul avanes uks ja nähtavale tuli laia äärega valge kübar.

Niisugust hingelist üleelamist ei soovi endale ükski modernist, kuigi nad armastavad oma hinge kallal vivi-sektsiooni teha.

Tõsi, ka tema isa ei olnud muud kui kojamees, aga siiski niisugune situatsioon... Kui ta viimaks veel hakkab kõnelema keelel, milles ka voorimees võib sõna kaasa rääkida, siis on see scène d'affaire de la tragico-médie ...

Lähemal silmapilgul lõi Reinardi kaabu klassikalise iluduspogna, kuna ta ise erutatult hüüdis:

«Gu... guten Tag, Fräulein Wilibald!»

HAMBAPULBER

Metsatagusel kuuldi veel õhtul hilja koerte haukumist. Alustas seda Tondi Pontu, klähvis esmalt nagu kobamisi, sai suu soojaks, kärendas häält ja sagendas haukeid, mis arenesid ja tihenesid ägedaks raginaks, millega varsti ühinesid kõik külakoerad.

Pontu oli oma kapa puhtaks lakkunud, aga tal ei olnud und. Oli läinud õueväravasse ja istunud. Istunud ja oodanud. Et kui poisid, kes laupäevaõhtuti taotsevad külavahel hulkuda ja öörahu rikkuda, ka täna tulevad, nad käsile võtta ja neid hurjutada. Aga nad ei tulnud. Kusagil polnud kedagi liikumas. Võõraid eksis siia hilisemal ajal, kui väljadel kerkisid juba rukkihakid ja odarõugud üldse harva. Siis logises kord Mustvee, kord Petseri, kord Võrtsjärve mehe vanker talu õue, ühel suuri kollaseid sibulaid, teisel pruune savikausse, kolmandal hõbedasi kiisku koormas. Peremees mõõtis salvest rukkeid, täis täie vastu. Perenaine laskis enne kaua nuruda, kui ta narud kokku korjas, puntrasse sidus ja setuga anumate pärast tingima hakkas. Kiisad tasuti kas terade või hõberahaga. Südasuvel, nagu praegu, võis siin soodsamal juhul kohata reinuvaderit, kes isegi päisel päeval julges metsaperedes käia kanu noolimas. Kunagi vanasti olevat siin tontegi nähtud, nüüd neist ainult veel räägiti.

Küla oli otsekui surnud.

Pontu luusis külavaheteel, nuusutas nõgesepõõsaid ja tegi asja igas kohas, kus koerad enne olid peatunud. Pidi juba tagasi pöörduma, tõstis korraks silmi ja märkas hämaruses kaht tumedat kogu lähenevat. Siis see algaski.

Tustisauna Viiu, kes ei elutsenud just keset seda kurja maailma, vaid Metsataguse viimases sopis, pani tugeva puu ukse taha ja toppis aknaaugu kaltsudega kinni, et kui viimnepäev on käes, mustsada või koleeratoojad väljas, tema nende jalgu ei jääks. Tondi Tõnu tõusis asemelt ja püksata, nagu ta oli, ruttas välja vaatama, mis seal lahti. Nägi ja kuulis Pontu agaraid katseid kahele tundmatule mehele teed õue sulgeda, pidi aga nende ees samm-sammult taganema. Tõnu ei teadnud targemat teha kui tuppä lipsata ja kirves kolde ette raiepakule käepärast panna. Võõrad kobistasid ukse taga, klõbis-
tasid lingi kallal ja põrutasid. Pontu ragistas vihaselt haukuda.

Algasid läbirääkimised.

«Kullapai majarahvas, laske meid sisse,» hüüti väljast. «Me palume öömaja.»

Seest ei vastatud. Tõnu seisis ukse kõrval, kirves käes.

Mehed raputasid ust, keelitasid, mangusid.

«Kaugelt mehi te olete?» sõandas Tõnu viimaks küsida.

«Meie oleme linnast,» oli vastus.

Tõnu ei heldinud. «Siin ei ole öömaja, minge edasi.»

«Meid on juba mitme ukse tagant minema saadetud,» seletasid mehed. «Me oleme surmani väsinud, ei jaksa enam käia. Võtku peremees maksu, mis võtab, aga ärgu olgu nii südameta, et teekäijale öömaja keelab.»

Südameta või mitte, aga röövlid nad vist ei ole, mõtles Tõnu. Need ei manguks, vaid murraksid ukse maha. Võtku maksu, mis võtab, ütlevad. Kui annaks õige raha eest öömaja ja valvaks öö läbi, kirves käepärast. Kui midagi kahtlast märgata, kutsuks külast abi.

Mehed keelitasid ja meelitasid. Värisev käsi nihutas viimaks taba ukse eest, võõrad pugesis kummargil tuppä.

Lase sant saunalavale, anna talle viht ka kätte!

Kas ei saaks midagi hamba alla? Muidugi raha eest, kõhud on tühjad. Tõnu vastu, ei temal pole neile midagi süüa anda. Nad ei himustavat mingit pidurooga, lepivad silguleiva ja hapupiimaga. Seda talus ikka leiduvat. Tõnu puikles ja põikles, lõpuks pidi Triinu siiski triibu-

lise seeliku selga tõmbama ja jahtunud odratangupudru lauale kandma.

«Mis te siis nii hilja siin veel hulgute?»

See oli küsimus, millele mõnes metsakolkas oli niisama raske vastata, kui öömaja saada. Nähes, kui näljaseelt võõrad toidu kallale asusid, käis Tõnul mõte läbi pea, et ega nad täie kõhuga enam viitsi tapma hakata. Sellepärast ta küsiski, et mis nad siis õieti tahavad. Võõrad aga ei rutanud vastusega. Üks neist oli üldse vähese jutuga, teine seevastu tikkus isegi tõsiste asjade juures lõõpima. Ja tal oli juba kogemusi säärase metsanurga inimestega, nagu need siin. Seletad ja seletad, aga ta vahib sulle juhmilt otsa ega taipa mitte mõhku. Otsekui räägiksid võõrkeelt, mida ei mõisteta. Terav näljatunne kustutatud, heitis ta pilgu kaaslasele ja küsis:

«Kas ajalehte loete?»

«Mes as'sa?»

«Kas teil seitung käib?»

«Ei käi meil kedagi.»

«Siis te ei teagi.»

«Mes as'sa?»

«Et siia ehitatakse raudtee.»

Tõnu vahtis umbusklikult mehe otsa. «Raudtee? ... Kõis seda ehitab?»

«Eks ikka kroonu.»

Sõnaaher mees ütles midagi võõras keeles, aga teine noogutas ainult pead.

«Kroonu?»

«Kroonu neh. Meie uurime, kust siht läbi ajada. See toob siia kolkasse elu.»

«Kust see siht siis peab läbi minema?»

«Kes seda nii täpi pealt ette teab. Aga üks ta siit lähedalt läbi lähe.»

«Ei tea kas ta minu maasse ka peaks puutuma?»

«Ma arvan küll.»

«Ei mina seda luba. Raudtee tallab mu vil'lad maha ja rikub põllud ä'ä.»

«Rikub küll. Aga ega kroonu luba küsi. Ajab sihi kas või üle majaharja.»

«Või kas või üle majaharja!»

«Jaa. Majad lõhutakse maha, raudtee tõmmatakse õuest läbi. Krundi ja majade omanikule tasutakse kahjud.»

«Ei tea, kui pailu ta peaks maksma?»

«Ega kroonu midagi muidu taha. Mis ta kahju teeb, selle ka tasub.»

Selles mõttes jätkus jutt veel kaua. Sõnakehv mees näis kärsitu ja pahur.

Tõnu meelerahu oli rikutud. Esitas üha uusi küsimusi. Juba hakkasid mehed kahetsema, et nad seda juttu olid alustanud. Täiskõht tegi nad uniseks, silmad tikkusid kinni. Aga neil oli, mille üle rääkida. Teine meestest, kes raudteetasjanduses polnud kaasa rääkinud, küsis:

«Mis talu see siin on?»

«Tondi.»

«Siin peab siis palju tonte olema. Kui juba niisugune nimi.»

«Kord niisugune nimi pandud.»

«No ega nime muidu panda. Selleks peab põhjust olema. Selle kohta on rahvasuus muidugi vanu juttusid liikumas?»

«Kis neid juttusid kõike mäletab.»

Rohkem ei saadudki tema suust midagi teada. Hea oli seegi, et oli saadud kehakinnitust ja luba lakas magada.

Kui nad hommikul ärkasid ja kaevule läksid nägu pesema, tõusis pererahval, kes kahtlust võõraste kohta polnud kaotanud, ärevus. Laps oli nende käes näinud karbikest, milles olnud mingi valge pulber. See karp seisnud kaevurakkel.

«Need on koleerakülvajad, kihvtitavad kaevusid!» hüüdis peremees. «Minge kohe ja kutsuge külast mehi!»

Kulus umbes pool tundi, enne kui külamehed vallavanemaga kohale jõudsid. Võõrad olid seni riietunud ja ootasid einet.

Nähes trobikonda külamehi eneste ümber ei osanud nad imestada: muidugi oli jutt raudteehitamisest nad kokku ajanud.

«Mis mehed te olete?» astus vallavanem ametliku näoga ette.

«Üliõpilased. Studendid.»

«Tudengid?» kähvas keegi salga seast. «Need on need

kõige suuremad koerad maailmas! Või nemad on tudengid!»

«Mis te siis siin hulgate, kui te tudengid olete? Tudengid on ju need, kes suure kooli peal tudeerivad!»

«Meie kogume vanavara: rahvaluulet, rahvaviise, muinasjutte, ebausukombeid ja muud vanarahva tarkust.»

«Mis te nendega tegema hakkate? Hahaa, või vanarahva tarkust, seda veel tudengitele vaja! . . . No, mis te siis tudeerite, kui te vanarahva tarkust uurite? Te pidite ju suured insinöörid olema ja raudteed ehitama?»

«Raudteejutt oli muidu nali. Aga siin on paberid, et me tõesti üliõpilased oleme ja vanavara korjame. Lugege!»

«Ei mina ilma prillita kirja seleta,» tõrjus vallavanem. «Siin ei aita muud, kui peame teid kinni siduma ja valamajasse viima.»

«Kinni siduma? Mis me siis kurja oleme teinud?»

«Teie olete Tondi kaevu mingit pulbert puistanud. Teie olete koleerakülvajad. Mis teil selle karbi sees on?»

«Selle karbi sees? See on hambapulber.»

«Mis hambapulber?»

«Hammaste puhastamiseks.»

«Hammaste puhastamiseks! Kus te oma hambad mustaks tegite?»

«Me sõime õhtul külma tanguputru. Me puhastame oma hambaid iga kord pärast sööki. Toidujätised jäävad hammaste vahele, lähevad mädanema ja hakkavad haisele. Aga kui hambad puhtad hoida, seisavad nad terved.»

«Seda juttu rääkige lastele. Meie ei ole nii rumalad, et seda uskuda.»

Külameeste salgas leidis üks nupukam pea:

«Kui see pulber on nii hea ja kasulik, siis võite teda süüagi. Neelake ta alla. Nüüd kohe siin meie silma ees!»

«Siis saavad teie hambad ja soolikad puhtaks,» irvitas teine.

«See on kriit,» seletas endine «insinöör», «see ei sünni süüa.»

«Küll ta sünnib, kui hambaid puhastab! Tehke kähku! Jätke oma kommetimäng! Muidu saate tappa kah veel!»

Ei aidanud üliõpilaste palved ega töötused.

«Sööge see pulber ära,» oli üldine otsus.

Üliõpilased vaatasid teineteise otsa, näod hapud peas. Siis jaotas vanavarakorjaja pulbri pooleks ja käsutas:

«Tooge vett!»

Ei mingit kontsessiooni neile kaabakaile!

«Kuivalt peate sööma,» käratas peremees, «meie ei luba oma nõusid solkida!»

Mis seal parata — otsus tuli täita.

«Käsk on vanem kui meie,» lausus «insinöör», kes ütles raudteesihti otsivat, alistuvalt ja valas oma portsjoni suhu.

Teine järgnes tema eeskujule. Kui alumised mokad lõualuude tõukel matsatasid vastu ülahuuli, pahvatas kriidijahu suunurkadest. Rahvas taganes hirmuga eemale. Viimane raasuke kardetavast ollusest alla kugistatud, palusid üliõpilased läkatades vett, mida neile viimaks ka lubati, kastsid suud ja raputasid Tondi talu tolmu oma jalgelt.

See oligi oodatud hommikueine.

«Katsume, et me siit kaome,» ütles vanavarakorjaja. «Metsataguse on ise muuseum. See tuleks võtta muinsuskaitse alla.»

«Mulle tuleb meelde,» ütles «insinöör». «Jaapani sõja ajal räägiti, et igal jaapani sõduril olnud hambahari seljakotis. Miks nad siis ei pidanud sõda võitma. Hambahari on kultuuri tunnus. Meil aga peetakse veel üliõpilasi «koleerakülvajateks» ja sunnitakse neid kriiti kugistama!»

Meeste sammud olid kerged ja kärmed.

EDUARD JA KUNINGUNDE

Juhkam ei teadnud, mida sellest arvata. Heitsid sõbrad nalja või rääkisid tõtt?

See viimane «kirjandusõhtu», nagu nad nimetasid oma ropendamisi, rikkus ta tuju. Talle ei meeldinud üldse nende žanr: anekdoodid ja nilbed armulood. Huvitavamad olid filosoofilised vaatlused ja targutused naiste üle, kui need püsisid vähegi viisakuse piirides. Paraku, sellega ei saanud hoobelda!

Pahede ja süüdega koormatuna seisid naised nende kohtujärje ees. Armu heideti vaid neile, kes olid emasteni rahuldanud nende instinkte. Sedagi mööndati harva ja enamaile kirjutati kõlbeline surmaotsus alla. Meie põeme praegu rahvuslikku lapsehaigust, mis viib palju noori inimesi sigitamatuna hauda.

Varem end põletanud, hoidus Juhkam sõprade jutusse segamast. Nooruslikud udusuled tema romantilistel tiivanukidel võtsid tuld nii hõlpsasti. Sel õhtul kõrvetati teda rohkem kui kunagi enne.

Midagi ei teinud neile irvikuile suuremat lõbu kui rappidate teiste unistusi. Kellegi ägades oma õhulossi rusude all, naeratasid nad rahuldatult. Nende eneste omad olid ammu kokku langenud. Nüüd üürisid nad vaid möbleeritud tube, kuhu tohtis tüdrukuid sisse viia.

Harilikke nokkimisi tõrjus Juhkam ebamäärase naeratusega. See oli nõrk kilp, tõsi küll, aga kaitses siiski, kui teda mööda minnes riivati. Seekord aga nõögati teda kavakindlalt. Õhtu otsa ei kuulnud muud kui Juhkam ja Juhkam. Üks irvik järeldas sellest:

«Täna on Juhkami benefiss.»

Seisukord oli rumal: mida pidi ta tegema? Katsus naeratada, aga muie hangus tema huultel viha kätte.

Viimaks ärkas neis halastus või olid nad tüdinud. Nad leidsid uue aine. See oli jälle naine, noor tütarlaps, kel-
lest haarati kinni nagu veehädas.

Jaa, Juhkami tarvis nad teadvat siiski ühe naise, preili Tuimanni. Üksik tütar; linnas maja, maal talu. Muidu õhkaja nagu temagi.

Mis see tähendas? Oli ta pahutanud kunagi neile oma unistusi või aimasid nad neid loomusunniliselt? Kuidas teadsid nad tema salajasemaid soove pilgata?

See pani ta mõtlema. Ta ei kuulnud enam, millest räägiti. Seal kärgatati:

«Juhkam!»

Nagu unest virgudes tõstis ta pea.

«Kas meeldivad sulle rohkem: blondid või brünetid?»

Juhkam tundis kimbatust. Oli see eksam või kohus? Ta ei vastanud kohe. Pidi kaaluma iga sõna, mida neile öelda. Ja tõepoolest, kes meeldisid talle rohkem? Ta oli uskunud, et vastandid, nagu teoreetiliselt väideti. Aga tegelikult olid need kõik olnud valgeverelised, nii kau-
gele kui mälu ulatus. Ta lausus kaheldes:

«Õigust öelda: blondid...»

«Blondid. Siis ta on sulle kui loodud. Preili Tuimannil on kollased juuksed.»

«Linalakad,» õiendati.

«Punased,» vaieldi vastu.

Eesistuja võttis kokku:

«Ühe sõnaga — missugused ka ei ole tema juuksed, tõsi on see, et ta kangesti tahab mehele minna. Aga ainult rikkumata mehele. Rikas ei tarvitse see olla.»

Lisati, ta ei olevat sugugi inetu. Otse selle vastu. Aga neil ei olevat tema juures õnne. Muidu teeks nad ise selle partii.

Seep see oli, millest Juhkam aru ei saanud.

Oli see nali või oli see tõsi? Nende naljadega ta oli juba harjunud, neid ta tundis. Aga nüüd kõneldi nii-
suguse õhinaga, mida neist enne polnud nähtud. Kui juba need mehed olid millestki vaimustatud, siis pidi selle taga midagi olema, järeldas Juhkam.

Mispärast ka mitte? Ta polnud kunagi kaotanud loo-
tust kord leida naine, kes kehastab tema ideaale. Nagu muinasjutuline lind tõusis see uuesti tuha alt. Kuid nüüd

oli juhus näidata, et ta pole sugugi nii naiivne ja vilumata, kui arvavad nemad. Ta küsis asjalikult:

«Kuidas on ta nimi?»

Sõpradele aga näis see lapsikusena.

«Sa küsid niisugust kõrvalist asja nagu nimi. Kas see ei ole täiesti ükstaskõik?»

«Ei. See ei ole sugugi kõrvaline asi. Inimesele, kellel on nimede suhtes arenenud maitse, ei ole see ükskõik.»

«Noh, mis ta nimi ongi,» harutati, «Kuningunde või?»

See oli muidugi jälle lõõpimine. Nad tahtsid tüdrukut naeruväärseks teha, sellepärast et ta neist ei hoolinud. Kuid nimi on siiski tähtis. Et oma naist, oma eluseltsilist segamatult armastada, peaks ta nimi olema Emilie, Eleonoore või midagi sellesarnast.

Aga selle üle on veel varane pead murda. Enne pidi inimest ennast nägema. Tuimann on igatahes tema liignimi. Natuke saksik ja pentsik küll, kuid väärnime pärast ei maksa kunagi tütarlast põlata. See viga on parandatav.

Liiatigi olid selle nimega seotud tema lapsepõlvemälestused. Eks rääkinud juba isa Tuimanni trahtrist ja sissesõiduhuovist, kus ta linnas käies ikka peatus. Et ta tüdart ei olnud näinud, polnud ime: isa oli lihtne maa-mees.

«Noh, Juhkam, kuidas jääb? Pane tähele, niisugust tüdrukut ei leia igapäev. Pea meeles: maja ja talu.»

Juhkam nägi, et tal ei ole pääsmist. Ta peab oma osa lõpuni etendama. Ta huvitas end edasi:

«Kui palju on ta maja ja talu väärt?»

See oli juba teine küsimus. Igast küljest tõtati hindama:

«Oma nelikümmend tuhat kõige vähem. Aga ära sa varandusest midagi hinga, see jäta meie hooleks. Muidu on kõik mokas. Sa pead ta kosima puhtast armastusest.»

«Ärge minu pärast kartke,» vaigistas Juhkam. «Nelikümmend tuhat on rohkem kui mina naiselt nõuan. Kahestkümnest oleks küllalt, rohkem pole mul vaja.»

See oli juba enam kui lapsik. See oli totrus!

«Ära lase endale haiget teha,» tõreldi. «Sulle pakutakse nelikümmend tuhat, sa küsid kakskümmend.»

Endamisi mõtles Juhkam: kõik suured rikkused on ülespuhutud. Aga olgu. Kui sealt pool maha läheb, jääb just nii palju, kui vaja. Ta otsustas:

«Hüva. Muretsege mulle teated varanduse kohta ja tutvustage mind. Saate kümme protsenti.»

Vaat see oli juba mehe jutt! Kõik olid nõus. Juhkam luges seega asja lõpetatuks. Aga sõbrad olid oma ideest liiga vaimustatud, et seda kohe jätta. Nad leidsid järjest uusi peensusi või kordasid vanu, mis nende ettepaneku poolt rääkisid. Juhkami kõrvad huugasid, kui nad viimaks läksid.

Ta avas akna, et värsket õhku hingata. Tuba oli maani täis sinist suitsu, tuhatosid mattusid paberossiotste alla, põrand tuhaga üle pillatud.

Aga imelik! Olid nad talle augu pähe rääkinud või ei olnud ses midagi iseäralikku. Une ootusel sähnas tal läbi pea mõte: Aga mis siis, kui see on tõsi!

Siis on tema ein gemachter Mann.* Linnas maja, maal talu — võid hakata kohe elama. Millal jõuad oma vaevaga nõnda kaugele? Linnamaja, kui vahest ei olegi suurem asi, kisud maha ja ehitad uued: ühe kolmekordse üüriliste tarvis, teise väikese aiamaajakese omaette. Talus käid suvitamas.

Kui tuli uni, uinus ta õnnelapsena, kes vast suure varanduse pärinud — tulevikulootused.

See jutt Kuningundest ja tema rikkusest ei läinud enam Juhkami meelest. See mõjus temasse ebateadlikult, imbus verre, sööbis ajusse. Midagi sellest pidi ometi tõsi olema, ja ta ei arvanud, et nimi. Õnnemõte vaheldus: ärgates lahkus, uinudes aga asus päitsisse valvama.

Nagu tähed sütivad õhtul ja kustuvad hommikul.

Senine elu — mis oli see õieti muud kui pikk öö, veedetud rahutus unes, veedetud öö, millest ärgati, et jälle uinuda. Õnne otsides oli ta ekselnud ümber nagu janune pimeduses joogivee järele kobades. Tema viimanegi armastus — seegi tundus halva unenäona, milles sündmused käisid paratamatult oma rada, loogikavastaselt ja terve mõistuse kiuste. Siis oli ta ahastanud, et pole

* Tehtud mees (saksa k.)

enam mingit mõtet oma naeruväärset olemasolu jätkata. Ent nüüd tundusid üleelatud episoodid kui kogemustelademed isiklikus arenemisloos, tähtsad ainult eluloolis-arheoloogiliselt vaatekohalt.

Kosunud endistest verekaotustest, tuikas pulss ülevoolavast jõutundest. Armastaja süda on kui viljakandev maa, mis peab aeg-ajalt kesas seisma. Jõude seisev pind valmistub uuteks elamusteks ja muljeteks. Silm juba libiseski valivalt üle naistesalga, otsis kedagi ilma enese teadmata.

Seda üht, kelle nägemine teda oleks jalust rabanud. Kelle läheduses põlved oleksid nõtkunud, keel kokutama hakanud.

Seda ei olnud leida. Olid ühed ja needsamad näod, keda nähtud tüütuseni. Juhkam võõrdus pidudelt ja jäi koju.

Nüüd sai temast üle öö jälle hoolas kavaler, kes ei puudunud ühelgi tantsuõhtul. Enne tähelepanematud kujud huvitasid teda nüüd. Ta soovis teada, kes nad on ja kuidas nende nimed. Talle öeldi seda, aga tema huvi langes sedamaid. Need olid vahel kõlavadki nimed, aga nad ei äratanud temas vastukaja. See sõgesiku mäng võis nõnda kaua kesta. Ta pöördus tuttava poole ja küsis nagu muide:

«Kuhu jääb siis teie kuulus preili Tuimann?»

Sõber vaatas ümber, enne kui vastas:

«Preili Tuimanni ei ole näha. Ta on vist maal.»

Juhkam kuulas seda rahulikult, aga lahkus varsti peolt ega ilmunud sinna niipea. Need viitsid asjata aega ja väsitasi. Hoopis mõnusam oli kodus.

Õhtul süütad köetud toas lambi, pikutad kušetil ja loed. Elad romaanis, mis ilusam ja täiuslikum kui tõelikkus. Tühi töö ja vaimu närimine see sõprade jooksmine pisikese õnne järele sügisiseses öös. Öö on pime, öö on õudne. Väljas on vilu ja niiske.

Une tulekul puhud tule ja lased raamatu langeda. Silmad sulguvad, ilmuvad teised pildid. Avaneb vaade kujutelma-ilma. Näed end unistusteaias, õitsvate lillede keskel. Ämblik hõljub, oksalt oksale ning koob võrku, koob võrku. Aga see on ju muinasjutt printsessist, kelle kord kosid.

Ühes tõuseb maru. Tuul lõõtsub aeg-ajalt valjemini. Korsten ulub. Aga magaja ainult liigahtab unes, õnnelik naeratus näol.

Talv kulus otsekui unes. Või oli see ilmsi? Päevad kadusid, Juhkam käänas lehekülje teise peale, elades õhtuti ettekujutustes sohval, küdeva ahju ees.

Aga kui akna taga vesine tuul nohises ja räästad pladisesid, jäi ta kuulatama.

Kauge kohin sosistas kõrvu ahvatlevaid hääli. Ta astus akna ette ja vaatas välja.

Linnast oli näha ainult katuseid ja korstnaid. Ah, nii oli ta elugi vaadelnud — linnulennult. Elu on seal all, peab sinna laskuma, et kaasa elada. Elu ei tule ise iialgi kušetile.

Kärsimatuna heitis ta endast kõik, mis teda oli paelunud, ja tõttas tänavaile, edasi ühes kevadise veenirega jalgteel kõrval.

Sõmerane rada põikas puiestikku. Teed olid juba tahedad, mättad haljendasid. Sinised veed virvendasid valkjalt kolakal, kuivad raod jäasse sulanud.

Süda tuksus õnnest ja tänust kevade vastu. Oli tarve kõnelda. Ta seltsis esimese tuttavaga, keda nägi. See oli üks tüütu, keda igale poole sai, kes igaüht tundis ja keda kõik tundsid.

See elav teaduseraamat kaasas, sammus Juhkam vastu kahele preilile. Ühe nime ta teadis, teine oli tundmatu.

«Kes on see teine?» tahtis ta teada.

Vastus oli noble ja asjalik:

«Keegi preili Tuimann. Üks rikas preili.»

Silmapilk, ja Juhkam oli aina nägemine. Oli ta ilus? Ei. Aga tal olid täidlased rinnad ja punased ümmargused põsed.

Elu maantee ääres on sillasambaid, mis nagu kuhugi juhatavad, õnnelinna poole teed näitavad. Aga edasi minnes on seesama igav rada, nähtud maastikud ja petlikud tähised.

Kui mitu korda polnud Juhkam lasknud end neist eksitada! Aga ikka uuesti kordus vana viga. Viimaseski juhtumis nägi ta pööret oma saatuses. Sellele pidi midagi järgnema. Midagi pidi sündima.

Kulusid kahed pooltallad, pargiteed olid kõvaks sõtkutud, ta polnud siiski kaugemal kui enne. Oli mõne korra preili Tuimanni näinud. See oli kõik.

Kord naeratas talle õnn, kuid ainult möödaminnes. See oli nii.

Temaga oli sõber selt kirjandusõhtult. Juhkam ise juhtis jutu armsakssaanud ainele, lootuses huvitava isiku kohta veel midagi kuulda. Seal ta silmas korraga asjaosalist ennast, kes sõbranna seltsis lähenes. Süda hakkas põksuma, Juhkam kiirendas samme, aga sõber vedas raskelt jalgu järele. Viimaks märkas temagi.

«Preili Tuimann, preili Tuimann,» hüüdis ta Juhkami müksates, «tahad, ma tutvustan?»

«Ah jäta,» tõrjus Juhkam pahaselt. Niisugune kisenamine pidi nendegi kõrvu kostma.

Sõber teretas. «Preili Tuimann, kus te olete elanud? Teid pole ammu näha olnud. Lubage tutvustada: härra...» Aga kui ta ümber vaatas, ei olnud Juhkamit enam. Ta oli kaugele ette jõudnud.

Teine kord palus ta end esitleda, aga sõber vandus, et ta seda enam ei tee. Maksis palju vaeva saada teda nii kaugele, et jälle lubas. Aga siis polnud juhust. Piduõhtuil ja jalutuskäikudel segasid kavalierid.

Aga Juhkam pidas teda silmas iga minut. Aegamööda õppis teda lähemalt tundmagi, vargsi silmitsedes. Tal olid ümmargused õlad, otsekui voolitud; lihav kael ja näsunina. Juuste värv oli kollakas. Silmi ta polnud näinud, aga arvatavasti olid need hallid. Kõige paremini ehtis teda punane pluus.

Ah, miks oli ta tutvumisega nii kaua viivitanud, kuni see veel ükskõikselt oleks võinud sündida? Nüüd kaotas ta külma vere neiu lähenemisel. Keha võbises närvlikust vapustusest. Ja seletamatu vaen ärkas temas nende noormeeste vastu, kes tema järele jooksid. Missugused kergatsid!

Õösiti lamas ta unetult voodis ja kannatas.

Mis siis, kui on juba hilja? Hilja!

Tutvuma peab kohe, iga hinna eest. Homme, tunahomme, ületunahomme. Kauemini kõhelda tähendaks õnne metsa haigutada. Ta teeb seda kas või ise. Astub tema juurde ja ütleb:

«Vabandage, kui ma ei eksi — preili Tuimann? Minu sõber tõotas juba ammu mind teile esitleda, aga et teda siin ei ole, siis lubage seda ise teha. Minu nimi on Juhkam. Eduard Juhkam.»

Nii ei olnud iseendast halb. Oli koguni romantiline. Ja praktiline. Saab eesmärgile ilma vahetalitusetä. Aga siiski, see olgu viimane tee. Liiga pealetükkiv, liiga otsitud. Seega annab ta vastasele partiis palju ette ega tea sugugi, missuguse mängijaga on tegemist. Parem siiski, kui see sünnib sõprade kaudu.

Juhkam võpatas. Mis saab sellest, kui ta viimaks tõesti preili Tuimanni kosib? Ilus lugu, mis?

Niisugusel korral lõpetab ta nendega igasuguse läbikäimise. Juba enne pulmi. Võib-olla ka muidu. Ilusad sõbrad! Ah, tema pärast on ta valmis kas või kogu maailmast eralduma!

*

«Ma olen temaga tuttav!» hõiskas süda ja Juhkam vupsas vaiba alla. «Ma olen temaga tuttav!» sosistas ta veel läbi une magusasti.

Ta võis endaga rahul olla. See oli hästi tehtud. Oli uidanud mööda linna, visalt ja kangekaelselt, valmis igast juhusest kinni haarama, kui korraga igatsetu ta ette nagu maa alt üles kasvas. Põksuva südamega Juhkam tõttas talle järele. Ühe vaateakna ees valis ta oma maitse järgi kaelasidemeid, mansetinööpe ja kübararõelu, kuni neiu kaupluses viibis. Neiu nähtavale ilmus järgnes talle silmnäolt.

Sealt tuligi sõber nagu kutsutud. Kergitas kübarat ja seisatas. Neiu ulatas talle käe. Nad vahetasid mõne sõna ja naeratasid. Juhkam jõudis nende kohale.

«Vabanda, ma tahtsin sulle midagi ütelda,» pani ta käe sõbra õlale.

«Ha! Tohin tutvustada... Härra Juhkam, neiu Tuimann.»

Juhkam ei saanud sõna suust. Aga neiult libises kerge: «Rõõmustab väga!»

«Noh, ma ei taha teid enam kauemini segada.» Sõber naeratas kavalalt ja tegi minekut.

Juhkam astus kohe lähemale. «Kuhu te pidite minema?» algas ta kogeldes.

«Ma lähen oma sõbranna poole.»

See otsustav toon ja meelekindlus tegid ta araks.

«Tohin ma teid saata?» küsis ta surutud häälel.

«Kui soovite.»

Hakati minema.

«Aga sa pidid mulle midagi ütlema,» hüüdis sõber järele.

«Hea küll, pärast.»

Mindi vaikides. Juhkam otsis kõneainet. Viimaks sõandas küsida:

«Kuidas on teie nimi, preili?»

«Tuimann, teile öeldi.»

«Ei, aga ristinimi.»

«Miks te seda pärite?»

«Muidu.»

«Muidu ma oma nime ei ütle.»

Tekkis jälle vaikus, piinlikum kui äsja. Juhkam oli meelegeitel. Aga seal käänati ümber nurga ja räbalas tütarlaps, nina märg, käed külmast sinised, pakkus kannikesi. Juhkam pistis vaskviielise lillemüüjanna külmetavasse pihku ja sai kimbu sinisilmi.

«Tohin need teile kinkida, preili?»

Neiu oli nõus. «Ma tänan väga.» Kinnitas siis lilled rinda ja jäi hooviväraval seisma.

«Siin elab minu sõbranna.»

Juhkam sirutas talle masinlikult käe ja kahetses siis, kui oli juba hilja. Võib-olla oleks ta ehk veel läbi värava lobisenud, aga nüüd lahkus ta tagasi vaatamata.

Juhkam läks oma teed, nõtkudes kõigest kehast, märkamata inimesi, kes ees astusid või vastu tulid. Ta vahtis võhivõõrale püües näkku, kuna ta süda sees hõiskas:

Ma olen temaga tuttav! Ma olen temaga tuttav!

Ühe kõrge maja ette jäi ta seisma, vahtis kolmanda korra aknasse, nagu elaks seal see, kelle peale ta mõtles, ja sosistas:

«Ma olen temaga tuttav! Ükskord ometi!»

Suures ringis koju jõudnud, istus ta kaua voodi serval, traksid üle õla visatud, ühes jalas sukk, teises saabas,

ja naeratas: Ma olen temaga tuttav. Nüüd tuleb see suur ja ülev, see päris armastus.

Armuseeme langes kohedale pinnale, idanes jõudsasti, võrsus lopsakalt ning ajas rohkeid õisi. Ent seal tuli hall ja õrn taim närtsis kui kaharleht septembriööl.

Tegelikkusel on oma isesugune loogika. Kus tema piirid riivavad kujutelmi, seal sünnib midagi naeruväärset. Keset ilusamaid unistusi korruga — Kuningunde.

Kõige muuga oleks võinud leppida, ainult mitte sellega. Kuningunde oli siiski ta nimi. See selgus nõnda.

Juhkam oli talle laenanud raamatu, õigemini — poolleldi peale sundinud. Ta sai selle tagasi rutemini, kui oodanud. Seda sirvides, et oma armsamaid kohti kallima silmaga veel kord vaadata, leidis selle lehtede vahele unustatud kaardi, mis oli adresseeritud neiule.

Kaart oli süütu, peaaegu sisuta, aga tegi talle rohkem haiget kui põhjendatud armukadedus. Sest kaart kinnitas seda, mida ta polnud tõeks pidanud, meie ajal niisugust romantismi ja sentimentalismi mitte oletades. Aga paraku, olevikuski leidis romantikat selleks, et unistajate hinge haavata!

Uimasena tuigerdas ta parki, meel nukker, süda täis valu. Oleks see olnud õieti traagilinegi, aga see oli jant. Tõesti, saatus ajas temaga kiusu. Ja talle jäi ikka võit.

Nõutuna istus Juhkam põlise jalaka alla. Sealt leidsid ta sõbrad. Ta tahtis tõusta ja põgeneda, aga oli juba hilja. Ei olnud pääsmist nende meelega ja keeletehavuse eest.

Jaa, tema meeoleolu ei ole täna kõige parem. Üsna lihtsalt. Magas öösel halvasti. Mispärast? Rumal küsimus!

Nad jätavad ta rahule — see on hea. Tal ei oleks ka mingit tuju nende labasusi kuulata ja vastata.

Missugune nimi! Mu jumal, missugune nimi. Otsekuu needmise on vanemad talle kätki pannud — selle nime. Kas võib armastada inimest, kelle nimi on Kuningunde? Veel enam: kas võib teda naiseks võtta?

«Juhkam, Juhkam,» hõigatakse äkki, «vaata, kes sealt tuleb. Vaata ruttu.»

Ta ei vaata, teab juba.

«Preili Tuimannil on täna lakknahka kingad. Vaeh, vaeh!»

«Juhkami pruut, kuidas siis muidu.»

«Kes? Tuimanni Anu tütar?»

«Kes selle naiseks võtab, selle sõpradel on matti laialt.»

«Mis sa muidu jändad — võta ära. Oleks ometi üks perekond, kus käia.»

«Sealt ei ole midagi saada. Vana Anu kahetseb oma trahteriemanda pattusid ja on baptisti usku läinud. Ja seal võib ühel heal päeval juhtuda, et niihästi see majaloks kui ka popsikoht palvemajale lähevad.»

«On ta ka trahterit pidanud? Mina kuulsin, et ta enne mõisas toatüdruk olnud.»

«Totter: kas sa Tuimanni trahterit pole kuulnud? Truu teenistuse eest kinkinud härra talle kõrtsikoha.»

«Mis ta siis on — sohinaine?»

Irvitati jõhkralt. «Sa pole parem kui Juhkam. Ah, vabanda, Eedi, ma ei tahtnud sind sugugi haavata.» Üks käsi pandi tema õlale. «Sinu tulevane ämm on neitsi. Lapsega neitsi.»

See oli liig. Käperdada ta end neist ei luba. Järsu liigutusega vabastas enda ja tõusis üles. Sõna lausumata läks oma teed.

«Mis te mängite,» kuuldus etteheide, «nüüd pahan-
dasite Juhkami ära.»

Üks asi oli hea, temas tärkas viha nende meeste vastu. Need olid tema verivaenlased, seda ta tundis.

Mis sõgesikku oli temaga mängitud? Mis oli tema unistustest järele jäänud? Enesepõlgus ja häbi...

Hahaha, selle üle võis tõesti naerda. Missugune narr oli ta olnud, lastes endaga niisugust janti teha! Midagi suurt oli ta arvanud üle elavat ja oodanud. Hahaha, kui traagikoomiline on ometi meie elu!

Uni on ainuke eluand, mida vastu võttes ei tarvitse pettust ebaleda. Emake uni, sa suuremeelne ja helde, kes sa vähendad valve valud ja silitad saatuse murekortsud, võta oma rüppe petetud ja teotatud inimeselaps!

Hommikul ärgates käib kui leinasõnum läbi pea. Silmi avades on nutt kurgus. Kui kahju, kui kahju sellest lühi-

kesest unenäost! Võiks uluda haleduse pärast nagu mahajäetud koer.

Elu ei ole väärt, et asemelt tõusta. Päev ei tööta mitte midagi. Kõik on mõttetus.

Kuid siiski! Ta on ikkagi elav inimene, mitte kimäär. Kuningunde Tuimann on ometi Tuimanni Anu lihane tütar, mitte pisuhänd, mida ta ligi aasta oma peas hau- dus, ta on midagi tõelist.

Ei, nii lapsik ta ei ole, et ta nime pärast taganeb! Ja nii alatu ka mitte, et vaest tütarlast ta ema pärast põlata.

Ning lõpuks, mis puutub sellesse majasse ja talusse, siis need pole veel kaugeltki palvemaja päralt. Niisiis, ta ei jää tänagi koju, vaid läheb ja valvab, kuni kord saab temaga kõnelda, segamatult, südamest südamesse.

Kõik oleneb sellest kõnelusest.

Paremat juhust ei maksa oodata. Nüüd otsustavalt.

«Tere, preili Tuimann.»

Ahah, ta teeb, nagu poleks teda enne märganud. Aga nii teevad nad kõik.

Täna on ilus ilm. Kas preilile meeldiks väikest paadi- sõitu teha?

Heameelega, kuid pole aega. Ruttab koju, sõbranna lubanud tulla.

Noh, siis võivad koos minna.

Vahest ehk ka, kas härra Juhkam ei ootaks seni väl- jas?

Aga mispärast väljas? Kas teda tuppa ei lubata?

Küll, kuid mamma ei sallivat kodus võõraid inimesi.

Aga ta võib end tutvustada, siis ei ole enam võõras.

Preili naerab ja imestab. Jah, ta tunneb end julge ja hakkajana nagu viiking. Tal on himu preiliga jonnida ega kardaks ta emalegi silma vaadata. Ta läheb kaasa.

Vastuvõtt ei ole just lahke. Mispärast? Sellepärast et hommikul ei ole tuba koristatud? Mis häda teda linna ajanud: tema tulnud turult ja pidanud põrandaid püh- kima!

On see ema, kes tõreleb? See laia pihaga maaeit mus- tas pihikus täpilise valge pearätikuga? See oleks veel ämm! Kui ei teaks teda trahteriemanda olnud, võiks teda turunaiseks pidada.

Vastik vanamoor, kuidas ta kriiskaval häälel käratseb! See rikub rahu, see haavab.

Kas preili juba ei tule?

Jah, nad lähevad. Sõbranna võib oodata, kui ta tuleb. Vargsi poevad välja, et vanamoor ei märkaks.

Valgmaani on pikk tee. Igal sammul peab Juhkam neiu austajate tervitustele vastama. Jumaluke, keda seal ei ole! Poepoisse, habemeajajaid, jõustikuseltsi esimaadlejaid. Nagu koerad, kes vastu tulles üksteist nuusutavad...

Paati pole saadaval, peab ootama. Juhkam loobuks sellest lõbust, aga kuhu panna neiu, kes kord kaasa kutsutud.

Sõuab.

«Ma tean nüüd teie nime,» lausub.

Neiule tuleb see ootamatult.

«Miks te seda nõnda uurite?»

«Niisama.»

Vaheaja järele jätkab:

«Sõbrad ütlesid, teie nimi olla Kuningunde, aga mina ei uskunud. Niisuguseid nimesid ei ole meie ajal.»

«Jaa,» mõtiskleb neiu. «Minu mamma armastanud noores põlves väga juturaamatuid. Sealt leidnud ta selle nime.»

Mamma!

Mõte selle toaneitsist-körtsinaisest palveõe peale rikub ta tuju. Tema tütargi hakkab ärritama. Ka temas on midagi emast. Kuidas ta kõneleb! Sõnad nagu lõmpsavad suust.

Nende koosolu näib Juhkamile korraga naeruväärne. Jumaluke, ja tema oleks peaaegu sentimentaalseks muutunud!

Neljameheline paat sõuab neist eemalt mööda. Selles on kõik tuttavad.

«Mis see Juhkam seal preili Tuimanni küljes külmetab?» küsitakse paadis selle kaugenedes.

«Oo, teie ei tea,» kuulduv vastus, «Juhkamil on kõvad naisevõtmise plaanid. Preili Tuimannil on ju maja ja talu.»

Juhkam tõmbab aerudega nii ägedasti, et neiule vett näkku läigib.

«Teie ei oska ju sugugi sõuda,» tõreleb see.
Ei, ta on väsinud. Kas nad ei käänaks tagasi?
Mispärast? Neiu on valmis ise sõudma. Nad vahe-
tavad istekohad. Tuttavate paat kaob kääru taha.
Siis hakkab keegi venitavalt laulma:

Eduard ja Kuningunde,
Kuningunde, Eduard...

Sel laulul ei olegi rohkem sõnu või ei tunne neid laulja.
Aga ta kordab ikka üht ja sedasama.

Juhkam vaatab kaugele üle haljendavate küngaste.
Siis riivab kõõrdi aerutavat neidu. Kui abitud on tema
liigutused, kui maitsetult on ta riides... Kui kohmakas
tema kogu... Las sõuab. Las näeb vaeva. Kauem ei
lase ta end järele vedada. Tüür on nüüd tema käes.

Jõel kerkib udu. Kuuldub mõlade solinat ja kaugelt
kostab kurblik laul:

Eduard ja Kuningunde,
Kuningunde, Eduard...

KIRIKHÄRRA

Päev enne seda sündmust, mis reostas Maarjapäeval Rabina külas ristimisveega kastetud paganate jaoks rajatud pühakoja — selle tagajärjel viimane suleti ja pidi enne taasavamist uuesti pühitsetama — saabus kirikumõisa peaaegu ühel ajal kaks külastajat. Võmmaste von Büren, Kirchenvorsteher, sõitis kahehobuse kalessis paraadtrepri ette ja sammus üles. Rehelaane peremees, pikkade valgete juuste ja paljaks aetud lõuaga Lage, talurahva poolt Vormundist moonutatud «vöölmölder», tuli kas jalgsi või sidus oma hobuse kirikumäel lasingu külge, astus alandlikult tagatrepri kaudu kööki ja teatas teenijale, et õpetajahärra on teda kutsunud. Ta pidavat siiski ootama, ütles Mari. Õpetajahärral olevat parajasti suurem külaline ja koguduse ametmees ees. Samal silmapilgul kuuldus värskelt liivatatud õuelt rataste raginat ja läbi akna nähti parun Roseni neljarakmelist tõlda trepi ees peatuvat.

Ehk on nad kõik korraga kutsutud: kiriku patroon, eestseisja ja vöölmölder, käis Maril läbi pea. Ta tahtis Lage tulekust härrale teatada, ei pääsnud aga kirjutustuppa — uks oli lukus. Selle üle polnud põhjust imestada. Ajad olid rahutud. Võmmaste moonakate seas oli käärimisi, Pudipalu mõisas oli viljaküün salapäraselt maha põlenud, Rabina parun Rosenit ööpimeduses tulistatud. Sakstel oli küllalt muresid, mille üle mõtteid vahetada.

Möödus tund või teine — kes talurahva seas kella järgi elab! Lage silitas kirikumõisa rammusat halli kassi, hingas ja nuusutas kõrbenud sigurilõhna ja jutustas õlitatud häälega salvitud sõnades praegusest ajast ja oludest. Siis nähti kirikumõisa kutsarit rüütlimõisate

livreedes kutsarite juurde ruttavat ja varsti mõlemat sõidukit härrastega minema sõitvat. Pastor, kelle saksa nime maarahvas ei viitsinud õigesti hääldada ja selle, nagu muudki võõrad sõnad, oli endale suupäraseks teinud ja lihtsalt Viljarotiks kutsus, laskis talurahva vaimuliku tsensori ette astuda. Esitas talle küsimusi, kuidas nende pool on meeolelu, mis teevad ja räägivad need ja need, kelle mõttelaadi ja teguviisi kohta tal oli põhjendatud kahtlusi.

Lage rääkis seda ja rääkis teist, arutas asju, mis talle muret tegid, aga nii üldistes sõnades, et Viljarott sellest palju targemaks ei saanud. Nimed, nimed, nimetagu nimesid, käis kirikhärra talupojale peale. Nimesid Lage kas ei tahtnud või ei teadnud nimetada. Ta sai natuke noomitusi, maotäie manitsusi, julgeid juhendeid kaasa ja võis siis minna.

See kõnelus leidis aset laupäeva pärastlõunal.

Õhtul istus kirikumõisa rentniku Saare tagatoas neli meest tõsiste nägudega. Peale Saare Kaarli enda, tasase mehikese, olid seal Uisapäisa perepoeg, kelle algatusel oldi kokku tulnud, kingsepp Raplik, kes omal ajal oli elanud Tartus, seal perekonnatülide tõttu naisest lahkunud ja kodukohta tagasi tulnud. Neljas mees oli tundmatu. Kõneldi poliitilistest sündmustest, niipalju kui neist ajalehtede ja rahvasuu kaudu teati. Pudipalus oli tagurlik vallavanem aetud kotti. See oli viimane küla-uudis.

Kingsepp Raplik, tavaliselt suur sõnadetegija, oli sooja peaga ka veel riiakas (mispärast ta naisegagi polnud läbi saanud). Kui ta kedagi kiitis, siis nii, et oli kiidetud. Kui laitis — ja see oli sagedasem — siis maani maha. Nagu tänagi. Laual oli soru, millest ta üksi trimpas.

«Eestlane on mats,» algas ta oma juttu. «Eestlane on argpüks. Muidu suurustab, aga kui on tarvis oma kangust teoga näidata, siis poeb teiste selja taha. Nii on nad kõik, võta maa- või linnameest, sind või mind. Aga vaadake lätlasi... Tartus on tudengeid mitmest rahvusest: sakslasi, lätlasi ja vaat need on täitsamehed! Sõidavad voorimehega, purjutavad ja teevad karutükke. Sakslastel ja lätlastel on oma konvendid ja värvimütsid.

Venelastel, armeenlastel ja teistel neid ei ole, aga kandaali teevad nemadki. Aga eestlane (Raplik tõmbas pea õlgade vahele ja selja küüru) käib uulitsal pea norus, kaabulotu silmade peal. Värvimüts on, aga pähe panna ei tohi — saksad ei luba... Lätlased tohivad! Kui sa oled tudeng, siis näita, et sa seda oled, aga ära ole mats. Kui on mürgel, siis olgu mürgel... Selle peale vanad eestlased jõid.»

Uue aja mees Raplik austas vanarahva kombeid.

«Meie ei taha mürglit mürgli pärast,» ütles Uisapäisa perepoeg. «Meie tahtsime täna aru pidada, mis me teeme selle Viljarotiga. Seni oleme tema tembud ära kannatanud, keegi ei julge ta vastu häält tõsta. Ajalehest oleme lugenud tema ahnusest ja ihsusest kirikumaksude nõudmisel. Naljalehes nägime ta piltigi: kirikukuub seljas, lõkad ees, rist rinnal, seisab viljakoorma otsas, lõuad lahti ja sajatab. Allkiri: Tulge minu juurde kõik, kes te koormatud ja vaevatud olete, ja tooge oma koormad ja vaevad minu aita!... Minu arvates oleks praegu aeg talle näidata, et meie ei ole niisugused matsid, kes midagi ei taipa ja ennast lasevad pügada ja ninapidi vedada.»

«Seda keelt minagi räägin,» hüüdis Raplik. «Ma räägin sedasama juttu. Viljarotti tunneb ju igaüks. Saare veel kõige paremini.»

«Tunnen, tunnen,» kinnitas Kaarel.

«Nooja,» ütles Raplik, «me tunneme teda kõik ja teame, kuidas ta Rabinasse kirikhärraks sai. Saksad panid ta ametisse ja Rabina Rosen andis talle ohjad ja piitsa kätte. Eesti soost kandidaati ei lastud proovijutluselegi. Ja kuidas ta nüüd rahvast nõõrib — võtame kas või leerilapsedki — see on häbemata. Ja kuidas ta oma rentnikkudega jonnib!... Viljarott pole hingekarjane, vaid kirikhärra. Nagu on mõisahärrad, metsahärrad, koolihärrad jne. Ma küsin: mis teevad lätlased niisuguste mustade ronkadega, niisuguste kirikuhakkidega?... Ma kosten: kott pähe ja kärutavad kirikust välja!...»

Tundmatu mees noogutas pead.

«Mina olen nõus,» kinnitas Uisapäisa. «Aga me peame enne nõu pidama, kuidas seda teha. Kas meil leidub

mehi, kes selle läbi viiksid? Et me ise ei satuks rahva naeru alla ega meid endid kinni nabitaks.»

«Kinni nabitaks,» osatas Raplik. «Praegusel ajal ei ole võimu, kes su kinni nabiks. See pole jutt ega kedagi. Muretse sina, Saare peremees, suur viljakott, mina pistan Viljaroti, kes su terad nahka paneb, kotti. Las saab jumalavilja lõhnagi nuusutada. Selle peale vanad...»

«Koti võin ma anda,» muheles Kaarel. «Minul on üks setverdiline kott, aga selle juures pole jumalavilja lõhnagi. Kevadel, kui silgurannas käisin, olid seal sees heinad. Muidu seisab tühi. Pole midagi sisse panna.»

«Too näita,» käsutas Raplik.

Saare tõi. Selgus, et rotid olid ühte soppi augu näri- nud.

«Saare rott võib sellest august välja lipsata,» arvas Raplik. «Rabina kirikuroti jaoks on see auk liiga pisike.»

«Pikkust tal ju on, aga peenike nagu aiarioigas. Sihuke poeb igast pilust ja prao vahelt välja. Tõmban ta vähe koomale.»

Kaarel tõi suure kotinõela ja takuse puneme ja hakkas kotti kortsima. Teised vaatasid pealt ja rõõmustasid, kuidas rott kotis sipleb.

«Kauaks ei või teda kotti jätta: närib uue augu ja poeb välja,» arvas tundmatu.

Uisapäisa tuletas meelde, et ei maksa karunahka parkida enne, kui karu käes. Tehtagu plaan, kuidas ta lõksu püüda.

Arutati omavahel tasase häälega, vahel sosinal. Itsitati naerda. Rabina mehed nõustusid tundmatu plaaniga.

«Aga naistele sellest mitte sõna,» kinnitas Uisapäisa. «Ka sina, Kaarel, pea seda meeles! Naisi ei või usaldada: pläravad välja.»

«Mitte sõna,» töötas Kaarel.

Pühapäeva hommikul astus Rabina kirikhärra kantslisse veel kindlamal sammul ja rangema ilmega näol kui muidu. Aadlist eestseisjatelt ja talurahvast eestkostjatelt saadud andmete põhjal tahtis ta täna oma koguduse südamed ja neerud tublisti läbi raputada. Et kellelgi ei tekiks paha nõu ja kurja kavatsust jumalast määratud ülemuse, kutsutud ja seatud hingekarjase

vastu kätt tõsta. Punataud levis linnast maale ja nakatas kehvi ja jõukaidki. Oli vaja selle vastu rohtu leida, vastumürki verre süstida.

Kõuepilves, mis lõunakaarest kerkis, sähvatas välkja valgustas pimedust Rabina kirikhärra peas. Lätimaal oli üks hingekarjane põgenenud ja oma karja jätnud huntidele söödaks. Arvestades oma senist tõhusat tööd sise-misjoni alal ja palvetundides, tundis Viljarott oma jalgealuse kindlana, ta arvas seda üldsuse huvides kasutada võivat. Tänapäevase jutluse teemaks oli ta valinud Johannese evangeeliumi 10. peatüki salmid 11 kuni 14 — enda auks ja selle vaimuliku sõduri häbiks, kes oma positsioonilt oli lahkunud. Pastor palvetas kaua ja innukalt. Palus oma kätele rammu raske relva käsitlemiseks.

Siis kerkis ta kogu oma pikkuses kantslis püsti ja jooksis silmadega üle kiriku. Kirik oli puupüsti rahvast täis.

«Armas kogudus, armad vennad ja õed,» algas ta pärast apostlikku tervitust. «Kurjad tuuled on puhumas üle maa, maru möllab meie pea kohal, kurat käib ümber nagu mõirgaja lõukoer ja otsib, keda ära neelda. Rasked ajad on tulemas. Kui kaugele kurjus võib minna, kui jultunuks lähevad need inimesed, kes unustavad jumala, seda näitavad veretööd ja põletamised, mida need kelmid ja röövliid, kes end nimetavad sotsiaaldemokraatideks, korda saadavad. Ei ole neil enam jumala nägu ega tilka verd ristiniimese südames, vaid nad on kui hirmsad metsalised, kui kiskjad elajad, kes ei küsi ülemast ega alamast, vaid hävitavad ja põletavad kõik, mis ette juhtub...»

Loetlenud kõik pahed ja patud, mis nüüd lausa ilmsiks tulevad, kirjeldanud nende saatanlikku iseloomu ja julmust, ühe sõnaga, pannud diagnoosi, siirdus hingearst retsepti koostamisele ja kirjutas ohtrad annused jumalasõna, mida ta neli aastat Tartu ülikoolis oli studeerinud ja nüüd ligemale paarkümmend aastat Rabina kiriku kantslist kuulutanud.

«Tulge minu juurde kõik, kes te koormatud ja vaevatud olete...»

«Ja tooge oma koormad minu aita,» täiendati torni alt:

Viljarotile oli see uudis. Suur uudis. Midagi taolist polnud Rabina kirikus enne juhtunud. Kas ta ei eksinud? Kas see polnud meeltepettus? ... Kas ka tema polnud langemas ohvriks ärevusele, mis oli haaranud kõiki, kellel olid mõisad, vabrikud või pastoraadid hoida ja kasutada? ... Olgu kuidas tahes, närve ei tohi kaotada, kirjatähest peab kinni pidama.

«Tulge minu juurde,» kordas ta kutset, «mina olen hea karjane. Minu lambad kuulevad minu häält ja käivad mu järel.»

«Aga oinad?» küsiti torni alt.

Jälle see kumin kõrvus, mõtles pastor. Kuradi kiusatusest ei tohi lasta end eksitada. Viljarott võttis end kokku ja andis kõrgendatud toonis töotuse: «Kindlas usus issanda abile tahan mina teid kõige kurja vastu kaitsta, ja kui tarvis, oma elu teie eest jätta.»

Viimased sõnad kuuldusid talle endalegi vähe valelikud. Juba teel kantslisse oli Viljarott naiste seas, kes tunglesid altari ümber, märganud nägusid, mida enne kirikus polnud näinud. Kui ta siis, juba enne palvet, enne kui algas jutlus, harjunud kombel talle usaldatud hinged üle vaatas, nägi ta torni all Uisapäisa perepoega, kes pärast leeri enam polnud armulaual käinud, ja Rapplikku, kes oma joodikunägu pühas kijas kunagi polnud näidanud. Mis need siit otsivad? Ta pilk langes kantslitrepile: trepialal seisis tundmatu mees mustas habemes, mis oli ilmselt ette kleebitud, komps kaenlas.

Kott! käis Viljarotil peast läbi. Kott, millest nii palju räägitakse ...

Nagu kõrgelt kukkujal, nagu uppujal silmapilkselt kogu ta elu silme eest mööda vilksatab, nii nägi Viljarott korraga end kogu oma aus ja hiilguses: lugupeetud literaat, põllumees, keda kihelkonna mõisnikudki tunnustavad, poliitikamees, kelle sõnal on kaalu konsistooriumis ja sinodil; hingekarjane — aga noh — mis nüüd niisugustel hingekarjastest! ...

O tempora, o mores!

Naatsareti mees võis lasta end kinni võtta, teotada ja lüüa risti, millele oli pilkavalt kirjutatud: INRI. Seda tegi Rooma võim. Aga mina! ... Minu esivanematest on kolm sugupõlve töötanud Issanda viinamäel, iga-

üks praost omas ringkonnas; nende teeneid on hinnatud kuldristiga!... Ja nüüd need matsid, kes ei oska lugedagi: nende kätte anda end pilgata!...

O tempora, o mores!

Vanas seaduses räägitakse tulisest vankrist, milles Elias sõitis taevasse, uues — Peetrusest, kes kõndis vee peal ja alles siis, kui ta usk kõikuma lõi, sattus uppumisohtu. Kõik see on ilus lugeda, kuulda ja kuulutada. Aga selle peale loota, kui sa ise oled hädas! Ei hakka mina ootama pilve, mis mu võtaks sülle ja viiks töötatud maale, nagu see rumal rahvas Lasnamäel ootas ja lootis... Aita end ise, siis aitab sind ka jumal.

Torni alla on pikk maa ja seal seisavad Uisapäisa ja Raplik. Käärkambri ukselt paistab Saare Kaarli pea. Käärkambris pole tal enne asja olnud, küll aga kontoris, kus ta ikka hädaldab kõrge rendi üle. Kui ma pääsengi läbi rahvamurru nii kaugele — kas ta laseb mu läbi?

Tuleb! Tuleb! Astub otsustavate sammudega. Juba paneb käe ukse külge...

Olete näinud püssikuulist läbi puuritud püguga kotkast taevast maha sadavat? Või metsist, kes alles kinnisilmi laskis sihku, puu otsast jahimehe jalge ette potsatavat? Mina ei ole. Mina ei näinud sedagi, kuidas Rabina kirikhärra kantslist alla hüppas. Ma vaid kujutlen, et ta tahtis kotimehe eest alla ronida, aga ähmis ta käed ei pidanud, jalad ei leidnud tuge; talaari hõlmad löid lahti nagu pesast tõugatud linnupoja tiivad, mis pole harjunud lendama. Lõkad lipendasid nagu vimplid ristleja mastis ja — Viljarott kukkus, kukkus, nagu Leonardo da Vinci, Ravila krahv Manteuffel, «Tallinna narr» Tatikas ja teised, kes tegid ennatuid lennuharjutusi. Käpuli, selili, tagumiku peale — kuidas kellegi meeldib.

Naistele pähe, kes muidugi kiljatasid ja karjatasid. «Ah!» käis kahin üle koguduse.

Ühe silmapilgu on kirikus vaikne nagu surnuhauas. Hämmastuses kangestunud inimesed vahivad, vahivad, silmad pärani, suud lahti: mis see oli? Kõik tõusevad püsti. Kaugemalseisjad ja uudishimulikud ronivad pinkidele. Aga keegi ei näe, kuidas kirikhärra pea töötab,

ümberringi nähakse vaid, kuidas ta küünarnukid ja jalad töötavad. Ajab enda ses rüsinas püsti, murrab läbi inim-müüri endale tee käärkambri ukse poole. Ei ta küsi, kas keegi sai haiget (peale ta enda), ei ta vabanda. Tal on ainult üks mõte: põgeneda, päästa oma hing! Kas või üle naiste ja laste korjuste. Ei hooli kavalerid enam daamidest, kui laev hakkub. Kapten püsib viimasena pardal ja vajub ühes laevaga mere põhja. Aga Viljarott pole kapten. Teda jälgivad hüüded:

«Pane kott pähe!»

Eks sa katsu panna!...

«Ärge laske välja!»

Kes teda takistab?...

«Ukse peale ette!»

Saare Kaarel oli ees, aga annab teed.

«Juba läks!»

Läks. Lidub nii, kuidas jalad võtavad. Ei tal ole aega valida väravat (seal võivad vahid varitseta), kargab üle madala müüri, kisub okastraadi otsas talaari lõhki ja padavai! uräänniku maja poole. Üle läve saab alles mahti hinge tõmmata: siia ei julge nad järele tulla!

See pole kirik. Laadal püütakse nõnda põrsast, kes kotist välja lipsanud.

Rahvas tungleb kõigis väljapääsudes: peauksel, torni all, käärkambris. Ei lähe laiali, jääb rühmades arutama, et mis keegi mõtles ja kuidas see juhtus. Pruutpaar ootab leeritoas, imikud vääksuvad emade süles, kabelis seisab puusärk kanderaamil: kõik vajavad pastorit. Kirikumõisas teda ei ole. Lage läheb uräänniku poole otsima, aga nad tulevad talle teel vastu, Viljarott ja Vosmi, ühel mõõk vööl, teisel rist rinnal, nagu ikka ametikohuste täitmisel. Karjane nägi hunti tulemas ja põgenes. Aga saanud endale ihukaitse, tuleb karja juurde tagasi. Vägivaldselt katkestatud kiriklikud talitused viiakse lõpule: pruut ja peigmees pannakse altari ees paari, lapsed saavad ristivett otsa ette ja surnu pühitsetud mulda kirstukaanele.

Mõõk ühes, rist teises käes, nii on apostlite järglased oma õpetaja sõnumikku kogu maailmale kuulutanud, kristlik kirik natsaretlase evangeeliumi paganate seas levitanud ja nende nahal teostanud!

Kari ei püsi enam koos, valgub laiali, igaüks omale poole. Nagu lambad, keda hunt hirmutanud, kuigi hädaoht on möödas.

Aga järgmisel pühapäeval tahtsid nad jälle kokku tulla. Kell ei kutsunud kedagi. Kes kutsumata läks ja uksi katsus, see leidis need lukustatud. Kirik oli suletud, kogudus peaaegu vande alla pandud.

Haiged ihkasid armulauda, surnud maamulda, lapsed kisendasid ristimisvee järele. Kirikhärra aga keeldus kõigest. Naised käisid teda palumas, et ta võtaks tagasi tulla jälle jutlust ütleva, lapsi ristima ja surnuid matma. Aga Viljarott vangutas pead: ei tohi, on keelatud.

«Kui teil on midagi minu vastu, siis ütlege seda,» vastas ta, «ja mina ei ole enam teie õpetaja: ma lähen siit ära!»

«Oh ei, pai õpetajahärra, egas meie pole teie vastu,» kinnitasid naised, «meie pole selles süüdi, süüdi on need mässumehed.»

«Sotsialistid?»

«Eks õpetajahärra tea ise paremini, kes nad on. Meie pole sugugi teie vastu. Meie palume teid jälle tagasi tulla!»

Rahva hääl on jumala hääl. Ja seda võttis Viljarott kuulda. Ta andis naistele nõu, mis teha. Koostati palve-kiri, koguti allkirju ja saadeti ülemale poole. Neli nädalat pärast seda laadanalja Rabina kirikus avati kogudusele pühakoja ukсед. Superintendent saatis enda asemel konsistooriumi nõuniku reostatud kirikut uuesti pühitsema, see kutsus ringkonna praosti kaasa. Kirik oli puupüsti rahvast täis, ustel ikka veel rüselemine. Kõik tahtsid selle kuulde- ja vaatemängu juures olla. Avaliku julgeoleku eest oli hoolitsetud. Kihelkonna mõisnikud in corpore kohal, metsahärrad ja vahid kaasas, uräädnik häiritud. Kogudus oli jälle ühtne nagu ristiusu algaegadel.

Konsistooriumi nõunik ja praost ütlesid, mis neil ütelda, siis sai sõna pastor, Kogudus kuulas, kõrvad kikkis.

«Teie ei ole minu üle kohtumõistjad,» algas Viljarott oma peene kõrge häälega. «Kui mina peaks süüdi olema — aga süüdi ei tea ma ennast mitte olevat —

siis ärge teie minu üle mõistke kohut. Laske kõik jääda kuni viimse kohtupäevani. Mina olen ikka püüdnud oma kohust täita, mina ei ole teie vastu mitte ülekohtune olnud. Kui ma vahest olen vali olnud, siis olen ma seda kui jumalasalane olnud, sest Issandal on ühes käes hirm ja teises arm. Ärge laske end kiusajatest eksitada, ärge laske end saatanast võrku vedada, ärge käige kurja järel. Küll temal on jumalasonakuulutajate vastu tige meel, ta püüab neid kiusata ja hukka saata, aga Issand ei jäta oma sulaseid maha; ta kuuleb nende palvet, kes tema poole kiséndavad. Ja mina olen tema poole kiséndanud ööd ja päevad, olen kiséndanud teie pärast, armad hinged, ja vaata — minu kiséndamist on kuulnud. Ma seisän täna jälle teie ees, et teie eest härdasti palvetada, teile pattude andeksandmist ja jumala-armu kuulutada.»

Sõnu oli ses kõnes muidugi rohkem, kui siin öeldud, aga mõtteid rohkem ei olnud. Viljarotti peeti üldiselt sõnakaks meheks, aga täna ei saanud ta algul kuidagi õigest sõnaotsast kinni, kobas ja kogeles, kuni kõneles enda soojaks. Ta enesetunnegi polnud päris kindel — kott viirastus veelgi ta silme ees ja ta vaatas kartlikult ümber, et kas kusagil ei paista valehabememehi, kahtlane kott kaenlas. Kõik oli rahulik. Kogudus kuulatas hinge pidades, nii, nagu teda veel enne polnud kuulatud. Nutukahin käis üle kiriku ja naisi minestas rohkem kui kunagi varem. Pastor jäi endaga rahule.

Kõstri laulukoor laulis kiituse- ja tänulaulu, kogudus hõiskas hosianna! Orel üürgas ja kohras nagu meri tormikohinas. Kui kirikhärra auväärsest ja võidukindlalt alla astus, kostis koguduse laul otsekui marumühin põlises laanes. Vahe eelviimase ja nüüdsé allatuleku vahel vedas sügava vao tema teadvusse ja omas mõttes Viljarott peaaegu õnnistas tookordset kaotust, mis talle võimaldas tänase võidu. Ja siis need naised, kes jälle tunglesid altari ümber nagu sääseparv kevadel surub päikese loojangul, valmis eneste kehadega oma hingekarjast kaitsma — see oli Viljaroti tõeline kogudus ja tema ihukaitssevägi. Tõepoolest — temas oli midagi muistsést paganate preestrist, kes mitte üksnes inimesi, vaid ka loodusejõude vannutas ja vaigistas.

Kirikhärä palus konsistooriumi nõunikku — nagu endastmõistetav — lõunale, aga see vabandas ja viis praosti endaga kaasa. Nende eeskujul või sel põhjusel, et ahnele Viljarotile mitte kulu teha, keeldus ka kogustunud aadel. Ainult patroon ja kiriku-eestseisja nõustusid ettepanekuga.

Pastoriproua ja Mari olid teinud, mis võisid, ja pakusid oma parima. Viljarott oli ka oma veinikeldri võtme usaldanud naise kätte. Kiriku-eestseisjale näis see kõik väga meeldivat, ta hõõrus käsi ja muheles omaette. Ainult patroon oli kuidagi reserveeritult sõnakehv.

Lõunalauas püsis jutlemine tavalise keskustelu raamides. Kõneldi kõrgematest vaimulikkudest, kes Rabina kirikule tema puutumatu pühaduse olid tagasi andnud, ja kirjeldati, kuidas see sündinud, et pastorinnat, kes koduste talituste pärast ei saanud seal juures olla, päeva-sünnimustesse pühendada. Viljarotile oli tema abi-kaasa — aastatelt temast ees ja sünnilt kõrgemal, lasterikas aadliperekonnas ilmale tulnud — perekonnas ja seltskonnas autoriteediks, kelle sanktsiooni ta vajab kõigele sellele, mis ta rääkis või tegi. Lennukas ja kergesti süttiv, küsis ta igakord, kui veiniklaase täitis, selleks silmadega luba, et mitte liiga kaugele minna, nagu seda üliõpilaspõlves oli juhtunud. Esialgselt häämingust kirikus oli ta saanud kodus võitu. Aga alles kirjutus-toas, omavahel kohvitassi ja kirsilikööriklaasi juures, leidis ta kõnevool ammu uhitud sängi, kus see ilma tõketeta võis hoovata.

«Kui see rahvahulk, nagu lage ja tasane rukkiväli, pähikud minu poole kummargil, imbis iga sõna, mis minu huultelt pudenes, siis tundsin ma end nagu mingi väejuht. Minu meelevalda alla on usaldatud suur jõud, keda mina võin kas tulle või taganemisele käsutada...»

«Taganemisele pole vaja käsutada,» sõnas parun Rosen, kes jaapani sõjast oli osa võtnud. «Sa ei suuda neid ka peatada.»

See oli täna õieti alles esimene asjalik märkus patrooni poolt.

«Aa!» rõõmustas Viljarott, «Otto keel on kurgulae küljest lahti ligunenud... Kastame teda veel, siis saame jutule...»

Ja Viljarott kergitas likööriklaasi.

«Hingekarjane on omamoodi väepealik, kelle relvaks on sõna,» jätkas pastor.

«Brigaadi kindral vähemasti,» arvas Büren, tegi peaga kerge kummarduse ja kummutas klaasi. Rosenit pidi sundima.

«Joo, Otto, konvendis polnud sundimist vaja.»

Parun Rosen jõi.

«Minul on veel jõudu püsida sel vastutusrikkal postil, mis minule on usaldatud,» kiitles pastor. «Mis sina arvad, Otto?»

«Mja,» tegi parun Rosen. «Ma tahtsingi täna sinuga selle üle kõnelda. Mitte kui patroon, vaid kui sinu kaasvõitleja ülikoolipäevil. Meie oleme ennegi veiniklaasi juures vaielnud. Meil olid ühised värvid, aga muud ka vist ei midagi. Rapiiri sa käsitsesid minust paremini, ma ei häbene seda möönda. Ja kannu tõstma polnud sa nõrgem kui mina. Lühidalt: ein flotter Bursche. Muidu olid kange venevastane, võib-olla oled seda praegugi?»

«Vastane — ma ei tahaks ütelda,» lausus Viljarott. «Äga erilist sümpaatiat ei saanud mul selle valitsuse vastu olla. Sa tead, et mu isa sellepärast suspendeeriti, et ta õigeusulise luterlasega paari laulatas, vene usus sündinud lapse ristas ja leeritas. Minul pole selleks vajadust.»

«Ülikoolis olid sa suure Oettingeni pooldaja.»

«Olin. Ja olen seda praegugi.»

«Oettingenid ei olnud suured venelaste sõbrad. Silmapaistev oli ses suhtes teoloog Aleksander, keda hüüti «luterluse paavstiks», veel enam omaaegne landmarssal ja pärasine Riia linnapea August, — neist mõlemast jutustatakse anekdoote. Meie sinuga, Hugo, vahetasime poliitiliste küsimuste üle tihti mõtteid. Sina kiindusid minusse, nagu sa ise ütlesid, sellepärast, et minu suguvõsas oli olnud üks dekabrist, Andreas Rosen. Mina ütlesin sulle, et Nikolai I vastane aktsioon oli vene vürstide ja krahvide omavaheline asi, mis balti aadlit eriti ei puudutanud, ja meie, Rosenid, ei armasta sellega uhkustada. Too Romanov oli muide paremaid tsaare, kes meie üle on valitsenud. Minu isa oli täiesti lojaalne tsaari alam ega jaganud baltluse eralduspüüdeid. Aleksander

III valitsuse algul, enne venestuse algust, seisis Eestimaa aadel teelahkmel ja ei teadnud, kumba kätt minna. Malla krahv Tiesenhausen soovitas pöörata troonile selg ja sirutada käsi talurahvale. Paastvere parun Maydell, kelle kohta on põhjendatud kahtlusi, et see aadlisuguvõsa põlvneb maa päriselanikest, tegi kõhklemisele lõpu: ühes tsaariga kas või kogu vene rahva vastu, oli tema poliitiline credo. Seda usku tunnistab nüüd kogu balti aadel. Kodanlus, eriti literaadid, kelle ridadesse sinagi kuulud, kaldub rohkem kõiksaksluse sõiduvette, keeldudes kontsessioonest, mida liberaalitsev aadel lubab eestlastest kaasmaalastele. Säärast seisukohta ei saa mina pidada reaalpoliitikaks, sel puudub alus. Ärgem unustagem, et me elame Vene riigis ja et meie talupojad on eestlased. Neid asjaolusid peame ikka arvestama. Sina seda ei tee. Maarahvaga oled oma vahekorra ära rikkunud, venelasi sa ei armasta, tsaari ei austa, aga rahva viha eest poed uräädniku tiiva alla!... Sinu sokuhüppe pärast tuleks sind korporatsioonist ja kirikust välja heita!... Aumehed ja märtrid nii ei toimi. Koguduses sul pole mingit autoriteeti...»

«Mina olen ikka arvestanud meie saksa soost kaasmaalaste huve ja eriti aadlit kui meie majanduslikku baasi,» ütles pastor.

«Sõnades,» rõhutas parun Rosen. «Oma tegudega teed meie seisundi veelgi raskemaks, kui see muidu on praegusel segasel ajal. Ma pean sulle ütleva, Hugo, ma olen sinus pettunud: sa pole täitnud lootusi, mis minul sinust oli, kui ma su pastoriks sokutasin. Jesuiit olid sa ennegi, nüüd on sinust saanud labane demagoog ja ihnur. Sinu ahnusel ja ihnsusel pole piiri. Rahvas hüüab sind viljarotiks ja tõepoolest — seda sa oledki!»

Viljarott laskis pea norgu. Seda momenti kasutas Büren, et ütelda:

«Ärge pange pahaks, aga see kirjakoht oli õnnetumalt valitud. Teie ei oleks pidanud lugema neid sõnu: «Aga palgaline põgeneb, sest tema on palgaline ja tema ei hooli lammastest mitte.» Oma põgenemisega te just andsite mõista, et teie ei ole hea karjane, vaid palgaline. Säärane vastuolu teie sõnade ja tegude vahel paneb inimesi mõtlema ja irvitama.»

«Mõteltu nad nii palju, kui tahavad,» rapsas Viljarott. «Üks asi on mõelda, teine teotseda. Ja seda otsustame meie.»

«Talurahvas ongi sinu peamine kogudus,» jätkas parun Rosen. «Aadel vajab sind ikka vähem ja vähem. Saksakeelset kirikuteenistust sul peaaegu ei tulegi enam pidada. Aadliparaade nagu tol ajal, kui mina alles olin jõmpsikas, nüüd enam ei peeta. Suurtel pühadel, kui maarahva usundlikud tarbed olid rahuldatud, vurasid igast kandist tõllad, landood, kalessid, jahivankrid ja teised sõidukid kirikumäele — tout le monde, kogu kihelkond oli seal koos. Siis oli kogudus veel teatud määral ühtne, nagu ristiusu algul. Aga nüüd?»

«Ja selles kõiges olen mina süüdi?» ahastas Viljarott.

«Mitte kõiges,» seletas patroon, «vaid omas osas. Ma kahetsen, et ma su kantslisse upitasin. Selles olen mina ise süüdi!»

«Mina ei tea endal mingit süüd olevat,» kinnitas kiriku-eestseisja ja tõusis püsti. «Lubage, et ma nüüd lahkun — mu naine on haiglane. Täna teid, pastorihärra, külalislahkuse eest. Elage hästi!»

«Mina lõpetan kohe ja lähen ka,» ütles parun Rosen, kelle mõttelõng selle segamise läbi oli sassi läinud. «Mulle näib, et midagi on jäänud ütlemata, mis ma sulle veel tahtsin ütelda. Üks moment.»

Järgnes üürrike paus. Parun Rosen kustutas tuhatsoosis sigarijupi ja pingutas oma mõtteid. Ei tea, kas see oligi sama, mis ta tahtis ütelda, või rabas umbropsu, et mitte ilma lõpusõnata lahkuda:

«Sa pole kunagi olnud suur prantslane, vaid tavaline saksa Spiesser. Aga ma tahaks sulle siiski ütelda umbes nende sõnadega, millega prantslased iseloomustavad meeletumalt jonnakaid reaktionääre:

Tu es plus féodal que le plus entêté baron luimème.*

Ja nüüd ma lähen. Ma ei ütle sulle isegi tänu külalislahkuse eest. See polnud kõik sinu vara, mis me Büreniga siin tarbisime — selles oli ka minu oma. Mina sokutasin sulle selle koha, mina aitasin su jalule ja toetasin sind veel hiljem. Aga sinu kukkur ei saa kunagi

* Sa oled feodaalsem kui kõige põikpäisem parun. (Prantsuse k.)

täis. Viimati, kui mul beluskiseemnest puudus tuli, saatsin aidamehe, et ta «laenaks» sinult väikese osa sellest, mis mina sinule olin laenanud. Aga sa saatsid ta tühjalt tagasi ja vabandasid, et sul ei ole, kaer on kasvanud vilets ja mis see peotäis patroonihärrale tähendab! ... Ma olen kiriku, mitte sinu patroon! ... Adjöö!»

Viljarott jäi noruspäi üksi madalal järil istuma. Tema ees seisid tühjad kohvitassid, poolik konjaki- ja tühi kirsilikööripudel, tuhatoos täis sigarituha. Nii polnud teda veel kunagi alandatud nagu täna omas kodus! ... Ja seda kõike pidi ta kuulma patrooni suust, kes oli tema ülikoolisõber! Et ta ei vääri kohta, mis talle sõbramehe poolest oli sokutatud!

Rusukspekstud süda tuli talle meelde. Seda oli ta küllalt avalikus palves vaestele patustele palunud. Ta mõistis, et see on vajalik eeldus pattude kahetsemiseks ja armu saamiseks. Aga ta oma süda oli seejuures ikka jäänud terveks ja kõvaks. Kui tal nüüdki oleks rusukspekstud süda ja mitte väike vimmi patrooni ja kirikueestseisja vastu! Mille poolest oli see Büren parem kui tema? ... Oma von-i polnud ta mitte mõõgaga kätte võidelnud, nagu Rosen, vaid tänu tema isa lihavatele tuharatele sulega saavutanud. Abielus von-haruga aadlisuguvõsast, kelle seas oli nimekaid krahve ja võimsaid paruneid, leidis see tiitel ühes rüütlimõisavaldusega kinnitust. Pastoril pole küll mitte pärisrüütlimõisat, vaid kirikumõis eluaegselt kasutada ja abielus on ta samuti vaesema ja vanema aadliseisusest daamiga ...

Kirjakoht õnnetumalt valitud — muidugi oli! Aga seda tuleb ütelda teisiti, kuigi ta on kirikueestseisja!

Rusukspekstud südant mul ei ole. Käidud teelt tagasi pöörduda on hilja.

Käin siis vana rada kuni elupäevi.

PATUKAHETSUS

Õhtul hilja uksekell otsekui karjatas. Ta hääl värises läbi sisemiste ruumide.

Preester Vares oli juba voodis, aga et tüdruk oli välja läinud ja proua ikka veel vanemate pool viibis, võttis ta endale ametikuue ümber ja tõttas ust avama.

Trepiastmel seisis noor kaupmehe lesk Sidorova, kelle mees oli aasta tagasi surnud.

«Palun väga vabandada,» algas hiline külaline, «et teid nii hilja tülitan, aga ma ei võinud midagi parata: ma pean veel täna teiega rääkima.»

Kehakas papp oli nii hilise külaskäigu pärast küll veidi pahane, aga kui ta enda ees nägi ilusat naist, taganes sunnitud viisakus siira lahkuse eest.

«Pole viga, pole viga,» tõttas ta vaigistama, «olge nii lahke, palun saali.»

Olles seal istet võtnud — külaline raskes tugitoolis ja majahärra sohvalaua taga — oli naisel veidi piinlik ja vaimulik püüdis oma patust ihu kirikukuuega katta.

«Mis teil siis südamel oli?» küsis ta asjalikult, ent küllalt sõbralikult, et enese vastu usaldust äratada.

«Ma ei tea... ei saa kuidagi hakkama...» kogeles proua Sidorova ja nüüd märkas Vares kramplikult viltu kiskunud joont tema suu ümber.

«Ma olen sellest nii kaua vaikinud, selle hirmsa saladuse ainult enese teada pidanud...»

«Millest on jutt?» päris preester põnevuses. Ta teadis, et naiste juures on ilu sageli seoses pahedega, ja see tegi nad tema silmis veelgi kütkestavamateks.

«Isakene,» pihtis proua, «ma tulen teie kui oma hinge-
arsti juurde. Ma avaldan teile ühe suure saladuse, mida seni peale minu keegi mõi ei tea ja peale teie keegi

teine ei tohi teada. Andke mulle troosti ja õnnistage mind.

Aasta eest suri minu abikaasa, nagu te teate. Ta maeti, kõik nagu harilikult surma korral. Aga ta ei surnud mitte täiesti loomulikku surma, kuigi ta oli juba ligi kuuskümmend aastat vana. Mina olin selles osalt süüdi.... Ma riputasin viina sisse kübemekese arseeni... Ta jõi viimastel aastatel hirmsasti, ma ei võinud teda enam silmaotsas sallida... Mul oli sel ajal üks noor sell, kes nüüd juhatab meie äri... Sellest ajast kiusavad mind viirastused ja ma ei saa öösiti enam silma kinni. Mu ihu väriseb üleni ja mul on kange hirm pimeduse ees...»

Mida kauem noor lesk rääkis, seda enam hakkas lugu hingekarjast huvitama. Asi oli kohutav, siin oli tegemist mõrvaga, aga vaimulik ei suutnud uudishimu romaani üksikasjalise käigu kohta taltsutada; ta päris pisema kui peensuse üle seletust. Seejuures tundis ta endas kasvavat kaastunnet ja osavõttu noore naise saatusest.

Oma pihikõnes ei lähtunud ta usudogmadest ega lahminud homiletiliste lööksõnadega, vaid kogu jutus helises üldinimlik toon. Lõpuks esitas hingearst rohusedeli.

«Võtke pühitsetud vett, see on kõige vastu hea, olgu ihu- või hingehäda; võta sisse ja määri peale — mida rohkem, seda parem.»

Ja siis ta tõstis käed õnnistades üles ning kuulutas patud andeks antuks.

Vaimulik talitus oli läbi, aga isakene pidas veel võõrast kinni, et temaga vestelda nagu inimene inimesega ja pakkuda talle täielikuks rahunemiseks klaas veini.

Külaline ei tahtnud seda liigset lahkust kasutada, aga majahärra oli kõigutamatu.

Juba tõi ta puhvetikapist pudeli.

Nad maitsesid veini, vein oli hea. Puhusid juttu, jutt lähendas neid teineteisele. Noor naine, kes aasta läbi kannatanud rasket hingepiina, sai pikkamisi oma rahu tagasi. Ja tugev mees omandas endise elurõõmsa meeleolu, mille epikuurlikke kujutlusi hiline kellahelin ja jutuajamise salapärane algus olid veidi seganud. Kui nüüd nende jumala kallimate andide, naise ja veini

joovastav lõhn tema ninasse tungis, oleks preester üle-meeliku rõõmu pärast peaaegu hõisanud.

Aga ta hoidus hüüdest, mis oleks tühjas majas õud-selt vastu kajanud; jõudu kokku võttes suutis ta püsida toolil; ainult tema tugev käsi haaras õrna valge käekese kramplikult oma pihku.

Kui hiline külaline viimaks läks, oli ta rahustatud. Hingeliselt kosunud ja kehaliselt magusasti roidunud.

Hommikul tuli papi naine, inetu ja kuivetu nagu sirts, ja hommikul ärkas tema lebava abikaasa südametun-nistus.

«Lase sauna kütta,» ütles papp naisele, «aga hästi palavaks. Ja lase vihtu siduda, aga hästi valusad.»

Saun oli köetud nii palavaks, et preestri õlgadeni ula-tuvad juuksed lae all kahisesid, pehmed vihad ootasid külmas leilivees.

Ja papp läks naisega sauna.

«Viska leili, aga hästi kanget,» käratas papp lavalt.

Kerisekivid paukusid, kuuma auru tossas lae alla.

Isa Vares lamas laatsakil, viht käes.

Siis tuli leil ja langes nagu linaseemnesalv pikutaja peale, rõhudes rinda ja mattes hinge. Veel ei liigutanud end mees, ta ootas, kuni soojus imbub üksikutest liik-metest läbi ja tungib üdini. Selleks kulus ainult silma-pilk, siis läbistas teda õndsalik värin. Taevalik mõnu... See joovastab veel enam kui naine ja viin.

«Oo...» kostis lavalt, pikalt ja venivalt.

Enesekaristaja tõstis viha ja iga hoop, mis langes, rabas lihalikku ihu ja rookis temast patuseid mõtteid. Vali käsi nuhtles kirglikult, armutult, ega lakanud veelgi oma nahka parkimast, kui naine põrandal oli ammu nõr-kenud.

Vares ei kuulnud ega näinud midagi. Ta ähkis, toe-tades jalgu vastu lage, mis kogu raskusega lasus ta õlgadel. Pehme ihu lõi vedelalt lotendama, valge ja selge liha omandas roosaka läike. Lavalt tulnud, valas endale pange külma vett kaela ja närvide tugeva vapus-tuse ajal tegi hüppe nagu noor sälg, kes tallist pääse-nud.

Siis laskis ta end pesta. Naise kondised käed voolisid tema laia selga üles ja alla, üles ja alla.

Asjatud olid kallistused, millega eemalolnud naine teda ahvatles; mõjuta jäi sauna idamaine mugavus: mees jäi endas kindlaks.

Ta pani pühakuju ette küünla ja palvetas nagu suurtel pühadel.

Siis jõi ta teed, jõi kaheksa klaasi järgemööda.

«Emakene, vala mulle veel üks,» ulatas ta klaasi ikka uuesti naise kätte, ilma et oleks kuulanud juttusid, mis see talle oma vanemate majast vestis.

«Püha jumalaema, Kirill Jakovlevitš, palju sa täna õige jood?» imestas Klarissa Denissovna.

«Teen enese kallal põhjaliku puhastuse, seest- ja väljastpoolt,» oli vastus.

«Oli see alles saun täna! Ma ajasin enese kuumaks — ja siis külma veega üle, see karastab. Ma olen puhas nagu tules sulatatud kuld.»

Kaheksa klaasi teed — need rammestasid mehe lõplikult. Mõnus väsimus võttis võimust. Papp tõusis lauast ja läks otse voodi.

Naine pani teenõud kappi, tõstis samovari kööki ja ruttas talle järele, et üle hulga aja isakesele kaela hakata ja sosistada talle sõnu, mida üksnes armastaval naisel on mehele öelda...

Isakene aga magas juba õiglase und, õnnis naeratus näol.

DRAAMA

«Volli on siis jälle eksamil läbi kukkunud?» küsis Minni ja võttis kübara peast.

Alles nüüd märkas isa, kui vanaks ja inetuks oli tütar läinud, ja ohkas.

«Nii see on,» tunnistas ta väriseval häälel.

«Millest see küll tuleb?» arutas tütar mureliku näoga. «On see tõsi, et ta sind peab aitama ja sellepärast ei saa tähelepanelikult õppida, nagu ta mulle iga kord kirjutab, kui ta tahtis raha saada?»

Vanamehe silmis vilkus teras. «Kas ta seda kirjutab?» küsis ta järsult ja ajas enese sirgeks. Siis kadus ta silmist trotslik helk ja ta vajus veel enam kõssi. «Ega siis mina pole enam kellegi inimene,» lõpetas ta kurvalt.

«Sina, isakene, ei ole ikka hoolega tema järele vaadanud,» hakkas tütar pehmelt noomima. «Poiss ajab liig palju ümber, õppimisest pole juttugi. Ja kus ta raamatud siis peaksid olema?»

«Seal laua ääres ta ikka vahel istub ja neid sorib,» tähendas vanake.

Minni avas esimese kättepuutuva raamatu.

«Aga isa, mis pildid need siin on?»

«Mina tema pilte tean,» vabandas vanamees.

«Vaata, isa!» hüüdis tütar ja näitas talle üht päevapilti.

Vanamees tunnistas ainiti pilti ja tõstis selle silmadele lähemale.

Äkki paiskas ta selle vastu seina ja küsis järsult: «Kus see oli?»

«Volli raamatu vahel. Ja näe, siin on neid veel... Vaata seda! Ja seda!»

Vanake heitis pildipahmakale ainult ühe pilgu, siis oli tal sellest küllalt. Hing tikkus tal kinni jääma. Ta ei uskunud oma silmi. Oli ta õigesti näinud? On siis niisuguseid pilte olemas?

«Ja kus siis Volli ise on?» küsis Minni.

«Ütles sõbra sünnipäevale minevat,» vastas vanamees ja tegi niisuguse näo, nagu oleks see tema süü.

«Vististi on tal palju sõpru ja neil alatas sünnipäevad. Jah, isa, nüüd on minu jõud ka otsas!» ohkas tütar. «Liiga raske ülesande võtsin endale — Vollit koolitada. Öpipoisiks oleksid pidanud ta andma, purjutada ja ulaelu elada oleks ta võinud sealgi.»

«Ära nüüd seepärast veel nii väga pahanda, Minni,» palus vanamees, nähes poja kaitsmises osalt enesekaitset. Aga need pildid, need ei andnud talle rahu. Ta ei teadnud isegi, mis ta rääkis. «Ma olen teda manitsenud ja talle ütelnud, et see olgu nüüd viimane kord, kus ta eksamil läbi kukub. Kauem ei jõua sina ka enam kannatada.»

«Ei, isa, kannatusest ei ole siin juttugi. Kannatust oleks minul, sinu tütrele, ikka jätkunud, et venda edasi aidata, aga mul pole enam võimalik. Ma olen vanaks jäänud, isa, ja inetuks läinud. Ja inetu õde ei teeni nii palju, kui ilus vend kulutab.»

«Mis sa sellega ütelda tahad, tütar? Mis siis sellel sinu teenistusega asja on, kui sa vanaks ja inetuks oled läinud?»

«Hahaha,» naeris tütar kuivalt. «Kas sina, vana puupea, siis arvad, et ma tööga nii palju teenisin kui sinu vanaduspäevade toetuseks ja Vollile tüdrukutega ümberajamiseks tarvis läks? Ei, see maksis minu nooruse ja minu ilu, kui mul seda on kunagi olnud...»

«Mis siis sinuga on juhtunud, Minni?» küsis isa. Mingi hirmus aimus hakkas temas maad võtma. «Mis sul on, laps?»

«Mind on bonnest lahti lastud,» vastas tütar, ja tema kurgus luksus midagi, aga ta silmad jäid kuivaks. «Noorhärрад on bonne jaoks juba liiga vanad ja bonne on vanade härrade jaoks liiga inetu. Ega ma seal majas asjata pole kaheksa aastat teeninud. Oma armastust müünud, iseennast hävitanud, et aga kuidagi teid vee

peal hoida. Mul ei olnud teisi abinõusid. Ma olen naisterahvas.»

Imestusest keeletu, loitis vanamehe silmis tume viha. Liikumatusena nagu post kuulas ta ammuli sui, mis tütar räägib.

«Sa ei ole olnud kunagi elutark, isa. Muidu ei oleks sa hakanud rahvakooliõpetajaks, sest ei ole rumalamaid inimesi kui need, kes oma elu ohverdavad teistele. Oma elu peab inimene ise elama. Mis oled sa sellest saanud, et sa eluaja rabaäärse koolikoha eest valda orjasid, kuni sind ametist tagandati, sest et sa olid vana ega osanud vene keelt. Miks sa ei hakanud kõrtsimeheks? Sa oleksid nüüd võinud enesega rahul olla ja sinu lapsed sinuga veel enam. Ja mina olin rumal, kui ma oma elust kustusin kaheksa kõige ilusamat aastat, mis õieti oligi minu elu. Alles Volli oskab elust lugu pidada, tema on uue aja inimene. Temale ei ole elu võitlus, vaid mäng. Mitte aadetele ei ela ta, nagu sina, ja mitte rumalale perekonnaarmastusele, nagu mina, vaid oma kirgedele, oma rafineeritud himudele. Ja selleks muretsesin mina temale raha, kui ma härra pealekäimisele alla andsin, kartusest et mind muidu minema aetakse. Vaata seda olen mina, teie tütar, teinud teie pojale, keda teie emaga hellitasite. Volli oli kõik ja Volli pidi kõik saama. Kes hoolis minust? Ah, mis tütarlapsel nüüd lugu, ütlesite teie emaga. Volli pidi saama koolitatud, Volli pidi studeerima, minule oli sellest küllalt, et käisin koolis, mis mulle ei õpetanud muud kui põlgust ausa töö vastu. Sellepärast polnud mul elus muud turule viia kui oma au...»

«Oma au oled sa turule viinud!» oigas vanamees, seljakile vastu seina langedes. «Minu tütar! On see tõsi?»

«Isa, ära ärrita ennast! Mõttele selle peale, et sul on nõrk süda,» hüüdis tütar lapseliku hirmuga.

Ta tõttas isa aitama. Aga vanamees tõukas ta eemale.

«Mine minust eemale, maailma libu! Ära pista minu külge oma roojast kätt!»

Tütar tuikus isa tõukest ja langes toolile. Ta kattis näo kätega ja alles nüüd pääsesid nad valla, need pisarad, mis nii kaua olid tema silmis hangunud.

Minut minuti järel kulus, toas polnud kuulda muud kui kella tiksumist ja tütarlapse nuuksumist. Vanamees lamas nurgas liikumatult, silmad tühjusse tardunud.

Viimaks kuuldus eeskojas müdinat, käsikaudu kobades tuigerdas sisse noormees.

Nutja kuivatas silmad ja nähes venda, kes temale teretuseks ei ütelnud ühtki sõna, tuli talle endine meeolelu tagasi. Ta küsis nagu ennegi koju tulles oli küsinud:

«Na Volli, wie geht's?»

«Immer lilla,» oli lühike vastus, aga sellest kuulis õde, et neid sõnu rääkis mees, kes on endale uhke ja kes kellelegi alla ei paindu.

«Ah, ema, ema! Sa peaksid end hauas ümber käänama, kui sa nüüd näeksid oma poega. See on sinu Voldeemar, keda sa hoidsid nagu silmatera. Ah, need emad! Nagu ahvid armastavad nad oma poegi ja on valmis nende eest kõik tegema. On emasid, kelle hoolitsused poegade eest ulatuvad nii kaugele, et nad neile noori tütarlapsi ohverdaks. Ja siis kaevatakse meeste üle, et need on südametud. Kes kasvatab mehi? Emad. Kes on emad? Naised. Miks nad siis ei kasvata neid ausateks, korralikkudeks inimesteks?»

Kui ingel Gabriel tuleks veel kord taevast maha ja kuulutaks kellegi neitsi eeskujulikuks emaks, kes oma tütreid samasugusteks kasvatab, siis kaoks varsti kurjus maailmast. Otsustatagu emaküsimus, ja naisküsimus laheneb iseenesest.

Ah, neid heasüdamlikke mehi, kes kirjutavad pakse raamatuid naisküsimusest ... «Volli, kas sina ka mitte vahest pole naisküsimust arutanud?»

«Minu jaoks ei ole maailmas ühtki küsimust... Minule on kõik see kupatus selge.»

«See on tõsi, Volli, sinul on kõik selge, peale sinu pea... Aga sa meeldid mulle, vend: sa oled tõsine elumees, nagu peabki olema. Sinusugustel on maailmas kerge elada. Mina hakkan nüüd ka ainult sinusuguste meestega läbi käima...»

Jah, niisugused olete teie, mehed! Volli, sina oled ka mees? Ja sina julged minule silma vaadata? Noor, tugev, julge ja tark. Oled ilus ja vaba. Ja sina lepid

sellega, et sinu õde end sinu eest ohverdab? Teil, mees-
tel, on igasugused eesõigused juba sündimisel. Meil ei
ole muud kui meie noorus ja ilu...»

«Kui seda ilugi oleks!» salvas noormees ja vaatas
jultunult õe otsa.

«Jah, kui veel ilugi oleks. Aga pole seda ka. Jääb
ainult noorus ja seda on silmapilguks.»

«Noorust on ainult silmapilguks ja seda silmapilku
peab oskama tarvitada. Kõik ei või sinu moodi ahju
taga haududes vananeda. Ela ilmas nagu pulmas, elu
on kui roosiaed. Ja tee trama, tee igavest trama niikaua,
kui... kui... veel...»

Ta ei lõpetanud lauset, langes sängi ja jäi norsates
magama. Siis tundis Minni oma jõudu rauevat. Ta
vajus toolil kokku ja peitis pea käte vahele.

Aga vana hallpea nurgas ei suikunud. Ta ajas enese
pikkamisi püsti ja jäi ähvardavalt keset tuba seisma.

«Siis minu lapsed...» pomises ta endamisi, «siis minu
lapsed... On need siis minu lapsed?...»

Võõristades tunnistas ta oma lapsi.

«Ja need on minu lapsed!» oigas ta ja haaras kahe
käega rinnust kinni.

Siis vajus ta põrandale.

HALDJAS

Enne jõulu ärkas Madis esimese kukelaulu aegu. Käis väljas, andis hobustele heinu ja ronis uuesti ahju peale aounele. Aga uni ei tulnud. Tuba oli tuult täis ja ahjukivid külmad nagu jääkambad.

Madis tuli maha, süütas pirru ja hakkas oma kassikäpakirja kindaid nōeluma. Toa suitsunud seinad läikisid külma helgiga, seinapragude vahel liikusid prusakate kombitsad. Väljas tuiskas. Tuul mühises ja vingus, paiskas lund vastu jäätanud aknaruutu ja seinu. Pird ahjurinnal põles rōõmsasti, süsi kooldus laias kaares alaspidi nagu peni ripakil keel.

Sula tuleb, mõtles Madis. Mis sa teed, seda tee usinasti. Pani käpikud kõrvale, tõi suured veisenahast pastlad, mis nädalaid reial naela otsas rippunud, tupp ja hakkas kängima. Säärte otsast lõigatud saapapöiad kolksatasid savipōrandale, paksud kapukad tiriti jalga, mähiti nartsud ümber ja seoti pastlapaelad ristirästi kuni põlvini. Käed lambanahksetest varrukatest läbi pistetud, tõmmati paljas kasukas puusade pealt rihmaga kokku. Ta jõudis jänesenahast läkiläki kõrvikute sõltused lõua all kokku sõlmida, kui kukk teist korda laulis.

Anu ärkas koikus, nägi täies rõivais meest kindaid kätte kiskumas ja küsis:

«Kuhu sa nii vara kohmid?»

«Anna mulle natuke kehakinnitust,» lausus Madis. «Ma pean metsa minema.»

«Ahjukütti tooma?» usutles naine. «Kust sa teda arvad saavat?»

«Eks saa näha,» puikles Madis. «Kas metsas puid puudub.»

«Vaata, et sa endale liiga ei tee,» manitses naine.

«Jääd jälle maha, mis mina siis üksi peale hakkam? Kogu sügise jampsisid asemel...»

Madis nohises ja lahkus toast. Seni kui ta hobust rakendas, tekkis toit lauale: leib, silgud ja külmad kartulid. Haiguse järel tundis Madis täna esimest korda isu ja võib-olla veelgi rohkem janu hapu kalja järele. Aeg-ajalt äigas ta varrukaga oma punakat täishabet. Pühkis siis noatera vastu kasukahõlma puhtaks ja pistis pussi kasetohust tupes tasku. Võttis seinapõõna vahelt kirve, varnast sae ja astus õue. Tuul kiskus tal ukse käest, oleks kas või mehe enda pikali visanud; paiskas talle lund vastu silmi ja krae vahele.

Päris hingemaru, mõtles Madis. Küllap see ikka mõne kaasa viib.

Maantee oli kõle ja nagu luuaga puhtaks pühitud, talvetee umbe tuisanud. Valge vajus poole sääreni lumme, kahlas ja sumas, regi lohises jurtsuti järel. Madis ei suutnud hobuse jõupingutustele omalt poolt kaasa aidata ega näinud vajadustki teda sõna või ohjajaruga ergutada. Hoidub vaid keset rege, et kallakul mitte üle tiiva veereda, ja andub oma mõtetele.

Maad ja metsad on jumalast kõikide tarvis loodud. Himala härral pole nende kohta suuremat õigust kui Adra popsil. Kui ta mulle mu osa heaga ei taha kätte anda, siis võtan ise, kuidas oskan.

Aga selle asjaga peab ruttama. Madis nähvas ohjajaruga hobust ja kähvatas:

«Na! Mis sa tukud siin ees!»

Valge ei söanda peremehe käsu vastu tõrkuda, viskab mõne sammu sörki ja liigub jälle sammu. Madis vajub uuesti mõttesse, ärkab sellest alles metsalagendikul. Keset põndakut kerkib heinakuhi. Seda võib enam aimata, kui silmaga näha.

Toon õige Vahe Aadu kuhjast sületäie heinu, mõtleb Madis ja kääneb kõrvale. Katkub märsi täis ja sõidab edasi. Tihniku taga laiuvad Himala mõisa luhaheinamaad, kus kasvavad sirged lahedad kased ja kõrged sanglepad. Siit on pärit lõmmud, millest Adra saunas pirdu kistakse.

Madis seob hobuse puu külge, riputab märsi aisa otsa, võtab reelt sae ja kirve ning asub tööle.

Kirvehoobid sumbuvad marumühinasse, tuisk matab jäljed kinni. Aeg-ajalt kostab ragin, täidlane kask kaotab tasakaalu ja prantsatab maha, rajades endale teed oma ja teiste murduvate okste kulul. Madis ohkab sügavasti, pühib otsalt higi ja kuulatab. Maru mühab, hobune krõmpsutab heinu, tõstab pead ja haigutab nii, et lõua-luud ragisevad, endal silmamunad pahupidi.

Puud laasitud, rahnudeks saetud, reele veeretatud, oksad peale laotud, koorem kõiega kinnitatud, jääb veel kuuskede alt sammalt kraapida ja värsked kännud kinni katta. Kummarduval Madisel on korraga tunne, nagu läheneks keegi vasakult. Krapsti on ta püsti ja seisab silm-silma vastu noore kuusega. Madis sülitab: Sina, mait, mind ehmatasidki!... Süüdlane saab oma karistuse ja ta tüügas topitakse koormaköie alla. Pole küll lapsi, kellele jõulupuud teha, mõtleb Madis, aga siiski üks haljas asi pühade ajal toas.

Kartus, et teda võidakse varitseda, eksitas Madist nii kaua, kui ta veel metsast polnud välja jõudnud. Kahtlustas ja silmitses iga kadakapõõsast raagus lehtpuude all, et see ise või tema taga võiks olla metsavaht, kes korraga käratab: «Pea, Madis, kuhu sa nende puudega lähed? ... Varas!»

Lagedal ei ole seda hirmu, aga silmad olgu siiski lahti: siin oled igast küljest kaugele nähtav. Heina-kõrred, puulehed, samblahelbed kihutavad lausal lume-koorikul ülepeakaela üksteist taga, hüplevad, karglevad, viskavad hundiratast. Tuisk uhub üha uusi lumeveermeid kuhjalavale, kuhi kõssitab hangede vahel nagu lumememm. See on inimeste kätetöö, seda ei tarvitse karta. Suvel oli siin lõbus: luisati vikatiit, huigati. Inimene elas nagu lind oksal. Nüüd magab loodus talveund. Kuhigi tukub. Vaikib kogu see lagendik keset metsamüha, sirge varras püsti nagu hoiatav sõrm... Keda ta ähvardab? ... See mõni kõrs, mis mina Vahe kuhjast näppasin, seda Aadu ei teagi...

Tuisk on lume lahutanud helveteks, need hoiduvad ligistikku ja põgenevad nagu linnuparv neid jälitava kulli eest. Tormavad meeleheitlikult üle lagendiku, mööda hangede külgi üles, keerlevad harjal ja tõusevad lendu... Ei, see pole lumi, see on suits. Ja hanged

pole hanged, vaid tulemäed... Tuld pole küll näha — tuli muidugi põleb mäepõues ummuksis — aga mäes-tikku loorib ähmane suitsupilv. Suitsukoonlad lõmita-vad tuule ees, roomavad nagu unkast uhkav toss tare katusel... Ja mis viirastus see on?... Vanaaegne pur-jekas, nagu neid raamatus näha, purjetab otse tema poole!...

Madis tunneb, nagu oleks talle visatud lõõg kaela: hing jääb rindu kinni, veri tungib pähe, silme ees vir-vendab. Nõõ! Nõõ! Sakutab ohje ja peksab hobust. Valge võtab viimase jõu kokku, sõit läheb sahkata-sahkat kodu poole. Metsa vahel sõandab Madis tagasi vaadata. Kuhi on jäänud maha, aga kuused sirutavad oma haralisi käppi ja kased vibutavad ähvardavalt latvu. Hirm sun-nib meest, mees hobust. Kodu lähedal heidab ta veel pilgu tagasi tulnud teele. Aga siis raksatab koorem vastu väravasammast ja veab aianurga maha.

Anu lööb käed kokku. «Tule jumal appi, kes sind taga ajas?»

«Pean ma siis ootama, kuni mind tullakse taga ajama,» uriseb Madis, vallandab aurava hobuse rakkest, viib reiale, pühib õletuustiga kuivaks ja katab vana kartulikotiga. Veeretab rahnud tuppa, peidab muist lina-luude alla ja hakkab ahju kütma. Iga hoobiga läheb pakk kõlinal lõhki.

Kui tuli ahjus lõginal põleb ja leek lõõmab, istub Madis lõukale, paneb piipu ja elab hommikused sünd-mused veel kord üle. Anule, kes ahjupaistel sibulate ja pekitükkidega segatud tanguputru soolikatesse laadib, ei lausu ta sellest sõnagi. Ei kuule ka seda, mis naine räägib. Mis lugu see küll võis olla? arutab Madis. Mis see nägemine peaks tähendama? Ega see olnud esi-mene kord mõisa küljest näpata. Kas see siis ka peaks patt olema?

Mäletab veel teopõlve, kui teopoisid mõisa rehest teri koju tassisid — kas või taskus. Rehepapp pigistas ühe silma kinni, popsis ahjusuu ees piipu ja jutustas lugu-sid, mis ajasid ihukarvad püsti.

Oli see minu süü, et ma haiguse pärast ei saanud endale ahjukütet muretseda? Või pidin ma pühadeks

külma kätte jääma? juurdleb Madis. Va haigusevimm ikka veel sees, muud midagi. Sant veri.

Köetud ahju peal on tunda, kuidas soojus külmetanud kontidesse imbub, see on veel ainus mõnu, mis vanale inimesele jäänud. Siin ongi nüüd teine elu kui hommikul. Seinad kihisevad prussakatest, üks potsatab laest ta silmnäole. Kilk kiiksub nagu lahtine uks roostetanud hingedel, mida tuul lõngutab. Kriiks-kriiks, kriiks-kriiks! kuuleb Madis läbi une.

Äkki käib prahvak nagu oleks raudkivi püssirohuga puruks lastud. Madiski võpatab, käändub küljeli ja uinub kohe jälle. Tuulekohin paisub aegamisi kõminaks. Kõhisevaise helidesse seguneb põrisevaid häälikuid — nohin muutub norinaks. Esineb modulatsioon, variatsioon mitmes teisendis. Kilk kuulatab, kuulatab. Kas see jorin mitte viimaks liigendist ei katke? ... Ei katke, ainult raksub. Kilk mugandub sellele tuttavale muusikale, häälestab oma pilli selle järgi ja musitseerib ühekeelelisel kandlel, nagu oskab.

Anu ei kuulata, ei norskagi, ainult nohiseb. Oma magusama une on ta maganud Madise kõrval, kes ähkis ja puhkis nagu aurukatel, naise nina eest ahmis sedagi vähest hapnikku, mida sauna sumbunud õhk sisaldas; surudes teda aluskotilt, mille õled nad kahekesi sõklale aelenud, vastu sängi serva — nüüd on see toredus täitsa Anu päralt! ... Seal ta siis heietab und vaikse kahinaga nagu villast lõnga, mis venib ja venib, vahel takistuse taga naksub, aga ei rebene.

Madise unejoru aga katkeb. Madis maadleb painajaga, kes ta matile seljatanud, jaluli rinnul sõtkub ja teda kägistab. Madis tahab tõusta, aga ei jaksa. Vaevalt suudab ägada ja lämbunult karjatada.

Anu tõuseb asemel istukile ja kuulatab.

Madis ägiseb ja pugiseb, see kostub nagu maa alt.

«Madis, mis sul on?» hüüab Anu redelil. «Kuule, tõuse üles! ... Madis, Madis, kas sa ei kuule?»

Madis kuuleb juba, aga ei taipu veel.

«Hmh.»

«Madis, mis sul viga?» pärib Anu. «Kas oled haige? Või nägid kurja und?»

Madis toibub. «Ah, see oli uni ... Ma nägin, et hallid

sikud pugesisid heintest, ronisid mööda tala minu peale, tallasid rindel, nii et mu hing jäi kinni. Ise mõkitasid nii veidralt...»

«See oli va haldjas,» arvab Anu. «Tema käia vahelt metsavargaid kimbutamas.»

«Heinakuhja näol ka?»

«Mitmesugusel kujul.»

«Siis see polnudki viirastus, mis mind hommikul kollitas... Ma ei tahtnud oma silmi uskuda...»

Nüüd on Anul selgus käes: «Sellepärast sa ajasidki aianurga maha... Kuule, tule siit voodisse, minu kõrvale. Seal on meil mõlemal julgem.»

Madis kobib sõnalausumata maha. Ta ihu on üleni kuum ja higine.

MEIE AJA MUINASJUTT

Elas kord noormees ja unistas. Õigemini öeldud, ei elanud, vaid unistas. Elust, õnnest, armastusest, mis tema teada olid üks ja seesama. Aga need aarded olid tema silma eest varjul; agarast otsimisest hoolimata ei leidnud ta nende peidupaika. Ja noormees nurises ning ütles, et ilma nende hüvedeta ei taha ta üldse elada. Elas siiski, igatses ja ootas.

Päeval tallas tänavaid, tuli surmani väsinult koju, langes voodisse nagu ramp. Puhkas pisut, vähkres veidi, tõusis jälle ja tõttas sinna, kus peeti pidu. Nägi inimesi, mehi ja naisi, aga ei kedagi, kellesse armuda. Tal oli juba habe, aga ta ei teadnud veel, mis on armastus. Kõmpis koju, pettunud ja tülpinud. Ei saanud und, ei maitsnud talle süüki. Elas vaid ootuses ja lootuses.

Kuni oma silmaga nägi õnne, mida ta igatses.

Jaaniõhtul üürgas pill, tule ümber löödi tantsu. Tema seisis kase varjus ja vaatles nukralt keerlevaid ja mööda vuhisevaid paare — temal puudus partner. Noored valatlevad nagu metshobused, poisid hirnuvad, tüdrukud karglevad nagu sälud, tema aga pole kauboi neid limguga püüdma ja taltsaks ratsutama. Ei suuda sedagi, kes ta ees paigal püsib, kinni pidada. Tema mõtted uitavad mujal, sõnad ei suuda neid siduda, jutulõng katkeb ja juba ongi saamatu noormees vahetatud tragima kavaleri vastu.

Nüüd nad keerlevad selles suunas, mis kihab nagu sääseparv päikeseloojangul. Kavaler vaatab ülalt alla, daam alt üles. Ise nad tantsivad. Kavaleri laud on pisut lauges, daami silmad pärani, nagu kirkastunud. Mehe pilgud pilluvad sädemeid, need saavad naise paljale õlale, ta lööb silmad maha ja . . . nad tantsivad edasi.

See nägemus ei läinud noormehel enam meelest, see kiusas teda päeval ja ööl. Ta oli armastust näinud, ta tahtis seda ka kogeda. Kas või üksainus kord nõnda näha ja nähtud olla ja siis surra.

Põgenesid päevad, kulusid kuud — noormehe elus polnud midagi uut. Juba ta lõi kahtlema, kas ta oligi seda ilmsi oma meeltega tajunud või ehk koguni unes näinud. Ajapikku unenäod aga ununevad.

Siis tutvus ta ühel koolipeol tütarlapsuga. Nad jalutasid teatri vestibüülis ja noor neiu küsis, mis kujud need seal on.

Koit ja Hämarik olid need kujud. Ta muidugi tundvat seda muinasjuttu.

Jah, ta tundis.

Kas see ei olevat muistend, millele võrdset ei leidu ühegi teise rahva luules ja kogu maailmakirjanduses?

Ei, tütarlaps ei tundnud võrdset rahvaluules ja maailmakirjanduses.

«Kui õilis oleks nõnda armastada!» ohkas noormees.

«Selline armastus oleks tõesti ilus,» arvas neiu.

Algas valss ja noormees palus neiu tantsima.

Ja kui nad siis tantsupõrandal hõljusid, vaatas noormees ülalt alla ja neiu alt üles. Maa kadus nende jalgealt, neile kasvasid tiivad, nad tõusid õhku ja nad lendlesid nagu liblikad õielt õiele.

Nüüd ei tahtnud noormees enam surra, vaid igavesti elada. Lahkumisel tuletas ta meelde, et suvise pööripäeva ööl need kaks kaju ei seisvatki teineteisest nõnda kaugel, nagu nad teatri vestibüülis paigutatud, vaid nii ligidal, et ehakumal ja aovalgusel peaaegu ei olegi vahet: ühe lamp süttib vahetumalt teise tahist. Kujutel-dagu, et nemad on need valguskehad, ja toimugu mikro-kosmoses kõik niisama loomulikult nagu makrokosmo-ses.

Neiu oli rikkumata looduslaps, toimis nagu elutung teda ajendas. Ta puudutas oma huultega noormehe suud. Säde kargas, tuli süttis ja kaks inimkeha sähvatasid põlema, võbisesid otsekui tuuletõmbusel.

Kas see ei olnud unes? Ei, see polnud unes.

Unenäos istud nagu pimedas kinos, kus «elavad pil-did» vibelevad näitelinal. Meeltele ei paku nad midagi.

Iga heli, mida kuuled, iga liigutus, mida ise teed, katkestab filmi. Oli see meeltepettus?

Selles pidi ikka jälle tõdema.

See ei olnud meeltepettus. See oli midagi reaalselt. Reaalsemat kui kõik senised unelmad, mis ärkvel kahvatavad ja kustuvad nagu taevatähed koidukumas. Nagu kujutelmad Koidust ja Hämarikust.

«Ma ei taha olla Koit,» ütles noormees, «ja ma ei taha, et sina oleksid Hämarik. Ärgem olgem jumalad, olgem inimesed.»

Inimesed aga on mehed ja naised, neiu ei ole ühte ega teist. Tahta olla midagi muud, kui sa tõeliselt oled, see on meelega loomuvastane kalduvus. See on võltske vooresliku tütarlapse kaelas, mis teda ei ehi. Omas alandlikus meeles ta ei tihanud tahta inimene olla.

«Oleme mees ja naine,» nurus noormees.

Neiu kõhkles ja ütles: «Enne vahetame sõrmused.»

Noormees oli liiga kaua kõhelnud, ootuses ja lootuses liiga palju oma närvijõudu kulutanud, ta ei kärsinud enam käest anda, mis tal kord käes, ja joosta linna kullasseppa otsima. Ta haaras neiu oma embusse nagu maruhoog ja kandis ta endaga kaasa. Torm vaikinud, tuli päike pilve alt ja valgustas neiu silmi, mis olid sügavad ja sinised nagu selge taevas. Noormees imes seda sina neiu silmist, kuni need ähmusid ja viimaks kustusid. Päike mattus uttu, koit kahvatas, pilkane pimedus laskus maa peale.

Ja kuna nüüd oli nii pime, et ei olnud enam näha eha ega agu, magas noormees öösel hästi ja sõi päeval suure isuga. Ta magas maha pärandi, mis isa talle jätnud, ja sõi ära sellegi pisku, mis ta ise oli soetanud. Tõusid igapäevase leiva mured, nälg vahtis sisse uksest ja aknast.

Siis võttis ta naise ja sai kümme tuhat kaasavara.

KOHUS

Advokaat jutustas: «Ma pajatan teile ühe loo kelmist, kes oli meister omal alal, kuigi tal puudus kutsetunnistus. Politsei oli teda selleks mitugi korda esitanud, aga kohus ettepaneku ikka tagasi lükanud. Käesoleval korral süüdistati teda jultunud varguse toimepanemises ja mulle sai osaks au teda kohtus kaitsta. Tänu minu kõneosavusele õnnestus mul, hoolimata ilmest süüst, ta vanglast vabastada. Õigeksmõistetuna surus ta kohtukoridoris mu kätt ega olnud kiitusega kitsi.

«Ma töötasin teile, kui asi hästi lõpeb, mingi eseme preemia näol,» ütles ta. «Kahjuks ei saanud ma nõutada muud kui selle.»

Nende sõnadega ulatas ta mulle taskukella, mis oli silmapaistvalt minu oma sarnane. Instinktiivselt lipsas mu käsi taskusse ja — oh häda! — uuri seal enam ei olnud. Mu klient jätkas pilusilmi:

«See oli õige sõna parajas paigas, mis te ütlesite. Ma hakkasin isegi uskuma, et lugu oli nii, nagu teie seletasite. See kõne on seda uuri väärt: puhas kuld ja kallid mälestused...»

Ise naeratas irooniliselt.

«Pagana pihta!» hüüdsin ma, imestusest kange, «kust te mu uuri kätte saite?... Millal te ta taskust üle lõite? ...»

«Meister, see toimus teie kaitsekõne liigutavamal silmapilgul: kohtunikud süvenesid oma paberitesse, prokurör silmitses lage, teie nuuskasite nina, sekretär kirjutas usinasti protokollid ja kõik pealtkuulajad nutsid. Ma tahtsin teile väikest üllatust teha, siin ta on. Kas olete rahul?»

Mu süda kihvatas. See võrukael teeb su maailma-naeruks: sina pühendad talle oma meisterteose ja tema irvitab su üle! ... Auhinna asemel natuke meeleliigutust — ma tänan! Kui ma oodatud preemiast pean ilma jääma, siis võtan endale vastutasu suurema populaarsuse näol.

Käänasin kannapealt ümber ja esitasin kohtule kaebuse — oma kaitsealuse vastu. «Ta on suurim sul, keda ma tunnen,» seletasin suusõnal. «Kui hädaohtlik ta on ühiskonnale, tõendab asjalugu, et kaebealusena veenis ta mind oma süütuses, ent nüüd paljastas oma õige näo, kõige suurema varga näo kogu maailmas! Te nõuate tõendeid — palun. Missuguste võtetega ta sisendas mulle arvamise, mis mul temast oli enne, seda ma pole kohustatud teile avaldama, sest tol korral oli ta minu klient, kelle saladusi ma pean hoidma. Aga mismoodi ta kohut teotas, sooritades oma meisterteose otse kohtusaalis, seda tahan teile kohe jutustada.»

Ja mõne sõnaga seletasin asjaloo. Asjaarutus osutus keeruliseks.

«See taskukell on teie oma?» küsis minult president.

«Justament,» vastasin ma. «Ma sain ta kingituseks oma onult, kui võitsin oma esimese protsessi. Siin on graveeritud pühendus.»

«Kaebealune,» pöördus president süüdistatu poole, «kas teie andsite selle taskukella kaebajale pärast kohtuotsuse kuulutamist?»

«Ei, ei andnud,» vastas see.

«Kaebaja, kas teil on tunnistajaid, kes nägid, kui kaebealune uuri teie taskust tõmbas?»

«Aga kohus ja pealtkuulajad, kõik olid seal juures.»

President kummardus esiteks parema, siis vasema kaasistuja poole, heitis pilgu saali ja ütles:

«Meie ega keegi pole midagi näinud. Ja miks siis teie selle akti puhul ei katkestanud kaitsekõnet?»

Kaebealune mõisteti teist korda õigeaks, süütõendite puudumisel.

Nüüd kerkib küsimus: kas esimene kohtuotsus kuulub tühistamisele, sest et mina oma kaitse tagasi võtsin ja selle süüdistuseks muutsin, või jääb ta jõusse? ...

Kus on asutus, kes lahendaks selle sõlme?»

HABEMES LAPSED

Antropoloogilis-bioloogilis-psühholoogilis-sotsioloogiline etüüd ehk analüütilis-sünteesilis-deskreptiivne olukirjeldus

Maailmakuulsuste elulugudes loeme geeniustest, kes väga varases lapsepõlves avaldasid andeid, mille varal nad oma võimed arendasid meisterlikkuseni, mis tähistab loovate jõudude ülimat taset omal alal. Erandina enamikust, kes selle sihi saavutasid alles pideva harjutuse ja püsiva töö tulemusena, moodustavad need lukuseksamplarid klassi omaette.

I m e l a p s e d, seisab selle lahtri etiketil.

Perekondlikud pärimused pajatavad lastest, kes väga lühikest aega pärast ilmaletulekut õppisid kõndima, kõnelema, lugema, kirjutama jne. Või vastupidistest, kelle areng oli aeglane, pikaldane ja visa, kuid selle kiuste jõudsid silmapaistvale ja isegi juhtivale kohale ühiskonnas. Säärastest eranditest aga, kes üldse ei arene, algelisel astmel känguvad, lapseliku resp. lapsiku mõtlemisviisi säilitavad kuni surmani, vaikivad niihästi olemata biograafiad ja monograafiad kui ka korduvastruktuuris ilmunud entsüklopeediad. Teaduses, psühholoogilises ja füsioloogilises kirjanduses registreeritakse neid infantiilsete inimtüüpidega, ilma et neid lähemalt kirjeldataks. Ilukirjanduses esineb neid veidrikute kujul siin ja seal, aga nii põgusalt, et nad kaovad teiste positiivsete ja negatiivsete tüüpide sekka. Kirjandusteadus on alles lapsekingis. Ma ei taha ütelda, et ta oleks arenemisvõimetu, infantiilne, vaid seda, et ta pole veel jõudnud neid käsitleda.

Käesoleva kirjutise autor omab paraja annuse auhannust, et taotleda neile haruldastele eksemplaridele maa-

ilmakirjanduses väärikat asendit ja, kui võimalik, surematust. Ülesanne on suur ja raske, seda ma tean. Kas mul selle lahendamine õnnestub, seda ma ei tea. Katsetan siiski.

Kes kardab vett, see ei õpi ujuma.

Meetod, mida ma selles uurimuses rakendan, on universaalne. See sisaldab elemente kõigist peamistest seni harrastatud vooludest ja arendatud stiilidest: formalismist ja naturalismist, romantikast ja realismist jne. Eklektiline kompilatsioon. Kui me kirjanduslikult alalt põikame muusikateooriasse, harmoonia- ja kompositsiooniõppesse, siis võiksime eespool loetletud sõnadele lisada veel fuuga, kontrapunkti jm. Muidugi ei saa ma oma Pegasuse seljas poliitilisest vaateväljast mööda minna ega kinnisilmi üle ratsutada, vaid pean arvestama ka ajaloolise arengu aluseid ja olusid. Ennakult olgu niipalju öeldud, et kahest valdavast majanduslikust moodustisest üks soodustab seda laadi inimeste sigimist, teine pidurdab. Esimest teeb individualistlikult meeletatud kapitalistlik ühiskond, teist kollektiivselt juhitud sotsialistlik süsteem, kus kolhoosi- ja sovhoosiväljadel aretatav kultuur umbrohu lämmatab.

Ja nüüd asja juurde.

Minu esemeks on lapsikud inimesed, keda parema puudusel nimetan habemeslasteks. Oma isiklikust panusest teaduste nomenklatuuri ja kultuuri varasalve ei tee ma monopoli. Loobun omast ettepanekust meeeldi selle kasuks, kes leiab parema tehnilise termini. Seni kirjanduslikult veel vähe kasutatud, teaduslikult hoopis analüüsimata ja sünteesimata inimtüüpide reservist esitan siin ainult kaks eksemplari: Räpsi Matu ja Saksi Atu. (Täismeestena oleksid nende ristnimed Madis ja Aadu, aga kuna nad selle astmeni ei arenenud, siis jätame neile nende lapsepõlve helliknimetused.) Mõningais piasjasjus nad osutavad teatud määral vastandlike iseloomujooni, üldiselt aga esinevad paralleelselt nagu kaks meloodiat fuugas ja alles kontrapunktis — kui nii komponeerida — seisavad silm silma, hammas hamba vastu.

Olles juba paar korda muusikaliselt väljendanud, teen seda veel kolmandat korda ja iseloomustan Madis Mats-

mikku põhihelina, Aadu Igerikku variatsioonina samal teemal.

Need nimed ei ole autentsed, lõplikud, vaid n. ö. matemaatilised keskmised, võetud suuremate ja väiksemate vendade vahelt. Kes neid vallakirjadest läheb otsima, see neid sealt ei leia. Need on konventsionaalsed nimed, mida igaüks võib oma tuttavatega asendada ja passiandmetega täiendada. Habemes lapsi esineb eriliste nimede all, erilistes teisendites, eriliste ambitsioonega, — seda mitmekesist omapära oleks võimatu kujutleda ainult kahes eksemplaris. Kümneid kujusid üksteisega seondada, seda nõuet võidakse esitada romaanikirjanikule, mitte novellistile. Liiatigi ei kavatse ma ületada raami, millega antropoloogia mind piirab, ega siirduda etnograafiasse. Mina pakun oma parima, ja rohkem kui ma jaksan, ei või mult keegi nõuda. Ma loodan, et ka piiratud andmestik üldsusest erinevate inimeste kohta oleks teretunud. See pealkiri kord pandud, saan selle all käsitleda ainult neid, kellel kasvab habe, tähendab meessoost kodanikke. Need, kellel habe ei kasva, meie lgp. daamid, peavad seekord jääma kõrvale. Aga nende seas on eksemplare — oh sa mu meie!

Et säästa aega ja ruumi (kuigi need mõisted pärast Kanti ei oma enam seda väärtust, mis enne teda), ei alusta ma nende elulugu mitte sünnimomendist: kus ja millal? Sünd on fakt, mida pole vaja konstateerida, vaid eeldus, millest me lähtume. Imikutel on vähe vahet, üks karjub rohkem, teine vähem. Kaksikuid võib vahest ainult ema silm ses eas eraldada — kui ka tema mõnikord ei eksi. Esimesel aastakümnel omandatakse enam-vähem isikupärane nägu ja tegu, mõned aga sarnanevad eluaja nagu kaks tilka vett. Vennad Witas-Rohde ei omanud mitte üksnes välimuses ja riietuses täielikku sarnasust, vaid ka elukutses — mõlemad olid hambaarstid. Vahe oli vaid ristinimedes ja elukohas: August praktiseeris Tallinnas, Mundi tänaval, Ferdinand Tartus, Suurel turul.

Matu ja Atu ei olnud välimuselt ega sisemiselt nii sarnased, et neid oleks võinud ära vahetada. Vanemad püüdsid neid meelega sarnastada nimedes, kuna on teada, et Aadut väiksena üldiselt hüütakse Aadiks.

Enne, kui asuda mõlema hingeelu analüüsima ja elulugu sünteesima, iseloomustame kumbagi nägu ja tegu mõne joonega.

Madis oli kehaliselt täismees: jäme kael, laiad õlad, tugevad käsivarred, lihavad reied. Pisukesed silmad peagu kolmnurkses peas, tõnts nina etteulatuvate põsenukkide vahel, lõuapärad à la Neandertal — kokku võttes umbes säärane molu nagu teatud tõugu seal, kellel see moodustab ligemale kolmandiku eksterjööri. Seapea ei ütle endamisi veel midagi. Nüüd me teame, et ühe Soome riigipresidenti nimi oli Svinhufwudt. Ja see oli omast kohast õigustatud. Aga kes esindas oma rahvast väarikamalt kui Per Evin? Madise kõnnak oli kindel ja kärmas; pea püsti, läks ta oma teed, lastes vilest või ümisedes lustilikku lauluviisi habemesse, mis oli muide punane: nina all alles hõredad tõusmed, lõua ümber aga juba krässu kiskuv tüügas.

Aadu oli kasvult veelgi kopsakam, õigust öelda, päris mehemürakas. Ümarikus peas, mis kerega polnud paratamata seoses, vaid sama hästi oleks istunud iga teise vastavas suuruses keha otsas — pehme pliiatsiga joonistatud nägu, nina madal, sõõrmete kohalt veidi ülespidi kangutatud ja laiali surutud. Ilme mitte eriti enesekindel, ennemini veidi uje, kooskõlas tema piiratud vaimsete võimete ja kõhkleva, passiivse iseloomuga.

Nad olid kasuvennad, Matu esmasündinu ja ainus poeg, Atu oma vanemate viimane võsu. Räpsi ja Saksi asetsesid ligistikku, peaaegu Rätсамetsa küla keskel. Poisid käisid koos karjas ja koolis, sobisid võrdlemisi hästi, kuigi mõlemad olid veidi isemeelsed. Räpsi perepoeg oli ema poolt kaunisti hellitatud, aga mitte niipalju, nagu pärimused pajatavad. Rahvas räägib, Matu olnud juba kolmeaastane, ilma püksata, lapsekuub seljas, aga ema imetanud teda ikka veel. Kui ta teda viimaks tahtnud rinnalt võõrutada, jõlkunud poiss, järi käes, ta järel ja ähvardanud: kuule, ema, kui sa mulle tissi ei anna, ma annan sulle istmega mööda jalgu! Nii siis kah omamoodi «imelaps»... Minu arvates see jutt ei pea paika. Esiteks pole tõenäone, et Kadriil jätkus niikaua piima, teiseks tekkis see kuulds alles siis, kui Matu endast väiksemaid jõnglasi kimbutas, need teda

kartsid ja vihkasid. Kui mitte nemad ise, siis nende emad nuputasid selle jutu.

Atu seevastu kasvas valju ema karmi käe all. Kui ta oli või tegi nii, nagu see tema meelest polnud sünnis, siis oli selle halvustavaks hindeks külarahva naer. Atu, ära ole nii, ära tee nii, teised naeravad. Ja Atu ei teadnud viimaks, kuidas olla või teha, et teised ei naeraks. Kui Matu midagi käskis, siis tuli see täita. Oli see paha, siis see nagu polnudki tema süü. Hiljem, kui ta koolis märkas, et Matu ise ei osanud vahet teha selle vahel, mis on hea, mis paha, ja tema enda tegude kannul käib karistus, hoidus ta teistegi poiste poolt algatatud tempudest osa võtmast, isiklikust algatusest rääkimata. Ja nii ta käis oma kolm talvet Rätсамetsa koolis, ilma et teda kordagi oleks karvust sakutatud, nurka pandud või söömata jäetud. «Kinni jäeti» ta mõnigi kord, aga see tuli sellest, et ta koolmeistri küsimustele ei osanud vastata.

Matu käsi käis pisut teisiti. Ei olnud seda karistusviisi, mida Matsmik omal nahal poleks tunda saanud. Joonlaud laksatas ta peopessa imetihti ja ükskord ta põlvitas nurgas herneste peal.

See juhtus nii. Koolmeister tuleb hommikul halvas tujus klassi. Poolkurt Eeva, tema teenija, kes vindunud lepahagudega õhtust kartulisuppi soojendas, oli selle lasknud hapuks minna. Oma vaesusest väsinud ja laste üleannetusest tüdinenud, peab ta kuulma, et Matsmik on Konarikku jalaga löönud ja Igeriku piiblitlugudest ühe lehe välja rebinud. Teda haarab äge viha. Otsmik läheb pilve, nagu omandab kurja ilme: kas siis sellest väänkaelast tõesti ei saa jagu? ...

«Matsmik, siia!»

Kuhu, seda näitab käsi.

Matu läheb nurka, kus ta ennegi seisnud. Näitab koolmeistri selja taga klassile keelt ja teeb oma grimasse. Ta tabatakse teolt.

«Nägu nurga poole!»

Seda parem: on tal tarvis neid kahjurõõmsaid lõustu vahtida!

«Kas kellelgi on herneid kaasas?» (Koolmeistri omad olid otsas.)

Kogu klass teab, et Matul on. (Tal on taskus igasugu kraami.)

«Matsmikul on.»

Pole parata, peab süüdlaselt endalt laenama.

«Anna peotäis herneid.»

Pole Matu asi. Kui tahad, võta oma käega. Aga see pole nii hõlpus. Enne tõsta punnivinnaga varustatud liigendnuga, poolik viil, loogarõngas, tühi niidivärten, üks kolme- ja teine viiekopikaline raha ükshaaval taskust ja lao lauale, siis saad poole peotäit vajalikku vahendit. Puistas herved põrandale, aga nii, et terad ei veereks laiali, siis kamandas:

«Heida põlvili!»

Oma herneste peale — Matu ei mõtlegi.

«Põlvili!»

Matsmik vist ei kuule ega näe, koolmeistri vihast nägu muidugi mitte. Seda pahem Matule. Karvust kinni, nurgast lagedale, plaks! plaks! mööda kõrvu, siis täie jõuga rõhuda — ja ongi põlvili. Matu õnneks: ta polnud raamatusse vaadanudki. Nüüd võib tund alata. Aga kodus ta kaebab emale: jäetud söömata ja järel istuma ka veel! Ise tõinab ja luksub, nina plariseb ja eritab mullikesi — ei saa ütelda, et nagu allikas. See taktika mõjub alati: ema puhastab ta nina, ise härdub, aga poega lohutab ja vaigistab:

«Ära nuta, Matu... Ole vait, Matukene... Mis nad teevad mu pisipojule — kiusavad teda... Matul ei ole ju enam isa, Matu on vaene laps, meie oleme vaesed... Ma kuivatan su silmad ja toon sulle võileiba!»

Haletsusest puhkeb isegi nutma, aga siis vihastab koolmeistri peale: niisugune tola! Teised lapsed valetavad Matu peale ja tema muudkui usub! Paneb Matu nurka herneste peale ja jätab söömata!

Räpsi Kadrit peeti pahuraks ja õelaks naiseks, Mikku mitte täitsameheks. Ega ta isa Mats ja vanaisa Mikki vist paremad polnud, aga kes neid enam mäletab. Sellest see nimi: Matsmik. Matu isa ostab — naljaviluks, nagu ise ütleb — pankrotistunud kindralist mõisahärra oksjonilt raamatu, mida keegi ei oska lugeda — kirjatähedki hoopis teised ja piltidest ei saa aru, mida nad kujutavad. Lastel ei ole kätkit, magavad künas; kui nad pesast väl-

ja lendavad, siis haudvad selles kanad... Ühe riistaga teeb mitut tööd: sirpi tal ei ole, vikatiga niidab rukist. Aga õue istutab ilupuid ja riputab iga puu otsa rästkongi, nagu poleks peremehel muud teha kui linnupuure. Nüüd teda enam pole, suri äkki, vist südamerabandusse. Lesk peab talu oma tohmanist pojaga. See on nüüd kümnik, käib külas vallakäske andmas. Ei oska teretadagi, sõna ei lausu, vaatab sulle totralt otsa ja mugib aiva võileiba.

Saksi Mihkel küsib talt nalja pärast: «No, Matu, kas oled nüüd Räpsi peremees? ...» Poisil suu puru täis, vaatab alt üles ja vastab iseteadvalt: «Väikselt ikka.» Ja nii ta siis peremehetseb. Tööst hoidub eemale, veab seannahka. Tellis Räpsilegi ajalehe — Saksil käis see enne. Loeb lehest salmikuid, igaühel nimi all — kena vaadata. Ostab siis Rätсамetsa poest siniste kaantega vihiku, kirjutab sellesse laule, mis talle meeldivad, igaühel nimi all. Õpib ise neid sepitsema, paneb nad paberile, igaühel nimi all: M. Matsmik. Matu, ta teab, on lapse nimi ja Madis talle ei meeldi, see on matsi nimi. Sihuke on siis tulevane Räpsi peremees! Küllarahvas jutustab tast anekdoote.

Üks rästakong oli vahtra otsast maha kukkunud, vedeles puu all. Mikk käskis poissi, et viigu puu otsa tagasi, tema ise enam ei või ronida. Suri enne, kui Matu jõudis käsu täita. Nüüd ise peremees ja peab maja korras pidama. Vaatab kongi, hakkab kahju: head naelad, sünnivad mujalgi tarvitada. Toob tangid, kangutab. Kisub nad ükshaaval välja. Aga naelad polegi head: rooste läbi söönud, lähevad kõveraks, murduvad. Naelu siit ei saa. Seal saare otsas on uuem kong, isa tegi selle alles paari aasta eest. Matu ronib puu otsa ja toob kongi alla. Kangutab lauad lahti — õige mõte: need naelad on veel haljad.

Parajasti, kui ta nende kallal kurja veava näeb, tuleb Atu ja imestab:

«Sa lõhud rästakongid ära!»

«Head naelad,» kiidab Matu.

Naelu pole tal praegu tarvis, aga eks nad või valmis olla — elus ehk tuleb tarvis. Elu vastu vaja aegsasti varuda.

Matu näitab Atule vihikut, mille kaanele on kirjutatud M. Matsmiku luuletused. Igal salmil nimi all: M. Matsmik. Atu ei tea neist midagi pidada, viib vanemale vennale näha. Mihkel loeb, naerab, soovib siis Matule, saatku lehetoiimetusele, trükitakse ära, ta saab kuulsaks ja raha ka veel. Matu saadab ja ootab, millal saab oma luuletusi, millel nimi all, lehes lugeda. Mihkel pärib, et kas saatsid? Matu vastab, et saatis. Miks nad siis ei ilmu? Ehk läksid kaduma — saada uuesti! Endal pilkevõru suu ümber.

Matu vihastub, lehte ka enam ei telli.

Matust ehk oleks saanud Räpsi peremees. Mitte säärane nagu Saksi Mihkel. See tõi linnast saksamaa adra ja ostab poest põllurammu. Istutab õuna- ja viljapuid. Atu vaatab, aga ei pane kätt külge: külarahvas naerab. Et napakas just kui Räpsi Mikk. Naeru alla sattuda, seda ta kardab nagu tuld. Ema ju teda alati manitses, et, Atu, ära tee seda ja ära tee teist — teised naeravad. Matule on rahva naer nagu hane selga vesi. Egas tema pole mõni Jaan või Jüri, kes peab elama nagu teised. Atu oma edeva suuga oli seda kongilugu teistele poistele jutustanud, nüüd nad nokkisid teda nende naeltega.

Isa ise omas kergemeelsuses tõukas poja väärale teele. Matu, kes tööd ei viitsinud teha, viitis aega lakas nuhkides, vana raua seas kolistades, ning soris seda vähest kirjavara, mis aita oli talletatud; need olid enamasti vaimuliku sisuga raamatud. Seal puutus tema näppu see salapärane pildiraamat, mille isa oli oksjonilt ostnud. Seni see teda polnud huvitanud, tundus veel igavam kui piiblilood, mida ta iga päev omas leivakotis oli kodunt kooli ja koolist koju kandnud. Alles nüüd oli ta selle otsekui avastanud. Mis on selle sees? Mängutoosi, mille isa ka oksjonilt oli ostnud, võttis ta just sellepärast lahti, et näha, mis seal sees on, kes seal laulab või mängib. Sees polnud kedagi. Toos on praegugi lahti ja ei mängi enam. Aga ta kustutas sellega oma teadmisejanu. Nüüd ärkas tal õppimishimu. Kui ta oskaks keelt, siis oleks tal võti, millega avada see raamat, mis seitsme pitsseriga oli talle sületud.

Matu otsustas hakata õppima vene keelt. Käis emale

peale, saadetagü teda kooli ja nimelt vene kirikukooli, seal õpetatakse riigikeelt rohkem kui kihelkonnakoolis. Mis sa lapsega teed, kui ta nii kangesti tahab? Ema pani poisile leivakoti, nagu tol ajal kui ta käis külakoolis. Paar talve ja Matu oskas juba krestomaatiast sorinal lugeda. Süües kasvab isu. Omapead ulades võib laps trükitud lehel jääda jalgupidi kinni nagu kärbes mürgitatud paberil. Matu sai teada, et on olemas üks kõrgem kool, kus õpetatakse muudki tarkust. Matu, nüüd paar aastat vanem ja kangem, viis kodus läbi, et ema pani talle leivakoti Eesti Aleksandrikooli. Ei tea, kas lõppes tal isu õppida või sai leivakott tühjaks, Matu tuli Põltsamaalt ilma lõputunnistusega. Oli aasta või teise kodus peremeheks. Ajaleht oli ta ära pahandanud, Matu rahuldus nüüd oma vaimseid tarvidusi kataloogide ja preiskurantidega — nagu neid tol ajal nimetati, mida sai postkaardiga äridelt tellida. Maksis ainult kolm kopikat ja olid härra M. Matsmik ka veel... Hinnakirjad olid venekeelsed, neist sai aru. Aga need seitse pitserit jäid ikkagi suletuks.

Matu avastas uue huviala, millele suunas oma kirjavahetuse: tellis õppekava igast koolist, mille aadressi ta teadis. Arvestades oma senist haridust ja ainelisi võimalusi, tegi Matu varsti valiku.

Mitmed tuttavad poisid olid astunud junkrukooli, teised kavatsesid veel astuda. Ohvitseri elu on tore elu: kuldnööpidega munder, pagunid õlgadel ja tärniga müts peas. Matu sõitis sisseastumiseksamile. Kus ta need kuus kuud, mis ta kodunt eemal oli, surnuks lõi, seda ei saanud keegi teada. Aga ta oli õppinud ühe laulu, mida ta Atule laulis, kui nad kahekesi olid. Viis nagu ikka viis, ainult ehk veidi käreدام kui need, mis Atu seni kuulnud. Sõnadest ta taipas peamiselt ühte, see kordus iga salmi järel: vperjod, vperjod, vperjod. See tähendab: edasi, edasi, edasi. Teisi tõlkis Matu.

Atul hakkas vähe kõhe: uräädniku kuuldes küll nii ei tohi laulda!... Ei tohi jah, kinnitas Matu. Üliõpilased ja töölised laulvat seda ülikoolis ja vabrikutes, aga niipea kui nad sellega tänavale ilmuvad, avatavat nende peale püssituli. Ülikoolist ja vabrikutest heidetavat neid välja ja saadetavat Siberisse — midagi ei aita. Matul

aga kadunud himu ohvitseriks saada. Mis asja? Sõdagi võib tulla — hakka nendega ka veel sõdima! Selle laulu olevat teinud Marsi Liisa. Matu suus kõlas see nimi küll nagu marseljees, aga Atu arvas, et ta kuulis valesti: niisugust nime ei või olla.

Matu jäi aastaks või paariks koju. Kündis ja äestas ema sundimisel, ümises Marsi Liisa laulu, aga õiget mõnu ta sellest ei tundnud. Talupidamine läks ennemini tagur- kui edaspidi. Räpsi polnud koht koolitatud mehele. Külapoised ja koolivennadki teda miskipärast ei sallinud. Kui ta, pea kaabulotus püsti, kantud hallis palitus, mille lahtiste hõlmade vahelt välkusid triibulised püksid, jalas tulitanud kamassid, Rätсамetsa küla vahel neile vastu tuli, siis ei öeldud talle mitte «tere», vaid «head naelad».

Vastuseks Matu ainult kõhatas.

See salapärane raamat tegi talle ikka veel muret. Matu otsustas minna Tartusse Hugo Treffnerilt selle kohta seletust saama. Õppemaksu tasuks kirjutas vekslit, ülalpidamist teenis kojamehe-käskjala-koridorivalvuri ametis. Elas suvelgi linnas ja andis tunde. Emalt tulid hiiobisõnumid: koht läheb müügile... Mingu, mis Matu sinna parata saab!... Ajapikku muutus elu «akadeemias» tüütavaks ja ta lahkus sealt pooltoorelt. Kodu tal enam polnud, peatus Saksil. Sealgi polnud asjad enam endised. Mihkel oli volimehena vallamajas mõisahärra vastu suud pruukinud, Rätсамetsa kõrtsi sulgemist nõudnud ja muud taolist. Käinud siis valladelegaadina Tartus ja Tallinnas koosolekutel. Enne, kui ta oleks kinni nabitud, sai veel Soome põgeneda. Kirjutas nüüd Ameerikast, et koju ta ei tohi ega tahagi tulla. Pere-meheks jäi Atu, ootamatult ja ettevalmistamata nagu Niki tsaaritroonile. Üks ei osanud paremini talu majandada kui teine riiki valitseda. Atu pidas kohta nii, nagu seda tehti «isa ajal». Uuendusi siis ei tuntud. Mihkel, näe, jändas nendega: kus ta nüüd ise on? Matu oli põlanud peremehekutse, sulasepõli oleks talle veel vähem meeldinud. Head nõu ka ei teadnud anda. Omas asjas oli tal tee teada: Mittweida. Seal tagasi jõudnud, ütles ta enda olevat diplomeeritud inseneri.

«Kas nüüd võtad endale koha?» küsis murelik Atu.

Matu noogutas. Ostis Rätсамetsas ja ümberkaudsetes külades kanamune, vasikanahku ja muud, mis oli saada-val. Atu sõidutas ta linna; seal turustas ta kauba ja kuulas siis insenerikohta. Mõni päev hiljem tuli jalgsi tagasi, jalad nagu «porikäiad», kõhatas ja ütles Atule:

«Talupojarahvas. Elab põllumajandusest. Tööstust ei ole, inseneri pole vaja... Lähen Soome, õpin agronoomiks.»

Atu ei osanud seda nõu kiita ega laita. Läks jalgsi Saksamaale, asi see tal Soome minna. Jalad ongi ta liiklemisvahend. Peterburi kaudu pääseb sinna kuiva maad mööda. Matu läks. Esimesel postkaardil kirjutas, et on ühes väikeses mõisas või suures talus praktilal, saab palkagi. Teisel, et põllutööstaaž on käes, õpib Harju põllutöökoolis. Kas Atu ei saaks talle kümme rubla raha laenata. Kui koha saab, siis tasub võla. Atu laenas.

Ühel sügisesel päeval, kui puud nõretasid vesistunud udust, oli ta jälle Saksil, käsi õieli: terveh!... Näitas lõputunnistust. Suur poogen trüki- ja käekirja täis. Vasakul veerel sirguvad maast rukki-, odra- ja kaerakõrred, pähikud püsti ja ripakil otsas. Ülal ader, hark, koot ja vikat ühes hunnikus, hunniku kohal sületäis põhku, millest vahivad hobuse ja veise pea, üks ühele, teine teisele poole. Ilustatud peatsi all jämedas trükis: *Päästötodistus*. Vähemais trükitähtedes *Oppilas*, selle järel kirjutatud: Madis Matsmik.

Atu polnud keele- ega kirjamees, aga niipalju taipas, et seekord on Matu tõesti midagi ära teinud. Silmitses numbriterodu, seal paremat kätt ülalt pudenesid alla kümned, üheksad, kaheksad järgemööda või vaheldumisi, erandina üks kuus. Pööras lehte, et näha lõppsummat. Seda polnud.

«Miks sa pole kokku arvanud?» küsis Atu.

Matu muigas: «Misjaoks?»

«Mis need numbrid siis tähendavad?»

«Minu teadmisi lõpueksamil,» seletab Matu võidurõõmsa näoga.

«Peavad sul aga suured teadmised olema!» imestab Atu. «Rätсамetsas olid ainult kahed ja kolmed, neli juba harvem. Viis oli kõige suurem number ja see pandi siis, kui elukombed olid väga head...»

Matu on rahul iseendaga, Atuga, kogu maailmaga. Saksi on keskpunkt, kust ta radiaalselt lähtub igasse külge. Pakub end põllumeeste seltsidele instruktoriks. Vaadati tunnistust ja anti tagasi. Kuulab mõisates valitsejakohta. Ei taheta ta tunnistustki näha.

«Said koha?» küsis Atu.

«Ei,» vastas Matu tujutult.

«Miks?» päris Atu.

«Haridust on veel vähe. Seda vaja täiendada. Lähen Leipzigi, seal on põllumajandusinstituut.»

«Kellega sa lähed?» küsib Atu pahuralt.

Matu muigab. Koolitatud mehena saab aru küll, mis Matu mõtleb. Aga et seda matsi vähe tögada, mängib naiivi ja osatab:

«Kellega? ... Ei kellegagi. Üksi lähen.»

«Mina ei saa aru, kellest sa elad ja ennast koolitad?» seletab Atu ärritatult. «Ega's need kopikad, mis sa õdedelt saad, või kanamunad ja vasikanahad, mis sa koolide vaheajal maal kokku ostad ja linna viid, sind ometi elata! ... Sul peab olema mõni muu sissetulek. ... Sa oled kas raha-augu leidnud või mõne pindejuudi maha löönud ...»

Matu kõhatab. Matu muigab. Matu on romantik ja realist ühes isikus. Praktika teenigu teooriat, on tema põhimõte. Kimp vasikanahku kaenlas on tal selleks, et harjuda elus portfelli kandma.

Matu jalutab jälle Saksamaale. Sõnavahetuse pärast pisut pahane, ei kirjuta Atule hulgal ajal. Viimaks tuleb postkaart. Et nii ja naa — asjad on nüüd ühtepidi: üks teadusekants on jälle vallutatud. Sõidab «koju», saadetagü talle hobune raudteejaama vastu, käeotsas ja seljas ei jäksa oma koli Saksile tassida. Terv. sinu koolivend ja sõber cand. agr. M. Matsmik.

Saada talle hobune vastu, pahandab Atu endamisi. See on ka suurte sakste keeles öeldud ... Kellega ma saadan? Ta teab ju väga hästi, et mul pole kedagi peale iseenda. Pean siis ise minema!

Matu koli, see on pamp, mida igaüks võib käeotsas kanda. Aga see kast, millega ta omal ajal kodunt lahkus, annab tõsta!

«Kas see on su rahakast?» pilkab Atu.

Matu mäletab viimast sõnavahetust ja kõhatab.

«Kodus» avab Matu kastikaane, Atu seisab püsti seal juures: mis tal seal on? Raamatud. Õpikud, nagu neid nähtud teistel poistel, kes käivad linnas koolis. Üks näib vana hea tuttavana, kellega käidud Rätсамetsa koolis. Atu pole üldiselt raamatutest huvitatud, aga selle rohelise kaantega kõite ta haarab pihku. Muidugi — C. R. Jakobsoni Kooli lugemise raamat!... Mida ta kõik kaasa veab ja sina käi tal hobusega jaamas vastas!

«Küll sul on aga raamatuid!» kiidab Atu. «Kui palju sul neid on?»

«Üle puuda julgesti.»

«Puuda... Kas siis raamatuid müüakse kaaluga?»

«Kust ma's võtan sulle täpsed andmed?» kempleb Matu. «Kõiteid ma pole lugenud. Rahalist väärtust ma pole viitsinud kokku võtta — raskusi see ei teeks: raamatu hind on kaanel märgitud. Sisulist väärtust ei oska ma hinnata. Aga kaalu ma tean, seda on pagasi kvii-tungist näha.»

«Pagas maksab raha,» ütleb Atu. «Mis sa neist kaasa vead?»

Matu vastu: «Aga kuhu ma nad jätan?... Mul pole enam kusagil kohta-paika. Luba, et ma vahetevahel tulen Saksile aplaagrisse.»

Atu ei vasta ei ega jaa. Atu küsib:

«Kas seda raamatut ei olegi?»

«Missugust seda?»

«Noh seda, mida keegi ei osanud lugeda. Mida sa ise tahtsid lugema õppida.»

«Aaa!... Seda ei ole. See on kaotsi läinud. Kahju. Ma arvan, et see oli saksakeelne. Nüüd ma oskaksin sedagi lugeda. Aga — es hat nicht sollen sein...* Sellepoolest on mu elu läinud viltu.

A b e r s c h a d' n i c h t s!...** Las ma elan ja õpin ja õpin ja otsin — ehk leian teise eksemplari...»

Saksil polnud siiski pikka pidu. Atu rühmas nii, et häda näha. Ei olnud tal öö ega päeva vahet. Tahtmata pidi teda vahel aitama. Mõnusasti vestelda, nagu enne,

* See ei pidanud nii olema (saksa k.).

** Aga ei tee viga (saksa k.).

selleks polnud aega ega tuju. Diplomeeritud inseneri ja agronoomia kandidaadi jaoks oli Rätсамetsa küla liiga mahajäänud. Tarka juttu ei saanud vanadegagi puhuda, noorematel polnud muud meeles, kui «head naelad». Ühel hommikul oli Matu kadunud, kuhu, seda ta polnud Atulegi ütelnud. Umbes poole aasta pärast tuli jalgsi, — koli oli jäänud Saksile ja pagasit polnud seekord midagi. Tiitel, mille võrra ta ütles enda nüüd olevat rikkama: Dr. phil., oli tal muidugi põuetaskus, — kui tal seda üldse oli.

«Kus sa käisid?» küsis Atu.

«Saksamaal,» vastas Matu.

«Mis sa seal tegid?»

«Doktorit.»

«Loomatohtrit?»

«Ei. Filosoofiadoktorit.»

«Kuidas sa seda tegid?»

«Kirjutasin teadusliku töö.»

«Mis asja üle?»

«Soola tähtjusest silgusoolamisel.»

Oma viimase uurimuse vilja ei mõtelnudki Matu Rätсамetsa rahvale kättesaadavaks teha. Atugi ei hooli soola «tähtjusest», soolab silku nagu «isa ajal». Matu ei otsi enam kohta, vaid paigutab palehigis ja tühja kõhuga kogutud kapitali kirjatöodesse. Praktilisel alal, nagu näha, pole tal õnne. Õnn peab peituma mujal. Ja kus mujal kui kirjapõllul.

Dokumentaalselt pole kindlaks tehtud, kus ja millal Matu õppis kamerateistikat või rahvamajandust. Võibolla et ta omal viimasel Saksamaa-reisul immatriku-leerus Leipzigi kaubandusakadeemias. Et ta neid teadusi studeeris, see selgub sedamaid. Või ta lihtsalt valetas.

Esimene koolivihik, Atult laenatud rahaga Rätсамetsa poest ostetud, kandis pealkirja: Dr. phil. Dipl. Ing. cand. agr. M. Matsmik camer. stud. rer. pol. et nat. oec. M a a i l m a s a a m i n e f i i s i k a w a l g u s e s. Teatud määralt tuttav eesti kirjanduse ajalooga, millest selgus, et meie rahva paremad pojad — kirjanikud — varastasid teiste töid samuti nagu nende talumeestest isad mõisa metsa, võttis Matu ettevaatusabinõud tarvitusele. «Järel-

trükk keelatud. Wõõrastesse keeltesse tõlkimine ainult kirjaniku nõusolekul lubatud».

Esitrükiga oli raskusi. Seda on igal geeniusel, kes rajab uut teed. Rääkimata honorarist, ei tahetud käsikirja ka muidu. Trükkida jaa, trükkida võib, kui autor ise kannab kulud. Tartus leidis trükkal, kes oma Mihklit häbenes samuti nagu Matsmik oma Madist, piirdudes ristinime algtähega. Temaga sai kaubale. Kust ta selleks raha võttis, kanamunadest, vasikanahkadest, rahaugust või mahalöödud juudi taskust, see jäi Atule teadmatuks. Sõlminud omavahel sobingu, et üks kirjutab ja kirjastab, teine trükib ja kasseerib, M. Matsmik ja M. Hermann töötasid käsikäes. Ühel ja samal aastal ilmusid trükist ja jäid pealattu: 1) Majanduse poliitika. I. Agraarpoliitika; 2) Põllumajanduse line maatundmine. (Uus õppeviis). Põllutöökoolidele ja tegelikkudele põllumeestele. Autoriõigus oli endastmõistetavalt varutud, ka väikest reklaami ei peetud paljaks, millest kõnelesid järgnevad read: «Soovitame selle sama kirjaniku järgmisi kirjatöösid: Maailma saamine ja Majanduse poliitika. Algupäraline uurimine maailma-loomise üle».

Atu, kelle oma agraarpoliitika viltu vedas, luges esikteost ja vangutas pead. Tema teada on maailm viis tuhat aastat vana, Matu oma vähe üle neljakümne. Ses asjas oli tal õigus autorit «intervieweerida».

«Kuidas sina said seal juures olla?»

Matu muigab: mats.

See vihastas Atut.

«Kus sa seda algupäraliselt uurisid?»

Matu mitte ainult ei muiga, Matu kõhatabki. Ise mõtleb: Atu on harimatu mats ja pessimist. Mina olen õpetatud mees ja optimist. Teen kõik ise: ise kirjutan, ise kirjastan, ise loen. Oma M-kaimust on ainult niipalju abi, et ta kirjatähed asendab trükitähtedega.

Koolide aadresse nõutada ja õppekavu tellida polnud enam vaja. Kogu kirjavahetus koondus raamatukaubanduse alale. Ilmnes uus pahe eesti ärimeestel: nad ei vasta kirjadele. Pidi suuliselt, raamatupakk kaenlas, pakkuma oma kaupa. Kehitavad õlgu: riivilid on täis. Mõni ühistegelise asutus, kus on raamatu-osakond,

võtab komisjonimüügile. Aasta lõpul lähed arveid klaarima, igal pool sama vastus: ei ole ühtegi eksemplari müüdnud.

Matul on aega. Ja aeg on raha.

Juba ta istub laua taga, uus vihik ees. Kaanel lõnkja parempoolse kallakuga käekirjas lugeda: Eesti-rahva tähtjus ajaluos ja rahwateaduses. Matul nimelt — mida ehk olete juba märganud — on oma kirjaviis.

Range kriitika ütles M. Matsmiku teoste kohta, et need olevat «sadulas kirjutatud». Aga see on muidu kiusujutt: missugune luuletaja siis nüüdsel ajal oma Pegasusel seljas ilma sadulata ratsutab?...

Matu paneb kaarte, ennustab endale tulevikku: kellena ta oleleb ja millega tegeleb. Au ja kuulsus ootavad teda elus.

Atu kahtleb, nagu ikka, ja ütleb:

«Praegu pole sa kedagi ega pole sul kedagi.»

«Praegu ei ole,» möönab Matu. «Aga elus saan kõik.»

On distsipliin, millega Matu veel pole jõudnud tutvuda. Ta kannab küll doktoritiitlit, aga selle on ta omandanud — nagu ise ütles — silgusoolamisel. Filosoofiat ta ei tunne. Muidu ta oskaks analüüsida ja sünteesida, valaks oma maailmavaate umbes järgmisse vormelisse:

Asjadel iseenesest ei ole mingit väärtust. Kogu nende väärtus oleneb sellest, kas ja kui palju nad minule on kasulikud.

Need meloodiad, mis algul arenesid paralleelselt, lähivad ikka enam lahku. Matu põhitoon tõuseb oktaavist oktaavi, Atu motiiv alaneb üha ja ulatab juba neljaristilise noodini allpool heliredelit.

Saksi talul lasub krediidkassa võlg: kaks tuhat rubla. Protsendidki kolmel viimasel tärminil on õiendamata. Tähtajalised summad ostuhinnast tasumata. Oksjon seisab ukse ees. Atu ja Matu istuvad nukrate nägudega tagakambris. Matu ilutseb omas õnnelikus lapsepõlves. Räpsil olid viljapuud aias ja ilupuud õues. Kuidas isa neid hoidis: Saksi Mihkelgi astus tema jälgedesse! Mälestused kisuvad Atugi kaasa. Iga kord, kui keegi neid aegu meenutab, esineb Atu oma panusega sel ajal. Üks noor tamm jäänud suurte saarte all kängu. Tema vaa-

tab mitu korda, et see äbarik tuleks siit üles juurida ja teise kohta ümber istutada. Siis päädib nukralt; aga jäi ikka sinna paika.

Matu ei ütle selle kohta midagi, ta on seda mitu korda enne kuulnud. Matu mõtleb ja ütleb:

«Selge sott.»

Milline sott on selge, seda ta ei ütle. Matu mõtleb:

Atu on omadega läbi. Saksi pole mulle enam pelgupaigaks, kuhu aplaagrisse tulla. Pole ka vaja — korraldan oma elu teiseti. Kindralit minust ei saanud. Ajad on segased, inimesed rahutud. Üliõpilased kutsuvad töölisi üles tsaari kukutama, sandarme ja ohvitseri maha nõttime. Professor võib igal ajal ja igas olukorras elada ja olla. Kes just on mustasajaline, seda halvemal korral boikoteeritakse. Mustasajaline mina ei ole. Mina võin julgesti professoriks hakata. Professoril on kindel palk, võib omal kulul trükkida kõik, mida soovib. Tartus küll neid teadusi, mida mina olen õppinud, ei õpetata, aga ma valin uue ala: teoloogia. Katoliku vaimulike seas on suuri õpetlasi. Dr. phil. Dipl. Ing. cand. agr. stud. rer. pol. et nat. oec. M. Matsmikul on kõik eeldused, et eesti rahvale koostada entsüklopeedia, millest Dr. K. A. Hermann omal ajal jõudis välja anda ainult esimese vihu.

Suvel sõidan Baden-Badenisse või Karlsbadi terviseveele. Seda ehk polegi tarvis — tervis on mul hea. Siis suvitan Hungerburgis. Peterburist käib seal suuri mehi: kindraleid, professoreid ja muid.

Rätsametsa ma enam oma jalga ei too... Adjöö, kallid kasuvennad! Auf nimmerwiedersehen!*... Säh siis — head naelad!...

Matu õppimishimu, nagu näete, on sedapuhku rahuldatud. Aga tema teadusejanu ammugi mitte kustutatud. Alma materi rinnale ihkab ta niisama innukalt nagu ta lapsepõlves ema rinnalt oli visa võõrduma.

Võib-olla et Matu kord oma eesmärgi saavutab.

Muidugi mitte praegu, vaid — elus.

* Mitte kunagise nägemiseni (saksa k.).

UNI

Jõulud, need rõõmupühad, millal kolm päeva järjekku täituvad talurahva unistused täiest kõhust ja magatud unest, olid sedapuhku möödas ja järgmisi võis vaid rumal laps oodata. Seni tuli leppida puhkepäevadega, mis kord nädalas rahuldavad üht neist algelistest vajadustest. Kuigi mitte ühtejärke, siis vähemalt lähimate vaheaegadega saadi magada nii kaua, kui und jätkub. Ja seda jätkub. Aastasadu, orja-ajal ja teopõlves, on meie rahva unekott ikka jäänud vajaka. Alles nüüd võidakse neis taludes, kus ainult ainelised huvid katkestavad unekanga kudumist, sellele harrastusele pühendada ühtekokku ligemale 36 tundi: laupäeva õhtust esmaspäeva hommikuni.

Täna ongi tavaline nädalapüha. Õigel ajal tõustud, loomad talitatud, heideti koidu-unele. See pole küll riigiega kirikuseaduses lausa lubatud, aga ka mitte suisa keelatud, see on rahva tavaõigus. Maises elus kõige õndsam uni. Magusas rammestuses sulguvad silmad endamisi. Ainult ahned ja ihned inimesed tõusevad talvel enne valget. Hooletumad ja tuimad põõnutavad kuni «noore lõunani». Oli erandeid, nagu Tombi talus, Pataste külas, kus ei unustatud ka vaimseid kohustusi. Hommikupalvet ja lõunast jutlust loeti seal juba mitmendat põlve. Esimest kodus, teist enamasti kirikus. Üldiselt olid meeste hooleks hobused, kellele talvel anti kolm korda heinu ja vähemalt üks kord vett. Suvel oli lugu lihtsam. Laupäeva õhtul lasti nad koplisse, esmaspäeva hommikul toodi koju ja rakendati töhe. Muidugi neil pühapäevadel, kui polnud kirikusõitu, mida mõnikord juhtus. Naised söötsid-jootsid ja lüpsid lehmi, tali-

tasid sigu, keetsid inimestele, kes end söögiajaks üles ajasid.

Tänagi ei olnud Tombilt ükski hing kirikusse läinud, kuigi ilm oli ilus ja tee mitte eriti umbne. Kirikukalendis oli «köstripüha», õpetajahärra oli kuhugi külaleiba viimas ja köstriisand, kelle kohus muidu oli orelit mängida, tohtis täna evangeeliumi ja epistleid lugeda ning mõningad ajalikud asjad teatavaks teha. Köster polnud konsistooriumis sooritanud eksamit pro venia consionandi ega altaris ametisse õnnistatud, temal puudus voli taevast tuld ja tõrva maha manada ja põrgutuld süüdata. Milleks siis sinna minna? Tombil endal oli «nahklaudadega» käsiraamat, esivanemate pärand ja talu raudvara, mis sisaldas kõik vajalikud kodused lugemis-palad, ja seda kasutati kaunis järjekindlalt. Argipäevil harvemini, — peamiselt siis, kui mõni loom lõppes või muu õnnetus juhtus. Pühapäevadel aga võeti ta alati kapi ülemiselt riulilt alla ja otsiti temast palsamit ihuhädadele ja hingehaavadele. Hommikupalve oli paratamatu, õhtune jäi vahel pidamata: inimesed olid unised.

Head kombes ajalikus ja igaveses elus olid perenaise range valve all. Peremees oli seski suhtes hooletum ja tuimem. Tänagi, «juba suur valge väljas», Anu ammu jalul, talitused tehtud, aga Tõnu alles magab. Eile oli olnud vallavolikogu koosolek, millest temagi osa võttis. Samuti sellele järgnenud omavahelisest koosviibimisest kõrtsis, kus asju arutati agaramalt ja vaieldi vabamalt, kui vallamajas. Muidugi kasteti aeg-ajalt keelt, et see elavas sõnavahetuses kurgulae külge ei kuivaks. Kõik see võttis aega. Kojutulek kestis kauemini kui minek — tee oli pikk ja kõverik. Mitte aga süda polnud raske ja murelik, otse vastupidi — seda oli pea. Muidu oli meel rõõmus, ei tulnud meeldegi, et kodus ootab peapesu. Algust oli öösel kohe tehtud, oli karta, et seda päeval jätkatakse ja Tõnu saab kuulda epistleid, mis ei jäta teda nii ükskõikseks nagu nood, mida loeti Eesti Ma Rahwa Koddo- ja Kirriko Ramatust. Juba ta andiski avatakti oma tüütavale hällilaulule. Ei lase magada.

«Vanamees, eks sa tõuse vahest üles.»

Vanamees ei kõssagi. Siis otsustavamalt:

«Vanamees, maast lahti!»

Vanamees on maa küljes kõvasti kinni. Hmh! ei osuta just suurt hoogu lendutõusus.

«Tõuse üles, anna hobustele heinu.»

See tähendaks soojust pesast külma kätte minemist.

«Eks poisid anna.»

Seega mõeldi sulast Mihklit ja oma poega Marti.

«Sääh, ikka poisid!... Kõik sa tahad poiste hooleks jätta... Aja ennast pukki, oled juba küllalt põõnanud. Nüüd peaks su unekott täis ja peatäis olema välja magatud. Muidu magad enese emaseks.»

Jutt või asi — peatäis välja magatud!... Pea on nii raske, et ei jäksa tõsta. Unekott alles poolikul, sopidki tühjad.

Aga Anu ei anna rahu.

«Tõuse ruttu üles, pese silmad puhtaks, loeme hommikupalve ära.»

Palveajal muidugi ei lubata magada, seda ta teab. Sööma peab ka minema. Isu küll ei ole, aga see temp tuleb ära teha.

Pereisa kohus täidetud, pääseb Tõnu puhkama. Anugi heidab «põrmukeseks ajaks» pikali. Aouneks on aeg hiline, see on nii-ütelda pühapäevane kodupoolis. Tüdrukud koristavad kartulikoored, jahukastenõu, tühjad lihataldrikud ja muud toidujätised laualt ja kaovad oma asemele — Mari ja Kadri magavad ühes voodis. Sulane Mihkel, keda palgiveo pärast talvelgi peetakse, juba ongi selili sängis, loeb külast laenatud ajalehe mullust numbrit. See toanurk on täitsa tema päralt, siin on kogu ta varandus: kast voodi all ja laudi seinal, sellel tubakapakk, hülsikarp ja mõned määrdinud juturaamatud.

Perepojal on omaette voodi, milles ta «laseb leiba luusse». Laiust on parajasti niipalju, et kere küljelaudade vahele mahub; pikkust napilt: otslauad on nii ligistikku, et ei saa end välja sirutada. Ja täna ta pole küllalt väsinud kõverdi uinuma. Tahaks lugeda, kui oleks midagi lugeda. Piiblllood on veel kooliajast peas, kalendrisaba läbi loetud. Mihklil on juturaamatuid, aga Mihkel magab, ei saa tema käest küsida. Endal ei sobi minna võtma, viimaks ärkab. Aga ajalehte saab võtta nii, et ta ei märka ja võibki võtta, see on põrandale kukkunud, seega nagu maast leitud.

Kuulutustes pole mingit korda — ühed ilmatusuured, teised imeväikesed. Õnnetusi, kuritöid, hobusevargusi. Sõnumeid siit ja sealt, kodumaalt, siseriigist ja piiri tagant. Ilmadest ja viljakasvust, viimasest laadast. Ikka need pussikangelased ja pikanäpumehed. Sõnumite eesotsas või lõpus salapärased märgid: XYZ, rusikas õieli sirutatud nimetissõrmega, kirjaümbrik, postisarv, avatud raamat, pasun, sõõr punktiga keskel, kolmnurk, kari-kakar, roosiõis jne. Esimesel leheküljel pikem jutt: palju varju, vähe valgust. Kurdetakse loiduse ja tuimuse üle, kiidetakse edumeelseid mehi, kes oma ümbrust püüavad äratada. Lühidalt: heale pai, pahale pekka. Kogu lehest jääb keele peale säärane maik, nagu oleks kogu meie maa samasugune küla nagu Pataste: siin Tombi, seal Kobja, seal Kabla jne. Ah vaat, see jäi silmade vahele: seda ja teist.

«Hiljuti juhtus meie pool kentsakas lugu. Ühes talus, kus mehe ja naise vahel leppimata olek ja halb läbisäämine valitsevad, tahtis naine mehe ära uinutada. Ta oli apteegist küsinud kihvti, aga apteeker, kes nende vahekorda teadis ja naise kurja nõu aimas, andnud talle süütu pulbri. Mehele aga ütelnud, et pidagu silmad lahti. Mees pidanudki naist silmas ja näinud, et see midagi tema supikaussi riputab. Söönud kõhu täis, siis hakanud kõhuvalu üle kaebama. Heitnud pikali, ei paremat ühti: seest valutab mis hirmus! Varsti jäänud vagaseks. Naine arvanud, et nüüd on surnud, lohistanud «surnukeha» hagerikku, pannud talle paela kaela ja kinnitanud teise otsa varna külge. Hommikul jooksnud suure nutuga külasse, et tema mees on enese öösel üles poonud! Mees aga kandnud ettevaatuse pärast kasetohust kraed, see hoidnud ta kõri kinni nõõrimast. Kui naine ära läinud, võtnud ta paela kaelast, pistnud puupaku silmusesse ja pugenuid õlekubude vahele magama. Kui nüüd naine hädaldades ja ohates ees, külarahvas ähmiga järel, kohale tulnud, ilmunud mees peidupaigast ja jutustanud, kuidas asjalugu oli. Tagajärgi võib lugeja ise aimata.»

See lugu oli nagu rosin «linnusaia» silmas, mille Mart ikka viimasena suhu pistis! Sai oligi otsas, raasugi polnud enam järel. Mart viis lehe sinna tagasi ja seadis

just nii, nagu ta oli. Sulasel polnud tarvis teada, et perepoeg tema lehte luges. Siis kobis jälle asemele. Aga imelik: need raamatud, mis ta enne oli lugenud, ajasid talle une peale. Ta lootis, et lugemine ikka nii mõjub. Aga ei! See lehelugu peletas une hoopis silmist. . . Vaja oleks endalegi ajaleht tellida, siis saaks iga nädal huvitavaid asju lugeda. Peab isaga selle üle rääkima, tema on volimees, seega ka edumeelne.

Mart mõtleb, kuidas seda soovi isale avaldada, et ta nõustuks. Seal kargab äkki ema voodist, ise sügab käega selga.

«Mart, vaata, kui palju kell on.»

Mart vaatab: «Viis minutit kaksteist läbi.»

«Tohoo pime, kui kaugele aeg jõudnud: lõuna varsti käes ja jutlus alles lugemata! Tõuske ruttu üles jutlust lugema!»

Tüdrukud kohkuvad voodist. Maril on paremal, Kadriil pahemal palgel punased laigud, silmad ikka veel unised. Istuvad raskelt voodiveerel. Tõnu ei liigutagi end: topib alles hoolega unekotti.

Anu pahandab: «No ega sinu uni iial täis saa!»

Tõnu ei saa unise peaga aru: «Mis sa's tahad?»

«Jutlust lugema,» seletab Anu. «Raamat on juba laua peal.»

«Eks sa ise loe.»

«Ega tema ei viitsi! Sihuke inimeseloom teeb kohe meele pahaks. Ise aupärast peremees ja laste isa, aga jumalasõna suhu ei võta. See va piibutobi ripub sul alati hambas. . . Ja kui kõrtsi lähed, siis tõmbad oma pea nii täis, et magad kolm päeva tagant järele.»

Praegusel silmapilgul selili voodis Tõnul küll piibutobi hambas ei rippunud. Aga niipea, kui tõusis, hakkas seda toppima.

«Tule, Mart, hakka lugema. Ei temast saa asja.»

Mart istub laua taha, otsib päevakohase jutluse ja hakkab lugema. Kõik panevad käed risti ja seavad end kuulama. Tõnu ei tohi popsutada, piip kustub. Suust seda siiski ei võta, hoiab pihus, et niipea, kui see orjus läbi, ta uuesti põlema läita. Anu võtab istet järil, toetab selga vastu ahju. Kadri istub toolil, Mari sängiserval. Nende ennegi tuimad ja unised näod muutuvad veelgi tuime-

maks ja unisemaks. Mihkel magab omas nurgas, nohi-seb, vahel norsatab: jutlusekuulamine pole tema kauba sees — pererahva asi.

Jutlus on käre. Ristirahvas saab tublisti sarjata. Paganadki on temast paremad. Magab rasket vaimset und. Ägab mammona-orjuses, ahnitseb vara, mida koi ja rooste rikuvad ja vargad läbi kaevavad. Ei hooli sellest aardest, mida koi ei söö, rooste ei riku ega vargad «läbi kaeva». Kirikus ei käida, jumala-armu ei nõuta, otsitakse ilmlikku lõbu kõrtsis ja tantsupidudel. Aga selles on hukatus, igavene hukatus, kui mitte kohe ei pöörata õigele teele. Ärgake, saage uueks inimeseks ja võtke enestes uputada see vana Adam, see on — meie liha-meel ja patune süda. Parandage meelt, sest taevariik on ligi tulnud.

Mihkel ei võtagi neid manitsusi ja noomitusi nii üks-kõikselt, nagu näib. Tõeliselt on tema hoiak ilmne meele-avalduis ja protest. Mokad torus, teeb ikka puh! ja puh! Põlgab ära jumalasõna ja tõrjub taevariiki endast eemale. Tõnugi ei näi sest manimisest suurt hoolivat, seda kuuleb ta naise suust peaaegu iga päev. Seljakil vastu seinu, pea viltu, silmad kinni, suu lahti, kustunud piip peos, ei kuule ega näe ta, mis ümber sünnib. Anu nähtavasti on kõigega nõus, mis kiri ütleb: ta aiva noogutab pead. Ainult et ta võiks seda teha vähem silmatorkavalt, tema peanoogutused on liialdatud. Kummardab nii madalale, et vaatad: nüüd kukub otseti maha. Aga ei kuku — järsu nõksatusega viskab pea jälle tagasi. Pea aga ei püsi kaua püsti, vajub ja vajub. Korruga ta vappub kogu kehast, ehmub ja avab silmad. Näeb: Tõnu pea on küllakil ja ripneb, piip ikka alles hambas. Kerkib istmelt ja käratab:

«Vanamees!»

Vanamees pilutab silmi, vaatab ümber nagu unes. Taipab siis, mis ja kus, katsub kuulata. Aga uni lasub tinaraskelt ta kulmul, surub laud alla ja kangutab lõuad lahti. Nina ka ei kuula sõna, nohiseb omaette. Pea kaldub kuklasse. Korruga käib säärane põrakas, et äratab. Tõnu endagi, rääkimata Anust. Tõnu taastab endise hoiaku ja Anu noogutab heakskiitvalt pead. Tütardest on Mari söngi laskunud, rind tõuseb ja vajub

korrapäraselt, Kadri tõuseb toolilt, läheb ja heidab õe kõrvale. Läbi une kuuleb ta veel üksikuid lauseid, mida Mart loeb üha kõrgeneva häälega nagu kirikhärra kantslis:

«Ärka üles, kes sa magad, siis valgustab sind pühavaim. Ärka üles ja saa uueks omas meelevaimus... Palu endale uus süda, mis õige ja puhas, et sa saaksid puu sarnaseks, mis jõe äärde on istutatud, mis oma vilja kannab omal ajal ja mille lehed ei pudene... Valva selle järele, et ohakad sinu südames ei võtaks maad ega lämmataks head seemet, vaid et see seeme võiks saada sinepi-ivaks, millest kasvab suur puu, nii et linnud taeva all tulevad ja teevad oma pesad selle puu otsa... Ärka, vana patu-ori, enne kui on hilja... Ärgem olgem laisad ja tuimad aru saama, mis on hea ja aus, mis kaunis on kuulda, kui üks hea komme, nagu apostel ütleb... Oh, oleksid sa külm või keev, aga et sa leige oled, siis tahan ma sind oma suust välja sülitada...»

Viimaks ometi see vabastav «aamen»!

Nagu ei kuulda seinakella, kui ta alatasa tiksus, vaid sel momendil, kui ta jääb seisma, nii äratas Mardi aamen ka ema tema uinakust. Kui Anu silmad avas ja ümber vaatas, nägi ta, et Tõnu ikka magab, Kadri on pugunud Mari juurde voodisse, kus nad mõlemad, silmad kinni, suud paakil, kõrvuti lamavad. See on patuuni, mida kristlikus majas ei tohi lubada.

«Nüüd teil häda magada! Siis niigi kaua, kui jutlust loetakse, ei suudeta valvata! Häbi võiks teil olla...»

Valvamisest väsinud, tõuseb ja heidab puhkama.

Mart leiab lauluraamatust kätte juhatatud koraali, ütleb lauseid ette, et neid üheskoos laulda. Võtab viisigi üles, aga keegi ei tule kaasa. Poisil pole säärast lauluhäält nagu õdedel, ema aga kõõrutab ja leelutab nii, et häda kuulda. Jätkub ühest värsist, teist enam ei alustata. Lugeja-laulja tõuseb, läheb ja heidab süngi. Ja imeplik: nüüd uni tahab tulla. Ei jõuagi mõtelda muust kui sellest, et vaja isaga lehetellimise pärast kõnelda, kui ta ärkab. Aga millal ta ärkab? ... Otsekui kaotanud lootuse isaga ilmsi niipea rääkida, suigub ta unne. Võib-olla saab temaga unes asja õiendada.

Nüüd ei ole enam kedagi nägemas ega kuulmas. Nägemas lahinguvälja, langenutega siin ja seal. Kuulmas popurriit, milles kõik kodakondsed esinevad loodusjõudude saatel. Tuul vihiseb puude ladvus, viliseb ahjupeldi taga. Keegi nagu ketraks villast lõnga kuiva kahinaga. Naks! lõng katkeb. Sõlm sisse ja vokiratas keerleb jälle kuni järgmise naksuni. Saksofoni jõrin, trummi põrin... Kaugelt kostab ähvardavat kõuekõminat. Siis kraaterisuust altmaa ääsitule mühinat ja mürinat. Seinad väri-sevad, põrand kõigub. Sealtsamast idüll: pere istub koduselt leemepaja ümber. Perenaine riisub kulbiga pealt vahtu, sulane sorib lusikaga põhjast paksu. Äkki prahvak: peremees, tige nagu põrgukoer, teeb lörr-lörr-lörr! ja kargab lörinal vaese patuse kallale.

See on elementide stiihiline võitlus.

Kilk kerisel kuulab, kuulab, teeb kaasa. Ent tema hääl kostab mannetult nagu nüri viili krigin saeveski müras.

GEORGI KAVALER

Ta tuli meie kupeesse, asetaski mõõga sõnalausumata nurka ja roniskis kohe lavatsile. Mõne minuti pärast ta juba magas raskesti.

Õhtused lehed loetud, vajutasin elektrilambi nupule ja seadsin enese magama. Enne valget oligi uni tulnud. Kui ma ärkasin, istus minu vastas leitnandipagunitega ohvitser, Georgi lint rinnas, ja vaatles üksisilmi aknast möödalendavaid maastikke.

Ma laskusin alla, toetades jalga aknalauale, millel seisis vormimüts. Ta võttis selle eest, ja ma vabandasin. Ta vastas kerge kummardusega. Oli tarve midagi öelda.

«Sõidate sõjaväljale?»

«Jaa.»

«Olite puhkusel?»

«Jaa. Kolm päeva.»

«Nii vähe? Vaevalt jõudsite kõiki omakseid ja tuttavaid üles otsida.»

«Oh, neid ei ole palju. Ma sain puhkeaega õieti kaks nädalat, aga paari päeva pärast oli juba villand.»

Silmitsesin teda imestusega. Näoilmetest paistiski tüdimus. Muidu aga ei näinud ta sugugi sõjakana.

«Ja elu kaevikutes? Kas ei tundu see pikapeale igavana?»

«Jah, seda küll. Võite kujutleda, missuguse õhinaga ma toona koju sõitsin, mis ma sellest kõik lootsin ja kuidas põlesin uudishimust näha nüüdset elu kodumaal.»

«Teie peate teadma,» lisas ta, «et mina olen üks neist, kes sõja algul läksid vabatahtlikuna. Vaimustusega, teate, et sakslastele tuupi teha.»

Leitnant naeratas nukralt.

Tegelesin paberrossiga, mille lõpuks põlema süütasin.

Minu külm rahu mõjus sõjamehesse ärritavalt. Kolme päevaga ei võinud ta kõiki oma elamusi jutustanud olla; ma märkasin: tal pakitseb midagi südamel.

Rong peatus ühe väikese jaama ees. Viimasena lahkus meist ühes oma sülekoeraga noorepoolne naisterahvas mustas. Ma avasin oma käekoti ja pakkusin leitnandile einet: rukkileiba, juustu, klaasi punast viina.

«See ei ole mitte halb harjumus hommikuti veini juua, vaid hädaabi reisil,» seletasin.

Mu kaaslane sai elavamaks ja hakkas uuesti kõnelema.

«Ma leian, tagalas ei elata halvemini kui enne sõda. Otse selle vastu: nõuded komfordi järele on tõusnud, raha on palju liikumas, inimesi on haaranud mingi pöörane lõbuhimu. Meie seal rindel ei jaksa selles kuidagi sammu pidada.»

Oli paus. Ma ei mõistnud midagi ütelda. Ta jätkas:

«Jõuan kodulinna. Mind huvitavad praegused elutingimused, rahva meeleolu, kui kaua suudetakse veel vastu panna. Ja mis ma näen? Linn on otsekui ümber valatud. Tänavaid mööda voogab elurõõmus rahvamurd, uued kohvikud, kinod. Harva midagi, mis tuletaks meelde, et kusagil eemal möllab sõda. Iga värvi müüri-lehed, sõjalaenude plakatite read, mobilisatsioonikuu-lutused, päevakäsud, kinode reklaam. Igal sammul värvitud nägudega naise, kes jultunult näkku vahivad ja nilbeid märkusi teevad.»

Astun kohvikusse, tellin kohvi ja ajalehed. Kirjutatakse küll elukallidusest, hurjutatakse marodööre. Aga nülgimine läheb omasoodu, kasvab iga päevaga ja sel on omapärane uim, mis massi joovastab. Võib-olla on siin tõesti ka niisuguseid ringkondi, kes kannatavad, aga need ei puutu silma.

Aga lõpuks ei tõmmanud mind kohvikusse mitte see. Mul oli oma unistus seal mullakoopas ja see innustas mind. See oli jõud, mis pani liikuma: kamandama, ründama ja kui teisiti ei läinud — taganema. Tahan näha oma mõrsjat, kellega olen peaaegu kihlatud. Olin üks neist pettunud noortest, kelle elu on rikutud ja kellel mingit õiget sihti ega ülesannet polnud. Sõjakuulutused kõlas mulle otsekui kutse millekski saada, karjääri teha.

Nii läksin sõtta ja võisin endaga rahul olla, et leitnandina tagasi tuln; liiatigi veel see rist...»

Leitnant osutas paelaribale rinnas, mille niigi tuhmid värvid päikeses olid veel enam luitunud, ja jätkas:

«Aga kusagilt ei leia seda, keda otsin. Mõni kuu tagasi katkes meie kirjavahetus, mind paigutati ühest väeosast teise ja ma kaotasin tema aadressi. Nüüd olin hommikust õhtuni jalul, et teda juhuslikult kohata. Kutsun juba kelneri, et maksta ja minna teise kohvikusse või kinno, kui uks avaneb ja sale kuju kahe hallivati vahel sisse astub. Ta kuju on silmatorkavalt Minna sarnane. Aga kui ta läheneb, näen puuderdatud nägu ja pööran silmad kõrvale; heidan mehaaniliselt veel ühe pilgu ja kerkin tahtmatult püsti. Lipnikud annavad au. Neiu kohkub, vaatab arusaamatuses minu otsa ja tahab põgeneda. Ma peatan tema, vahetan mõne sõna, tunnen, kuidas mu kõri kinni nõoritakse, kergitan segaduses jumalagajätuks mütsi. Lipnikud annavad au.»

Kõneleja vaikis silmapilguks. Senine asjalik kõnetoon värahtas viimaste sõnade hääldamisel ja ta kogus end mõne minuti. Siis, nagu häbenedes oma nõrkust, jätkas erapooletu pealtnägijana:

«Rühman linnas sihitult ega suuda aru saada, mis on sündinud. Vahetevahel püüan mõne vastutuleva naise väljakutsuv-ihaldava pilgu ja rändan edasi. Korraga leian end ühe restorani hõõglambi alt ja ärkan mõtteist, kui üks auto mütsudes ja kõigest kehast vabisedes ette sõidab. Auto peatub, juht avab ukse ja välja astub minu vana sõber, kes enne sõda oli samasugune jumala päeva-varas kui minagi. Me tunnistasime teineteist, ta esitleb mind oma kaaslastele ja mind veetakse kaasa, erakabinetti. Minu sõbral on ajapikendus, ta on nüüd ärimees ja tagalakangelane. Ajalehtedest ta teab üht-teist minu tegudest, edasijõudmistest ja kukub mind seltskonna ees kiitma.

«Tunned sa meie vana Tallinna veel ära?» pilgutab sõber mulle silma. «Mis teil, sõjameestel, viga! Teil ei maksa see midagi, naised viskuvad teile ise kaela. Minu noorpõlvesõbra, nüüdse Georgi kavaleri ja põlise mõisniku terviseks!»

Me tõstame klaasid ja joome kokku, daamid ütlevad

mulle üksteise võidu meelitusi. Kõik see tuleb mulle liiga ruttu ja ootamatult, selles on midagi võõrastavat. Ma ei suuda uue olukorraga kohaneda.

Ma näen enda ees veel mullakoopaid, sõdurite halle nägusid, silme ees tantsib noore neiu kuju; tema põsed on värvitud, kaelas valge boa, kübaral straussi suled. Ja korruga näen oma seltsimeest sõjaväljal, pataljoni-komandöri, kes šrapnellist tabatuna mu kõrval maha langeb. Ma kummardun tema kohale, ta ajab end kül-lakile ja räägib mulle: «Mu sõber, võta komando oma kätte ja vii minu poisid võidule. Ja see siin,» ta kisub oma parema käe sõrmest sõrmuse, «anna mu abikaasa kätte, kui sa koju lähed, täna teda minu nimel tema senise armastuse ja truuduse eest ning ütle, et ta on nüüd vaba.»

Ma kargan üles, pean minema. Seltskonnas oldi minu hajuvust märgatud, mind ergutati ja paluti veel jääda. Ma ei või, mul on ülesanne. Mind kutsub kohus oma sõjaseltsimehe ja tema perekonna vastu.

Uitasin jälle tänavail ja mõtlesin oma seltsimehest, kes mu kõrval langes, jättes leinama noore naise, kellest ta mulle nii sageli rääkis. Kuidas ei tulnud ma selle peale, et teda esimesena üles otsida, seda igavese naiselikkuse ja vooruse eeskuju! Teda tema piiritus ahastuses trööstida, vahest oleks see mullegi lohutuseks mu elu-tühjuses ja pettumustes...

Ah jaa, see elu! Kui oleksin ometi mõistnud elada siis, kui märkaks nüüdki meelt pähe võtta! Minu sõber on edasi jõudnud, ta on kahtlemata suuremat karjääri teinud kui mina, hoolimata mu aukraadist ja Georgi ristist. Temast on saanud ärimees, elumees, kuna mina otsekui viirastus üksi öösel ümber hulgun — leitnant oma kahenädalasel puhkusel kodulinnas!...

Ma seisatan kino sissekäigu ees. Kas ei peaks minema, et filmiski vaadata seda, mida tõelikkuses kunagi pole osanud näha?

Korruga kuulen enda kõrval riiete kahinat. Ma tõstan silmad ja näen: minu ees seisab ilus naine ja silmitseb mind heatahtlikult.

«Otse sõjaväljalt, porutšik?» küsib ta ja valged hambad välguvad kelmikalt punaste huulte tagant.

Ma tunnen endas jälle distsipliini ja vastan krapsult:

«Teie käsul, madam.»

«Kas ma ei tohiks teid paluda oma poole klaasi teed jooma?»

«Oo, te olete väga lahke,» naeratan ja ma usun, mu meelehärm andis teed kergele irooniale. «Ma tänan.»

«Või ei ole te vaba? On teil juba rendez-vous?»

«Ah, ei, minu preili, ma võtan kõige parema meelega teie kutse vastu.»

«Siis sõidame.»

Ma viipan voorimehe. Me istume troskasse, ta ütleb sõidutajale aadressi.

Me sõidame ühel vankril, ma panen oma käe ta piha ümber, aga mulle tärkab meelde, et ma ei tea, kuidas käituda. Ma küsin:

«Tohin ma teada, kellega on mul au: proua või preili?»

«See on täiesti ükskõik,» naeratab tema. «Täna õhtul olen ma teie perenaine, kes paneb teie jaoks üles samovari.»

«Kuulen, minu saladuslik ahvatleja,» püüan tabada kergemat tooni. «Kuulen ja püüan teie käske täita.»

Oleme päral, mind talutatakse söögituppa, kus laud on veel õhtusöögiks kaetud. Mu lahke perenaine vahetab enne kõike oma saapad toakingade vastu ja hakkab seejärel talitama kuulmatul sammul nagu kass. Seni silmitsen ma seintel rippuvaid diagramme maaparandustöödest, lihavate piimalehmade pilte, mitmesuguste ehituste põhiplaan. Siis istume lauda. Teemasin sahiseb koduselt.

«Joote parema meelega konjakit või valget?» usutleb mu nõiduslik perenaine. «Mul on mõlemaid.»

«Ma joon mõlemaid.»

«Aga kummaga alata?»

«See on täiesti teie otsustada. Ma jätan iga algatuse teile.»

Minu perenaise sirged sõrmed haaravad kolmetärnilise *Old Martelli* kaelast kinni ja klaasid täituvad kol-laka vedelikuga.

«Proosit, sõjamees! Ja nüüd jutustage, mille eest te selle risti saite.»

«Ah, see on tühine asi,» kohmetun veidi, sest ma ei

oska oma tegudega hoobelda, liiatigi veel naiste ees. «Ma juhatašin Masuri kallastel pataljoni, pärast seda, kui komandör minu kõrval langes, lõin vaenlase nende seisukohast välja, sain seitse kuulipildujat, kolm suur-tükki ja mõne vang.»

«Minu mees oli ka Masuri lahingus,» tähendab ta tõsiselt.

«Teie mees?»

«Jah, minu mees.»

«Teil on siis mees?»

«Mispärast mitte? Miks ei võiks mul mees olla?»

«Kes ta on: ohvitser?»

«Staabikapten.»

«Huvitav. Kes oli ta enne sõda?»

«Unimüts ja tuuletallaja. Kõneles ja kirjutas nudist maakarjast ja saaremaa hobustest. Jooksis ühelt koosolekult teisele, aga oma naisele ei jõudnud paari uusi kindaidki muretseda.»

«Ah, kui julm! Teie armastate teda väga?»

«Koledasti. Iseäranis nüüd, kus ta eemal viibib.»

«Ja kus ta on siis praegu?»

«Seda ma ei tea. Ei ole talt paar kuud enam mingit teadet. Täna tahtsin talle kirja saata, aga unustasin kirja koju. Kahtlen, kas ta selle kätte saabki... Miks te sugugi ei joo?... Vabandage, ma ei tea, kuidas teid nimetada...»

«Meie teadmatus on vastastikune.»

«Mind võite kutsuda, kuidas soovite. Milline nimi teile aga meeldib. Aga teie nimi on tähtsam. Teie olete kangelane.»

Me istusime kaua õhtulauas, mu pea kumises joodud alkoholist ja ma tundsin kindlasti ühte: see naine ajab mu hulluks. Juba pidin enda unustama, aga ta vabastas enese mu käte vahelt ja lipsas kõrvaltuppa, mis nähtavasti oli magamistuba. Sinna jäi ta kauaks. Ma olin kui meelest ära, koputasin ja palusin, et ta mulle andeks annaks ja jälle välja tuleks, aga ei mingit vastust. Kuulatasin, kas ta nutab. Ei, ta ei nutnud, vaid kihistas naerda.

Lugu läks mulle igavaks, ma istusin kirjutuslaua taha ja hakkasin pabereid sorima. Seal oli mu saladus-

liku majaproua pilt, teisel pool mereväehvitser, valgete õlapaeltega noorhärra. Leidsin laualt mingi romaani ja hakkasin seda ajaviiteks lehitsema. Selle vahel oli kiri, aadress alles värskelt kirjutatud. Olles seda lugenud, ei tahtnud ma oma silmi uskuda. See kiri oli adresseeritud minu pataljoni komandörile. Käekirigi oli tuttav, ma olin seda näinud kaasvõitleja kirjadel, mis ta harilikult kodust sai. Ma arvasin, et olen purjus, et olen hull, mu silmad lihtsalt ei seleta. Ma pean leidma mingi vastutõendi, mis mu pöörased kahtlused ümber lükkab. Aga seal ta oligi, üks avatud ümbrik — ja see kandis sama nime, tänavat ja majanumbrit, mis olid märgitud minu taskuraamatusse, et selle järgi sõrmust ära anda. Ja siis need diagrammid ja tõuloomad — mu sõber rääkis, et ta tsiviilelus olnud agronoom...

Ma olin kui uimane ja ei tea, kui kaua ma seal istusin. Korraga tundsin pehmet käsivart oma kaela ümber. Ma kargasin üles nagu ussist nõelatud.

«Ah, teie kavaler!» hakkab ta heleda häälega naerma. «Ja teie olete julge pealetungi mis eest Georgi risti saanud?»

«Täiesti teenimata, armuline proua. Uskuge mind, meie seal kaevikutes oleme kaugele maha jäänud ega suuda siin enam kuidagi koduneda.»

«Teil on veidi raske kohanemismeel. Teised teie asemel oleksid juba ammu kodunenud.»

«Oh jaa,» naersin ma mõrudalt, «ma olen põrutatud šrapnellikillust Masuri kallastel.»

Mida pidin ma siin majas veel tegema? Oma ülesande täitma? Sellele naisele siin tema mehe sõrmus anda ja talle kadunu viimast tänu avaldada? Ei, seda ei suutnud ma pärast niisugust eelmängu. Tema iga tahes ei olnud see naine, kelle juurde minu langenud sõber ja seltsimees mu juhatas.

Minu seisukord muutus talumatuks. Naine märkas mu külmust ja instinkt ütles talle, et minu poolt pole midagi oodata. Ma tundsin temas vaenu minu vastu tõusvat.

Oli viimane aeg lahkuda. «Vabandage,» ütlesin sügava kummardusega, «et ma teie õhtu ära rikkusin. Aga ma saadan teile kohe paar lipnikku.»

Komberdasin oma hotelli ja magasin teise lõunani. Siis hakkasin reisi vastu valmistuma. Kauemaks sinna jääda — mistarvis? Mul ei olnud nüüd midagi teha, mul ei olnud enam kodu ega isamaad, mida olin enne tõtanud kaitsma.

Ja nii näete mind nüüd teel tagasi rindele.»

Mõni silmapilk kestis vaikus. Siis ruttas kõneleja vabandama:

«Teie imestate muidugi, et ma seda kõike teile jutustasin, harilikult kuulatakse noorte ohvitseride suust teistsuguseid jutte. Jaa, ma imestan isegi, miks ma seda tegin. Aga kauemat aega tule all olles muutub inimene viimaks nii — nii... »

Ma kogelesin vastu:

«Ei sugugi, see on kõik täiesti arusaadav. Teie jutt liigutas mind... »

VILLA «EERIKA»

Suvenaja paksud kardinad on juulikuu hommikusest päikesest kuumad, õhk magamistoas sumbunud. Kahest kõrvuti voodist ühes liigahtab magaja. Täna, sähvab läbi pea ja uneloor käriseb katki. Sirged sõrmed tõrjuvad näole langenud juuksesalgu, heidavad ümarailt õlgadelt, voolitud käsivartelt ja kummitud rindadelt jaheda vateeritud vaiba. Karl, järgneb uus signaal otsekui hoiatus ja naise pilk põikab kõrvalvoodile. Mehe lai selg on tema poole pööratud, kopsud pumpavad tugevas taktis, nina puhub töödeldud õhku nagu aurumasina ventiil liigset auru. Naise ilme on seda endaga rahulolu silmitsedes kriitiline, samal ajal süüdlane. Otsekui teolt tabatud, tõuseb ta järsku, kohendab juukseid, poeb hommikukleiti ja astub veranda kaudu aeda, foksterrier Ami tema kannul. Köögis kuulduv teenija pliidi alla tuld tegevat.

Aed sumiseb ja ümiseb nagu keema tõusnud teekatel. Tundub värsket heinalõhna. Varjulistes kohtades hiilgavad veel rohuladvus kastetilgad, kuigi päike on juba kõrgel. Naine istub valgele aiapingile põlise pärna all. Sirelid ja sarapuupõõsad varjavad teda uudishimulike pilkude eest, tema vaade ulatub üle tolmuse tee silmaringi piirava sinava metsani.

Siin on hea istuda ja unelda.

Päike paitab palgeid, meelitab une silma. Laud laskuvad nagu õlgmatid akna ette. Silmakoobas muutub pimikuks, selles vilgub vaid kollakaid laiike nagu varjutatud tule ähmast kuma. Kaos lööb virama, midagi sigib ja sugeneb, vidu võtab kuju. Vibeleb nägusid ja tegusid otsekui pimedas kinos. Ent see maastik pole nüüd enam siin, vaid teises kohas, teisel ajal.

Umbne klassiruum selja taga jäädavalt lukustatud, igavad õpikud sinisesse paberisse mähitud kaante vahele suletud, istub noor neiu isakodus aiapingil, eluraamat põlvil, esialgu alles tiitelleht ees avatud. Käsi sirgub lehte pöörama, et nautida seda kuulnud, loetud ja kujutletud muinasjuttu, mis jutustab printsist, kes päästab röövitud ja nõitutud neitsi lohe lummusest ja viib ta oma lossi hurmavasse aeda jalutama. Neiu istub aiapingil ja loeb. Andromeda ootab oma printsi, ootab Perseust.

Neid oli nähtud üksikult ja hulganisti. Saledad noored mehed kirevais peakatteis, värvipael üle rinna, sagivad tänavail, kihutavad lehvivate lippudega läbi linna, hobuste pead suletuttidega ehitud, õllekorvid pukis, veinipudelid käes. See on korporantide kommerss, akadeemia kodanike karneval ja korso.

Luule ja romantika.

Ere päevavalgus kainestab pähe tõusnud uima, hajutab romantilise udu. Selge silm paljastab paratamatut pahet ja proosat.

Näilised printsid ei ole seda tõeliselt: — nad on arstide, advokaatide ja pastorige pojad, sekka mõni parun ja von. Käsitöölisedki, kelle sugupuu on juurdunud tsunfti taimelavas ja sirgunud toe najal, annavad akadeemilist järelkasvu. Tähendab, sama seisus, kuhu kuulub Johann Wassepurro, Schlossermeister*, kes räägib kodus saksa keelt ja käib Jaani kirikus. Nende suguvõsade põimendusel aga ei võeta pookoks sellelt varrelt.

Iga aastaga sigib rohkem «maavillaseid». Kuid need aspirandid kodukootud kuubedes ameleavad ainult Alma Materi ümber. Kaabulotud ja pearätid, mille kõrval nad taluvankril linna logistanud, ei pöördu kõik maale tagasi; üsna paljusid nähakse linnaserval kerkivate puulobudikkude vahele rohukamarasse sõtkunud jalgradadel. Nende seni turul ja kaubapoodides sallitud lai ja lame murrak kaotab endise omapära ja eralduse, imbub läbi sõnade ja lausetega, mida loetakse ajalehtede ja raamatute veergudel. Nende kõne rikastub uute väljenditega, ühtlustub ja tungib juba galanterii- ja koloniaalkauplustesse. Saksa keel, riigikeele poolt ametiasutustest

* Lukkseppmeister (saksa k.)

välja tõrjutud, peab oma õigust äri alal jagama maa-keelega, võib-olla sealtki kord taganema.

Seni aga, kui seda veel pole sündinud, kohanevad maa-aste keelepaelad võõraste kõneorganitega. Karl Tannik näiteks, kes ülikoolis studeeris germaani keeli, valdab saksa keelt paremini kui kõik Wassepurrod kokku, võlub sellega kogu vahmiili ja viib seni kättesaamatu preili Eerika altari ette.

Luule mattub proosalademete alla, romantiline lõke sumbub söße.

Sööed hõõguvad, hõõguvad, ent valge kirmetis tikub neile peale nagu uni. See uni nad viimaks kahtlemata lämmatabki, nagu hallitus toiduained — kui ei leidu vahendeid, mis selle protsessi katkestavad. Päikesepaistes ja tuulepuhangus hallituseod teatavasti kõdunevad, tuhaebemed põgenevad ja söed süttivad uuesti, lõövad vuhvatades põlema.

Emajõe paremalt kaldalt üle Kivisilla, üle Suure turu, läbi veetleva Vallikraavi, mööda kunagist Maarjamõisa teed Veski tänavale, mis sirge alleena läbib idüllilise pargi, — see oli iseenesest ilus sõit, aga pulmareisiks siiski nagu vähevõitu. Eemal linnakärast, otsekui metsavahimajakeses põlises laanes päevad läbi hilise õhtuni üksi istuda, näputöö või romaan käsil, nii algasid mesinädalad ja nii nad kestavad juba aastaid. Karl käib kodus ainult söömas ja magamas, tema aeg kulub leivateenistusele ja seltskondlikule tegevusele. Töö, töö, töö.

Koosolekud, koosolekud, koosolekud. Maarahvast on palju linna kolinud, nendega ta nüüd askeldab ja nende asju ajab.

Ei saa aru, mis kihk neid inimesi on haaranud! Korraldatakse kursusi uute tööalade vallutamiseks, asutatakse ettevõtteid, ehitatakse hooneid. Kõik see nõuab raha, raha, raha. Seda puistatakse sukasäärest pangalauale ja kantakse kassast kalitsas koju. Seda manguatakse ja sanditakse. See on nagu sõda, kus mehed võitlevad, igaüks omal postil. Haritlaste naisedki mobiiliseeritakse käsitööle, tootma esemeid, mis loteriil käiku lastakse. Ka proua Tannik on sunnitud seda kaasa tegema. Aia tänava nõlval kerkib kultuuripalee, eestluse kants, mille stiil ja mõõtmed lõövad tummaks meie seni-

sed kultuurikandjad. See on koht, kuhu kogunevad kõik need, kes hiilgasid oma äraolekuga Bürgermussesest, Taarast, Karskuse Sõbrast, Ugauniast ja mujalt. Nendega ühineb neidki, kelle ühiskondlikke vajadusi nood seltsid rahuldasi. Vana tsunftimeister Johann Wassepurro ei tihanud hästi oma koolitatud tütreaga lihtrahva lõbusustest osa võtta. Nüüd istub ta iseteadvalt auväärset kohal ja on uhke oma väimehele, kes istub abikaasaga esireas.

Lõpuks ei pakkunud see eriliselt ehitatud teatrisaal sedagi, mis endised saelaudadest kokkuklopsitud lavad. Kui direktor August Wiera tõstis taktikepi, siis muutus tavaline köögitudruk primadonnaks ja poesell krahviks. Karl Menning ja Samuel Lindpere aga mõnitavad üliõpilasigi: üht sunnitakse rätsepat mängima, teine panakse orkestris trummi põristama!

Esialgu oli see muidugi uudne. Ka proua Eerikale, kes enne midagi taolist polnud näinud. Isegi omamoodi «romantiline». Esialgu. Aga ajapikka, kui vanad jõuvarud kulusid ja uusi polnud leida, muutus see tüütavaks.

Karlgi tõmbus ajutiselt tagasi ja sai mahti kord ka iseenda ja oma perekonna peale mõelda. Äia abiga soetati see kinnisvara, mis põhiraamatus kanti mehe nimele, aga aiaplangule kinnitati tahvel naise nimega. See oli mõeldud puhkekoduks suveti, perekonna pesapaigaks, kus pereema hoolitsusel võrsub eesti haritlaste noorem sugupõlv. Kuid neil polnud rohkem lapsi kui tütar. Ingel tõi endaga kaasa päris suuri muudatusi senises olukorras. Ennekõike pugest ta sinna nurka ema südames, mis seni oli seisnud tühjana, sulges ligipääsu isale veel enam ja võttis valitsusohjad majas enda kätte. Vanemate vahel tekkis sõnelusi, mille puhul unarusse jäetud abikaasa andis mõista, et leidub teisigi mehi, kellel tema jaoks jätkuks rohkem tähelepanu. Tead ise, mis sa teed, torises siis Karl. Sa oled vaba inimene ja võid teha, mis tahad.

Kas ta seda tõesti ütles? Olid need Karli sõnad? Teod seda ei kinnitanud. Naisel polnud mingit vabadust. Tantsuõhtutel valvas mees teda nagu koer oma pere-mehe leivamärssi ja käis adjutandina kavaleri kõrval.

Karl oli äärmiselt armukade. Põhjust selleks tal polnud seni olnud.

Aga nüüd ta enam enda eest ei vastuta. Kui on juhus, lööb üle aisa. Ja see juhus võib tulla.

See noormees, kes hiljuti nende pool maal käis, on läbi ja läbi boheemlane. Sellist pole Tartus enne nähtud. Tutvustas end maalijana, kes seni Peterburis õppinud ja tahab nüüd sõita Pariisi end täiendama. Pariisi! . . . Eeldusi tal selleks oli, ta on sündinud kavaler. Puistas Inglise komplimentidega üle, aga tegelikult olid need mõeldud tema emale. Need tegid temagi, vananeva naise, edevaks, ja valmistasid talle palju rõõmu. Tõmbas rinnataskust joonistusbloki ja visandas Inglit eskiisi, mis emale väga meeldis. Muidugi oleks ta nõus temale istuma, kui ta teda tahab maalida, nagu ta ütles. Ja ta teeks seda veel enne välismaareisi, et selleks raha saada. Selle üle pidi linnas lähemalt kõneldama, kui kohtab härra Tannikut, keda kahjuks polnud kodus.

Kui Eerika mehele teatas, et teda on käidud kodus otsimas, ühmas Karl, et ta on selle isikuga linnas koos olnud.

«Mis ta tahtis?» küsis naine. «Kui see saladus ei ole.»

«Ah!» tegi mees «Teadagi mis niisugused tahavad pangalaenu. Ja mind käemeheks.»

«Ta on kunstnik,» seletas naine, «ta tahab minna välismaale end täiendama.»

«Õppigu enne joonistama,» mühatas Karl. «Seda oleks ta võinud Peterburiski teha.»

«Aga ta oskab joonistada,» vaidles naine vastu ja tõi tõendiks Inglise eskiisi.

Karl kehtas õlgu. «Mina ei ole asjatundja. Asjatundjad ütlevad, et ta ei oska. Pariisis lulli lüüa, see talle muidugi meeldiks.»

«Ta tahab mind maalida.» Naine tõi veel ühe argumendi oma soosiku kaitseks. «Ma istun niikuinii päevad otsa, käed süles. Palju meelsamini istuksin ma nii, et see kasu toob. Kas või eesti kunstile. Ta sõidaks siia ja elaks meie juures. Nüüd oled sina ka kodus.»

«Ei tea,» puikles Karl. «Ootab seni, kui ta Pariisist tagasi tuleb.»

See oli Karli seisukoht. Aga tema? Ta ei või olla nii kasvatamatu, et ta omalt poolt ühegi reaga ei teata, kuidas see asi jääb. Ja täna öeldi talle unes, et ta saab selle kohta teateid.

Pisikesed punased sipelgad tüütasid juba mõnda aega. Et nende vastikust sibamisest paljail säärtel vabeneda, pidi neid jalatallaga maha pühkima. Ent selle tagajärjeks oli nahakipitus seal, kus neid tabati. Nüüd tuli veel mesilane kiusama. Tiirutas ümber pea otsekui oletuses, et need valged kübemed ses uimastavalt lõhnavas taimkattes on õietolm, mida saab meeks töödelda. Laskuski juustele, takerdus ja siples nagu kana takus. Naine kaotas närvid, kargas püsti ja vehkis ägedasti käega. Rahuarmastaja mesilind pidas seda väljakutseks, millele vastas nõelapistega meelega.

Enne kui see väike madin sai suuremaks paisuda, kriukus aiavärv ja foksterrier haugatas. Postiljon astus aeda, paks paun külje peal. Naise süda hakkas ägedasti põksuma. Ta püüdis end rahustada, et postimehele vastu minna, aga see jõudis posti enne anda teenija kätte, kes valges põlles ilmus köögiuksele.

«Mann, too post siia,» tuli talt erutuses. Ja läbemata seda ära oodata, küsis juba eemalt:

«Mis seal on?»

««Postimees» ja üks kaart,» oli vastus.

«Postimees» käis muidugi Karl Tanniku nimele, aga postkaart oli adresseeritud: Madame E. Tannik, Villa «Eerika».

Proua kartis end teenija ees reeta, küsis nii rahulikult, kui suutis:

«Kuidas postimees täna nii vara tuli?»

Tüdruk arvas:

«Ta tahab posti laiali kanda enne, kui päev liig palavaks läheb.»

«Ütle härrale, et ma olen aias. Ja kui laps ärkab, siis kutsu mind.»

«Härrat pole kodus, härra läks suplema.»

«Millal? Mina ei näinud.»

«Härra läks paraadukse kaudu.»

Nõustuv peanoogutus ja siis võis segamatult anduda kaardi lugemisele. Teksti polnud kuigi palju, ainult mõni

rida. Aga lugeda tuli ka ridade vahelt, iga sõna kulla-
kaalul vaagida, iga tähte hoolega uurida.

«Kahjuks puudub praegu väljavaade lähemal ajal
maale sõita. Ka Pariisi-reisist ei saa tänavu nähtavasti
asja. Olen otsustanud esialgu Tartu jääda ja otsin atel-
jeeruumi. Teie isikus, armuline proua, loodan leida esi-
mese modelli. Parimate tervitustega Karl Ingver.»

Milline nimi: Karl Ingver!

Seal tuli aiavärava kaudu see teine Karl, froteerätt
üle õla. Tugev, üksluine otsekui karu, lihav nagu hüljes.

«Kas sa täna suplema ei lähegi?»

«Ei, ma olen vist veidi külmetanud. Mul on kerge
palavik.»

«Külmetanud — selle kuumaga?!»

Peavangutus, ja oligi läinud.

Teelauas tuli Ingel valges kleidis mammat teretama.
Ema haaras ta ümbert kinni, litsus vastu rinda ja suud-
les, nagu ta enne kunagi polnud suudelnud.

«Nonoh,» muigas mees. «Sa teed mu Ingli peale kade-
daks...»

Karl oli heas meeolus, aga tal oli vähe aega: ta rut-
tas kirjutuslaua taha.

Hiljem võeti verandal einet. Tanniku tuju aiva tõu-
sis: töö edenes hästi, ta oli enne sööki endale lubanud
väikese jalutuskäigu ja nüüd olid laual vähid. «Vähid
on minu kui tagurlaste maiusroog,» naljatas ta naisele.

«Tore päev! Tore suvi! Tore olemine üldse! Jahedas
jõevees supelda, tolmusel maanteel jalutada, õngitseda,
vähki püüda!... Last but not least*: teaduslikku tööd
teha! Käsitleda küsimust, mis eriti lähedane... Kui
palju ma olen viimastel aegadel edasi jõudnud! Aga
sina, mu armas naine, ei näi selle vastu tundvat mingit
huvi: sa pole kordagi küsinud, mis ma kirjutan.»

«Sa hoiad kõik, mis sa teed, minu eest salaja,» pahan-
das naine. «Mina tohin ainult teada, et sa igal hommikul
punkt kell seitse üles tõused, kümme minutit supled,
kümme minutit jalutad ja punkt kell kaheksa kirjutus-
laua taha istud. Täpselt kell kaksteist olgu pruukost
laual ja kell neli lõuna... Siis tean ma veel midagi,

* Viimane, aga mitte tähtsusetum (inglise k.).

mida sa niisama korrapäraselt ja kavakindlalt teed, aga oma tööst, sellest pole sa mulle kunagi rääkinud.»

«Ah, sa rumal laps!» naeratas mees. «Aga kas sa tead ka, kui head tagajärjed on niisugusel eluviisil? Ma võtan iga nädalaga eluskaalus oma paar naela juurde. Varsti olen ma üks sääraseid raskekaalumehi, keda mitte iga tuulehoog ümber ei paiska. Küll sa näed.»

«Mina võtan jälle iga päevaga maha . . . Muide, sa ei soovikski, et su naine rasva läheb. Sa kosud minu kulul!»

See oli öeldud üsna vaenulikul toonil.

«Kuidas sinu kulul?» imestas mees. «Miks sa ei omanda siis minu eluviisi?»

«Ma ei ole masin . . . Mul on tundmused ja närvid.»

«Ah, need närvid! Need on meie ajal moes. Aga see on puha vigurdamine, meie inimestel nad ei olegi nii õrnad . . . Aga räägime siis nüüd minu kirjatööst. Arva, millest ma kirjutan.»

«Ma ei tea,» napsas naine jutulõnga otsast tüki.

««Perekond ühiskonna algrakuna» on minu teose pealkiri. Niisiis peatükk bioloogilist sotsioloogiat. Kuidas see sulle meeldib?»

«Kole!» väristas naine pead. «Mul käivad judinad üle selja . . . Kas sa seal geoloogiast ja saurustest ka räägid?»

«Ei räägi,» rahustas autor. «Ma ei tunne sauruste perekonnaelu. Aga loomadest ja lindudest, kelle juures kehtib patriarhaalne kord, on seal juttu. Näiteks kanadest kukega eesotsas. Kuldnokast, pääsukestest, varblastest ja teistest, kes elavad ainuabielus. Samuti putukatest, kelle ühiskond on paremini korraldatud kui inimeste oma, mesilastest ja sipelgatest.»

«Vastikud elukad,» põlastas naine. «Ei anna aias rahu. Mesilane takerdus mul juustesse ja kui ma teda tõrjusin, siis pistis ka veel . . . Sipelgad ronivad mööda paljaid sääri ja hammustavad.»

«Ega nad ei hammusta, nad käsitsevad relva, mis neil enesekaitseks olemas: eristavad hapet,» õiendas Tannik. «Mesilased on suurimaid patrioote, keda me tunneme. Ei eksi ühegi seaduse vastu, mis nende organisatsioonis kehtivad, ja ei kõhkle silmapilkugi oma elu ühiskonna

heaks ohverdamast. Millal jõuavad inimesed nii kau-
gele? Ja kas üldse jõuavad?»

«Emad ohverdavad oma elu laste eest,» lausus naine.
«Sellest saan ma aru. Aga mehed on hirmsad egoistid,
kes ajavad ainult omakasu taga. Nende heaks end oh-
verdada oleks üleliigne.»

«Kuulge! Kuulge!» hüüdis Tannik, nagu istuks ta par-
lamendis ja kuuleks vastasrinna kõnemeest. «Kust sa
sellised ketserlikud mõtted oled võtnud? Kas mehe kogu
elu pole pühendatud perekonnale?»

«Minu plikapõlves oli moeks, et koolitüdrukud edvis-
tasid tarkade raamatute lugemisega. Minagi kugistasin
ühe teadusliku teose alla. Selles kirjeldati perekonna
tekkimist ja arenemist. Palju ma sellest küll targemaks
ei saanud, aga niipalju jäi meelde, et alguses oli ema
perekonna pea, siis kiskus isa võimu enda kätte. Naised
alistati ja orjastati.»

«Sa agiteerid ju nagu Sylvia Pankhurst,» käratas
Tannik. «Sa oled siis naisküsimumusegagi tegelnud — seda
ma ei teadnud. Ma peangi sinuga ses asjas mõtteid
vahetama. Mina katsun naisküsimumust omamoodi lahenda
dada, naisele tema ülesande perekonnas kätte näidata
ja talle ühiskonnas mõningaid õigusi nõuda. Ma võin
mõnikord sulle mõne peatüki ette lugeda.»

«Saab su käsikiri varsti valmis?» teeskles naine oma
huvi.

«Kui ilma on, nagu maamees ütleb, siis sügiseks
kindlasti. Siis pole muud kui — imprimatur; see on tsen-
sori viisa käsikirjadele, mida lubatakse trükkida.»

«Kus sa mõtled teda trükkida?» sundis naine end tea-
duslikku juttu jätkama.

«Esiteks meie lehes, sellest äratrükis raamatuna. Kui
aga ilmad püsiksid nagu seni, siis on lusti töötada.
Sinule ju meeldib siin samuti?»

«Ei,» vastas naine otsustavalt. «Mina ootan sügist.»

RINGMÄNG

Kevad koristas aasalt ja nurmelt määrdinud ja räbalaks kantud lumevaiba ja pistis rohelist lõnga kulurohu halli kanvaasse, tikkis palja maa katteks uhiuue halja kanga. Kuldnokad olid kolinud oma suvilatesse, vilistasid haljal oksal lustakalt oma sujuvat viisi. Lõokesed lõõritasid lageda taeva all, kägu kukkus kuuse otsas, tundmata muret oma pesapaiga pärast. Linavästriks tipas värskes künnivaos ja vibutas edevalt hända. Pääsukesed liuglesid ja lauglesid õues nagu spordiplatsil: neil käis kiire ehitusmaterjalivedu uute elamute rajamiseks ja vanade parandamiseks.

Orased haljendasid ja päike kergitas taevavõlvi iga päev kõrgemale ja venitas laiemale, kuni saavutas astronoomias ettenähtud möödud. Siis hakkas seda päevpäevalt alandama ja ahendama, vähendas lubatud miinimumini. Kevade esimene armuavalduus ärkavale loodusele ei jäänud viimaseks. Ülased hoidsid oma lumivalget lippu visalt püsti ka veel siis, kui kullerkupud heiskasid vardasse oma kuldkollase ja võngutasid seda ööbiku ees, kes harjutas oma trillereid laululaval õitsvas toomingapõõsas. Kägu pistis pilli kotti ja kadestas hardumuses kontserdimatkale saabunud kuulsat lauljat.

Ülased, kes esimestena jaole said linnupesa mättal varjama, väsisid ja kõdunesid viimse libleni, pugesid aegsasti manalasse, et tuleval kevadel jälle varakult kohal olla. Hiirtekütid luusisid linnujahil, aga sõnajalad sirutasid oma palmjad tiivad kaitsvalt üle hälli.

Juba sahisid vikatid lokkaval luhal, rohi langes laias kaares puhtaks raasitud maa palgele. Peoleo manitses heinalisi mitte aega viitma, kutsus neid palava päikese paistel hõbehaljast loogu seljas säädu kokku kandma.

Ühel lämmil suvepäeval, kui ilmataat äikest haudus, jäi Vahase peremees äkki haigeks ja enne kui tohter toodi, tundis mees, et ots on käes. Villem juhatas perele töö kätte ja tegi muid korraldusi. Muuseas saadeti endise Altsauna Eeva pojale sõna, et haige enne surma temaga rääkida tahab. Õhtul oli Hans kohal. Ta tuli siiski hilja. See mees seal nahaga kaetud tugitoolis, laiad õlad otseti vajunud, tugevad käed kadakasele kepile toetatud, ei vastanud enam oma noorepõlvesõbra tervitusele, rääkimata muust. Hans haaras ta käe pihku, käsi oli külm. Ta tegi kõik lühidalt, see sõnakehv töömees, ja oli ka surses endale jäänud ustavaks. Mistarviski kallist aega viita!

Mustas kuues valge kaelasidemega surnu lamas tam-mises puusärgis kahe künla vahel, kui tuldi lahkunut tema viimsele teekonnale saatma. Surnu sai sõnad, mis talle kuuluvad: loeti ja lauldi kodus, kirikus ja kalmistul. Pastor pühitsetes põrmu, millest sa oled võetud ja milleks sa pead jälle saama, higirätikusse kirstukaanel. Sugulased, sõbrad ja tuttavad poetasid hauda kolm peotäit mulda. Kalmuküngas kohendatud, rist peatsis, käebas lillede ja pärgade alla maetud, kustused kohustused koolja vastu, astusid jõusse elavate õigused. Einega kirikumäel, mille eel käis viinaklaas ja järel õllekann, katkes side elu ja surma vahel. Laibalehk oli leinamajast ühes kirstuga lahkunud, raske rõhk leebemaks lahennud. Kodulävel puhatas peielistele näkku pidulik õhk, nina kōditas krōbe praelōhn. Õhtusōōgil seda, kelle auks laud kaetud, tavaliselt enam ei mainitagi.

Need matused siin kujunesid teataval määral erandiks üldisest reeglist. Kadunu kasuvend, ammune majasōber, lese ja laste tulevane eestkostja, ütles pidulauas viimase sõna. Hans polnud harjunud kōnet pidama ei haul ega lauas. Inimesi sündis ja suri iga päev, ilma et ta seda oleks eriti südamesse võtnud. Aga nüüd tundis ta end poolenisti halvatusena, otseku oleks oma parema külje kaotanud. See mõjus hoiatusena, see teadmine oli meeldetuletuseks, et ka temal tuleb seda teed minna. See pani mõtlema. Kogu elu vilksatas ta silme eest möōda, ja igal sammul seisis Vahase Villem tema kõrval, abiks ja eeskujuks.

See polnudki lauakõne, nagu neid peetakse. Hans ei tõusnud püsti, ei kõlistanud klaasi, et laudkonda kohustada end kuulama. Ta haaras ripendava jutulõnga ja keris seda kõigi nähes ja kuuldes. Surnuist, niipalju kui neist üldse räägitakse, on kombeks rääkida üksnes head. Surmaga katkevad sidemed, mis lahkunut elavatega sidusid: viha ja vaen, mida keegi tema vastu tundis, on maha maetud, eksitused andestatud. Siin ei olnudki midagi looritada ja unustada. Kadunu ei ole kedagi jõhkralt jalge alla tallanud, võorast vara vägivaldselt enda kätte kiskunud, ütles kõneleja. Õiglane igas asjas ja kõigi vastu, kauples ta oma talendiga ausalt ja ustavalt, aitas võimalust mööda hädalisi. Sellepärast ei näe ma siin täna silmakirjalikku kurbust, mille taga irvitab kahjurõõm, vaid aiva tõsisid nägusid, mis lahkunu omastele nende sügavas leinas sooja südamega tõsiselt kaasa tunnevad, lõpetas Hans leinakõne.

Vanemad inimesed kuulasid seda juttu nähtava huviga. Nooremaid tikkus surmatõsidus juba tüütama, aga seni kui kurgulage kõditas mannakreem, suudeti soontes surisevat särtsu sumbutada. See otsas, oli villanud ka mossis huultest ja süngeist sõnust. Dessertlusikad klõpsatasid vastu lauda ja noorus sööstis nautima hõrgutist, mille sugemeks on elurõõm.

Tühjad istmed teistes tubades, kust võõrad lauda paluti, vallutati kohe nende poolt, kes sealt tulid. Nooremad ei istunudki, lipsasid õue. Tüdrukud, käsivars teise piha ümber, astusid ees; poisid, suitsud suus, nende järel. Segunesid salgad, mis täienesid sedamööda, kuidas noorus vabanes kõhuorjusest. Aias kostis laul, järgnesid seltskondlikud mängud.

Kambris tihenesid istujate read seina äärde asetatud pinkidel. Õllekann käis järjest ringi, tubakakotid käest kätte. Mehed jõid ja panid piipu, keel veel kohmetu. Jutulõng oli ülekolimisel katkenud, uus alles sõlmimata. Naised polnud seda käest kaotanud, näppisid, keerutasid ja korrutasid endist heiet. Üks eideke, kelle kollase kortsunud näokatte taga irvitas paljas pealuu, härdus oma leinavalus; teised kuulasid teda noruspäi.

«Kui minu kadunud meheke suri . . .»

Läbi avatud akna kostis aiast:

«Istuge nii, et tekivad kirjud read. Poisid tüdrukute kõrvale!»

Teine tudi, käed risti kõhul, ohkas:

«Sa issand, ei tule ega tule see surm!...»

«Poiss, ära hulla!» hüüdis aias hele hääl.

Tugeva kondiga, jõhkra näoga taat võttis piibu suust ja torises:

«Sina ei läbe oodata, teistel tuleb ta liiga ruttu! Kui aega saaks enne surma patustki pöörata...»

«Uih!» kostis aiast kiljatus.

See eit, kes jutustas oma mehe surmast, toibus jätkama:

«Ta põdes ligemale aasta aega maas. Üks inimene pidi alatasa tema juures olema ja teda aitama. Ta oli nii nõrk, et ei saanud ise söödudki. Ööd läbi pidin teda valvama. Kui vahest sain katet silma peale, ehmusin kohe üles, et ei tea kas on veel hinges...»

Aiast kostis tagasihoitud naeru. Keegi hingeldas:

«Mis sa muidu punnid, tüdruk!... Küll ma su viimaks kätte saan...»

«Küll said kõik tohtrid läbi käidud ja rohud proovitud — miski ei aidanud... Surma vastu ei ole rohtu...»

«Ei ole...» nõustuti toas sügava ohkega.

Aias kostis hele kiljatus. Mitmed suud pahvatasid naerma, naer läbis kogu heliredeli. Toas seda siiski ei märgatud. Jätkusid jutud, üks kurvem ja murelikum kui teine. Noored ei hoolinud vanadest ega nende muredest. Tuju oli kord tõusnud, paisus ja vohas üha.

Kambrivaikuses vaikus inimene hinge.

«Päev enne surma kutsus ta meid oma voodi ette — mul on see veel nii meeles, nagu oleks see olnud eile...»

Lapsed, ütles ta, ma pean nüüd minema...»

Kõneleja puhkes nutma, ei saanud liigutusest jätkata.

Aias kerkis küsimus:

«Mis peab see naisterahvas tegema, kelle pant on minu käes?»

Vastus kostis otsekui ühest suust:

«Tuvisid söötma!»

Murest murtud lesk luksus kehast vappudes:

«Lapsed, elage ilusti... Ärge tehke kellelegi ülekohtu! Siis määras ta, mis keegi pidi päranduseks

saama... Öhtul hakkas jampsima ja hommikul kella nelja ajal — nagu ta oli alati varajane — tõmbas kolm korda hinge ja oligi valmis. Surusin ta silmad kinni ja panin käed risti rinna peale.»

Toas kuuldus ainult nutukahinat ja tundus, nagu oleks seda aiaski kuulatud. Silmapilgu valitses surmavaikus, siis kostis läbi akna tasane matsatus ja ühine võidurõõmus hõise:

«Käes!»

Noor rohi kasvab vanal kulul üle pea. Närbub suvel, kui vikat teda enne ei väära, kuivab sügisel kuluks, magab lumekatte all talveund ja mattub kevadel tarkava taimestiku alla jäädavalt.

See on elu ringmäng, looduseseadus.

BIBLIOGRAAFILISI ANDMEID

- Sajandi lõpp.** Novellikogu «Nutt ja naer» 1910.
Abielu esimene päev. «Sõnumete» lisa «Kirjandus» 1907.
Muri. Novellikogu «Igapäevane elu» 1909.
Kiusatus. Novellikogu «Igapäevane elu» 1909.
Kitsad väravad. Novellikogu «Igapäevane elu» 1909.
Vallasant. «Teataja» lisa «Kirjandus ja teadus» 1904.
Hingekell. Novellikogu «Igapäevane elu» 1909.
Jumala sõrm. Novellikogu «Igapäevane elu» 1909.
Kinnisidee. Novellikogu «Igapäevane elu» 1909.
Viimane leib. Novellikogu «Igapäevane elu» 1909.
Lapsega tüdruk. «Sõnumete» lisa «Kirjandus» 1906.
Sakste poisid. «Vaatileja» lisa 1906.
Elu pärast surma. Novellikogu «Nutt ja naer» 1910.
Pühajärv. Novellikogu «Nutt ja naer» 1910.
Modernisti enesepilt. Novellikogu «Nutt ja naer» 1910.
Hambapulber. «Postimees» 1911.
Eduard ja Kuningunde. «Õitsituled» III 1924.
Kirikhärja. Novellikogu «Nutt ja naer» 1910.
Patukahetsus. Novellikogu «Nutt ja naer» 1910.
Draama. Novellikogu «Nutt ja naer» 1910.
Haldjas. «Tallinna Kaja» 1915.
Meie aja muinasjutt. Ajakiri «Noor-Eesti» 1910/11.
Kohus. «Tallinna Kaja» 1915.
Habemes lapsed. «Teataja» 1904.
Uni. «Teataja» lisa «Pühapäev» 1904.
Georgi kavalier. «Tallinna Teataja» 1917.
Villa «Eerika». Novellikogu «Nutt ja naer» 1910.
Ringmäng. Novellikogu «Nutt ja naer» 1910.

SISUKORD

Sajandi lõpp	5
Abielu esimene päev	12
Muri	17
Kiusatus	22
Kitsad väravad	26
Vallasant	69
Hingekell	77
Jumala sõrm	80
Kinnisidee	84
Viimane leib	89
Lapsega tüdruk	106
Sakste poisid	113
Elu pärast surma	117
Pühajärv	121
Modernisti enesepilt	128
Hambapulber	134
Eduard ja Kuningunde	140
Kirikhärra	154
Patukahetsus	169
Draama	173
Haldjas	178
Meie aja muinasjutt	184
Kohus	187
Habemes lapsed	189
Uni	206
Georgi kavalier	214
Villa «Eerika»	222
Ringmäng	231
Bibliograafilisi andmeid	237

Линтруп, Яан Йосепович
ДЕТИ СВОЕГО ВРЕМЕНИ
Рассказы

Оформление Х. Митта

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja Ü. Poots

Kunstiline toimetaja H. Vitsur

Tehniline toimetaja O. Kasemets

Korrektorid S. Kiisk ja I. Roots

Ladumisele antud 30. IX 1958. Trükkimisele antud 25. XII 1958. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 15. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 12,3. Arvutuspoognaid 12,32. Trükiarv 7000. MB-08973. Tellimise nr. 1624. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tänav 54/58.

Hind rbl. 5.20.

7—3

RBL. 5.20

A
22417
6027140